

ISBN 0236-3100

INSTITUTUL DE ISTORIE
AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA

REVISTA
DE

ISTORIE

A
MOLDOVEI

1999

1-2

Rev.
ser. Ist. - Min. arsele

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA

INSTITUTUL DE ISTORIE

REVISTĂ DE ISTORIE A MOLDOVEI

1 – 2 (37–38)

1999 ianuarie-iunie

Revistă științifică, fondată în 1990.
Apare de 4 ori pe an.

CHIȘINĂU 1999

COLEGIUL DE REDACȚIE

*Demir DRAGNEV (redactor-șef),
Mihai ADAUGE, Leonid BULMAGĂ,
Ioan CAPROȘU, Ion CHIRTOAGĂ,
Pavel COCĂRLĂ, Eugenia DANU, Andrei EȘANU,
Ion JARCUȚCHI, Gheorghe NICOLAEV,
Șerban PAPACOSTEA, Ion ȘIȘCANU,
Ion VARTA, Alexandru ZUB*

REDACȚIA:

*Zinaida ALEXANDREANU-SÂTNIC – secretar de redacție
Dumitru BOICU – redactor
Vera BOSTAN – tehnoredactare computerizată*

© Institutul de Istorie
al Academiei de Științe
a Republicii Moldova,
Centrul de editare, 1999

SUMAR

- 5 Profesorul *Ioan Caproșu* la 65 ani
8 Lista lucrărilor științifice ale profesorului universitar dr. Ioan Caproșu

STUDII ȘI COMUNICĂRI

- 19 *Ion Ioniță*, Romanizarea Daciei răsăritene în prima jumătate a mileniului I D.H.
27 *Ion Hâncu*, Semnificația etnoculturală a vaselor de lut folosite în evul mediu timpuriu de către populația din spațiul pruto-nistean.
38 *Andrei Eșanu, Valentina Eșanu*, Administrarea cetății și a ținutului Soroca (sec. XV-începutul sec. al XIX-lea)
56 *Angela Popovici*, Proprietatea devălmașă și structura socială a proprietarilor ei în ținuturile Lăpușna, Orhei, Soroca (sec. XV-începutul sec. XVIII)
66 *Alina Felea*, Din istoria mentalităților în Țara Moldovei: imaginea morții în societatea urbană (mijl. sec. XVII-mijl. sec. XVIII)

DOCUMENTAR

- 75 *Victor Țircun*, Opere istorice și materiale epistolare ale lui Dimitrie Cantemir din Arhiva istorico-militară de Stat a Rusiei (or. Moscova)
78 *Arina Kraijdan*, Un proiect de institut în Moldova la începutul sec. al XIX-lea

PLAI NATAL

- 81 *Ion Gumenâi*, Briceni – o localitate cu vechi tradiții istorice.
84 *Dinu Poștarencu*, Precizări privind primele mențiuni documentare ale localităților: Briceni, Dominteni, Dondușeni, Drochia, Fântânița, Frasin, Horodiște, Milești, Ocnîța, Pelinia, Valea lui Vlad, Ciocâlteni.

RECENZII

- 92 *Irina Condrea*, Moldova în epoca feudalismului, volumul VIII, *Documente moldovenesti din secolul al XVIII-lea (1711-1750). Cărți domnești și zapise*. Coordonator–Demir Dragnev. Volum încocmit de *Larisa Svetlicinâi, Demir Dragnev și Eugenia Bociarov*, Chișinău, 1998, 247 p., 8 planșe
94 *Ion Chirtoagă*, O scriere contemporană neobiectivă despre trecutul cetății Tighina
104 *Angela Popovici*, Unele precizări privind ținutul și cetatea Soroca
106 *Igor Cereteu, Alexandru I. Gonța*, Studii de istorie medievală, Iași, Ed. "Dosoftei", 1998, 404 p.
109 *Eugenia Danu, Gheorghe E. Cojocaru*, Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923), Fundația culturală "Onisifor și Octavian Ghibu", București, Editura "Semne", 1997, 270 p

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- 113 *Eduard Baidaus*, Un eveniment important în viața științei istorice din Republica Ucraina

CONTENTS

- 5 Professor *Ioan Caprosu* at 65.
- 8 List of publications by Dr., Prof. *Ioan Caprosu*

STUDIES AND COMMUNICATIONS

- 19 *Ion Ionitsa*, **Romanization of Eastern Dacia in the first half of the I millenium AD.**
- 27 *Ion Hyncu*, **Ethno-cultural importance of clay vessels used by the early Middle Ages.**
- 38 *Andrei Esanu, Valentina Esanu*, **Administration of the Soroca fortress and tinut (15 th - early 19 th centuries)**
- 56 *Angela Popovici*, **The common estate and social structure of its proprietors in Lapushna, Orhei and Soroca tsinuts (15 th - early 18 th centuries)**
- 66 *Alina Felea*, **From the history of mentality in the Principality of Moldova: the imagi of death in urban society (mid.17 – mid.18 th centuries).**

DOCUMENTARY STUDIES

- 75 *Victor Tsvircun*, **Historical studies and epistolary materials by Dimitrius Cantemir kept at the State Military Historical Archives of Russia (Moscow)**
- 78 *Arina Kraijdan*, **A project of an institution in Moldova (early 19 th century)**

LOCAL LORE

- 81 *Ion Gumenyi*, **Briceni as a locality of ancient hystorical traditions.**
- 84 *Dinu Postarencu*, **More details on the earliest written record of Briceni, Dominteni, Dondusheni, Drochia, Fintinita, Frasin, Horodiste, Milesti, Ocnita, Pelenia, Valea lui Vlad and Ciocylteni localities.**

BOOK REVIEWS

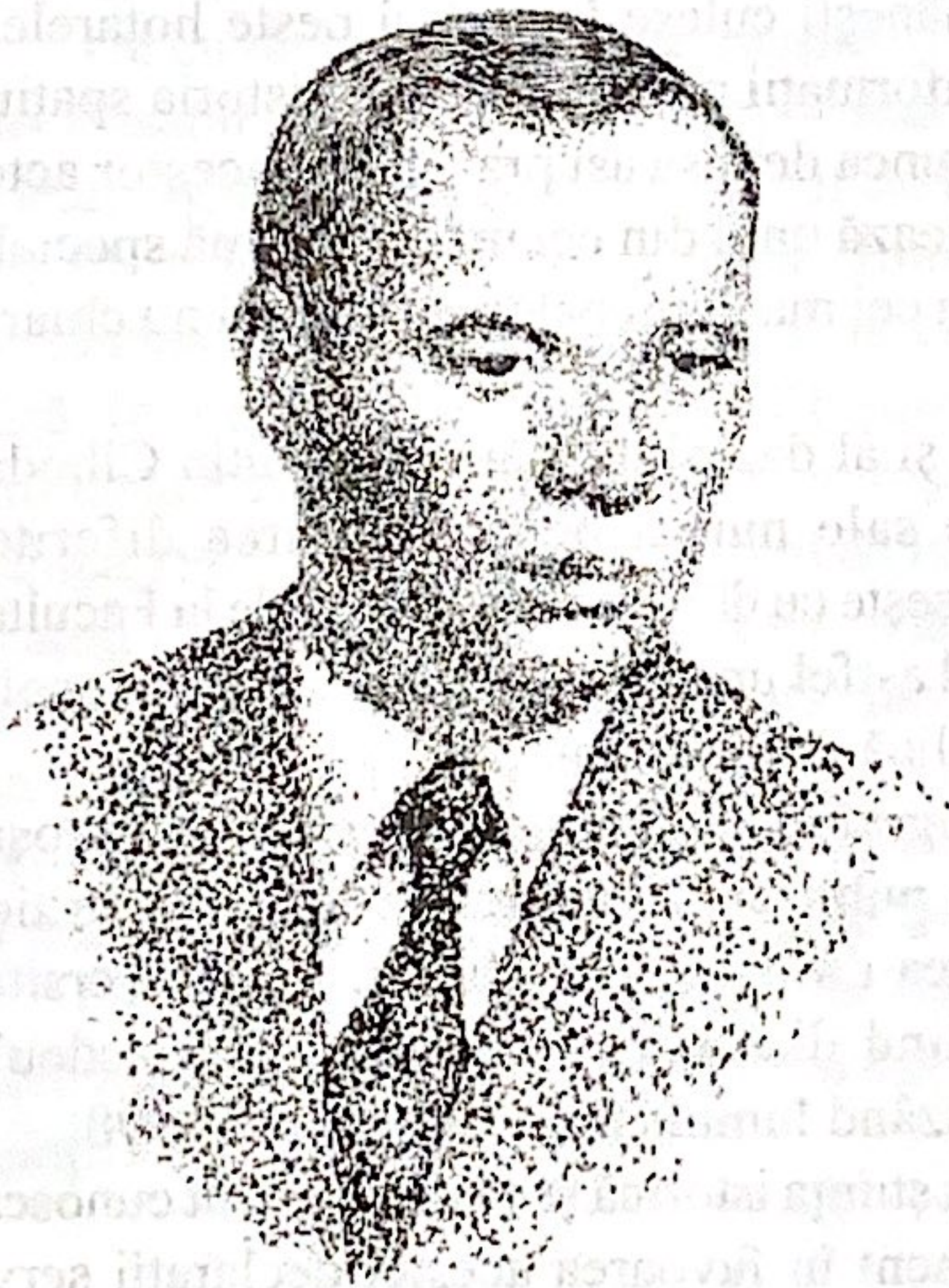
- 92 *Irina Condrea*, **Rec. ad. op.: Moldova in the epoch of feudalism. Moldavian 18-century documents (1711-1750). Hospodars charters and records. Coord. Demir Dragnev. Compiled by Larisa Svetlichnyi, Demir Dragnev, Eugenia Bocharov.– 1998, 247 pp., 8 charts.**
- 94 *Ion Chirtoaga*, **A modern biassed study of the past of Tighina fortress.**
- 104 *Angela Popovici*, **More detailes as to Soroca fortress and tsinut.**
- 106 *Igor Cereteu*, **Rec. ad. op.: Alexandru I. Gonta. Studies in medieval history. Iasi, "Dosoftei" Publishers, 1998, 404 pp.**
- 109 *Eugenia Danu*, **Rec. ad. op.: Gheorghe E. Cojocaru. Bassarabia integrated in Romania (1918-1923). By the "Onisifor and Octavian Ghibu" Cultural Foundation.- Bucharest, "Semne" Publishers, 1997, 270 pp.**

SCIENTIFIC LIFE

- 113 *Eduard Baidaus*, **An important event in historical science of the Republic of Ukraine**

PREZENTUL NUMĂR AL REVISTEI ESTE OFERIT PROFESORULUI UNIVERSITAR DR. IOAN CAPROȘU CU OCAZIA ÎMPLINIRII VÂRSTEI DE 65 DE ANI

PROFESORUL IOAN CAPROȘU LA 65 ANI

Profesorul Ioan Caproșu s-a născut la 26 august 1934 în comuna Mitoc, județul Botoșani. În anul 1954 termină cursurile Școlii pedagogice din Șendreni, apoi își face studiile la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității "Al. I. Cuza" din Iași, pe care o absolvete în 1958. Din același an și până în 1979, a fost cercetător științific la Institutul de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol" (în 1972 este ales șef al Sectorului Istorie Medievală). În 1979, sub îndrumarea profesorului Constantin Cihodaru, susține teza de doctor în istorie cu tema *Camăta în Moldova până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, publicată peste un deceniu sub titlul *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit. Până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, Ed. Universității "Al. I. Cuza", 1989.

De activitatea reputatului cercetător Ioan Caproșu la Institutul de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol" este legată și editarea prestigioasei reviste *Anuar*, al cărei secretar științific a fost între 1966 și 1978, iar din 1979 și până în 1984 îndeplinind funcția de redactor-șef. În condițiile unui control sever al cenzurii comuniste revista Institutului, contrar așteptărilor regimului, a știut să păstreze o ținută științifică sobră, plină de demnitate, ignorând, pe cât era posibil la acea vreme, sarcina ideologică. De aceea, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie* din Iași,

fapt în general recunoscut, a fost în acea perioadă cea mai solidă publicație istoriografică periodică, acesta fiind un merit și al dlui Ioan Caproșu.

De la începutul carierei sale științifice profesorul Caproșu și-a asumat sarcina grea de culegător și editor de documente medievale. Puține arhive din țară au rămas neexplorate de neostenitul urmaș al lui Mihai Costăchescu. El s-a străduit să deschidă și ușile celor mai mari arhive din străinătate, atât din Occident, cât și din spațiul fost sovietic, în fondurile cărora a depistat importante documente românești.

În această ordine de idei, la Institutul de Istorie începe activitatea, împreună cu alți cercetători, asupra noii colecții naționale de documente medievale *Documenta Romaniae Historica Seria A, Moldova*, volumul întâi al căreia a fost distins cu premiul Academiei Române. De fapt, Ioan Caproșu a devenit principalul element al editării colecției ce ține de istoria Țării Moldovei. Lucrul de colectare și editare al documentelor din această serie nu a încetat o dată cu trecerea sa la Universitatea "Al. I. Cuza", ci, dimpotrivă, continuă să aducă roade, ultimul volum, al 24-lea din *Documenta Romaniae Historica*, fiind editat anul trecut, iar o serie de volume aflându-se în curs de pregătire.

În afară de colecția amintită distinsul cercetător pe parcursul a mai multor ani de publicității documente medievale românești culese în țară și peste hotarele ei, prin prinosul său aducând o mulțime de informații noi referitoare la istoria spațiului est-carpatic în secolele XV-XVIII. Prin munca depusă asupra editării acestor acte în persoana domnului Ioan Caproșu se profilează unul din cei mai de seamă specialiști în istoria medievală a României și unul din cei mai buni paleografi, dacă nu chiar cel mai bun.

Urmaș demn al școlii istorice ieșene și al dascălului său Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu nu a folosit cunoștințele sale numai pentru editarea diferitelor documente, dar le-a împărtășit și le împărtășește cu dărnicie studenților de la Facultatea de Istorie și tuturor celor interesați, creând astfel una din cele mai cunoscute școli de paleografie slavo-română și româno-chirilică din România.

Cunoștințele vaste în domeniul paleografiei au făcut posibil ca Ion Caproșu să devină unul din colaboratorii de bază la publicarea monumentalei ediții critice a *Bibliei de la 1688*, editate de Universitatea din Iași în colaborare cu Universitatea din Freiburg, primul volum al ediției fiind distins cu premiul "B.P. Hasdeu" al Academiei Române, iar ultimul volum văzând lumina tiparului în anul 1998.

Eminentul cercetător s-a manifestat în știința istorică și ca un excelent cunoscător de artă medievală românească. Ca argument în favoarea acestei declarații servesc lucrările elaborate personal sau în colaborare cu alți colegi, cum ar fi *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova*, *Biserica Arbure*, *Vechea catedrală mitropolitană din Suceava*, *Iașii vechilor zidiri*. Fiind unul din cei mai buni cunoscători ai trecutului ieșean, în ultimul timp atenția cercetătorului s-a oprit și asupra scoaterii la suprafață a actelor referitoare la vechea capitală a Moldovei, rodul căreia a fost publicarea în anul 1997, împreună cu unul din tinerii săi colegi, a două volume de documente cu genericul *Documente statistice privind istoria orașului Iași*.

Lucrările profesorului Caproșu se caracterizează printr-un studiu complet asupra problemei, bibliografie cercetată integral și un fir logic bine definit, astfel încât studiile date rămân pentru o perioadă îndelungată de timp principalele lucrări de referință.

Portretul omagiatului nu ar fi nici pe departe complet, dacă s-ar omite, probabil, cea mai importantă latură a activității sale, cea de dascăl. Profesor universitar, șef de catedră, ulterior decan al Facultății de Istorie, Ioan Caproșu a găsit în munca didactică o activitate complementară celei științifice, a desfășurat-o și peste hotare, timp de cinci ani, ca *Visiting Profesor* la Universitatea din Portland (Oregon, S.U.A., între 1981 și 1983) și apoi la School of Slavonic and East European Studies (Londra), și la celebra Universitate din Cambridge (între 1983 și 1986). În răstimpul de când activează în domeniul didactic, profesorul Ioan Caproșu a reușit să formeze o adevărată școală de istorici medievști, pe bună dreptate înscriindu-se în șirul marilor înaintași ai săi la cea mai veche Universitate românească: A. D. Xenopol – Ilie Minea – Gh. I. Brătianu – Constantin Cihodaru – Ioan Caproșu. Competența, talentul organizatoric, dragostea și, nu în ultimul rând, răbdarea cu care i-a dăruit pe discipolii săi, îndrumându-le primii pași în cercetarea trecutului țării și servindu-le drept un permanent reper, i-au adus cele mai înalte considerații.

Un cuvânt aparte trebuie de spus și despre relațiile lui Ioan Caproșu cu istoricii din Basarabia. Acestea au început mai mult de trei decenii în urmă, atunci când oficialitățile nu vedeau cu ochi buni colaborarea dintre istoricii de pe ambele maluri ale Prutului. Cu toate acestea, Ioan Caproșu găsea posibilitatea, nu fără binecunoscutele riscuri, să ne țină la curent cu ultimele apariții istoriografice din Țară. În mediul istoricilor de la Chișinău circula în acea vreme o butadă: "Lumina vine de la Răsărit, dar cărțile de la Caproșu"! Această fructuoasă colaborare a continuat și după 1989. Ca decan al Facultății de Istorie, profesorul Caproșu a încurajat venirea la studii a tinerilor din Basarabia, adesea acordându-le o atenție prioritară. Sub îndrumarea conducătorului științific Ioan Caproșu, la momentul actual, trei discipoli din Basarabia au susținut titlul de doctor în științe istorice la Universitatea ieșeană, încă o serie de lucrări aflându-se în stadiul de pregătire. Sperăm ca această colaborare să dea și în viitor rezultate tot atât de frumoase.

Cu ocazia împlinirii vârstei de 65 de ani îi urăm profesorului, colegului și prietenului Ioan Caproșu mulți ani înainte, sănătate, realizarea celor mai dorite proiecte științifice și bucurii.

LA MULȚI ANI !!!

COLECTIVELE INSTITUTULUI DE ISTORIE AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE AL
REPUBLICII MOLDOVA ȘI AL REDACȚIEI "REVISTEI DE ISTORIE A MOLDOVEI"
COLECTIVUL FACULTĂȚII DE ISTORIE A UNIVERSITĂȚII DE STAT DIN REPU-
BLICA MOLDOVA
COLECTIVUL FACULTĂȚII DE ISTORIE ȘI ETNOPEDAGOGIE A UNIVERSITĂȚII
DE STAT "ION CREANGĂ"

LISTA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE ALE PROFESORULUI UNIVERSITAR DR. IOAN CAPROȘU

I. VOLUME

1. *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova. Până la mijlocul secolului al XV-lea*, București, Editura "Meridiane", 1967 (în colaborare cu N.Grigoraș). Ediția a II-a, revăzută, București, Editura "Meridiane", 1971, 76 p. +41 pl. (în colaborare cu N.Grigoraș).
2. *Biserica Arbore*, București, Ed. "Meridiane", 1968, 60 p. (și versiune franceză și germană).
3. *Biserica Sf. Gheorghe din Suceava*, București, Ed. "Meridiane", 1969, 60 p. (și versiunea franceză și germană).
4. *Documenta Romaniae Historica*, Seria A, Moldova, vol. XXI (1632-1633), București, Ed. Academiei, 1971, LXV + 734 p. (în colaborare cu C.Cihodaru și L.Simanschi).
5. *Documenta Romaniae Historica*, Seria A, Moldova, vol. XXII (1634), București, Ed. Academiei, 1974, LXVII + 487 p. (în colaborare cu C.Cihodaru și L.Simanschi). (Premiul "N.Bălcescu" al Academiei Române).
6. *Documenta Romaniae Historica*, Seria A, Moldova, vol. I (1384-1448), București, Ed. Academiei, 1975, LV + 605 p. (în colaborare cu C.Cihodaru și L.Simanschi).
7. *Documenta Romaniae Historica*, Seria A, Moldova, vol. III (1486-1504), București, Ed. Academiei, 1980, LVIII + 685 p. (în colaborare cu C.Cihodaru și L.Simanschi).
8. *Iașii vechilor zidiri. Până la 1821*, Iași, Ed. "Junimea", 1974, 424 p. (În colaborare cu Dan Bădărău).
9. *Vechea catedrală mitropolitană din Suceava*, Iași, Ed. Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1981, 123 p.
10. *Monumenta linguae dacoromanorum. Biblia 1688. Pars I, Genesis*, Iași, 1988, 566 p. (în colaborare cu Al.Andriescu, V.Arvințe, Elsa Lüder, Paul Miron, M.Roșian, Marietta Ujică; text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvințe și Ioan Caproșu). (Premiul "B.P.Hasdeu" al Academiei Române).
11. *Suceava. Documente privitoare la istoria orașului. 1388-1918*, vol I, București, 1989, 860 p. (în colaborare cu V. Gh. Miron, M. St. Ceașu, G.Irimescu).
12. *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit. Până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, Ed. Universității "Al.I.Cuza", 1989, 215 p.
13. Ediție, prefață, bibliografie și indice la Al.I.Gonța, *Legăturile economice ale Moldovei cu Transilvania. Secolele XIII-XVII*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989, 252 p.
14. Ediție și prefață la Al.I.Gonța, *Documente privind istoria României. Indicele numelor de locuri. Sec. XIV-XVII*, București, Ed. Academiei Române, 1990, 301 p. (Premiul post mortem al Academiei Române pentru Al.I.Gonța).
15. *Monumenta linguae dacoromanorum. Biblia 1688, Pars. II, Exodus*, Editura Universității "Al.I.Cuza" din Iași, 1991, 392 + 4 p. (în colaborare cu Al. Andriescu, V.Arvințe, Cornel Dimitriu, Elsa Lüder, Paul Miron, M.Roșian și Marietta Ujică; îngrijirea editorială a volumului: Vasile Arvințe și Ioan Caproșu).
16. *Relațiile economice ale Moldovei cu Brașovul. De la începutul secolului al XVIII-lea până la 1850*, Chișinău, Editura "Universitas", 1992, 350 p. (în colaborare cu A.Stoide).

(Premiul Academiei Române pentru Const. A.Stoide)

17. *Monumenta linguae dacoromanorum, Biblia 1688, Pars III, Leviticus*, Editura Universității "Al.I.Cuza", Iași, 1993, 320 p. 8 (în colaborare cu V.Arvințe, Elsa Lüder, Paul Miron și Eugen Munteanu: îngrijirea editorială a volumului: Vasile Arvințe și Ioan Caproșu).

18. Ediție și Cuvânt înainte la Al.I.Gonța, *Documente privind istoria României. Indeele numelor de persoane. Sec. XIV-XVII*, București, Editura Academiei, 1995, 800 p.

19. *Monumenta linguae dacoromanorum. Biblia 1688, Pars IV, Numerii* (în colaborare cu Al.Adriescu, V.Arvințe, Elsa Lüder, Paul Miron și Ioan Florea; îngrijirea editorială a volumului: Vasile Arvințe și Ioan Caproșu), Editura Universității "Al. I. Cuza, Iași, 1994, 350 p.

20. *Monumenta linguae dacoromanorum. Biblia 1688, Pars IV, Deuteronomium* (în colaborare cu Al. Adriescu, V. Arvințe, Elsa Lüder, Eugenia Dima, Paul Miron și Petru Zugun: îngrijirea editorială a volumului: Vasile Arvințe și Ioan Caproșu), Editura Universității "Al. I. Cuza, Iași, 1997, 410 p.

21. Documente statistice privitoare la orașul Iași, editate de Ioan Caproșu și Mihai-Răzvan Ungureanu, volumul I (1755-1820), Editura Universității "Al. I. Cuza, Iași, 1997, 470 p.

22. Documente statistice privitoare la orașul Iași, editate de Ioan Caproșu și Mihai-Răzvan Ungureanu, vol. II (1824-1828), Editura Universității "Al. I. Cuza, 1997, 608 p.

23. *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, vol. XXIV (1637-1638)*, București, Ed. Academiei Române, 1998, LXXXII + 740 p. (în colaborare cu C. Cihodaru).

24. *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, vol. XXVI (1641-1642)*, București, Editura Academiei Române (sub tipar).

25. *Documente privitoare la istoria Iașilor*, vol. I (1408-1660), Editura "Dosoftei", Iași, 1999, (în colaborare cu Petronel Zahariuc) (sub tipar).

Colaborări (coautor) la :

1. *Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, Editura Mitropoliei și Sucevei, 1974, 453 p.

2. *Dicționar diplomatic*, București, Ed. Politică, 1978, 160 p.

3. *Mic dicționar enciclopedic*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978, 1851 p.; ed. a II-a, București, 1984.

4. Colaborare la: H.Tiktin, *Rumänisch-Deutsche Wörterbuch*, vol. III, ed. a II-a, Wiesbaden, 1989.

5. *Istoria Românilor. Partea a II-a: Istoria medie*, Chișinău, Editura "Universitas", 1991, 212 p.

6. Colaborare la *Enciclopedia României*, vol I, Ed. Enciclopedică, București, 1993.

În manuscris:

1. *Documenta Romaniae Historica, Seria A, Moldova, vol. IV (1504-1527)*, 1500 p.ms. (în colaborare cu C.Cihodaru și L.Șimanschi).

2. *Documenta Romaniae Historica, Seria A, Moldova, vol. VI (1547-1572)*, 2800 p.ms. (în colaborare).

3. *Documenta Romaniae Historica, Seria A, Moldova, vol. VII (1573-1582)*, 2800 p.ms. (în colaborare).

4. *Documenta Romaniae Historica*, Seria A, Moldova, vol. VIII (1583-1592), 2500 p.ms.

5. Ediție, studiu introductiv, bibliografie și indice la Const. A. Stoide, *Manufacturile brașovene în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a veacului al XIX-lea*, 300 p.

6. *Inscripțiile medievale ale României, Țara Moldovei (până la 1859)*, vol. I (parțial dactilografiat).

7. *Însemnările de pe manuscrise și cărți vechi. Țara Moldovei (până la 1858)*, vol. I (parțial dactilografiat).

II. ARTICOLE

1. *Despre politica internă a lui Radu Mihnea și răscoalele țărănești din prima lui domnie în Moldova (1616-1619)*, în "Studii și cercetări științifice", Istorie, fasc. I, 1962, p. 81-104.

2. *Documente moldovenești din sec. al XV-lea și al XVII-lea*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A.D.Xenopol", Iași, tom. IV, 1967, p. 203-213 (în continuare: "Anuarul...").

3. *Documente moldovenești inedite din secolul al XVI-lea și al XVII-lea*, în "Studii", tom. 21, nr. 2, p. 243-257 (în colaborare cu N.Grigoraș).

4. *Documente moldovenești din vremea Movileștilor*, în "Anuarul...", Iași, tom. VI, 1969, p. 227-236.

5. *Două documente privind orașul Iași*, în "Analele științifice ale Universității "Al.I.Cuza", Iași, XV, 1969, fasc. 1, p. 105-107.

6. *Un document de la Petru Rareș*, în "Studii", tom. 23, 1970, nr. 5, p. 965-967.

7. *Rolul capitalului cămătăresc în aservirea micii proprietăți din Moldova până la începutul regimului fanariot*, în "Anuarul...", Iași, tom. VII, 1970, p. 107-137.

8. *Camăta și cămătari în Moldova în epoca fanariotă*, în "Anuarul...", Iași, tom. VIII, 1971, p. 27-39.

9. *Despre ceremonialul domnesc*, în "Anuarul...", Iași, tom. VIII, 1971, p. 397-399 (în colaborare cu P.Mihail).

10. *Note toponimice. Areni*, în "Anuarul de lingvistică", Iași, tom. XXII, 1971, p. 203-206.

11. *Patru documente de la Ștefan Tomșa al II-lea*, în "Anuarul...", tom. IX, 1972, p. 469-474.

12. *Documentele satului Ringhilești*, în "Cercetări istorice", VII, Iași, 1972, p. 315-327 și VIII, Iași, 1973, p. 495-501 (în colaborare cu A.Pricop).

13. *Documente moldovenești din arhivele vieneze*, în "Anuarul...", Iași, tom. X, 1973, p. 399-410.

14. *Noi documente moldovenești din arhivele vieneze*, în "Anuarul...", Iași, tom. XI, 1974, p. 187-197.

15. *Un document inedit din 1665*, în "Revista de istorie", tom. 27, 1974, p. 585-588.

16. *Biserica de la Arbore*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", an L, 1974, nr. 5-6, p. 404-419.

17. *Satul Sendriceni*, în "Școala Normală de la Sendriceni. Evocări 1919-1957", București, 1974, p. 13-15.

18. *Cu privire la istoria orașului Bârlad*, în "Anuarul...", Iași, tom. XII, 1975, p. 255-266.

19. *Quelques considérations concernant l'étude du passé des villes roumaines*, în "Revue roumaine d'histoire", XV, 1976, nr. 1, p. 109-124.
20. *Două documente inedite din secolul al XVIII-lea*, în "Anuarul...", Iași, tom. XIV, 1977, p. 563-565.
21. *Despre începuturile viticulturii ieșene*, în "Cercetări agronomice din Moldova", Iași, nr. 3, 1977, p. 158-160.
22. *Documentele satului Boroseni*, în "Revista arhivelor", an LVI, vol. III (1979), nr. 4, p. 419-425 (în colaborare cu A.Pricop).
23. *Creditul moldovenesc în timpul lui Petru Șchiopu*, în vol. Stat. Societate., Națiune. Interpretări istorice, Ed. "Dacia", Cluj-Napoca, 1980, p. 107-117 și 377-378.
24. *Din istoria relațiilor de credit ale Țării Moldovei în secolele al XIV-lea și al XV-lea*, în vol. "Profesorul Constantin Cihodaru la a 75-a aniversare", Iași, 1983, p. 25-38.
25. *Tratatul moldo-polon din 30 noiembrie 1547*, în vol. "Profesorul Ilie Grămadă la 70 ani", Iași, 1984, p. 79-98 (în colaborare cu Gh. Pungă).
26. *Câteva documente de la Vasile Lupu*, în "Analele științifice ale Universității "Al.I. Cuza" din Iași" (serie nouă), a Istorie, tom. XXX (1984), p. 51-58.
27. *Profesorul C.Cihodaru la 80 de ani*, în "Analele științifice ale Universității "Al.I.Cuza" din Iași" (serie nouă), Istorie, tom. XXXIII (1987), p. 103-104.
28. *Profesorul Dr. C. Cihodaru*, "Analele științifice ale Universității "Al.I.Cuza", Iași, iulie-decembrie, 1987, p. 47-49.
29. *Documente românești din secolul al XVII-lea*, în "Analele științifice ale Universității "Al. I.Cuza" (serie nouă), a.Istorie, tom. XXXIV (1988), p. 79-90.
30. *Un profil aniversar: Profesorul C.Cihodaru la 80 de ani*, în vol. "Istorie și civilizație", Iași, 1988, p. I-XI.
31. *Tratatul moldo-polon din 22 iunie 1553*, în vol. "Istorie și civilizație", Iași, 1988, p. 145-182 (în colaborare cu Gh. Pungă).
32. *O condică de documente a familiei Donici (I)*, în "Analele științifice ale Universității "Al.I.Cuza" din Iași" (serie nouă), Istorie, tom. XXXV (1989), p. 63-86.
33. *O condică de documente a familiei Donici (II)*, în "Analele științifice ale Universității "Al.I.Cuza" din Iași" (serie nouă), Istorie, tom. XXXVI (1990), p. 105-125.
34. *Documente românești din arhive străine (secolele XVI-XVIII)*, în "Analele științifice ale Universității "Al.I.Cuza" din Iași" (serie nouă), Istorie, tom. XXXVII-XXXVIII (1991-1992), p. 171-204.
35. *Structuri fiscale și administrative într-un catastif de visterie din 1606*, în "Anuarul Institutului de Istorie "A.D. Xenopol" din Iași", tom. XXX (1993), p. 253-278.
36. *Iluminatul public în Iași la 1811*, în "Analele științifice ale Universității "Al.I.Cuza" din Iași", Istorie, tom. XXXIX, p. 95-136 (în colaborare cu Pavel Cocârlă).
37. *Prefață la Emil-Ioan Emandi și Mihai-Ștefan Ceaușu, Să nu dărâmi dacă nu știi să construiești (Contribuții de morfologie urbană la cunoașterea istoriei orașului Suceava, 1388-1988)*.
38. *Sama Vistieriei Moldovei din 1776*, în "Revista de Istorie Socială", I (1996), p. 507-562.
39. Petru Caraman, *Cum nu trebuie editate vechile manuscrise slavo-române (I)*, în "Revista de Istorie Socială", I (1996), p. 563-591; II, în aceeași revistă, tom. II (1997), (sub tipar), (îngrijire editorială de I.Caproșu).
40. *Sama Vistieriei Țării Moldovei pe anul 1764. Sama I (februarie-iulie)*, în "Ioan Neculce" (Serie nouă), II-III (1996-1997), p. 273-320.

41. *Sama Vistieriei Moldovei din decembrie 1784*, în "Cercetări istorice" (serie nouă), XVI (1997), p. 69-109.
42. *Două catagrafii ale evreilor din Ștefănești*, în "Studia, et acta Historial Indaeorum Romaniae", II (1997), p. 108-114 (în colaborare cu Gh. Pungă).
43. *Sama Vistieriei Țării Moldovei pe anul 1777, (I)*, în "Arhiva Genealogică", IV (IX) (1997), p. 125-158.
44. *Sama Vistieriei Țării Moldovei pe anul 1777, (II)*, în "Arhiva Genealogică", IV (X) (1997) (sub tipar).
45. *Sama Vistieriei Țării Moldovei pe anul 1764, Sama a II-a*, în "Ioan Neculce" (Serie nouă), IV (1998) (sub tipar).
46. *Sama Vistieriei Țării Moldovei din 1792*, în "Revista de Istorie Socială", II (1997) (sub tipar).
47. *Sama Vistieriei Țării Moldovei din 1797*, în "Revista de Istorie Socială", II (1997) (sub tipar).
48. *Cuvânt introductiv*, la Alexandru I. Gonța, *Studii de Istorie medievală*, Iași, Editura "Dosoftei", 1988, p. 1-4.

III. RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Ciachir, N., *100 de ani de la Unirea Principatelor*, Editura Militară, 1958, 164 p., în "Studii și cercetări științifice", Iași, Istorie, X (1959), 1-2, p. 238-242.
2. Ștefănescu, Șt., *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească până în sec. al XVII-lea*, în "Studii", XI (1958), I, p. 53-65, în *Idem*, Istorie, X (1959), 1-2, p. 243-244.
3. Papacostea, S., *Moldova în epoca Reformei. Contribuții la istoria societății moldovenești în veacul al XVI-lea*, în "Studii", XI (1958), 4, p. 55-78, în *Idem*, "Istorie", X (1959), 1-2, p. 244-245.
4. *De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba și stilul scriitorilor*, ESPLA, Iași, An XXXV, nr. 5-6 (mai-iunie 1959), p. 369-371.
5. Goldemberg, S., *Un capitol din istoria comerțului și a capitalului comercial din Transilvania în sec. XVI*, în "Studii", XI (1958), 5, p. 89-115, în "Studii și cercetări științifice", Istorie, X (1959), 1-2, p. 246-247.
6. Alexandrescu-Deraca, M.M., *Rolul hatișerifulor de privilegii în limitarea obligațiilor către Poartă (1774-1802)*, în "Studii", XI (1958), 6, p. 101-121, în *Idem*, Istorie, X (1959), 1-2, p. 247-248.
7. *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717*. Ediție întocmită de Constantin Grecescu, cu o prefață de Dan Simonescu, București, Editura Științifică, 1959, 146, p. +411., în *Idem*, Istorie, X (1959), 1-2, p. 248-250.
8. *Arta militară a moldovenilor în perioada domniei lui Ion Vodă "cel Cumplit"*, București, Editura Militară, 1959, 104 p., în *Idem*, Istorie, XI (1960), I, p. 151-154.
9. Simonescu, Dan, *Cronica lui Baltasar Welther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile contemporane*, în "Studii și materiale de istorie medie", vol. III, București, Editura Academiei, 1959, p. 7-99, în *Idem*, Istorie, XI (1960), I, p. 161-162.
10. Cupșa, Ion, colonel, *Arta militară a moldovenilor în a doua jumătate a secolului al XV-lea (Ștefan cel Mare)*, București, Editura Militară, 1959, 135 p. +7 scheme, în *Idem*, Istorie, XI (1960), 2, p. 286-293.
11. Semenova, T.V., *Novâie danâie o trgovâh sveazeah Rosii s Dunaiskimi kneajestvami na rubeje XVIII-XIX* (date noi despre relațiile comerciale ale Rusiei cu

Principatele Dunărene la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea), în "Ucionâie Zapiski", 1, (10) 1959, în *Idem*, Istorie, XI (1960), 2, p. 301-302.

12. Mohov, N.A., *Novâie danâie ob organizații pervoi tipografii Moldavii* (Date noi despre organizarea primei tipografii în Moldova), în "Ucionâie Zapiski", t. 1, (10), 1959, p. 167-177, în *Idem*, Istorie, XI (1960), 2, p. 302-303.

13. Sovetov, P.V. și Baskin, I.I., *Iz istorii obscestvenno-politiceskoi mâsli Moldavii. Vzgleadî na gosudarstvo i pravo XV-XVIII vekah* (Din istoria gândirii social-politice în Moldova. Cu privire la păreriile despre stat și drept în secolele XV-XVIII), în "Ucionâie Zapiski", tom 1 (10), 1959, p. 201-248, în *Idem*, Istorie, XI (1960), 2, p. 303-304.

14. Daicoviciu, C., Pascu Șt., Cheresteșiu V., Morariu T., *Din istoria Transilvaniei*, vol. 1, București, Ed. Academiei, 1960, 230 p., în *Idem*, Istorie, XII (1961), 1, p. 166-168.

15. *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopisețul cantacuzinesc*. Ediție critică întocmită de C. Grecescu și Dan Simionescu, București, Ed. Academiei, XII +252 p., în *Idem*, Istorie, XII (1961), 1, p. 168-170.

16. Mutașcu, Traian, *Arta militară în Țara Românească la începutul secolului al XVII-lea (Radu Șerban)*, București, Ed. Militară, 1961, 208 p. + scheme, în *Idem*, Istorie, XIII (1962), 2, p. 277-283.

17. Berindei, Dan, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești 1459-1862*, București, Ed. Științifică, 1963, 302 p., în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie" A.D. Xenopol", Iași, I (1964), p. 193-200.

18. Mihordeo, Vasile (redactor responsabil), Constantinescu, Ioan, Istrati Corneliu, *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Moldova, București, Ed. Academiei, 1966, 794 p., în "Analele științifice ale Universității "Al.I.Cuza" din Iași", Istorie, tom XIV (1968), p. 152-153.

19. *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească*, vol. I (1247-1500), întocmit de P.P.Panaiteșcu și Damaschin Mioc, București, Ed. Academiei, 1966, 635 p., și vol. XXI (1626-1627), întocmit de Damaschin Mioc, București, Ed. Academiei, 1965, 594 p., în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie" A.D. Xenopol", Iași, III (1966), p. 232-235.

20. Slion, Alexandru (redactor responsabil), Balan, Const., Chirica, Haralambie, Diaconescu, Olimpia, *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I, *Orașul București*, București, Ed. Academiei, 1965, 934 p., în *Idem*, III (1966), p. 235-238.

21. Panaiteșcu, P.P., *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, Ed. Academiei, 1965, 230 p., în *Idem*, III (1966), p. 248-249.

22. Giurescu, Const. C., *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, vol. I, București, Ed. Academiei, 1964, 390 p. + 1 hartă, în *Idem*, II (1966), p. 249-251.

23. Giurescu, Const. C., *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, Muzeul regional de arheologie a Dobrogei, 1966, 64 p. + 2 planșe, în *Idem*, III (1966), p. 255-256.

24. Guboglu, Mihail și Mehmet, Mustafa, *Cronici turcești privind Țările Române*, *Extrase*, vol. I, sec. XV - mijlocul sec. XVII, București, Ed. Academiei, 1966, 562 p., în *Idem*, III (1966), p. 256-257.

25. Dragomir, Silviu, *Avram Iancu*, București, Ed. Științifică, 1965, 304 p., în *Idem*, III (1966), p. 258-259.

26. Georgescu, Florian, Berindei, Dan, Cebuc Alexandru, Cernovodeanu Paul, Dachie Petre, Ionescu Ștefan, Panait I., Șerban C., *Istoria orașului București*, vol. I, Muzeul de istorie a orașului București, 1865, 482 p., în *Idem*, IV (1967), p. 221-225.

27. Stoicescu, Nicolae *Bibliografie privind monumentele feudale din Moldova*,

“Mitropolia Olteniei”, Anul XVIII (1966), nr. 5-6, p. 546-607, în *Idem*, IV (1967), p. 225-227.

28. Berindei, Dan și Caproșu, I., (DISCUȚIE) *Cu privire la “Orașul București - reședință și capitală a Țării Românești, 1459-1862”* în *Idem*, V (1968), p.233-241.

29. Georgescu, Valentin Al., *Preempțiunea în istoria dreptului românesc. Dreptul de protimisis în Țara Românească și Moldova*, București, Ed. Academiei, 1965, 416 p., în “Analele științifice ale Universității “Al.I.Cuza” din Iași”, Istorie, tom XIV (1968), p. 153.

30. Gogoneață, N. și Ornea, Zigu, *A.D. Xenopol. Concepția socială și filosofică*, București, Ed. Științifică, 1965, 262 p., în *Idem*, p. 154.

31. Șinca, Gheorghe, *Opere, I, Hronica Românilor*, tom I, Ediție îngrijită și studiu asupra limbii de Florea Eugariu, prefață și note de Manole Neagoe, București, Ed. pentru literatură, 1967, +604 p., în “Anuarul Institutului de Istorie și arheologie “A.D.Xenopol”, Iași, VI (1969), p. 267-288.

32. Ștrempei, Gabriel (redactor responsabil), Moisii, Fl. și Stoianovici L., *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, București, Editura Academiei, 1967, 700 p., în *Idem*, VI (1969), p. 247-248.

33. Stoicescu, Nicolae, *Bibliografie privind monumentele feudale din Moldova*. “Mitropolia Olteniei”, Anul XIX (1967), nr. 3-4, p. 328-356; nr. 9-10, p. 840-856 și 928-1108; Anul XX (1968), nr. 1-2, p. 171-180; nr. 5-6, p. 495-512, în *Idem*, VI (1969), p. 292-293.

34. Demeny, Lidia, A., Demeny, L. și Stoicescu, N., *Răscoala semenilor sau răscoala populară 1655. Țara Românească*, București, Editura Științifică, 1968, 325 p. + 2 hărți, în *Idem*, VI (1969), p.296-297.

35. Vârtosu, Emil, *Paleografia româno-chirilică*, București, Editura Științifică, 346 p., în *Idem*, VI (1969), p. 297-298.

36. Stoicescu, Nicolae, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, Editura Militară, 1968, 382 p., în *Idem*, VI (1969), p. 299.

37. Prodan, acad. David, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediție nouă, refăcută, București, Editura Științifică, 1967, 536 p., în *Idem*, VI (1969), p. 299-300.

38. Giurescu, Const. C., *Istoricul podgoriei Odobești. Din cele mai vechi timpuri până la 1918* (cu 124 de documente inedite) (1626-1864) și 3 reproduceri, București, Editura Academiei, 1969, 550 p. + 1 hartă, în *Idem*, VII (1970), p. 374-375.

39. Direcția Generală a Arhivelor Statului din România, *Catalogul documentelor moldovenesti din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. III, 1653-1676, București, 1968, 960 p. + 18 facsimile, în *Idem*, VII (1970), p. 384-385.

40. Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, Editura Academiei, vol. I, 1967, 431 p. și vol. II, 1968, 144 p., în *Idem*, VII (1970), p. 408-409.

41. *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, volumul XIX, 1626-1628, întocmit de Haralambie Chirică, București, Editura Academiei, 1969, 798; LXII p., în *Idem*, VII (1970), p. 411-412.

42. Velciu, Dumitru, *Ion Neculce*, București, Editura Tineretului, 1968, 245 p., în *Idem*, VII (1970), p. 417.

43. Almeș, Dumitru, *Petru voievod Rareș*, București, Editura “Meridiane”, 1970, 125 p., în *Idem*, VIII (1971), p. 444-446.

44. Simionescu, Paul, *Petru Rareș. Domnul și vremea sa*, București, Editura Enciclopedică Română, 1970, 190 p., în *Idem*, VIII (1971), p. 446-447.

45. Direcția Generală a Arhivelor Statului din România, *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. IV (1676-1700), București, 1970, 647 p. + 25 facsimile, în *Idem*, VIII (1971), p. 454-455.

46. *Carpica*, III, Bacău, 1970, 171 p., în *Idem*, VIII (1971), p. 464-467.

47. Stoicescu, Nicolae, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I. Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea)*, vol. I: A-L, vol. II: M-Z, Editată de Mitropolia Olteniei, 1970, 798 p., în *Idem*, VIII (1971), p. 495-496.

48. Institut d'Histoire Militaire, Varșovia, *Histoire militaire de la Pologne. Problèmes choisie*, Varșovia, Edition du Ministère de la Défense Nationale ("MON"), 1970, 570 p., în *Idem*, VIII (1971), p. 502-503.

49. Malița, Mircea, *Diplomație. Școli și instituții*, București, Editura didactică și pedagogică, 1970, 576 p., în *Idem*, VIII (1971), p. 503-504.

50. Nicolescu, Corina, *Istoria costumului de curte în țările române. Secolele XIV-XVIII*, București, Editura Științifică, 1970, 306 p., în *Idem*, VIII (1971), p. 508-509.

51. *Învățăturile lui Neogoe Basarab către fiul său Theodosie*. Text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, București, Editura "Minerva", 1970, 426 p., în *Idem*, VIII (1971), p. 511-512.

52. *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească*, volumul XXIII (1630-1632), întocmit de Damaschin Mioc, București, Editura Academiei, 1969, 823 p. + LI p., în *Idem*, VIII (1971), p. 515-516.

53. Filip, Mircea, *Cartea românească veche din biblioteca "Gh. T. Kirileanu. Piatra Neamț*, Bacău, Bibliografie adnotată, 1970, 195 p., în *Idem*, VIII (1971), p. 516-517.

54. Greceanu, Radu Logofătu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*. Studiu introductiv și ediție critică întocmită de Aurore Ilieș, București, Editura Academiei, 1970, 279 p., în *Idem*, VIII (1971), p. 518.

55. *Contribuții la istoria învățământului românesc. Culegere de studii*, București, Editura didactică și pedagogică, 1970, 205 p. + 2 hărți, în *Idem*, VIII (1971), p. 519.

56. Prodan, acad. David, *Încă un Supplex Libellus românesc*, 1804, Cluj, Editura "Dacia", 1970, 89 p., în *Idem*, VIII (1971), p. 523-524.

57. *Panaitescu P.P. în lumina scrisorilor din tinerețe*, București, Editura "Minerva", 1970, 174 p., în *Idem*, VIII (1971), p. 546-547.

58. Grigoraș, N., *Instituții feudale din Moldova I. Organizarea de stat până la mijlocul secolului al XVIII-lea*. București, 1971, în "Cercetări istorice" (serie nouă), Iași, II (1971), p. 396-397.

59. Stoicescu, Nicolae, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, secolul XIV-XVII*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, 456 p., în "Anuarul Institutului de Istorie și arheologie "A.D. Xenopol", Iași, IX (1972), p. 540-541.

60. Verșescu, Gheorghe, *Istoria monografică a orașului Piatra Neamț*, București, 1971, 252 p., în *Idem*, IX (1972), p. 547-550.

61. Potra, Gheorghe și Simache Nicolae, *Contribuții la istoricul orașelor Ploiești și Târgușor (1632-1857)*, Ploiești, 1970, 580 p., în *Idem*, IX (1972), p. 550-553.

62. Sacerdoțeanu, Aurelian, *Arhivistica*, București, Editura didactică și pedagogică, 1970, (1971), 267 p. + 76 figuri în afara textului, în *Idem*, IX (1972), p. 598-599.

63. Meteș, Ștefan, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX. Cercetări de demografie istorică*, București, Editura Științifică, 1971, 438 p., în *Idem*, IX (1972), p. 614-615.

64. Stoicescu, Nicolae, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, Cu o introducere despre metrologia antică de acad. Em. Condurachi, București, Editura Științifică, 1971, 330 p., în *Idem*, IX (1972), p. 616-617.
65. Matfei, N.N. și Radu, C. Gh., *Dănești*, Vaslui, 1970, 239 p., în *Idem*, IX (1972), p. 620.
66. Zub, Al, *Mihail Kogălniceanu, 1817-1891*, Bibliografie, București, Editura Enciclopedică Română și Editura militară, 1971, 654 p., în *Idem*, IX (1972), p. 625,
67. *Cercetări istorice* (serie nouă), III, Iași, 1972, 374 p., în *Idem*, X (1973), p. 496-499.
68. *Danubius*, V, Galați, 1971, 332 p., *Idem*, X (1973), p. 499.
69. Gherasim, Vasile și Marin, Ionel, *Piatra Niamț. Monografie*, 1972, 365 p., în *Idem*, X (1973), p. 513-520.
70. *Chronological history of Romania*, under the guidance of Constantin C. Giurescu, Bucharest, Editura Enciclopedică Română, 1972, 525 p., în *Idem*, X (1973), p. 594.
71. Banatica, I, *Reșița*, 1971, 415 p., în *Idem*, X (1973), p. 594-595.
72. *Documenta Romaniae Historica*, B, *Țara Românească*, vol. II (1501-1525), îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, București, Editura Academiei, 1972, 600 p., în *Idem*, X (1973), p. 599-600.
73. *Călători străini despre Țările Române*, vol. III și IV, îngrijite de Maria Holban (redactor responsabil), M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1971 și 1972, 767 p. și, respectiv, 634 p., în *Idem*, X (1973), p. 603.
74. *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, vol. I, Cluj, Editura "Dacia", 1972, 356 p., în *Idem*, X (1973), p. 607.
75. *A.D. Xenopol. Studii privitoare la viața și opera sa*. București, Editura Academiei, 1972, 443 p., în *Idem*, X (1973), p. 608-609.
76. *Studii de istorie, filologie și istoria artei*, București, Editura Academiei, 1973, 352 p., în *Idem*, X (1973), p. 615.
77. *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. IV (redactori responsabili N. Adăniloai și Dan Berindei), București, Editura Academiei, 1973, 462 p., în *Idem*, XI (1974), p. 329-333.
78. Poenaru, Daniela, *Contribuții la bibliografia românească veche*, Muzeul județean Dâmbovița, Târgoviște, 1973, 341 p., în *Idem*, XII (1975), p. 301-303.
79. *Județul Vaslui. File de monografie*, Vaslui, 1972, 366 p., în *Idem*, XII (1975), p. 307-316.
80. *Județul Bacău. File de istorie*, Bacău, 1974, 205 p., în *Idem*, XII (1975), p. 316-323.
81. Crețu, Romeo, *Prezențe românești în Istanbul*, București, Editura "Albatros", 1973, 93 p., în *Idem*, XII (1975), p. 323-324.
82. *Sub semnul lui Clio. Omagiu academicianului Ștefan Pascu*, Cluj, Centrul de multiplicare al Universității "Babeș-Bolyai", 1974, 637 p., în *Idem*, XII (1975), p. 340-341.
83. Stoicescu, Nicolae, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, 984 p., în *Idem*, XII (1975), p. 341-342.
84. Giurescu, Dinu C., *Țara Românească în secolele XIV -și XV*, București, Editura Științifică, 1973, 496 p., în *Idem*, XII (1975), p. 344-345.
85. *File vâlcene. Bălcești pe Topolog*, 1972, 208 p., în *Idem*, XII (1975), p. 345-346.
86. Ștefănescu, Ștefan, *Demografie, dimensiune a istoriei*, Editura "Facla", Timișoara, 1974, 171 p., în *Idem*, XII (1975), p. 347-348.

87. *Studii și materiale de istorie medie*, vol. VI, București, Editura Academiei, 1973, 446 p., în *Idem*, XII (1975), p. 349.

88. *Studii și materiale de istorie medie*, vol. VII, București, Editura Academiei, 1974, 425 p., în *Idem*, XII (1975), p. 350.

89. Cernovodeanu, Dan, Mănescu, Ioan N., *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România*, București, 1974, 216 p., în *Idem*, XII (1975), p. 350-351.

90. *Zalăul pe treptele istoriei* (Zalău, 1974), 112 p., în *Idem*, XII (1975), p. 352.

91. Giurescu, Dinu C., *Ion Vodă cel Viteaz*, *Studii și materiale de istorie medie*, vol. VI, București, Editura Militară, 1974, 112 p., în *Idem*, XV (1975), p. 354.

92. *Dosoftei, 1624-1693, Bibliografie*, București, 1974, XXX + 100 p., în *Idem*, XII (1975), p. 354-355.

93. *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. XXIV (1633-1634), Volum întocmit de Damaschin Mioc, Sașa Caracaș și Constantin Bălan, *Studii și materiale de istorie medie*, vol. VI, București, Editura Academiei, 1974, 715 p. + LVII p., în *Idem*, XII (1975), p. 356-357.

94. Vasilescu, Veronica, Tinculescu-Duca Doina, *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. V, 1701-1720, București, 1974, 656 p., în *Idem*, XII (1975) p. 357.

95. Zub Al., *A.D. Xenopol. Bibliografie*, București, Editura Enciclopedică Română și Editura Militară, 1973, 694 p., în *Idem*, XII (1975), p. 372-373.

96. Pârvan, Vasile, *Corespondență și acte*, Ediție îngrijită cu introducere, note și indice de Alexandru Zub, București, Editura "Minerva", 1973, XXXII, 498 p., în *Idem*, XII (1975), p. 376-378.

97. Ionașcu, Ion, Bărbulescu, Petre, Gheorghe, Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României (1354-1920)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, 528 p., în *Idem*, XIII (1976), p. 441-442.

98. *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale. Supliment (1403-1700)*, întocmit de Maria Soveja, Mihai Reglesnu, Doina Tinculescu, Marcel Caucă și Gabriela Bârceanu, București, 1975, 491 p., în *Idem*, XIII (1976), p. 442.

99. *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. V, 1701-1720, de Veronica Vasilescu și Doina Duca-Tinculescu, București, 1974, 656 p., în *Idem*, XIII (1976), p. 443.

100. Popovici, Ioan T., *Monografia comunei Braniștea, jud. Galați*, Galați, 1975, 158 p., în *Idem*, XIII (1976), p. 443.

101. Rezuș, Petru, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți (până în 1918)*, București, Editura "Litera", 1975, 157 p., + 24 fig., în *Idem*, XIII (1976), p. 444-445.

102. *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. XI (1593-1600). *Domnia lui Mihai Viteazul*, București, Editura Academiei, 1975, LI + 744 p., în *Idem*, XIII (1976), p. 447-448.

103. *Studii și materiale de istorie medie*, vol. VIII București, Editura Academiei, 1975, 257 p., în *Idem*, XIII (1976), p. 448.

104. Păunescu, Alexandru, Sadurschi Paul, Chiriac, Vasile, *repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. I-II, București, 1976, 395 p., în *Idem*, XIV (1977), p. 585-588 (în colaborare cu T. D. Cauciuc).

105. Drăguț, Vasile, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, 330 p., în *Idem*, XIV (1977), p. 601-607.

106. Zaharia, Dumitru, Chiricescu, Emilia, Cărămidaru, Corneliu, *Colecția de documente de la Arhivele Statului Bacău (1424-1848)*. București, 1976, 388 p., în *Idem*, XIV (1977), p. 607.
107. Miclea, Ion, *Dulce Bucovina*, Studiu și comentarii de Radu Florescu, București, Editura "Sport-Turism", 1976, 520 p., + text nepaginat, în *Idem*, XIV (1977), p. 609-612.
108. Manolescu, Radu (coordonator) ș.a., *Orașul medieval. Culegere de texte*, București, 1976, 302 p., în *Idem*, XIV (1977), p. 642.
109. Răuț, Octavian, Ioniță, Vasile, *Studii și cercetări de istorie și toponimie*, Reșița, 1976, 108 p., + 3 hărți, în *Idem*, XIV (1977), p. 651.
110. Romanescu, Gh., *Oastea română de-a lungul veacurilor*, București, Editura Militară, ș.a., 204 p., în *Idem*, XIV (1977), p. 653.
111. Dogaru, Maria, *Sigiliile - mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, 282 p., în *Idem*, XIV (1977), p. 660-661.
112. Stoicescu, Nicolae, Moisescu, Cristian, *Târgoviștea și monumentele sale*, București, 1976, 324 p., în *Idem*, XIV (1977), p. 661.
113. Simionescu, Paul, Cernovodeanu, Paul, *Cetatea de scaun a Bucureștilor*, București, Editura "Albatros", 1976, 118 p., în *Idem*, XIV (1977), p. 661-662.
114. Corfus, Ilie, *Însemnări de demult*, Iași, Editura "Junimea", 1975, 340 p., + facsimile, în *Idem*, XIV (1977), p. 665-666.
115. Moraru, Mihai, Velculescu, Cătălina, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, partea I-a, sub îngrijirea științifică a lui I.C.Chițimia, București, 1976, 242 p., în *Idem*, XIV (1977), p. 667-668.
116. Moldova în epoca feudalismului, vol. VII, *Recensămintele populației din anii 1772-1773 și 1774*, Ediție, cuvânt introductiv și comentarii de P.Gh.Dimitriev, Chișinău, Editura "Știința", 1975, 606 p., + 526 p., în *Idem*, XIV (1977), p. 670-671.
117. Bartoș, Gheorghe, *Răscoala lui Horea. Bibliografie analitică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, 152 p., în *Idem*, XIV (1977), p. 671-672.
118. Zub, Al., *Junimea. Implicații istoriografice, 1864-1885*, Iași, Editura "Junimea", 1976, 384 p., în *Idem*, XIV (1977), p. 677-678.
119. Zamfirescu, I., Câdea, V., *Ateneul român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, 253 p. + ilustr., în *Idem*, XIV (1977), p. 678-679.

IV. CRONICI ȘTIINȚIFICE

1. *Din activitatea științifică a Institutului de Istorie și Arheologie din Iași în anul 1964*, în *Idem*, (1964), p. 206-211.
2. *Călătorie de documentare științifică (în U.R.S.S.)*, în *Idem*, IX (1972), p. 659-660.
3. *Călătorie de documentare în U.R.S.S.*, în *Idem*, XII (1975), p. 401.

* * *

CCA 200 DE ARTICOLE ÎN PRESA CULTURALĂ ȘI COTIDIANĂ

("Cronica", "Convorbiri literare", "Flacăra Iașului" - Iași, "Clopotul" - Botoșani, "Zori noi" - Suceava, "Vremea Nouă" - Vaslui, "Contemporanul" - București etc.)

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Ion Ioniță

ROMANIZAREA DACIEI RĂSĂRITENE ÎN PRIMA JUMĂTATE A MILENIULUI I D.H.

Romanizarea, ca proces general de restructurare etnodemografică, de o amploare și profunzime ce îl fac cu greu să-și găsească un termen de comparație, probabil apropiat prin complexitate și consecințe doar fenomenului mai vechi de indoeuropeanizare, a declanșat în istoriografia europeană încă din secolul trecut ample dezbateri, iar treptat și destule controverse, care, cu toată creșterea spectaculoasă a informației și a câștigurilor științifice remarcabile obținute de-a lungul anilor, nu s-au încheiat nici până în prezent. De cele mai multe ori faptul nu s-a datorat, cum s-ar putea presupune, unor goluri majore de informație, care, desigur, la o anumită scară mai pot fi sesizate și în prezent în unele compartimente ale cercetării, sau eventual unor metodologii de lucru folosite de specialiști, ci imixtiunilor care urmăreau înregimentarea investigațiilor științifice unor interese politice. Este semnificativ că procesul de romanizare și efectele lui au fost puse în discuție și contestate numai pentru zone aflate, de obicei, în disputa teritorială dintre țări cu popoare de origine latină și țări cu popoare de origine nelatină (maghiară, slavă sau germană).

Patima contestațiilor privind procesul de romanizare nu a ocolit nici istoria spațiului românesc, vehicularea lor căpătând uneori accente de exacerbare și forme de-a dreptul ridicole. A fost negat aproape totul, susținându-se chiar dispariția populației dacice, care, potrivit acestor autori cu pretins statut de istorici, ar fi fost cică decimată în timpul războaielor daco-romane. Atacurile, declanșate și de această dată de aceeași categorie de exponenți, aveau drept obiectiv, firește nedeclarat, blocarea cunoscutului principiu al dreptului istoric al popoarelor asupra teritoriilor pe care le-au locuit dintotdeauna. Atunci când însă arheologia a venit cu probe incontestabile de continuitate dacică, de care nu se mai putea face abstracție, s-a recurs la alte formule de contestare, aparent diferite de cele anterioare, dar care aveau același substrat și ținteau un efect asemănător. Nu intenționăm a readuce în discuție inventarul acestor obiecții evident tendențioase, la care s-au dat răspunsuri consistente și competente de-a lungul anilor, între specialiști de marcă ce le-au formulat numărându-se A.D.Xenopol¹, V.Pârvan², N.Iorga³, Gh. Brăteanu⁴, R.Vulpe⁵, C.Daicoviciu⁶, D.Tudor⁷, D.Protase⁸ și mulți alții. De altfel, încă din veacurile XVII și XVIII, când imixtiunile politice în istorie nu cunoșteau încă dimensiunile și agresivitatea din perioada contemporană, cronicarii Grigore Ureche⁹, Miron Costin¹⁰, Ion Neculce¹¹ și Nicolae Costin¹² iar mai apoi marele cărturar Dimitrie Cantemir¹³ au consemnat în lucrările lor ideea despre originea latină a limbii și a poporului român, ca și despre unitatea de neam a locuitorilor Moldovei, Munteniei și Transilvaniei.

Volumul redus și uneori lacunar al mărturiilor scrise lăsate de autorii antici, pe care s-a sprijinit de la început studiul romanizării lumii dacice, a făcut ca acesta să demareze cu o

bază documentară unilaterală și incompletă. Abia mult mai târziu, prin dezvoltarea cercetării arheologice s-a ajuns la sporirea considerabilă a informației, care a dat specialiștilor posibilitatea de a pătrunde esența fenomenului și de a înțelege corect desfășurarea lui în timp și în spațiu.

Romanizarea poate fi privită astăzi ca un proces unitar doar în ideea că ea s-a desfășurat în toată aria dacică și a avut pretutindeni același efect. Ea a îmbrăcat însă o mare diversitate de forme, atât în zonele dacice ocupate pentru multă vreme de armata și administrația romană (Dobrogea, sudul Moldovei, Transilvania, Oltenia și Banat), cât și în regiunile rămase permanente în stăpânirea dacilor liberi (centrul și nordul Moldovei, nordul Transilvaniei, Crișana și Maramureș).

Dobrogea este cea dintâi regiune dacică ce intră sub stăpânire romană, încă de la mijlocul secolului I d.h. Ea rămâne între granițele Imperiului roman și apoi ale celui bizantin până către sfârșitul secolului al VII-lea, cunoscând o intensă viață romană pe o durată de mai bine de șase secole¹⁴. Rămânerea Dobrogei pentru o atât de îndelungată perioadă în sfera lumii romane și romano-bizantine, nu numai că a dus la romanizarea completă a populației băștinașe de aici, dar, așa cum au subliniat-o în repetate rânduri mai ales V.Pârvan și R.Vulpe, a făcut ca această provincie să reprezinte până târziu o zonă permanentă de iradiere a romanității și reazemul de nădejde al romanismului din regiunile de la nordul Dunării de Jos.

La rândul ei, Dacia romană, cuprinzând Oltenia, Banatul și Transilvania, deși rămasă între frontierele Imperiului o perioadă mai scurtă, de la cucerirea Daciei și până la retragerea aureliană (106-275 d. H.), a cunoscut o viață romană la fel de înfloritoare¹⁵. Drept mărturie stau nenumărate descoperiri romane de caracter militar și civil ce se găsesc pretutindeni și care oferă un tablou grăitor. În același timp, descoperiri ca acelea de la Soporul de Câmpie, Obreja, Locusteni și Daneți¹⁶ arată continuitatea locuitorilor daci sub ocupație romană și adoptarea treptată de către aceștia a modului de viață roman. La retragerea armatei și administrației romane din Dacia, spiritul latin câștigase definitiv bătălia cu tradiția dacică, chiar dacă aceasta și-a lăsat amprenta distinctă asupra învingătorului.

În timpul și la terminarea conflictelor cu Decebal, Traian mai alipea la Imperiu toată Muntenia și sudul Moldovei, zonă în care au fost ridicate în scurt timp castele și castru destinate unor detașamente militare pentru apărare. Deși la venirea următorului împărat (Hadrian) în anul 117 cea mai mare parte din acest teritoriu a fost părăsită, stăpânirea romană a lăsat semne vizibile în viața localnicilor de aici, cărora le-a modificat evoluția către o altă direcție. Cuprinderea și apoi menținerea lor în procesul de romanizare au putut fi realizate cu destulă ușurință nu numai prin ocupația romană din vremea împăratului Traian și apoi a Munteniei de Vest în perioada de la Antoninus Pius (sau Septimius Severus) până la Filip Arabul ci mai ales, prin prezența romană continuă de jur împrejurul acestei zone până la retragerea aureliană¹⁷.

Prezența romană se face simțită în Muntenia la tot pasul, în primul rând prin castrele construite în vremea lui Traian și apoi prin numeroasele castru de pe *Limes Transalutanus*. Ele au fost focare autentice de romanizare și efectul lor se poate observa cu claritate în toate descoperirile din Muntenia. Preluarea diferitelor tehnici romane și imitarea produselor romane se fac în Muntenia la o proporție mult mai aproape de situația Daciei și Moesiei romane¹⁸. Aici romanizarea a fost forțată în vremea lui Traian, dar a continuat după acesta în mod pașnic. Populația dacică din această regiune nu avea altă alternativă decât aceea de a se integra treptat în moda de viață romană; într-o lume de jur împrejur romană, Muntenia nu putea termina decât prin a ajunge tot romană.

În sfârșit, sudul Moldovei, alipit la Moesia Inferior, a rămas în permanență sub ocupația Imperiului, cunoscând o viață romană intensă în castre, castele, orașe și în alte localități rurale, sau pe cale de a deveni urbane. Viața romană cunoaște aici și o bogată activitate de producție și de schimb. Această zonă compactă de romanitate, difuzând la populația ce se afla în afara limes-ului produsele romane și o dată cu acestea și spiritualitatea latină, a avut un rol de însemnătate excepțională în istoria Daciei răsăritene¹⁹.

Cele câteva observații generale făcute până acum arată limpede că procesul de romanizare a lumii dacice s-a desfășurat în circumstanțe foarte deosebite de la o regiune la alta. Diversitatea acestor condiții impune obligatoriu și o manieră diferențiată de abordare a fenomenului, în funcție de situația specifică fiecărei zone. Cu nici un preț nu putem vorbi de un proces de romanizare uniform, identic în Dacia ocupată și la dacii liberi. Mai mult chiar, așa cum rezultă tot mai clar din studiile recente, suntem departe de a avea o identificare a fenomenului chiar în arealul Daciei române. În consecință, măsurile de precauție trebuie să fie cu atât mai drastice atunci când abordăm problema romanizării în spațiul Daciei răsăritene, unde numărul și valoarea vestigiilor arheologice referitoare la temă sunt încă atât de inegale în diversele ei compartimente geografice. Nu este simplu a face o analiză pertinentă și a formula concluzii istorice pentru un spațiu în care teritorii întinse sau categorii întregi de obiective arheologice n-au fost cercetate metodic. Iar o transplantare simplistă a rezultatelor dintr-o zonă în alta ar putea duce la crearea unor imagini eronate și ipoteze riscante.

O încercare de a alcătui o schiță de sinteză se impune, totuși, indiferent de volumul și natura informațiilor, întrucât un asemenea bilanț, care să înregistreze câștigurile de până acum, ca și minusurile evidente pe care le percepem, este mai mult decât necesar, el urmând a direcționa cercetările viitoare.

Am încercat să subliniez anterior pentru reușita cercetărilor necesitatea investigațiilor de microregiuni. Dar la fel de indispensabilă este și tratarea temei pe etape. Și poate nicăieri îmbinarea acestor două criterii (de spațiu și timp) nu este atât de stringent necesară ca în acest spațiu carpato-nistrean al Daciei răsăritene, în care, de la munte la șes, microzonele combinate într-o armonie parcă haotică, cursurile de ape mici dispersate într-o rețea hidrografică încâlcită, căile de acces și punctele de baraj aflate într-o combinație teritorială insolită, cu potențial major de anihilare reciprocă, modificările de coloratură demografică de-a lungul timpului și pelerinajul perpetuu al unor grupe mai mari sau mai mici de populații, cărora timpul nu le-a conservat uneori nici măcar numele, se împletesc într-un spațiu geografic personalizat și o istorie de mare complexitate și greu de înțeles, câteodată imposibil de descifrat.

Legăturile Daciei răsăritene, ca, de altfel, și ale spațiului dacic în general, cu lumea romană, indiferent de natura și intensitatea lor, au cunoscut în prima jumătate a mileniului I d.H. patru mari etape, distincte atât pe plan politic, cât și prin natura relațiilor economice.

O primă etapă, ce a fost încă de mult timp scoasă în evidență, este aceea de până la cucerirea romană (începutul secolului al II-lea d.H.) și care se referă, de fapt, la relațiile generale ale lumii dacice cu Moesia romană. Urmează apoi etapa de la cucerirea romană a Daciei și până la retragerea aureliană (106-271/275), care în zona dacilor liberi amplifică procesul început în etapa anterioară. A treia etapă cuprinde intervalul de la retragerea aureliană și până la invazia hunilor (275-376 d.H.), iar cea de a patra etapă corespunde perioadei stăpânirii hunice (376-circa 450 d.H.).

Prima etapă se caracterizează pe plan politic prin înaintarea și consolidarea stăpânirii romane până pe aliniamentul Dunării, când Dobrogea getică intră în componența Imperiului. Relațiile generale dintre daci și romani devin tot mai încordate, cu accente de răbufnire de

ambele părți, ce vor prefața marea încheștare dintre Decebal și Traian. Între expedițiile militare romane purtate la nordul Dunării de Jos, ca o acțiune de pedepsire, dar și ca o demonstrație de forță, trebuie amintită aceea a lui Tib. Plautius Aelianus din anii 52-53 d.H. Aceste expediții nu vor împiedica însă întreținerea unor legături comerciale destul de active. Moneda romană pătrunde și, după cât se pare, va fi imitată la proporții încă greu de apreciat. În timp ce moneda republicană apare, mai ales, în bazinul Siretului, denarii imperiali capătă, până la sfârșitul domniei lui Nerva, o răspândire tot mai largă, peste întregul teritoriu al Daciei orientale, evidențiind clar impactul mutării frontierei romane pe Dunăre. Romanii folosesc cu succes în zonă drumurile străbătute mai înainte de negustorii greci, a căror experiență va fi utilizată în continuare²⁰.

Această primă etapă, în care produsele romane pătrund din abundență doar pe anumite culoare și în anumite centre (Tyras, Poiana, Răcățau, Brad, Piatra Neamț – Bâțca Doamnei etc.), poate fi considerată ca una pregătitoare, dar foarte importantă și ea nu trebuie ignorată sau minimalizată. Adoptarea calendarului roman în locul celui ionian în anul 65 d.H. de către orașul Tyras, emisiunile monetare de la Tyras cu portretul, numele și titulatura împăratului de la Roma, începând cu perioada lui Domitian, precum și impunerea candidatului preferat pe tronul regatului Bosporan, sunt doar câteva argumente ce pot fi amintite aici spre a ilustra prestigiul și autoritatea de care se bucura Imperiul roman în spațiul Daciei răsăritene și în regiunile adiacente ei.

A doua etapă începe într-o conjunctură nouă, în condițiile instalării administrației romane pe o întinsă parte a teritoriului dacic. Niciodată dacii liberi nu vor mai reuși să se constituie într-un stat unitar, singurele forme statale pe care le mai pot organiza fiind formațiunile politice regionale. Cei care, totuși, vor ajunge la o anumită putere militară, care să reprezinte un pericol evident pentru frontierele romane, vor fi costobocii, în a doua jumătate a secolului II d.H., și apoi carpicii, în prima jumătate a veacului următor.

Scăderea puterii militare a dacilor liberi a permis și sarmaților să se infiltreze mai adânc în teritoriile acestora. Între cele două populații s-au stabilit, după cât se pare, raporturi destul de pașnice și chiar unele înțelegeri de organizare în comun a incursiunilor de pradă în provinciile romane sud-dunărene. Oricum, penetrația sarmaților în teritoriile dacice nu afectează legăturile acestora cu lumea romană. Pe de altă parte, interesul pentru produsele romane se manifestă deopotrivă și la sarmați, așa cum o probează numeroasele articole de import din mormintele lor.

Analizând desfășurarea procesului de romanizare în Dacia orientală în secolele II și III d.H., constatăm că el se derulează cu toată intensitatea în sudul roman al Moldovei, anexat provinciei Moesia Inferior și delimitat spre nord de un limes clasic, unde avem de a face în bună măsură, probabil, chiar cu o impunere a ei forțată. Potrivit tuturor descoperirilor arheologice din zonă, făcute printre altele la Tyras, Barboși, Orlovka/Cartal, Ismail și în multe alte locuri, efectele romanizării în acest teritoriu au fost maxime, motiv pentru care nici nu mai este nevoie de a insista aici asupra lor.

Probleme apar, în schimb, pentru restul teritoriilor, aflate la nord de limes. Dificultățile încep cu lipsa momentană evidentă a descoperirilor aparținând populației dacice. Acestea apar din abundență și acoperă destul de bine spațiul dintre Carpați și Prut, frecvența lor fiind mai rară doar în regiunile mai joase de stepă și silvostepă. În ceea ce privește spațiul pruto-nistrean, în zona de nord descoperirile dacice apar într-o grupare bine cunoscută și etichetată adesea drept "cultura Lipica"²¹. Referitor la descoperirile respective, ne exprimăm opinia că ele nu alcătuiesc o cultură dacică propriu-zisă, ci doar un facies periferic a acesteia.

În sudul teritoriului pruto-nistean descoperirile dacice din secolele II-III d.H. nu lipsesc, așa cum o probează cu certitudine, spre exemplu, unele vestigii arheologice din zona Orlovka/Cartal²². Din păcate, numai foarte puține materiale din această zonă au fost publicate, așa încât nu se pot face aprecieri mai precise cu privire la frecvența lor.

O regiune întinsă din partea centrală a spațiului pruto-nistean, prelungită mult atât spre nord, cât și spre sud, rămâne deocamdată lipsită de descoperiri dacice. Dar această situație nu poate fi acceptată ca reală, fie și pentru motivația că în unele așezări și necropole aparținând culturii Sântana de Mureș- Černjachov din perioada următoare apar forme și ornamente ceramice de tradiție dacică²³, ceea ce presupune implicit și existența în zonă în etapa anterioară a populației dacice. Există și alte indicii care atestă indubitabil că cel puțin în anumite microregiuni colinare și de podiș descoperirile dacice nu pot lipsi.

Ceea ce ne interesează aici cu prioritate este felul în care procesul de romanizare s-a concretizat în situația etnodemografică menționată din Dacia răsăriteană. În mod cert, influențele romane au acționat nediscriminatoriu, adică în egală măsură asupra dacilor și sarmaților. O bună perioadă de timp după încetarea ostilităților din vremea celor două războaie daco-romane, contactele dacilor și sarmaților cu Imperiul par să fie mai slabe, ceea ce ar reflecta o continuare latentă a vechii stării conflictuale dintre cele două foste tabere rivale. Diversele importuri romane, inclusiv monedele, sunt la dacii liberi destul de rarefiate²⁴. În schimb, ele par a fi mult mai frecvente la sarmați, ceea ce ar oglindi în esență cel puțin o diferențiere de atitudine la cele două populații față de romanii învingători. Către sfârșitul secolului al II-lea, mai ales în prima jumătate a celui următor, numărul și varietatea importurilor la ambele populații cresc vertiginos²⁵. Între altele, remarcabilă este cantitatea impresionantă de monede de argint, datând cu precădere din a doua jumătate a secolului al II-lea, concentrate, mai ales, în tezaure ce ajung uneori până la câteva mii de piese, ce se grupează în zona dacică puternic locuită din masivul Podișului central Moldovenesc²⁶. S-a presupus, cu justificat temei, că majoritatea tezaurelor ar proveni din plata unor stipendii, atât de obișnuite la romani. Din aceeași zonă provin și câteva tezaure alcătuite din vase de argint, unele din ele cu splendide reprezentări mitologice²⁷. La acestea se adaugă însă și alte produse, cum ar fi recipiente de sticlă și ceramică, podoabe de argint, produse cosmetice, accesorii vestimentare, piese de harnașament, articole de îmbrăcăminte, vinuri, ulei de măsline și multe alte produse²⁸. Acum este de presupus că între cele două tabere au intervenit o stare de împăcare și relații normale de colaborare.

Influența romană nu se reduce doar la importuri, iar domeniul în care acest lucru apare cel mai limpede este producția de olărie, cu o tehnologie la roată, îmbunătățită și aproape generalizată, și cu o gamă largă de forme ce imită produsele romane. Toată această înrâurire a civilizației romane nu are, totuși, puterea de a romaniza, în accepțiunea clasică, până la retragerea aureliană, pe dacii și sarmații din afara limesului, care rămân pe mai departe în principal cu modul lor tradițional de viață. Dar ceea ce trebuie subliniat cu toată vigoarea este faptul că dacii și sarmații din afara limesului, după ce au intrat în contact și au făcut cunoștință cu produsele și civilizația romană, și nu doar la nivelul elitelor de atunci, ci la scara întregii populații, s-au familiarizat temeinic cu acestea, pe care au început să le adopte de bună voie, fără nici o presiune exterioară. Aceasta este câștig al procesului de romanizare din Dacia răsăriteană la retragerea administrației romane de la nordul Dunării, câștig ce capătă însă o importanță fundamentală pentru etapa ce urmează.

Cea de a treia etapă (275–376 d.H.) aduce condiții cu totul noi în teritoriul Daciei răsăritene. Administrația romană este retrasă pe linia Dunării, dar legăturile cu Imperiul și cu populația romanizată din fostele zone romane se amplifică.

În Dacia răsăriteană intervin modificări de esență în viața politică, datorate migrației triburilor gotice, care își impun dominația. În viața economică nu au loc însă schimbări importante, întrucât noul conglomerat etnic, în care se va afla și spațiul dacic răsăritean, gravitatează tot către Imperiul roman. Tulburările de câteva decenii produse de goți la impactul cu granițele Imperiului vor fi înlocuite treptat cu relații normale de colaborare. Nici una din populațiile conglomeratului etnic amintit nu este, în general, refractară la produsele și civilizația romană, iar atitudinea respectivă este explicabilă. Există însă o diferențiere de percepție a civilizației romane. În timp ce goții veneau pentru prima dată în contact cu orizontul vieții romane și cu produsele ei, fiindu-le necesară o perioadă (fie chiar și scurtă) de cunoaștere și apoi de acomodare cu acestea, localnicii, după legăturile anterioare îndelungate cu grecii și romanii, trec direct la adoptarea mai temeinică a produselor de tot felul, a tehnologiilor, a credințelor și a obiceiurilor funerare romane. De fapt, tot acest complex cultural cunoscut sub numele de cultura Sântana de Mureș – Černjachov este rezultatul unui proces profund de aculturație, în care numeroase elemente de civilizație romană sunt imitate sau preluate și prelucrate în manieră proprie. Exemplele sunt numeroase și amintim doar câteva din ele: prelucrarea sticlei, diverse tipuri noi de unelte și podoabe, elemente de arhitectură (construcții de piatră, prevăzute uneori cu coloane, sticlă la ferestre și acoperiș de tige), obiceiuri funerare și nu în ultimul rând religia creștină²⁹.

Întocmai ca și în etapa precedentă, dar la o scară și mai ridicată, produsele romane, a căror varietate întrece mult ofertele din secolele precedente, nu se adresează unei elite a societății, ci consumatorului obișnuit. Demn de amintit aici este și faptul că mai mulți specialiști ai culturii Sântana de Mureș – Černjachov (din perioada migrației gotice) au observat unele deosebiri între ariile de est și de vest, fixând granița dintre ele pe Nistru. Explicațiile autorilor în cauză conduceau spre ideea că linia Nistrului ar fi separat, în general, cele două ramuri gotice, ostrogoții la est și vizigoții la vest.

O analiză mai atentă a situației arată însă că ea nu se datorează celor două seminții gotice amintite, ci substratului diferit de populații peste care au migrat goții. Populația din dreapta Nistrului folosește destul de mult și moneda de bronz, care lipsește aproape cu desăvârșire pe stânga Nistrului³⁰. Or, așa cum bine se cunoaște, populațiile romanizate sau în curs de romanizare utilizează moneda de bronz, pe când cele migratoare o resping, considerând-o lipsită de valoare.

Ritmul de adopțiune a elementelor de civilizație romană de tot felul în Dacia răsăriteană este impus de însăși dezvoltarea economică proprie, precum și de afinitățile cu lumea romană, care devin treptat tot mai pregnante. Acest proces de adopțiune, lipsit în continuare de orice presiune externă, reprezintă chintesența și succesul romanizării treptate, la scara întregii societăți, care se desfășoară în absența unei organizări statale centralizate. Procesul romanizării se derulează întocmai ca cel al creștinării, adică treptat, cu adaosuri lipsite de spectaculozitate, dar constante, cărora cu greu le putem înregistra câștigurile și consolidările progresive.

Rolul misionarismului creștin, despre care autorii antici ne-au lăsat prea puține date, a fost enorm. Misionarii creștini, păstrând legăturile cu centrele religioase de la sudul Dunării și legând pe cei convertiți la noua religie cu aceleași centre religioase de la sudul fluviului, însciau aceste raporturi într-o perspectivă de lungă durată și de solidă constanță. Efectul neîntârziat al acțiunii acestor propăvăduitori ai credinței îl recunoaștem cu claritate în mai toate necropolele vremii, în care adoptarea obiceiurilor creștine de înmormântare se face cu o repeziciune nebănuită³¹.

Prezența unui mare număr de captivi romanici în spațiul Daciei răsăritene, rămași

uneori aici de-a lungul unor perioade destul de îndelungate și care au fost pomeniți frecvent în izvoarele antice, a însemnat o contribuție dintre cele mai importante la romanizare³². Din păcate, problema a fost numai rareori tratată cu atenția cuvenită și evaluată la adevărata ei dimensiune.

În sfârșit, o ultimă etapă foarte importantă a derulării procesului de romanizare în Dacia răsăriteană este perioada hunică, ce ar putea fi prelungită chiar și după aceea, cel puțin pe tot parcursul secolului al V-lea. Se știe că hunii n-au constituit decât o minoritate ne semnificativă, iar stăpânirea lor asupra localnicilor a fost destul de efemeră. Această dominație a avut însă și un efect pozitiv de importanță covârșitoare, și anume alungarea triburilor gotice din zonă, a căror supremație se anunța deja ca mult mai periculoasă pentru evoluția către latinitate a societății locale.

Puterea hunică și-a exercitat și ea stăpânirea politică, militară și economică peste localnici, dar, reprezentată fiind de un grup restrâns fără importanță, ea nu le-a putut pune în primejdie derularea normală a procesului de restructurare etnică în care se aflau implicați și nici viitoarea individualitate etnică spre care se îndreptau. În atare condiții, băștinașii și-au putut continua evoluția firească de apropiere accelerată de lumea romană și civilizația latină, de data aceasta și cu o predispoziție afectivă, inclusiv religioasă, tot mai accentuată. Iar libertatea de mișcare din vremea stăpânirii hunice și de după aceea au dus la integrarea definitivă a Daciei răsăritene în aria latinității.

Formele prin care se manifestă iradierea romanității în spațiul Daciei răsăritene sunt acum mai diversificate. Ruralizarea vieții romane în fosta provincie romană Dacia, pe de o parte, și apropierea treptată de civilizația daco-romană a Daciei răsăritene, pe de altă parte, sunt două procese care acționează convergent și pregătesc condițiile ce vor duce mai târziu la reunificarea culturală și restructurarea etnică din ultima etapă importantă a procesului de romanizare. Nu credem că este lipsită de interes aprecierea arheologului E.A. Rikman, unul din cei mai buni cunoscători ai antichității pruto-nistrene datate în prima jumătate a mileniului I d.H., care în 1978 ajungea la o concluzie deloc surprinzătoare, și anume că, în secolul al IV-lea d.H., în comparație cu teritoriile de la est de Nistru, spațiul Daciei răsăritene receptase mult mai profund civilizația romană³³. Valoarea acestei aprecieri este demnă de toată considerația nu numai pentru că venea din partea unui excelent cunoscător al problemei, ci și pentru motivația că era făcută într-un loc (Chișinău) și în împrejurări deloc favorabile abordării fenomenului romanizării.

Sintetizând istoria de aproximativ jumătate de mileniu a lumii dacice din spațiul carpato-nistrian, constatăm că dacii au luptat mai întâi cu înverșunare împotriva lumii romane, starea conflictuală durând până la contopirea destinelor și a intereselor. Mai târziu, pentru supraviețuire, dacii și-au pus în slujba romanității toate energiile, apărând-o cu aceeași putere de jertfă cu care mai înainte i se împotriviseră. În noile condiții istorice de la sfârșitul antichității și începutul evului mediu, credința lor fermă – așa cum o putem desluși în vremurile moderne – a fost că numai prin romanitate mai puteau fi salvați de la o dispariție aproape sigură din istorie. Istoria și destinul lor s-au împlinit, pentru unii istorici ca o enigmă și un miracol, în ceea ce numim astăzi poporul român.

NOTE

1. A.D.Xenopol, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinții Românilor în Dacia traiană*, Iași, 1884.
2. V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923.

3. N.Iorga, *Istoria Românilor*, vol. II, București, 1992.
4. G.I. Brăteanu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, 1988.
5. R.Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938.
6. C.Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, în "Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj", III, 1936-1940, p. 200-270; idem, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945.
7. D.Tudor, *Oltenia romană*, ed. A IV-a, București, 1978.
8. D.Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966.
9. Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei* (ed. P.P. Panaitescu), București, 1955, p. 57-62, 123.-124.
10. Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace* (ed. P.P. Panaitescu), București, 1944, p. 3-5; idem, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor* (ed. C.Giurescu), București, 1914.
11. Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei* (ed. Iorgu Iordan), București, 1955, p. 103-104.
12. Nicolae Costin, *Istoria Moldo-României. Cu un fragmentu istoricu*, 1, 1858 (ed. George Ioanid), p. 32-48; 312-318.
13. Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* (ed. Gr. Tocilescu), București, 1901; idem, *Descriptio Moldaviae*, București, 1973, p. 51, 65; Ștefănescu, *Originea, continuitatea și unitatea poporului român în concepția lui Dimitrie Cantemir*, în "Studii", 26, 1973, 5, p. 915-921; N.Gostar, *Les antiquités de la Moldavie dans l'oeuvre du prince Demétre Cantemir*, în "Daco-romania. Jahrbuch für östliche Latinität", 2, 1974, p.127-139.
14. Pentru întreaga problematică și bibliografie, foarte cuprinzătoare, vezi: capitolele elaboate de Em. Condurachi, D.M. Pippidi, R.Vulpe, Gh. Ștefan și I. Barnea la tratatul de *Istoria României*, I, București, 1960, p. 477-614; R.Vulpe și I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968; Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană (secolele I-III e.n.)*, București, 1977.
15. M. Macrea și D. Tudor, *Capitole în Istoria României*, vol. I, 1960, p. 345-476; D. Tudor, Op.cit.
16. D.Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporul de Câmpie. Contribuție la problema continuității în Dacia*, București, 1976; G.Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980.
17. R.Vulpe, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 517-530.
18. Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984.
19. V.Pârvan, *Începuturile vieții romane: S.Sanie, civilizația romană la est de carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n.- III e.n.)*, Iași, 1981; I. Ioniță, *Istoria dacilor liberi*, p. 14-51; P.O. Karyskovskij și I. B.Klejman, *Drevnij gorod Tira. Istoriko-arheologiceskij ocerk*, Kiev, 1985.
20. I.Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974; V. Mihailescu-Bîrlida, *Dacia răsăriteană în secolele VI- I î.e.n. Economie și monedă*, Iași, 1990, p. 93-113.
21. M. Smiszko, *Kulturz wszesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce Wshodniej*, Lvov, 1932; V.M. Cygylk, *Naselennja verh ogo Podnistrov ja persyh stolit nasoji ery*, Kiev, 1975.
22. I.D. Golovko, R.D. Bondar și A.G. Zaginajlo, *Archeologiskie isledovanija u s. Orolovka, Bolgradskogo rajona, Odesskoj oblasti*, în "Kratkie soobsčenija o polevych archeologhičeskich issledovanijach Odesskogo Gosudarstvennogo archeologičeskogo Muzeja" 1963 (1965), p. 68-80.
23. E.A.Rikman, *O frakijskich elementach v černjachovskoj kul'ture Dnestrovsko-Dunajskogo meždureč'ja*, în "Drevnie frakijcy v severnom Pričernomor'e", Moscova, 1969, p. 178-188; idem, *Etničeskaja istorija naselenija Podnestrov'ja i Podunav'ja v pervych vekach našej ery*, Moscova, 1975, p. 302-317.
24. I.Ioniță și V. Ursachi, *Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi*, Iași, 1988, p. 98.
25. *Ibidem*.
26. V. Mihailescu-Bârliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, București, 1980.
27. V. Mihailescu-Bârliba și I. Mitrea, *Tezaurul de vase romane de la Muncelul de Sus*, în "Carpica", 10, 1978, p. 163-177; idem, *Le tresor de vases romains de Muncelul de Sus*, în "Dacia", N.S., 22, 1978, p. 201-202.
28. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, *Istoria dacilor liberi*, p. 99-113.
29. I.Ioniță, *Istoria dacilor liberi*, p. 99-113.
30. V.Butnariu, *Monedele romane post aureliene în teritoriile carpato-dunăreano-pontice (anii 275-491)*, în "Arheologia Moldovei", XI, 1987, p. 113-140; XII, 1988, p. 131-196; XIV, 1991, p. 67-107.
31. I.Ioniță, *Elemente creștine în practica riturilor de înmormântare din Moldova în secolele IV-V e.n.*, în "Din istoria Europei romane", Oradea, 1995, p. 253-262.
32. N.Costar, *Vechimea elementului roman la răsărit de Carpați*, în "Istros", 2-3, 1981-1983, p. 225-234.
33. E.S. Rikman, *Nekotorye voprosy romanizacii naselenija levoberež ja nižnego Dunaja v pervoj polovine I tysjačeletija n.e.*, în "Slaviano-vološskie svjazi (sbornik statej)", Chișinău, 1978, p. 46-64.

Ion Hâncu

SEMNIIFICAȚIA ETNOCULTURALĂ A VASELOR DE LUT FOLOSITE ÎN EVUL MEDIU TIMPURIU DE CĂTRE POPULAȚIA DIN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN

Vasele modelate din lut și arse la foc în evul mediu timpuriu au fost cele mai întrebuințate obiecte în gospodăria casnică. Ceramica, fragmente de vase de lut, mai rar obiecte întregi, sunt vestigii care se întâlnesc mai frecvent în resturile de așezări și locuințe străvechi. Ceramica este materialul arheologic principal, după care specialiștii determină epoca, perioada de existență și cultura monumentelor arheologice. În unele cazuri ea permite stabilirea apartenenței etnoculturale a populației din așezările antice sau medievale.

Locuitorii spațiului vizat au păstrat din cele mai vechi timpuri tradițiile strămoșești din toate domeniile vieții sociale (materiale și spirituale). Trăsăturile tradiționale ale vaselor din lut, procedeele de împodobire a lor s-au păstrat secole la rând. În urma studiului acestora putem trage concluzii privind apartenența lor etnoculturală, influența reciprocă a diferitelor comunități etnice. Nu în zadar ceramica este materialul cel mai frecvent interpretat în lucrările arheologice.

Evul mediu timpuriu în sud-estul Europei și în spațiul pruto-nistrean începe după o mare tragedie pentru populația din această zonă geografică, cauzată de invazia hunilor în anul 376 d. Chr., în urma căreia satele și casele băștinașilor au fost prădate și incendiate.

Până la acest eveniment groaznic olăritul în spațiul pruto-nistrean se afla într-o stare de înflorire. Vasele de lut erau modelate, mai ales, cu ajutorul strungului, numit în literatura de specialitate *roata olarului cu rotație rapidă*¹, apoi se ardeau în cuptoare speciale pentru arderea (coacerea) oalelor. Procesul de confecționare a vaselor de lut a evoluat sub influența olăritului din centrele Imperiului Roman. Olarii din spațiul pruto-nistrean confecționau diverse vase necesare în gospodăria casnică: oale și ulcele, ulcioare și uleiorușe, căni și cănuțe, străchini și talgere etc.²

După invazia hoardelor hunice olăritul intră într-o perioadă de declin, care a continuat un timp îndelungat. Fiecare familie își confecționa vase pentru necesitățile casnice, dar în acest scop nu se mai întrebuințau

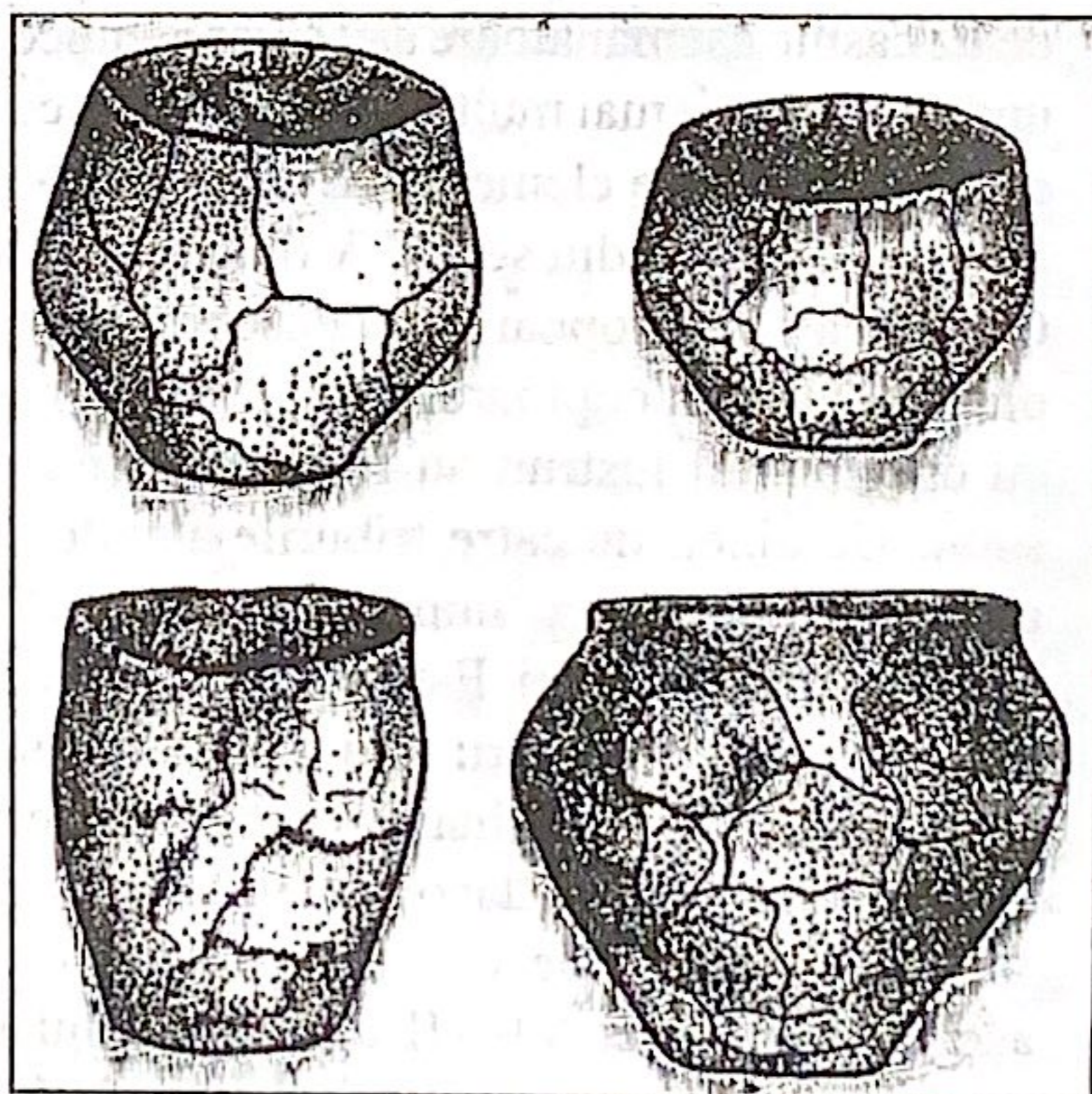

Fig. 1. Forme de vase folosite în gospodăria casnică de către dacoromanii din spațiul pruto-nistrean, după invazia hunilor

strungul și roata olarului. Din cauza tehnologiei rudimentare de confecționare și a arderii necalitative, vasele erau grosolane, cu înfățișare proastă (Fig.1). În fiecare gospodărie se foloseau aproape aceleași tipuri de vase, care puțin se deosebeau după formă: oale și ulcele, străchini, tigăi, capace de lut în formă de discuri. Unele obiecte erau aduse din centrele bizantine sau de la popoarele vecine.

Prezintă interes științific formele de vase cu anumite trăsături specifice, care permit a urmări unele procese etnoculturale. În acest context putem evidenția formele de vase din sec. V-VIII pentru prepararea bucatelor și păstrarea rezervelor de hrană. Până în prezent au fost distinse clar 3 tipuri de oale care se întrebuițau în gospodăria casnică. Una de formă bitronconică, alta asemănătoare cu un borcan puțin bombat și ultima de forma unui con retezat și întors cu baza în sus.(Fig.2)

Opiniile specialiștilor referitoare la aceste forme de vase diferă, ele fiind atribuite diferitelor comunități etnice din sud-estul Europei³. Probabil, au dreptate sau se află mai

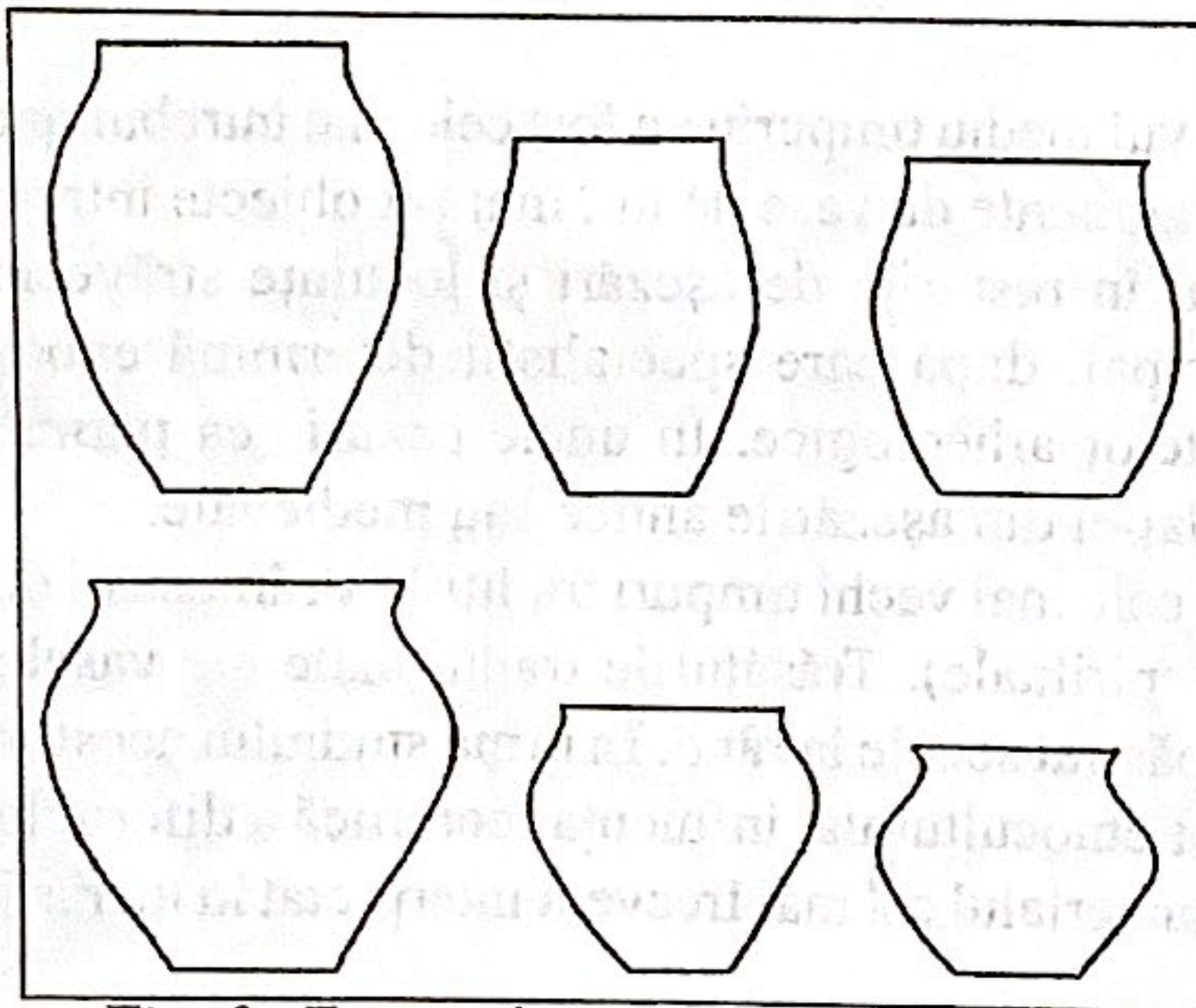

Fig. 2. Forme de vase de lut din spațiul pruto-nistean (sec. V-VII e.n.).

Probabil, în aceste condiții, reprezentanții unor etnii din Europa de Sud-Est foloseau obiecte de uz casnic asemănătoare sau chiar identice. În cultura băștinașilor din spațiul pruto-nistean, unde au poposit mai multe comunități etnice, care se îndreptau spre satele și orașele bizantine, au apărut diferite elemente noi.

În așezările din sec. V-VII au fost descoperite vestigii de proveniență evident străină. Ceramica altor popoare se deosebește esențial de cea locală, fiind confecționată la roata olarului, arsă în cuptoare speciale etc. S-a stabilit cu certitudine că piesele de culoare gri și cu ornamentul lustruit au fost confecționate în centrele de olărit ale culturii Saltovo din sudul Ucrainei, de către triburile alanilor și bulgarilor turanici⁶. Rămâne de stabilit dacă această ceramică era "importată" de către băștinași sau a fost adusă în spațiul pruto-nistean de către alano-bulgari. Este cunoscut că alano-bulgarii au poposit pe meleagurile Moldovei, trecând din stepele Mării Azov spre teritoriul Bulgariei actuale. Deci ceramica de tip Saltovo, găsită în așezările băștinașilor din spațiul pruto-nistean, demonstrează existența contactelor directe între urmașii daco-romanilor și alano-bulgari.

Fragmentele de vase de culoare roșie, ornate cu linii incizate, care au fost găsite în așezările din sec. VI-VII e.n. în spațiul pruto-nistean, provin de la amfore bizantine, confecționate în centrele imperiului de la Marea Neagră și Dunărea de Jos⁵. Ele sunt o mărturie a relațiilor băștinașilor din acest spațiu cu populația orașelor Imperiului Bizantin.

aproape de adevăr arheologii care susțin că ele conțin elementele ale culturii unei anumite comunități etnice, dar de proveniență diferită. Vasele bitronconice sunt caracteristice pentru monumentele arheologice de tip Pencokova, cele în formă de borcan pentru monumentele culturii Ciurel, iar vasele cu usna (gura) largă pentru monumentele arheologice de tip Corciac. Ultimele se întâlnesc în secolele VI-VII d. Chr în proporții diferite, în toate așezările din sud-estul Europei⁴. Aceasta confirmă faptul că după invazia hunilor la sfârșitul sec. al IV-lea și dominația lor în sud-estul Europei a avut loc o deplasare și amestecare esențială a populației din cauza atrocităților acestora.

Cercetarea vaselor de lut de care se folosea populația locală după invazia hunilor a dovedit proveniență lor diversă, ele nimerind la băștinași în urma contractelor directe cu alogeni sau ca rezultat al relațiilor economice. Cum au pătruns formele de vase pe teritoriul Moldovei, rămâne de concretizat pe viitor, da faptul că ele au devenit elemente ale culturii băștinașilor nu poate fi pus la îndoială.

Coexistența formelor de vase de proveniență locală și străină s-a prelungit până la sfârșitul sec. VII – începutul sec. VIII. De la năvălirea catastrofală a hunilor la sfârșitul sec. al IV-lea și până la începutul sec. al VIII-lea a avut loc, probabil, procesul de asimilare a unor tradiții și de consolidare a altora. În urma acestui proces au dispărut formele de oale de tipurile Penkovka, și Corciac, însă a apărut o nouă formă de vas pentru prepararea bucatelor și păstrarea alimentelor.

Ca și mai înainte oalele se confecționau în familie de către membrii acesteia, dar erau de un singur tip, variind după dimensiuni⁶. Într-o măsură mai mică s-a păstrat forma oalelor de tip borcan, care era pur locală, numită convențional Ciurel. Vasele confecționate din lut de către populația din spațiul pruto-nistean și din sud-estul Europei aveau forma ovoidală, înălțimea și diametrul gurii și usna diferite. (Fig. 3)

Folosirea în sec. VIII-IX în gospodăria casnică doar a unei forme de vas se datorează, probabil, proceselor etnoculturale, care se desfășurau în sud-estul Europei după invazia hunilor. Migrația forțată și amestecarea diferitelor grupuri etnice cu tradiții diverse au generat procesul de influență reciprocă a culturilor.

Vasele de lut din sec. VIII-IX, de formă ovoidală, cu gura largă, având alveole pe marginea de sus și linii incizate (rectiliniare sau ondulate) pe corp, confecționate și folosite de întreaga populație din sud-estul Europei, reflectă, posibil, comunitatea proceselor etno-culturale din spațiul pruto-nistean. Vasele de tip borcan (forma Ciurel), care se modelau și se întrebuințau mai mult în spațiul carpato-ponctic, erau caracteristice pentru cultura băștinașilor.

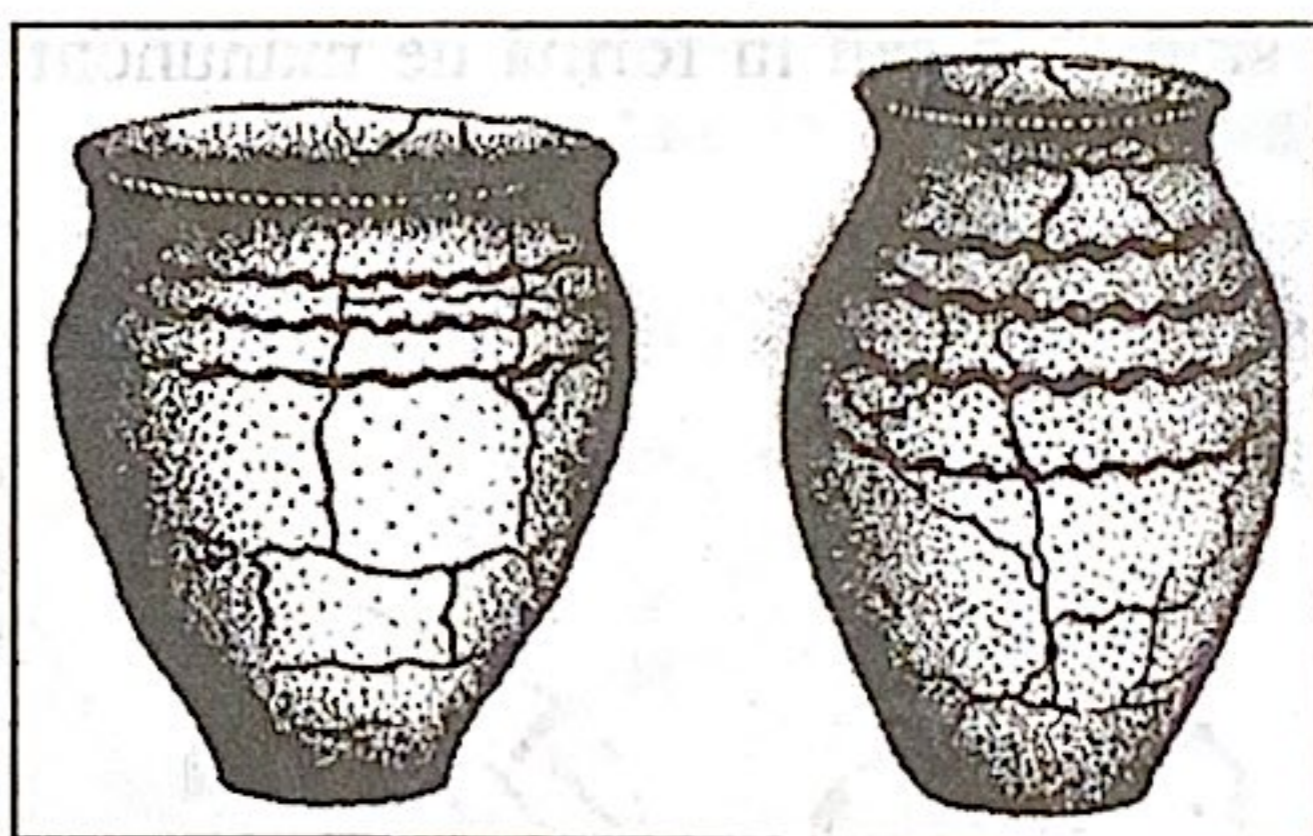

Fig. 3 Vase de lut din sec. VIII-IX e.n. de pe teritoriul Moldovei.

Olarii din spațiul pruto-nistean, pentru a obține ca vasele să aibă un aspect mai frumos și atrăgător, le împodobeau cu diferite desene. Caracteristice pentru vasele de lut din evul mediu timpuriu sunt liniile incizate trasate cu un bețișor sau cu un instrument în formă de furculiță sau pieptene. Acest procedeu se aplica și înainte de evul mediu timpuriu, dar foarte rar⁷. Inițial suprafața vasului se ornamenta neîndemânatic cu diferite împunsături, gropite, lunii haotice⁸. Un ornament mai bine gândit au vasele începând din sec. VIII-IX.

Vasele confecționate de locuitorii din spațiul pruto-nistean fără folosirea roții, până la invazia hunilor, de obicei, nu erau ornamentate, probabil ornamentarea lor încă nu devenise o tradiție. Se înfrumusețau doar vasele rituale, celelalte, deși lucrate bine, cu suprafețele bine netezite sau chiar lustruite, erau fără ornament⁹. Această tradiție s-a păstrat și după invazia hunilor, până la începutul sec. al VIII-lea. Cercetările arheologice confirmă că se decorau doar 0,3-0,7% din numărul vaselor confecționate. Mai târziu, în sec. VIII-IX, acest procent a crescut considerabil: de la 5% în unele așezări până la 35% în altele¹⁰.

Fiecare familie, fiecare localitate își aveau tradițiile proprii de împodobire cu ornamente a vaselor de lut, constituite pe parcursul secolelor. Însă în primele secole după năvălirea hunilor unii băștinași continuau să netezească suprafața exterioară a vaselor păstrând tradiția veche.

Pentru vasele din această perioadă sunt caracteristice 4 modele de ornament liniar incizat. Primul constă din una sau mai multe linii incizate, trasate separat, rectiliniar, ondulat sau orizontal pe suprafața vasului. (Fig.4)

Varianta a doua avea linii incizate rectiliniar sau trasate pe suprafața vasului ondulat în formă de mănunchi, cu ajutorul unui pieptene sau al unei furculițe (Fig. 5).

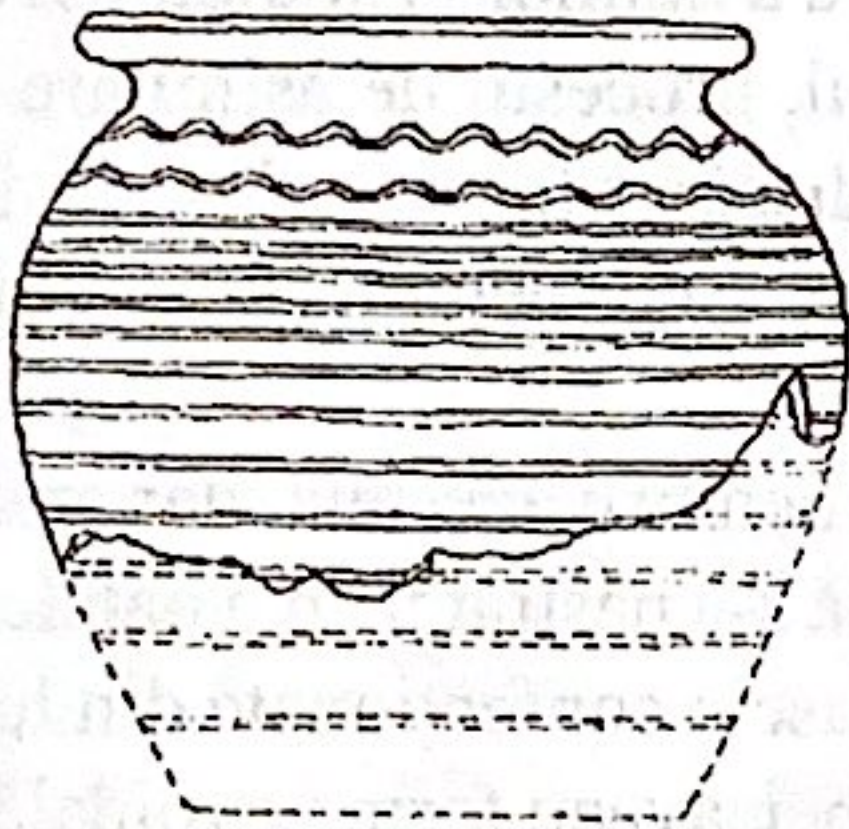

Fig. 4. Ornament din linii incizate separat.

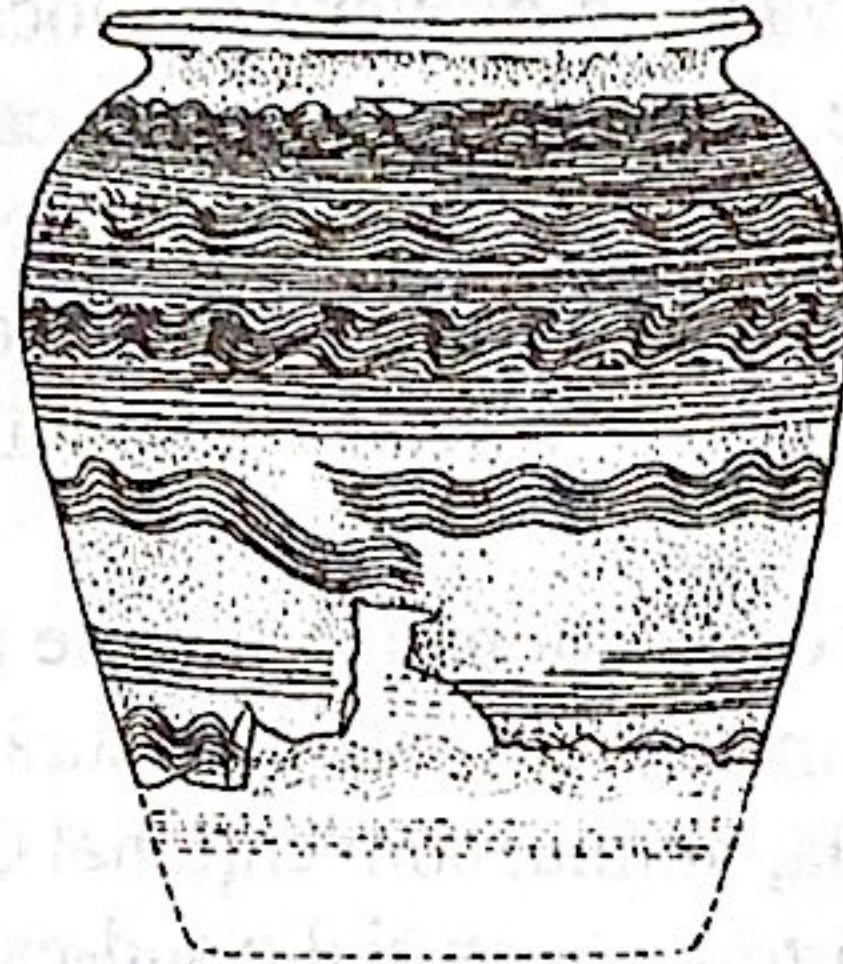

Fig. 5. Ornament din linii incizate înmănunchi.

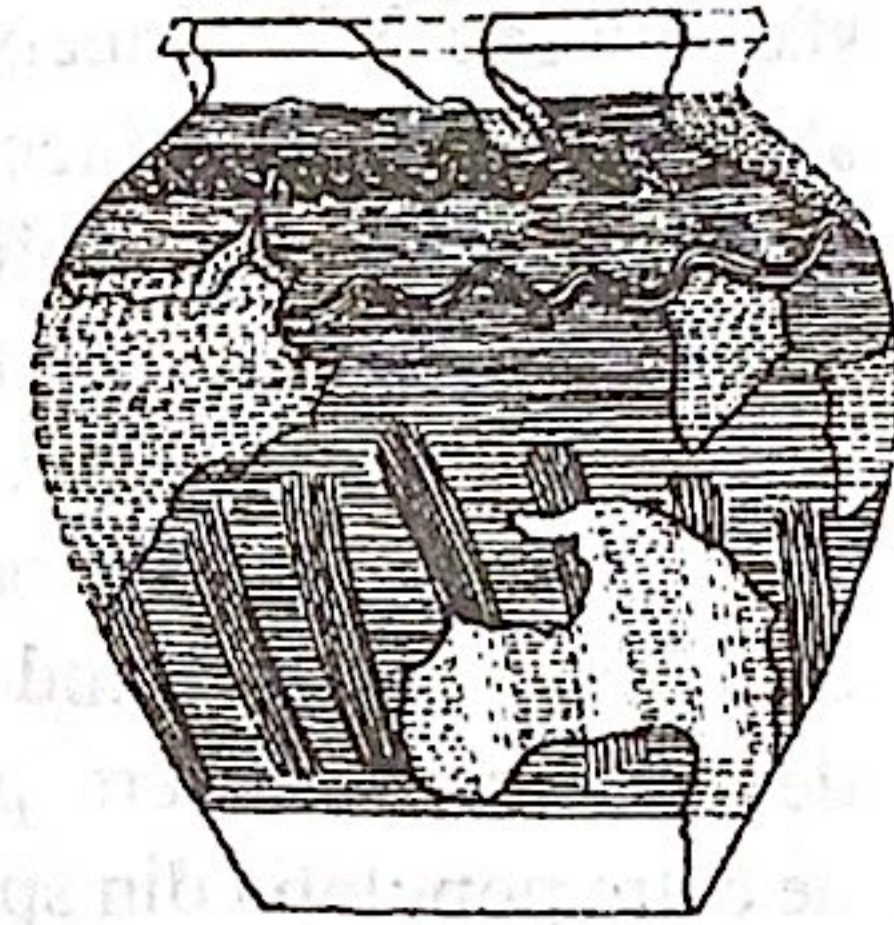

Fig. 6. Ornament din linii întretăiate

Al treilea model de ornament consta din linii întretăiate pe suprafața vasului, care erau singulare sau în formă de mănunchi, rectiliniare sau ondulate, trasate regulat sau haotic. (Fig.6)

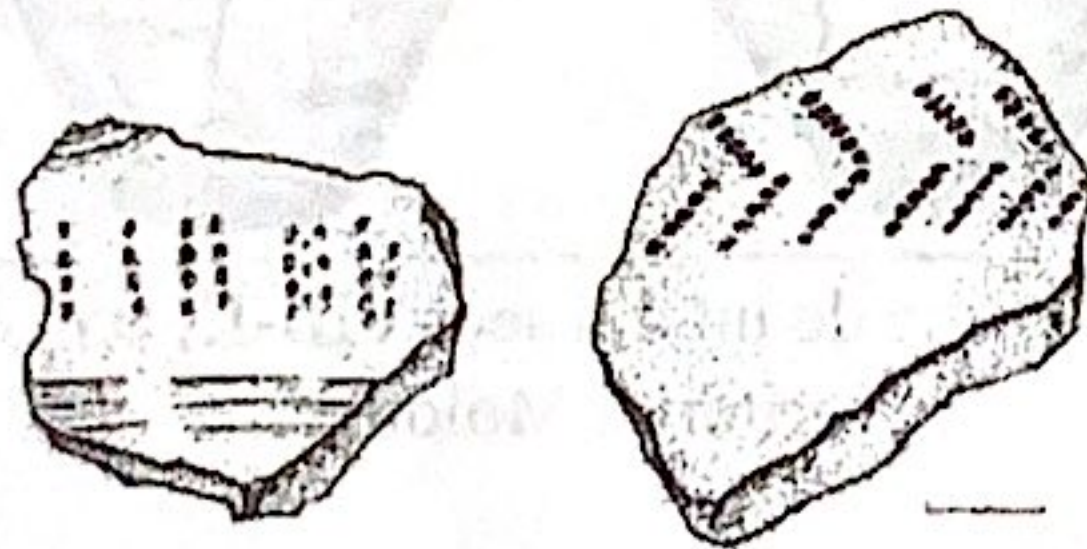

Fig. 7. Ornament din gropițe executate separat sau înmănunchi.

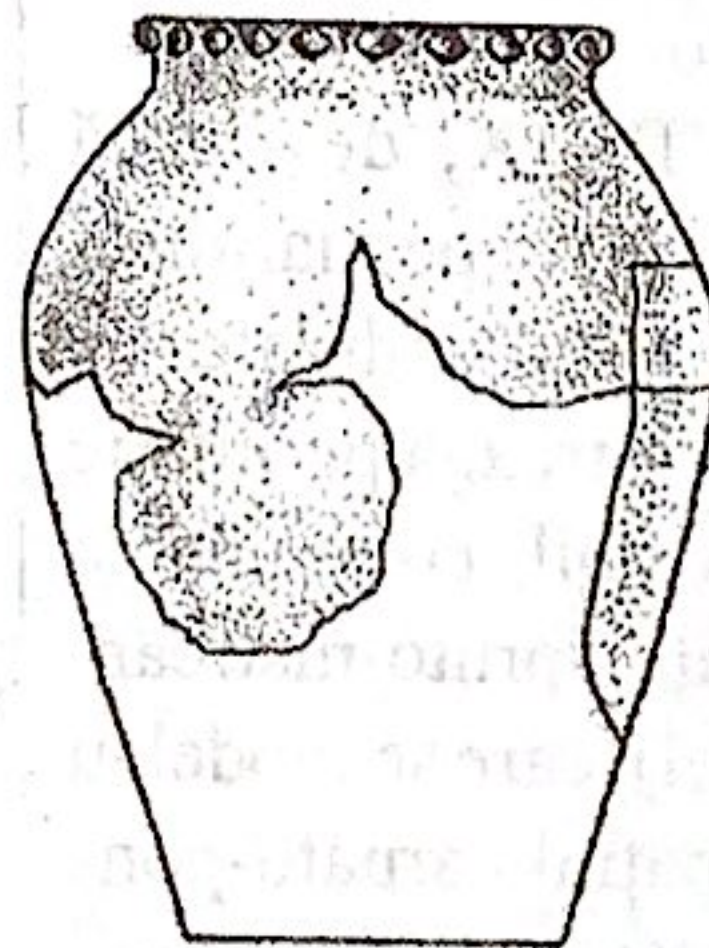

Fig. 8. Ornament în formă de alveole sau creștături.

(Fig.6)

Ultima variantă de ornament era constituită din gropițe sau împunsături executate cu un bețișor ascuțit sau cu un instrument asemănător cu o furculiță. (Fig.7)

În sec. VIII-IX multe vase se orna cu gropițe (alveole) sau tăieturi făcute pe marginea exterioară a gurii lor. (Fig.8)

Un alt element al ornamentului constă din linii reliefate orizontal pe suprafața din afara vasului sau din gurguie mici la gura lui. Pe unele brăie erau făcute creștături. (Fig. 9)

Toate elementele întrebuințate pentru împodobirea vaselor de lut în spațiul prutonistean după invazia hunilor au origini foarte vechi. Băștinașii își orna vasele cu brăie reliefate, gurguie și gropițe încă în epoca bronzului. Îndeosebi utilizau acest element ornamental tracii și geto-dacii¹¹. Chiar după ce în primele secolele ale e.n. s-a trecut la confecționarea vaselor din lut cu ajutorul strungului (roții olarului), populația prelunga să împodobească vesela cu brăie reliefate¹².

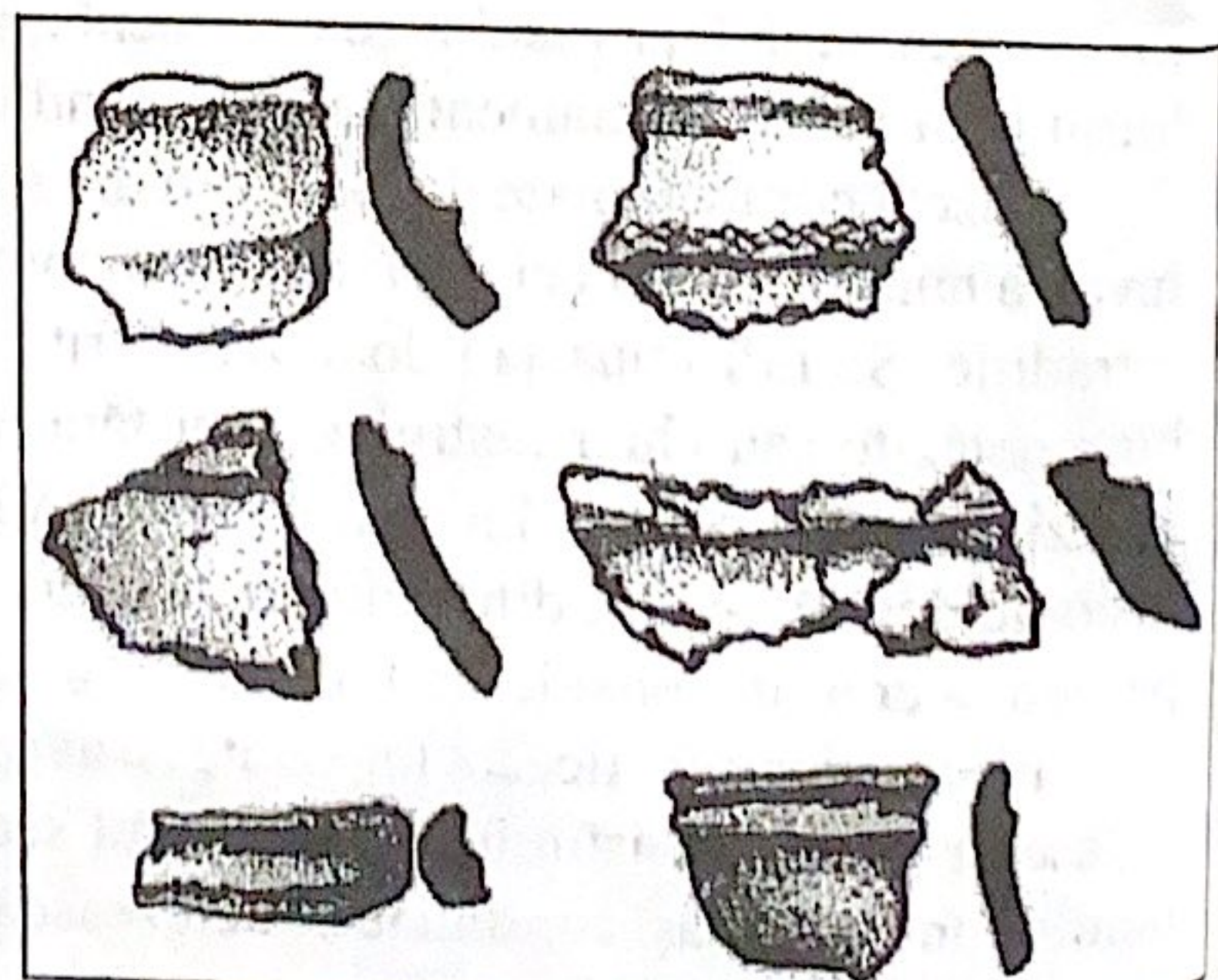

Fig. 9. Ornament în formă de brăie reliefate.

O tradiție foarte veche este și împodobirea vaselor cu alveole și creștături. Geții făceau adesea gropițe pe brâiele reliefate, acest procedeu fiind folosit și mai târziu, dar mai puțin. După invazia hunilor, când s-a trecut la modelarea vaselor de lut cu mâna în familie, acest element simplu de ornare era utilizat pe larg.

Elementul principal folosit la împodobirea vaselor de lut, care constă din linii incizate, are și el o istorie veche, dar variantele sale mai reprezentative, după cum s-a menționat deja, au apărut în epoca romană târzie, până la invazia hunilor. După năvălirea acestora, linia incizată devine elementul decorativ principal la ornarea oalelor de lut pentru un timp îndelungat.

Așadar, atât formele vaselor de lut, cât și elementele de împodobire a lor dovedesc existența unei continuități vizibile între cele două epoci mari – de până la năvălirea hunilor și după trecerea lor prin spațiul pruto-nistrean. În ceramică și ornașmentică domină formele și elementele tradiționale, locale, dar au fost împrumutate, direct sau indirect, și unele elemente ale popoarelor vecine sau care au poposit în acest spațiu în decursul secolelor.

La sfârșitul sec. IX – începutul sec. X populația a revenit iarăși la tradiția veche de modelare a vaselor de lut cu ajutorul strungului, astfel îmbunătățindu-se calitatea lor. A devenit mai perfect și ornamentul vaselor. Schimbările calitative în domeniul olăritului se datorează, în primul rând, iscusinței meșterilor olari. Olăritul devenise o preocupare permanentă al unor locuitori, vasele fiind confecționate pentru vânzare sau pentru a fi schimbate pe alte obiecte sau pe produse agricole. Pe vasele executate la comandă erau imprimare semne speciale sau ștampile¹³.

Știind foarte bine de ce au nevoie oamenii în gospodăria casnică, meșterii olari modelau

Fig. 10. Formele principale ale vaselor de lut din sec. X-XII e.n., modelate de către olarii din spațiul pruto-nistrean

forme de vase tradiționale¹⁴, oale de tip borcan și străchini de diferite dimensiuni, tigăi și tăvi, capace, fundișoare formă de disc de lut, destinația practică a cărora încă nu este clară. (Fig.10) Deci olarii confecționau din lut vase pe care populația le-a folosit secole la rând. Tipurile de vas au rămas aceleași, perfecționându-se doar tehnologia modelării lor, ceea ce a dus, în consecință, și la schimbarea calității.

În unele localități au fost descoperite fragmente de ceramică ornamentată altfel decât cea a meșterilor olarii locali. (Fig. 11) În așezarea medievală timpurie de la Hansca, județul

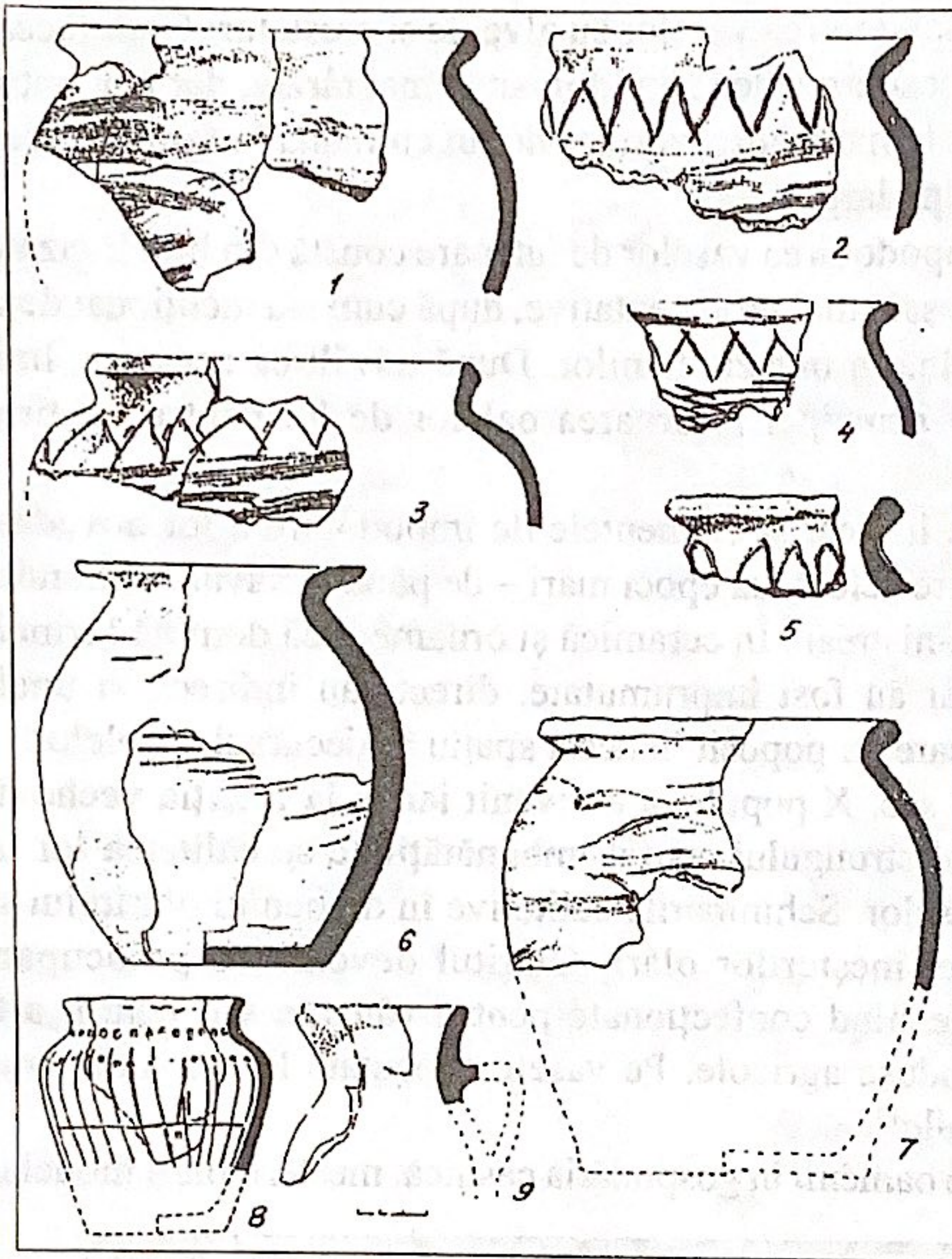

Fig. 11. Ceramică nomadă din așezarea Hansca.

nu se știe precis, dar se poate afirma că aceasta s-a întâmplat o dată cu apariția nomazilor¹⁶. Cazanul de lut era destinat pentru a pregăti mâncarea la rug. Avea forma aproape cilindrică, fundul rotund și usna (gura) largă, cu marginea răsfântă în afară și îngroșată. (Fig.12) La usnă erau prevăzute găuri speciale, prin care era trecută o sfoară-baieră, pentru a atârna cazanul deasupra focului și ca aceasta să nu se aprindă de la para lui.

Cazanele de lut confecționate inițial de olarii băștinași erau întocmai ca acelea ale turanicilor nomazi. Însă, după ce ele au devenit obiecte indispensabile în gospodăria casnică, meșterii localnici au început să le modifice. Ei

Chișinău, această ceramică neobișnuită a fost găsită în rămășițele unei locuințe de tip iurtă, caracteristice pentru populația nomadă din stepele Europei de Sud-Est¹⁵. Ceramică menționată depistată pe teritoriul Republicii Moldova se aseamănă mult cu cea descoperită în stațiunile nomazilor din stepele Ucrainei, ceea ce ne întărește convingerea ca ea aparținea nomazilor care au poposit pe aceste meleaguri: pecenegii sau cumanii. Acest tip de ceramică, fie că a fost adusă de către nomazi, fie că ei au modelat-o când s-au stabilit cu traiul printre băștinași, se deosebea evident de ceramică din spațiul pruto-nistean.

Olarii localnici, confecționau și vase de lut necaracteristice populației autohtone, dar pe care aceasta le folosea deja în gospodăria casnică. Printre ele erau și cazanele, numite în literatura de specialitate "căldări de lut. Când anume și în ce împrejurări au apărut cazanele de lut pe acest meleag

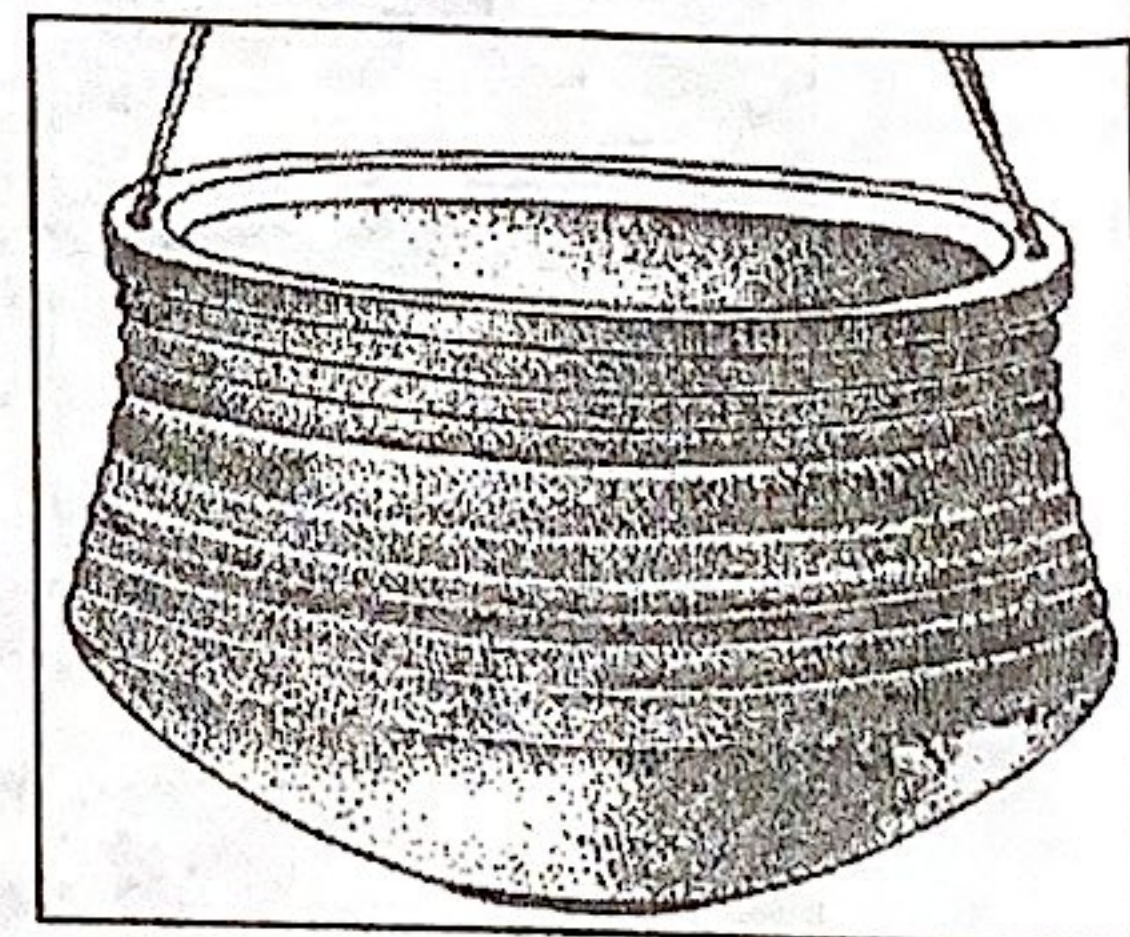

Fig. 12. Cazan sau căldare de lut din așezarea Hansca.

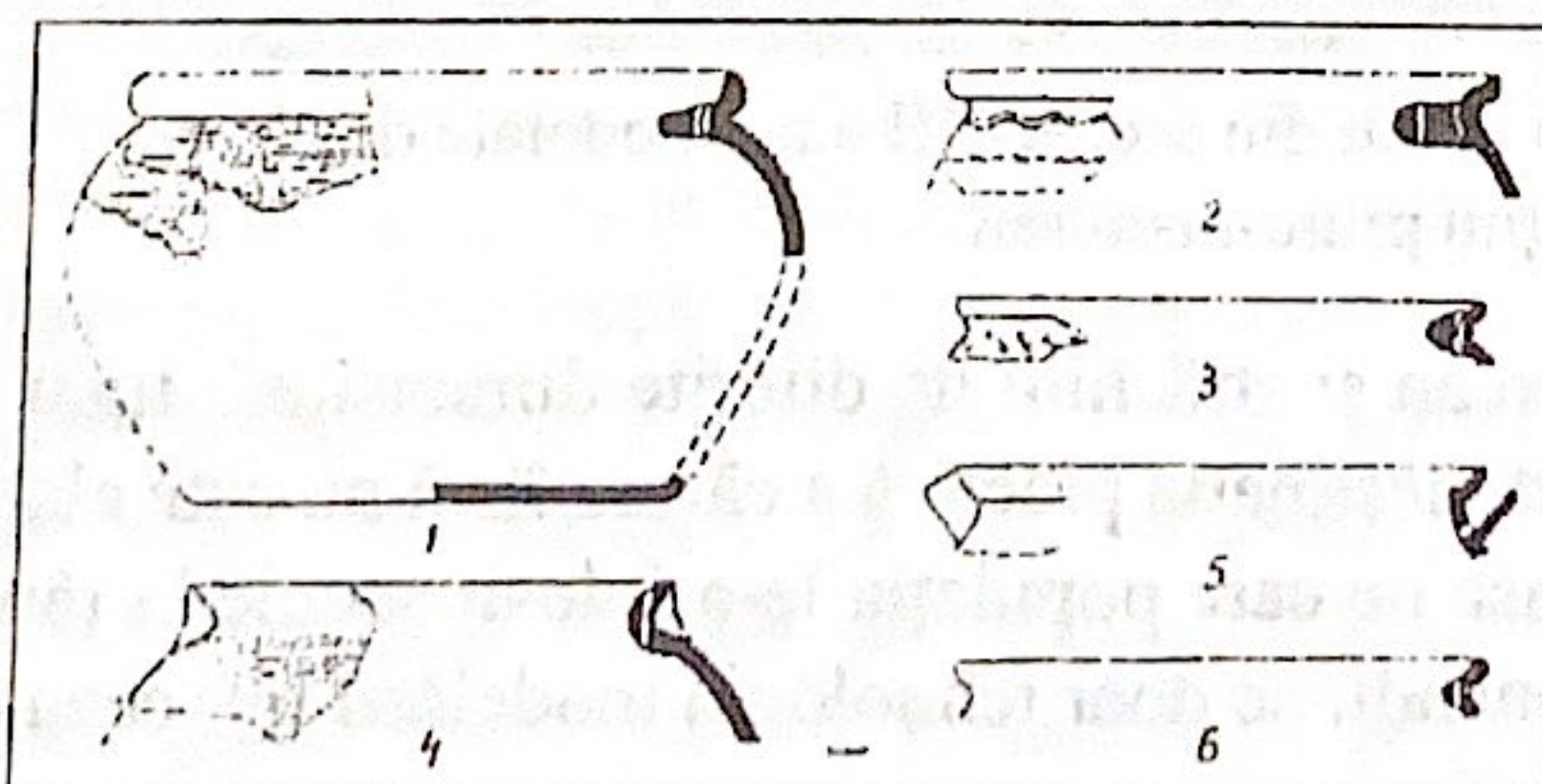

Fig. 13. Forme de vase autohtone prefăcute în cazane.

au încercat să adapteze unele elemente ale cazanului de lut la vasele tradiționale locale: oala de tip borcan, străchini. De exemplu, acestea au fost prevăzute cu găuri în partea interioară¹⁷. Acest element al vasului (găurile) a intrat în cultura materială a băștinașilor, a "prins rădăcini", dând naștere unor forme derivate. (Fig. 13).

De proveniență străină este și vasul pentru păstrarea apei în casă. Desigur, autohtonii

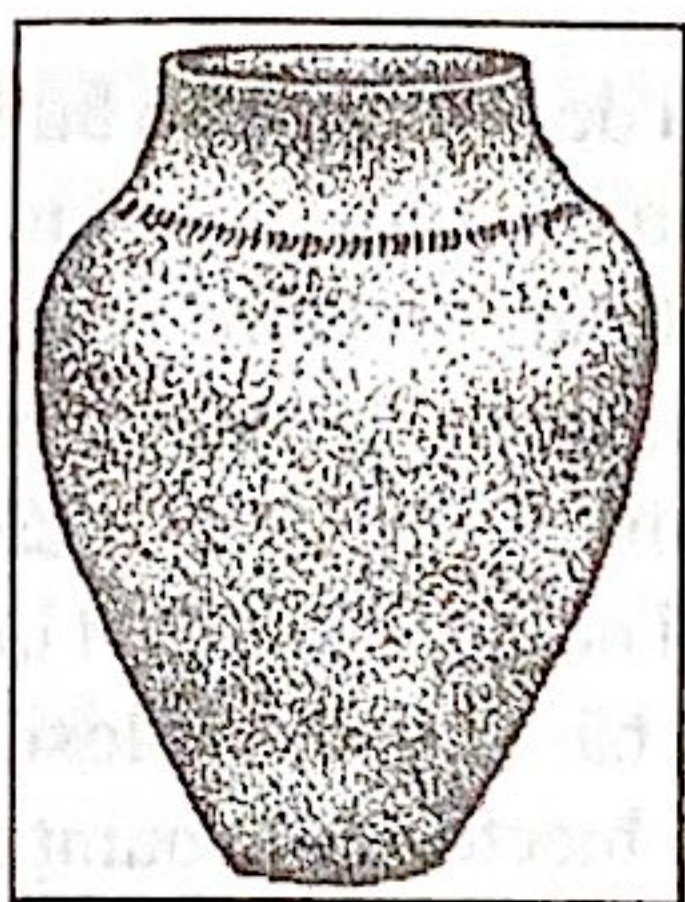

Fig. 14. Vase de lut autohtone de proveniență veche rusească

aveau și vase proprii în care țineau apa, de exemplu, ciutura (căldarea de lemn). Altă formă de vas pentru păstrarea apei în locuință folosea populația veche rusă de pe cursul de mijloc al Nistrului, care a migrat aici pe la mijlocul sec. al X-lea e.n.¹⁸. Vasele de lut modelate de olari erau zvelte cu înălțimea de cca 40-90 cm, gâtul înalt și gura (usna) îngustă, cu diametrul de cca 10-15 cm¹⁹. De aceste vase se foloseau și băștinașii. Olarii localnici au început și ei să confecționeze astfel de vase. (Fig. 14)

Faptul că populația băștinașă procura vase de lut și alte obiecte produse în așezările rușilor vechi de pe cursul de mijloc al Nistrului este dovedit. În toate așezările băștinașilor din sec. X-XII din spațiul pruto-nistean au fost descoperite fragmente

de ceramică, care era confecționată numai în localitățile vechi rusești, cum erau Alcedar, Echimăuți etc. Ceramica veche rusească are un element specific - conține în pastă fulgi de mică, care la lumină strălucesc. Astfel ceramica capătă o nuanță aurie, foarte atrăgătoare. Probabil, aceasta era cauza care le făcea pe gospodine să procure vasele de lut de tip rusec. Olarii băștinași, modelând aceste vase, inițial se străduiau să repete întocmai forma lor, apoi le-au completat cu noi elemente, modificându-le, ele devenind o parte a culturii materiale vechi românești. În afară de vase cu forma asemănătoare celor rusești, olarii produceau și ulcioare cu gura strâmtă, vase pentru păstrarea proviziilor²¹. (Fig. 15)

După ce s-a trecut de la prelucrarea manuală a vaselor la olăritul profesional, au apărut forme noi de vase, anterior necunoscute. În sec. X-XII e.n. vesela băștinașilor s-a completat cu alte tipuri de străchini. Olarii continuau să respecte și forma tradițională a vaselor, care se asemănau cu un con retezat și întors cu baza în sus. (Fig. 16)

Forma străchinilor a fost perfecționată, ținându-se cont de elementele tradiționale. Ea a suferit nu puține modificări, până s-a ajuns la forma cunoscută mai târziu.

Alt obiect confecționat din lut de olari era opaițul, care avea o formă simplă. Acesta se aseamăna cu o tipsie mică, având diametrul de 8-10 cm.²³ Ulterior opaițul a obținut o formă mai complicată.

Printre vasele vechi românești un loc aparte aparține cănuțelor. (Fig. 17) Există coincidențe mari între unele cănuțe și cățuile dacice, altele sunt asemănătoare cu paharele din perioadele de mai târziu²⁴.

Populația băștinașă din spațiul pruto-nistean folosea în gospodăria casnică și vase de lut ale reprezentanților altor seminții cu care conviețuia s-au intra în contact. E greu de stabilit când a ajuns ceramica veche rusească în așezările localnicilor, se știe cu certitudine doar că în cele situate mai aproape de localitățile populate de rușii vechi se întâlnește mai des și mai rar decât în cele mai îndepărtate. Oricum, pătrunderea ei se datorează schimbului de mărfuri.

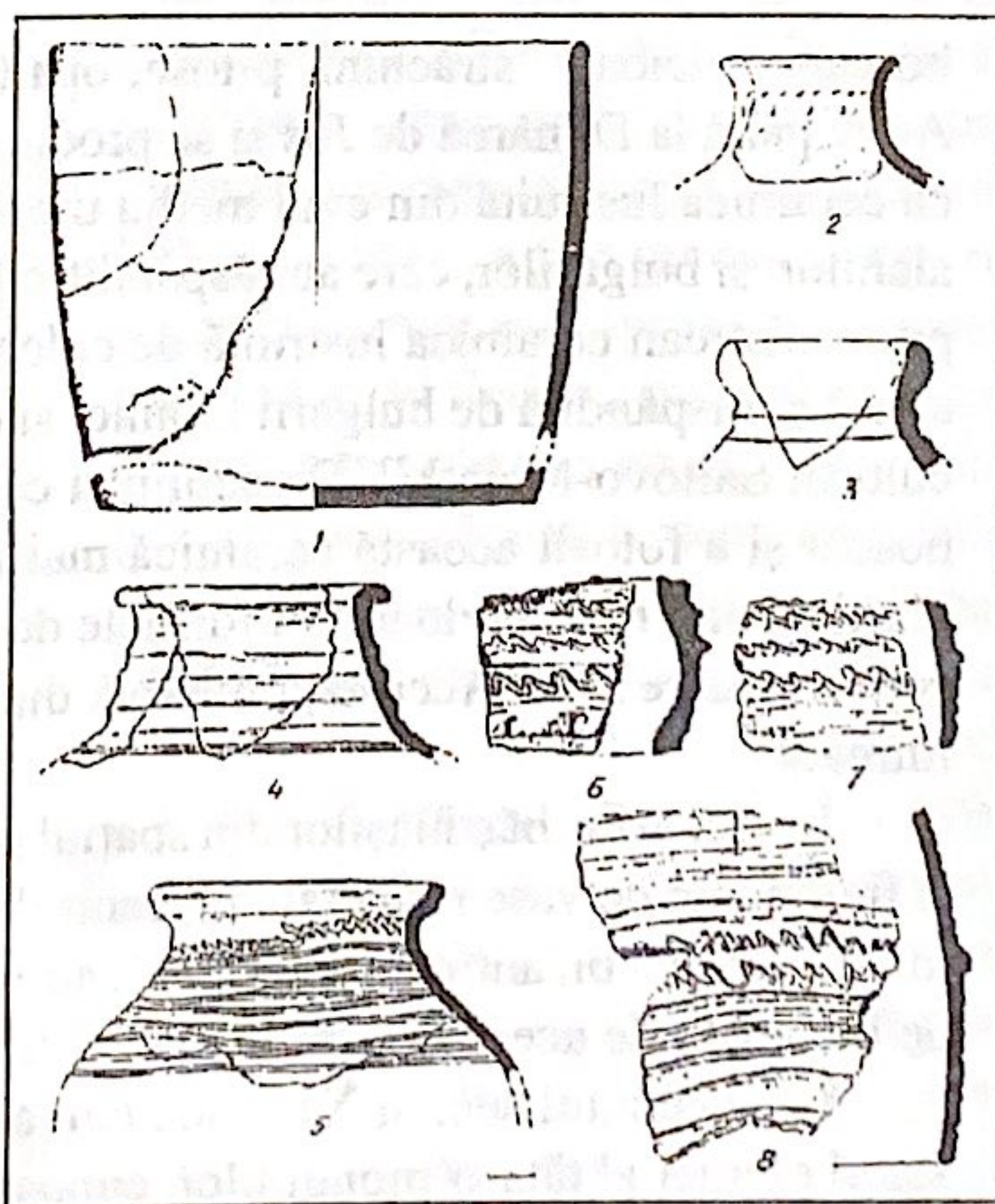

Fig. 15. Variante ale formei de vas autohton de proveniență străină.

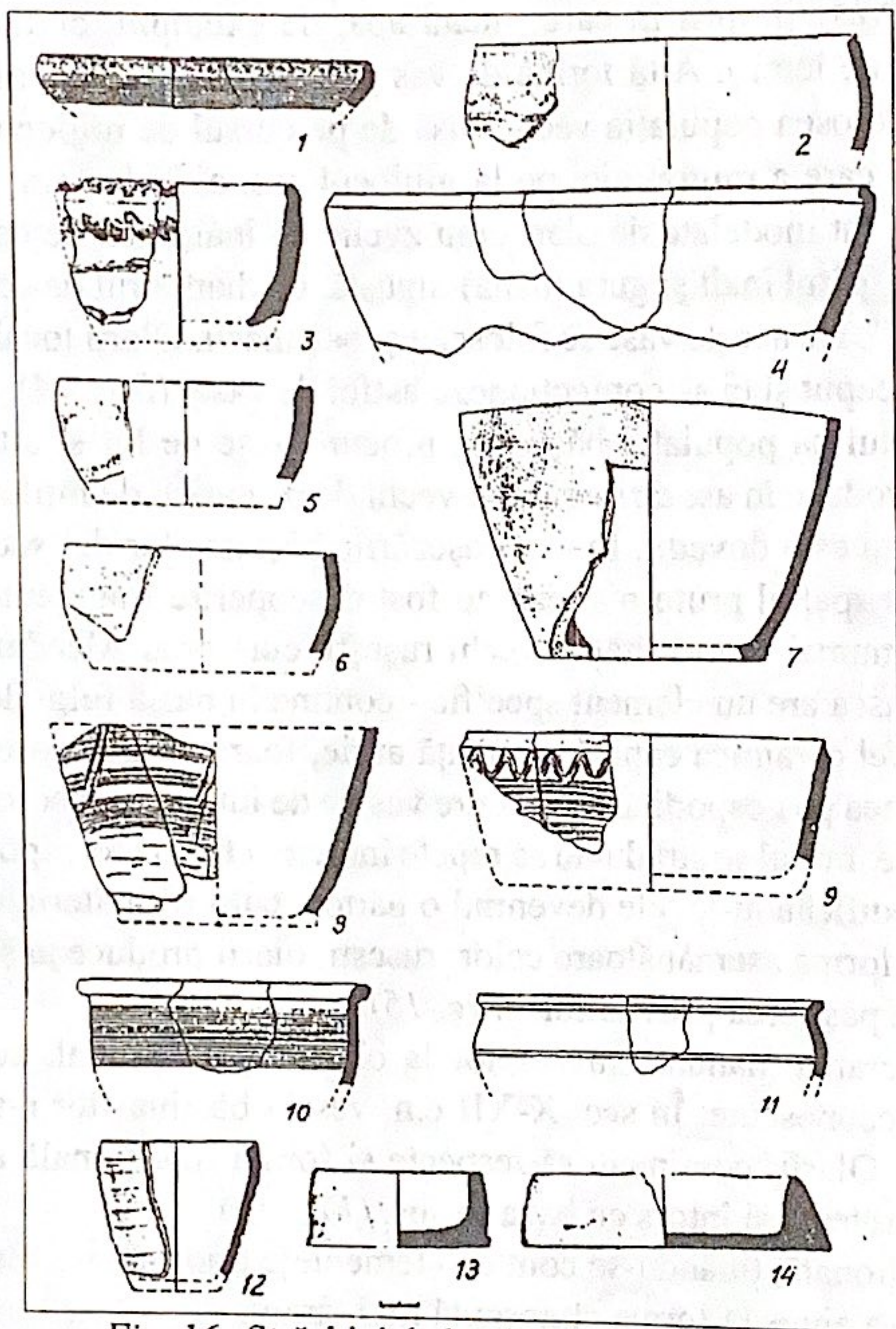

Fig. 16. Străchini de lut de formă tradițională.

borcane, ulcioare, străchini, pifose, opaițe. Această ceramică era răspândită de la Marea Azov până la Dunărea de Jos și se producea în mai multe locuri. Unii specialiști consideră că ceramica lustruită din evul mediu timpuriu este caracteristică pentru cultura materială a alanilor și bulgarilor, care au răspândit-o la nord și nord-vest de Marea Neagră²⁶. În spațiul pruto-nistean ceramica lustruită de culoare cenușie și brună a fost adusă și răspândită de bulgarii turanici și de alți nomazi purtători ai culturii Saltovo-Maiak²⁷. De subliniat că populația băștinașă a cunoscut și a folosit această ceramică mai multe secole la rând, însă olarii de aici n-au preluat nici formele de vase și nici tehnologia de confecționare a lor. Aceasta, probabil, din cauza că destinația ei era limitată.

În așezările băștinașilor din spațiul pruto-nistean se întâlnesc și fragmente de vase modelate în centrele bizantine de la Dunărea de Jos: amfore, vase de lux. Ceramica bizantină, ca și cea alano-bulgară, era folosită, probabil, de un grup restrâns de locuitori, de aceea n-a influențat vădit asupra olăritului.

La începutul sec. al XIV -lea e.n. asupra spațiului pruto-nistean își extinde puterea statul efemer al tătaro-mongolilor, cunoscut sub denumirea de Hoarda de Aur. Cuceritorii au început construcția unor orașe de tip oriental, în acest scop aducând aici meșteri de diferite specialități, de asemenea, și olari, care produceau obiecte din lut²⁸. Vasele lor aveau

Ceramică de proveniență bulgară, pecenegă, cumană a fost adusă în spațiul pruto-nistean de către reprezentanții acestora, care s-au stabilit cu traiul lângă băștinași, făcându-și sălașe. Ulterior foștii nomazi au trecut la modul de viață al băștinașilor, folosind în uzul cotidian obiectele întrebuințate de ei. Localnicii au împrumutat de la nomazi doar cazanele de lut, care și-au găsit aplicare în gospodăria casnică.

În așezările băștinașilor din spațiul pruto-nistean a fost înregistrată și ceramică lustruită de culoare cenușie (Fig. 18.)²⁵, dar despre apariția ei aici se știe mai puțin. S-a stabilit că această ceramică a existat atât în sec. VII-IX e.n., când fiecare familie își prelucra manual obiectele de lut, cât și în sec. X-XI, când s-a trecut deja la confecționarea vaselor la roata olarului.

Ceramica lustruită de culoare cenușie sau brună se deosebește esențial de ceramica obișnuită, întâlnită mai frecvent. Probabil, obiectele de lux aveau destinație specială. Printre vasele cu astfel de factură sunt: oale-

Fig. 17. Cănuțe de lut din sec. X-XIII e.n.

aspect orientalo-bizantin (Fig. 19), iar ceramica se deosebea radical de cea confecționată de către olarii băștinași. Obiectele de lut produse în centrele Hoardei de Aur în satele băștinașilor se foloseau foarte puțin. În așezarea de la Hansca, care se afla numai la 7 km de centrul Hoardei de Aur Costești (jud. Chișinău), au fost găsite doar câteva zeci de fragmente de ceramică, printre care și de ulcioare cu toartă.

Obiectele de lut pentru gospodăria casnică confecționate de olarii din centrele Hoardei de Aur erau întrebuințate numai de locuitorii acestor centre. Se creează impresia că populația băștinașă ignora producția lor.

În sec. XIII-XIV populația băștinașă din spațiul pruto-nistean folosește o nouă variantă locală de vas-borcan, destinat pentru a pregăti mâncarea la foc pe vatră. Vasul constă din două piese: vasul-borcan și capacul cu care el se acoperea. Pe partea interioară a usnei era prevăzută o adâncitură specială pentru fixarea capacului de forma unui con,

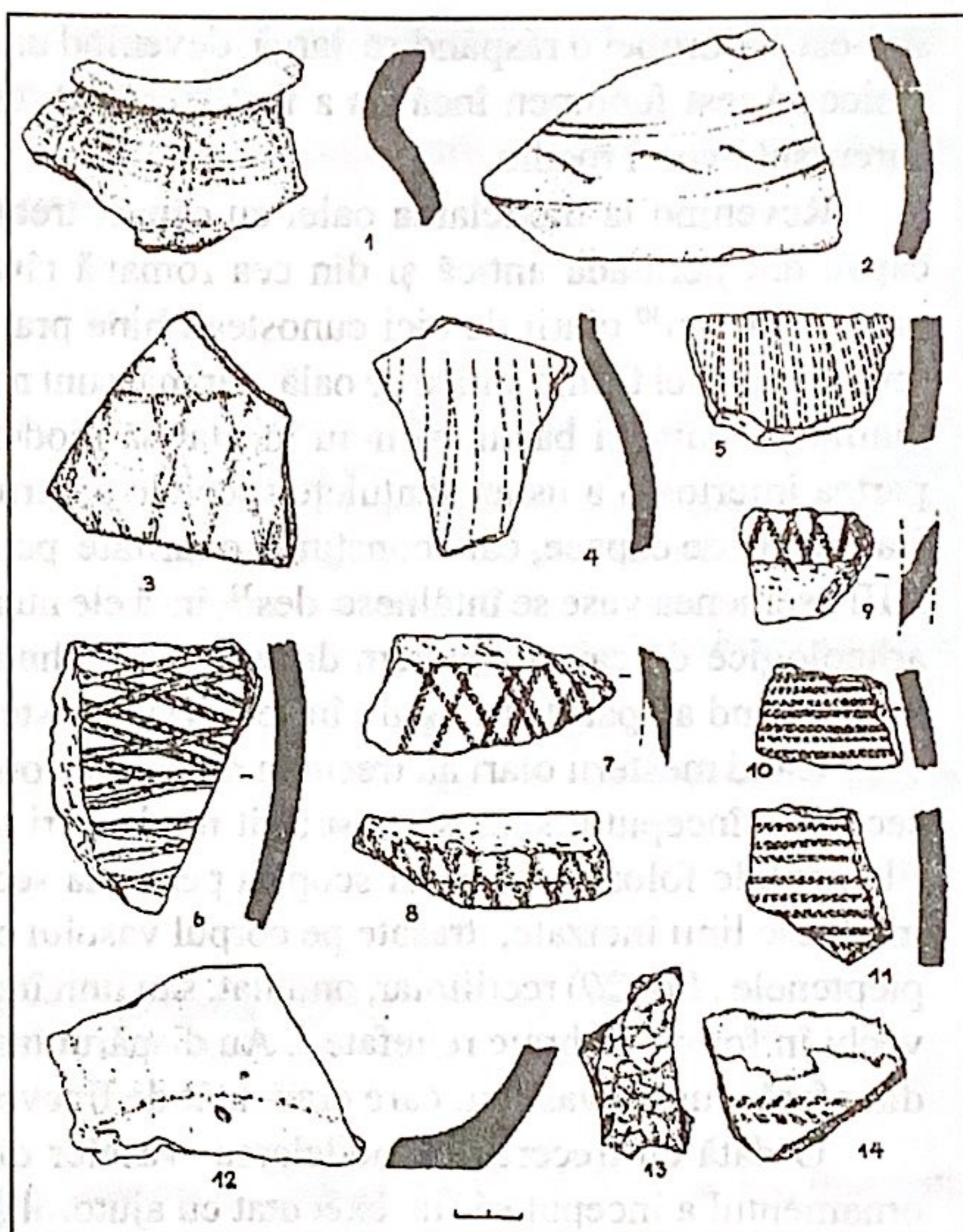

Fig. 18. Fragmente de ceramică tip Saltova descoperite la Hansca.

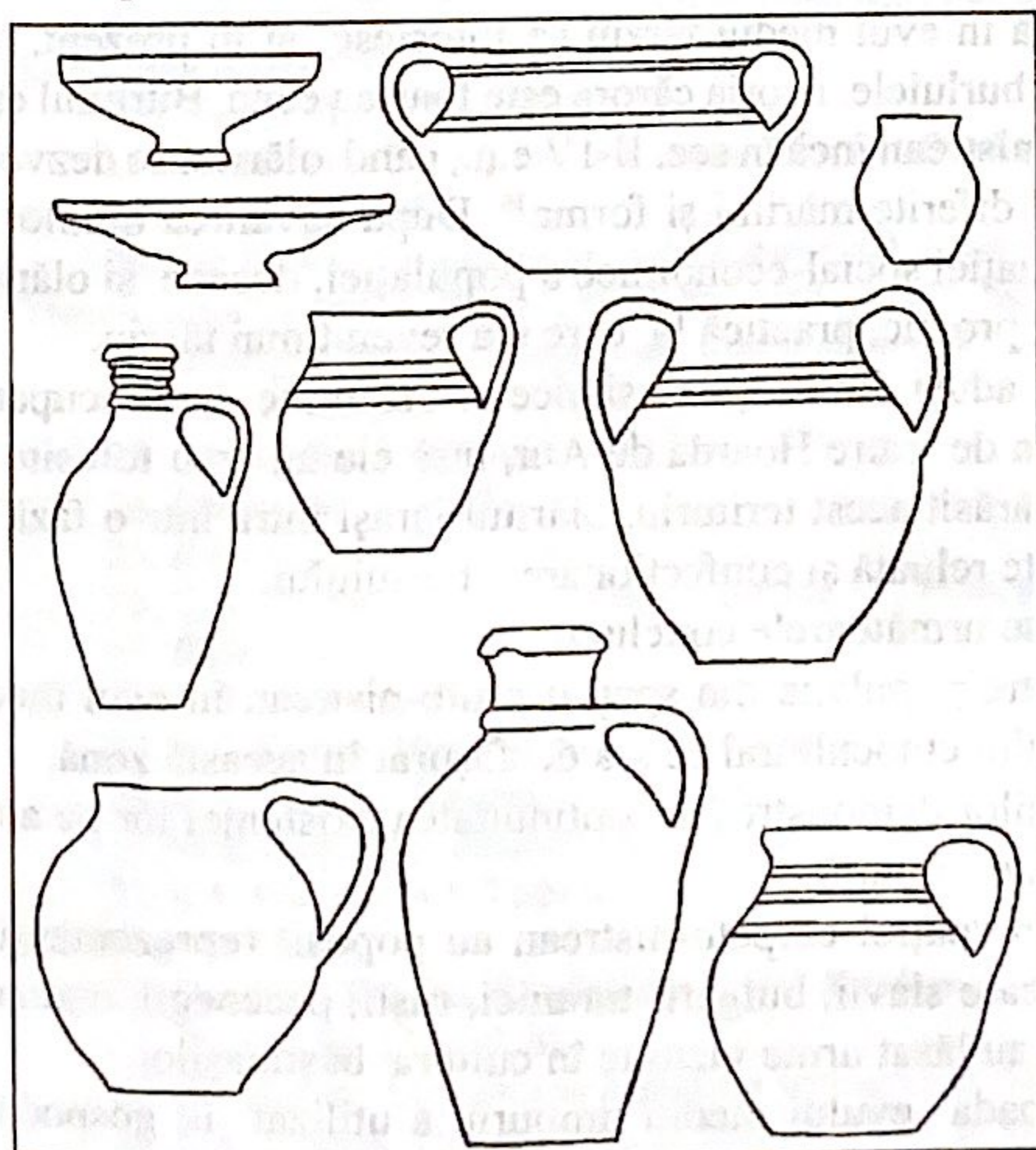

Fig. 19. Vase de lut confecționate în centrele Hoardei de Aur din spațiul pruto-nistean

unui con, diametrul căruia coincidea cu cel al usnei. În partea de sus capacul avea un mâner. Inițial aceste vase se produceau din pastă de lut, ca și celelalte vase, apoi din lut nisipos, pentru a rezista la temperaturi înalte. Oala cu capac a fost inventată pentru a evita pătrunderea spuzei și gunoaielor în timpul fierberii bucatelor. Vasul umplut se acoperea cu un capac special, apoi cu jăratic. În scurt timp oala cu capac special a devenit cel mai întrebuințat vas la populația din spațiul pruto-nistean, până la sfârșitul sec. XIX - începutul sec. XX²⁹. În evul mediu ele erau de culoare cenușie sau neagră, ornate modest, deoarece se întrebuințau numai pentru fierberea bucatelor la foc. Se întâlnesc însă și vase de culoare roșie.

De menționat că oala cu capac a avut în evul mediu la populația din

sud-estul Europei o răspândire largă, devenind un element al culturii diferitelor comunități etnice. Acest fenomen încă nu a fost cercetat, este cunoscut doar că el a persistat pe tot parcursul evului mediu.

Revenind la modelarea oalei cu capac, trebuie subliniat că ea repetă forma oalei cu capac din perioada antică și din cea romană târzie. În ajunul invaziei hunilor în spațiul pruto-nistean³⁰ olarii de aici cunoșteau bine practica executării ei. Se poate vorbi despre renașterea unei forme antice de oală, dar mai sunt necesare încă investigații. Și după năvălirea hunilor, locuitorii băștinași n-au încetat să modeleze din lut vase de acest tip, având pe partea interioară a usnei șanțulețe speciale pentru capace. În așezări au fost descoperite și fragmente de capace, care constituie o raritate pentru perioada secolelor VI-IX³¹. În sec. X-XIII asemenea vase se întâlnesc des³², însă ele nu aveau o formă bine conturată. Materialele arheologice de care dispunem dovedesc că tehnologia confecționării lor era înapoiată și numai când a apărut strungul, în sec. XIV, aceste vase au devenit mai calitative.

Când meșterii olari au trecut la modelarea obiectelor din lut la roata olarului (sfârșitul sec. IX - începutul sec. X), a suferit modificări și tehnica de împodobire a acestor vase. Elementele folosite în acest scop în perioada secolelor VII-IX s-au păstrat. Foarte des se întâlnesc linii incizate, trasate pe corpul vasului cu un bețișor ascuțit, cu "furculița" sau cu pieptenele (*Fig.20*) rectiliniar, ondulat, sau linii întretăiate³³. S-a păstrat și ornamentul foarte vechi în formă de brâie reliefate³⁴. Au dispărut însă gropițele și creșturile de pe marginea din afară a usnei vasului, care erau atât de frecvente în sec. VII-IX.

O dată cu trecerea la modelarea vaselor din lut la roata olarului cu rotație rapidă, ornamentul a început să fie executat cu ajutorul ștampilei simple fixate pe o rotiță.

În evul mediu târziu, când olăritul se dezvoltă, intens, datorită aplicării unor noi tehnologii, au apărut noi forme de vase. În sec. XV-XIX olarii modelau: oale și ulcele, străchini și talgere, căni și cești, vase tradiționale, care pe parcursul secolelor n-au suferit modificări esențiale, cu excepția celor survenite în urma aplicării noilor tehnologii de ornare³⁵. Unele forme de vase de întrebuințare largă în evul mediu târziu se folosesc și în prezent, de exemplu, ulcioarele cu gâtul strâmt, burluiile, istoria cărora este foarte veche. Burluiul este atestat în așezările din spațiul pruto-nistean încă în sec. II-IV e.n., când olăritul se dezvoltă intens. Meșterii modelau burluie de diferite mărimi și forme³⁶. După năvălirea hunilor în 376 și înrăutățirea catastrofală a situației social-economice a populației, decade și olăritul și ulcioare cu gâtul îngust nu se mai produc, practică la care s-a revenit mai târziu.

Burluie confecționau și olarii aduși din orașele asiatice și bizantine după ocuparea vremelnică a spațiului pruto-nistean de către Hoarda de Aur, însă ele nu erau folosite de băștinași. Când Hoarda de Aur a părăsit acest teritoriu, olăritul iarăși intră într-o fază de înflorire, apar noi forme de vase, este reluată și confecționarea burluiului.

În baza celor relatate pot fi trase următoarele concluzii:

1. Vasele de lut folosite de către populația din spațiul pruto-nistean în evul mediu timpuriu sunt un rezultat al procesului etnocultural ce s-a desfășurat în această zonă.

2. Obiectele de lut ale băștinașilor demonstrează continuitatea existenței lor pe acest teritoriu pe tot parcursul evului mediu timpuriu.

3. În decursul evului mediu în spațiul carpato-nistean au poposit reprezentanți ai diferitelor popoare și etnii, printre care slavii, bulgarii-turanici, rușii, pecenegii, cumani și reprezentanții Hoardei de Aur, care au lăsat urme vizibile în cultura băștinașilor.

4. Populația băștinasă în perioada evului mediu timpuriu a utilizat în gospodăria casnică atât obiecte de lut de proveniență locală, cât și ale comunităților etnice din Europa de Sud-Est.

5. O dată cu dezvoltarea olăritului, ceramica medievală timpurie devine caracteristică pentru cultura și olăritul românilor din Moldova de Est.

Olăritul în evul mediu timpuriu la locuitorii din spațiul pruto-nistean reliefa istoria daco-romanilor, apoi a românilor din acest spațiu.

NOTE

1. Roata olarului reprezintă un strung, care constă dintr-un fus, cu lungimea de 1 m, întărit vertical la o masă, stabilit în partea de jos într-o broască confecționată dintr-un material tare. În partea de jos a fusului strungul avea montată o roată masivă, iar în partea lui de sus era fixată orizontal o rotiță cu diametrul de cca 20 cm. Olarul, stând pe scaun lângă strung, învârtea cu picioarele roata de jos. Pe rotița de sus era fixat lutul, pregătit special, din care se modela vasul de lut în timpul rotației strungului.
2. Е.А. Рикман, *Этническая история населения Поднепровья и прилегающего Подунавья в первых веках н.э.*, М. 1975.
3. И.А. Рафалович, *Славяне VI-IX веков в Молдавии*, Кишинэу, 1972, p. 130-131.
4. *Idem*, p. 140-150. Arheologii slaviști sovietici atribuiă slavilor toată ceramica executată cu mâna în sud-estul Europei în sec. VI-VII.
5. *Ibidem*, p. 153-155.
6. *Ibidem*, p. 156.
7. *Ibidem*, p. 160-163.
8. Е.А. Рикман, *Памятник эпохи великого переселения народов*, Кишинэу, 1967, p. 132.
9. I.A. Rafalovici, *Op. cit.*, p. 167.
10. Е.А. Рикман, *Op. cit.*, p. 20-26.
11. I.A. Rafalovici, *Op.cit.*, p. 165.
12. Ion Niculiță, *Habitatul traco-getic de la Butuceni*, în "Traco-Dacica", vol. XVII, nr. 1-2, București, 1996, p. 165, 166.
13. Е.А. Рикман, *Op. cit.*, p. 23-24, 122 (Fig. 35 – 2, 12), p. 101 (Fig. 44-12).
14. Gheorghe Postică, *Românii din Codrii Moldovei în evul mediu timpuriu*, Chișinău, 1995, fig. 21-22.
15. *Ibidem*, p. 28-57.
16. С.Ф. Плетнева, *От кочевий к городам*, 1965. Capitolul despre ceramica nomadă.
17. Г.И. Постикэ, *Глиняные котлы на территории Молдавии в раннесредневековый период* în "Советская Археология", № 3, 1985, p. 227.
18. *Ibidem*, fig. 28, fig. 30-6.
19. I.G. Hâncu, *Tiverii și ulicii în spațiul Carpato-Dunărean*, în "Probleme actuale ale istoriei naționale și universale", Chișinău, 1992.
20. Ion Hâncu, *Cu privire la cultura materială a românilor din Moldova în evul mediu timpuriu*, în "Traco-Dacica", tomul XVII; 1-2, București, 1990, p. 227, fig. 7.
21. Gheorghe Postică, *Românii din Codrii Moldovei...*, fig. 32 (2-5).
22. *Ibidem*, fig. 31.
23. *Ibidem*, fig. 31 (13-14).
24. *Ibidem*, fig. 31 (12).
25. *Ibidem*, p. 52-53, fig. 34.
26. С.А. Плетнева, *От кочевий к городам*, М., 1965, p. 114-122.
27. *Ibidem*.
28. Л.Л. Полевой, *Городское гончарство Прото-Днестровия в XIV веке*, Кишинэу, 1969.
29. И.Г. Хынку, *Молдавская народная керамика*, Кишинэу, 1969, p. 78-85.
30. Е.А. Рикман, *Памятник ...*, p. 26.
31. Vase de acest tip, numărul săroга în așezările din sec. VI-IX e.n. este mic, în lucrări nu sunt menționate.
32. Е.А. Рикман, И.А. Рафалович, И.Г.Хынку, *Очерки истории культуры Молдавии*, Кишинэу, 1971, p. 150, fig- 48 (1-11).
33. Gheorghe Postica, *Românii din Codrii Moldovei...*, fig. 23-33.
34. *Ibidem*, fig. 32 (6, 7, 8).
35. И.Г.Хынку, *Молдавская народная керамика*, p. 62-121.
36. Е.А. Рикман, *Памятник...*, p. 105, fig. 18(7); p. 116, fig. 29(4).

Andrei Eșanu, Valentina Eșanu

ADMINISTRAREA CETĂȚII ȘI A ȚINUTULUI SOROCA (SEC. XV – ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA)

În procesul consolidării Țării Moldovei pe parcursul sec. al XV-lea și, mai ales, în epoca lui Ștefan cel Mare un rol important l-a jucat sistemul de apărare. Șirul de cetăți de pe Nistru și Dunăre - Hotin, Soroca, Orhei, Tighina, Cetatea Albă, Chilia, care s-au construit și reconstruit, pe acele vremuri au jucat un rol dintre cele mai importante în istoria Moldovei. Despre istoricul acestor fortificații și localitățile din împrejurimile lor s-a scris mult și mai continuă să se scrie, istoriografia noastră completându-se cu noi lucrări și noi date, uneori surprinzătoare, în urma ultimelor investigații arheologice și arhivistice.

Din negura vremilor puține cetăți din spațiul proto-nistrean au ajuns până în zilele noastre aproape intacte. Cetatea Soroca este una din ele. Ea ne uimește și ne copleșește prin stilul arhitectonic aparte. Istoriografia a înregistrat lucrări atât cu privire la istoria cetății Soroca, cât și a urbei, care poartă același nume¹. La început (cea mai timpurie atestare datează din 1499) Soroca reprezenta o întăritură - o cetate constituită din lemn și pământ. După această dată, cetatea Soroca este atestată permanent în izvoare la 1510, 1512² 1522, 1532³ ș.a. La 1528 un călător străin anonim menționa Soroca printre principalele cetăți și orașe ale Țării Moldovei⁴. În 1538, în urma campaniei lui Suleiman Magnificul în Moldova, cetatea Soroca a fost cucerită de turci, "unde au și fost numiți chiar sangeacbei"⁵. Controlul turcilor asupra Sorociei n-a durat mult, căci deja în 1539, trecând prin Moldova, călătorul polon Ieronim Laski relatează precum că domnul Țării Moldovei, Ștefan Lăcustă (1538-1541), "a trimis pe un mare boier al său numit «Selha»⁶ cu o oaste puternică spre Soroca, pentru a o păzi de tătari, despre care aflase că vor năvăli fie în țara sa, fie în acea a Maiestății Sale regelui⁷ Poloniei". Evident ni se pare faptul că în cazul dat este vorba de cetatea Soroca. Cetatea de piatră, ajunsă până în zilele noastre, a fost construită în 1543 în a doua domnie a lui Petru Rareș. Probabil, construcția din piatră de la Soroca trebuia, într-o oarecare măsură, să compenseze pierderile de teritorii și cetăți în sudul țării⁸. După această dată, importanța cetății Soroca în sistemul de apărare a Țării Moldovei, ca centru vamal și de ținut, este destul de mare, căci ea este menționată cu numele *Sfoca* pe o hartă a Europei, pictată de Raffael Sanzio pe un perete al uneia din galeriile interioare ale Vaticanului la 1562⁹.

În studiul de față ne propunem să identificăm și să dezvăluim – în măsura în care ne permit izvoarele vremii - atât numele administratorilor cetății și ținutului de la Nistru, al pârcălabilor și vel căpitanilor, cât și activitatea lor de la finele sec. al XV-lea (de când datează prima mențiune documentară scrisă despre Soroca) până la începutul sec. al XIX-lea. Ne vom referi, în special, la acei comandanți militari ai cetății, concomitent și administratori ai ținutului, care erau numiți și revocați de către domnii Țării Moldovei și aveau misiunea de a apăra hotarele țării și de a rezolva diverse conflicte de frontieră. Tot ei făceau judecată, încasau ferâia sau globa, aplicau amenzi, efectuau anchete penale și în materie de proprietate, urmăreau pe fugari, anchetau pe șoltuzii orașului ș.a. Una din cele mai importante sarcini era încasarea birului și transmiterea lui la visterie¹⁰. De toate acestea erau responsabili așa-numiții *pârcălabi*¹¹, iar mai târziu *vel căpitani*¹² de ținut.

Dregătoria de pârcălab este una dintre cele mai vechi în Țara Moldovei. Pârcălabul inițial îndeplinea funcția de comandant militar al unei cetăți. În izvoarele latine, de origine ungurească sau poloneză, inclusiv în cele cu referință la Țara Moldovei și la alte țări

românești, ei erau numiți *capitaneus* sau *castellanus*. Prima mențiune despre un pârălab în Moldova datează din 1411. Pe timpul lui Ștefan cel Mare, adică în perioada când în izvoarele vremii încep să figureze cetatea și pârălabii de Soroca, dregătorii care dețineau această funcție jucau un rol important în viața politică și militară a Țării Moldovei. Despre aceasta confirmă și faptul că pârălabii deseori luau parte la sfatul domnesc, iar în documentele ieșite din cancelaria domnească numele lor era indicat la loc de frunte, după marele vornic¹³.

Izvoarele vremii conțin mențiuni despre pârălabi la Soroca până la hotarul secolelor XVII-XVIII, când aceștia sunt înlocuiți de vel căpitani. Dimitrie Cantemir enumără Soroca din această perioadă printre cetățile cu doi pârălabi¹⁴: “după pierderea Tighinei, Soroca este o importantă redută în contra polonilor, două căpetenii de oaste sunt rânduite de domnitor să apere această cetate”¹⁵. Până la mijlocul sec. al XVI-lea cetatea Soroca a avut câte un singur pârălab și doar după venirea la domnie a lui Alexandru Lăpușeanu (septembrie 1552) sunt numiți doi pârălabi. În timpul unor războaie ruso-turce din sec. al XVIII-lea (1711, 1736-1739) domnitorii Moldovei încearcă să restabilească pârălabia de Soroca cu vechile împuterniciri militare. După încetarea ostilităților însă se revenea de fiecare dată la funcția de vel căpitan, care aveau în ținut, mai cu seamă, funcții administrative și judecătorești. La intersecția anilor '70-'80 ai sec. XVIII-lea, în ținutul Soroca în locul funcției de vel căpitani este instituită cea de ispravnic. Din numărul destul de mare de pârălabi și vel căpitani de Soroca, pe care am reușit să-i identificăm, unii s-au remarcat prin fapte de vitejie.

Trecând la dezvăluirea subiectului propus, ceea ce, de altfel, se face pentru prima dată în istoriografia noastră, trebuie să arătăm că unii cercetători au încercat să identifice, cu anumite ocazii, și numele primilor pârălabi de Soroca. În unele lucrări, deși se știe că prima mențiune certă a Sorociei în izvoarele vremii datează din 1499, după cum s-a dovedit, în baza unui document fals, datat cu 23 noiembrie 1470¹⁶, s-a admis că primul pârălab numit de Ștefan cel Mare la Soroca ar fi fost un oarecare Albul. În urma studierii unor asemenea acte s-a constatat că nu rareori ele reflectau fapte reale din epocile respective. În ce măsură poate fi demonstrată existența unui pârălab Albul, chiar și a cetății Soroca la 1470, este greu de spus, deoarece nu posedăm alte informații care ar confirma aceasta. Nu s-a adevărit nici opinia împărtășită de Liuba Bârsan¹⁷ că între anii 1491-1499, la Soroca ar fi existat un pârălab Maxim și că în această perioadă cetatea și pârălabia de Chilia au fost transferate la Soroca.

Primul pârălab al Sorociei atestat cu certitudine este Coste. La 12 iulie 1499, acesta participă, deopotrivă cu alți boieri, la încheierea Tratatului de pace între Ștefan cel Mare și Ioan Albert, regele Poloniei¹⁸, iar la 14 septembrie al aceluiași an – la semnarea Tratatului de alianță între domnitorul moldovean cu Alexandru, marele duce al Lituaniei¹⁹. Astfel, în primul document menționat el este numit “Coste pârălab de Soroca” (“?оште паркалаб, Сорочкѣи”, în limba slavonă, și “Constantinus alias Coztha porcolab Sorociensis”, în varianta latină)²⁰. În cel de al doilea izvor, figurează drept “<Кост>е староста <С>ороцкѣи”²¹. Tot aici este amintit “Coste de Soroca” printre “noi boierii Țării Moldovei, sfatul domnului nostru voievod...”. În total sunt nominalizați 22 boieri, precum și alții nenominalizați²². Participarea lui Coste la încheierea acestor tratate internaționale denotă importanța atât a pârălabiei de Soroca, cât și a lui Coste pârălab în viața politică a Țării Moldovei la intersecția sec. XV-XVI, în ultima perioadă a domniei lui Ștefan cel Mare. În cercetările din ultima vreme, Coste pârălab de Soroca este identificat cu Coste Posadnic²³, care, la 7 martie 1528, nu mai era în viață, căci la o dată anterioară soția sa, Marușca, probabil, după moartea soțului, a intrat în posesia moșiei Brănești a lui Coste Posadnic, pe care o vinde lui Albul

Fărcovici²⁴. Faptul pare împlinit, deoarece exact peste o lună (7 aprilie 1528²⁵) și copiii săi – Fătul și surorile - își vând moștenirea primită de la tatăl lor - o parte din satul Starosuliți. Drept dovadă convingătoare că pârcălabul Coste și Coste posadnic sunt una și aceeași persoană, constituie cartea domnească de la Ștefan voievod, din 28 aprilie 1552, în care acesta este numit "Coste Posadnic, pârcălab de Soroca"²⁶.

Coste Posadnic, pârcălab de Soroca, era fiul lui Stan Posadnic și al Maricăi, care descendea din Mihail Peritschi²⁷. El a fost căsătorit cu Marușca, fiica lui Pântecel, nepoata lui Iliăș Ceașnic,²⁸ cu care a avut drept fiu pe Fătul, care mai târziu va deține funcția de pârcălab de Ciubărciu²⁹ și încă cinci fiice: Stanca, Solomia, Neagșa, Ana și Anghelina.³⁰ La 14 martie 1500 Ștefan cel Mare îi întărește satul Todirești lui "Coste pârcălab Sorocii și frati-său Teodor și Giurja Păcurarul...", unde a fost casa unchiului lor"³¹. Nu se știe până când Coste a deținut funcția de pârcălab de Soroca, dar, se pare, că destul de mult, fiindcă un alt pârcălab este amintit la Soroca abia în 1519. Într-un document emis mult mai târziu, la 28 aprilie 1552, nepoții săi îl mai țin minte, numindu-l "Coste Posadnic, pârcălab de Soroca"³². Detaliul este semnificativ și în sensul că descendenții lui Coste se mândreau cu bunicul lor.

La 22 ianuarie 1510, la Camenița, a fost încheiat Tratatul de înțelegere între solii lui Bogdan voievod și Sigismund, regele Poloniei, iar la 20 martie același an - Tratatul de pace între Polonia și Moldova, care conține următorul pasaj "dacă supușii noștri vor fi nedreptățiți de către supușii D-lui Bogdan-vodă, atunci se vor adresa către pârcălabii (staroștii) moldoveni de la Hotin, de la Cernăuți și de la Soroca, și aceia îi vor judeca cu deplinătatea dreptului"³³. Deci pe atunci pârcălabia Sorocii exista și era cunoscută în plan internațional.

La 1519 este menționat ca pârcălab de Soroca un oarecare Ion, fiul lui Mihul medelnicean care dăruiește satul Piscani și trei sălașe de țigani mănăstirii Dobrovăț³⁴.

Pe la 1522-1523, Luca Cârje, solul lui Ștefan cel Tânăr (1517-1527) în Polonia, se plânge regelui că "brațlavianii au răpit din țara noastră oile turcilor". În aceeași plângere se pomenește de o răpire de oi mai sus de Orhei, când locuitorii – supuși polonezi – de la Wisnița și Chmielnik au luat 9 000 de oi, iar starostele (pârcălabul - *n.n.*) moldovean de la Soroca, urmărindu-i a reușit a smulge din mâinile lor 2 000 de oi, capturând și patru oameni³⁵. Într-o sursă diplomatică din 1523 se vorbește de un staroste de Soroca ("starostha Soroczky"). Aceasta era o instrucțiune pentru solii moldoveni trimiși de Ștefăniță-vodă la regele polon Sigismund cel Bătrân, în care dregătorul sorocean este indicat alături de "starostele țării de jos" și de vornicul Iurie. Cercetătorul ieșean D. Ciurea admite că starostele de Soroca era un oarecare Grozav, care ar fi deținut această dregătorie din 1521³⁶. A fost antrenat în aceste acțiuni de ordin intern și extern sau pârcălabul de Soroca Grozav, oricum putem admite că el pe timpul domniei lui Ștefăniță era o personalitate destul de importantă în calitate de pârcălab de Soroca și de membru al unor solii moldovene în Polonia. De asemenea, în acești ani îl surprindem într-o acțiune îndrăzneată, încununată de succes, la hotarul Moldovei cu Țara Leșască de recuperare a oilor răpite de supuși polonezi.

G.F.Cebotarenco a descoperit pe peretele uneiia din ambrazurile cetății de piatră de la Soroca o interesantă inscripție, conform căreia cetatea a fost construită pe timpul pârcălabului Toader³⁷. Cercetătorul presupune că rozeta de sub această inscripție, nu este altceva decât pecetea acestui pârcălab³⁸. Pornind de la faptul că majoritatea cercetătorilor consideră că cetatea de piatră a fost zidită de Petru Rareș în 1543³⁹, putem admite că Toader era atunci sau poate încă mai înainte pârcălab de Soroca, dar în anul următor este înlocuit cu alt dregător.

În anul 1544⁴⁰ îl găsim în dregătoria de pârcălab la Soroca pe Cazan (Căzan), numit în

1546 în fruntea unei solii trimise de Ilias Rareș voievod la regele Poloniei, Sigismund I, fără a i se indica dregătoria pe care o deținea în țară⁴¹. În această perioadă pârcălabul Sorocii făcea parte din sfatul domnesc, ceea ce dovedește creșterea importanței pârcălăbiei de aici, pe de o parte, și încrederea mare pe care i-o acorda domnul țării lui Cazan, pe de altă parte. Pe timpul lui Ștefan Rareș (1551-1552) sau după înlăturarea lui de la tronul țării, Cazan, care era deja staroste de Huși, a pribegit în Polonia⁴². Însă în timpul primei domnii a lui Alexandru Lăpușneanu (septembrie 1552 – noiembrie 1561) el revine în țară, câștigă încrederea noului domn și în 1553 i se restituie funcția de pârcălab al Sorocii. Mai mult, în 1554 același voievod îi dă lui “Cazan, pârcălab de Soroca două locuri pustii în ținutul Orhei”⁴³.

Probabil, pe timpul domniei unuia dintre fiii lui Petru Rareș, dar, mai precis, a lui Iliș (septembrie 1546- iunie 1551), la Soroca a fost pârcălab un boier Neagoe. Pierzând favoarea domnitorului, poate că din cauza că s-a pomenit în opoziție față de el, a fost nevoit să pribegească un timp în Polonia. În Țara Moldovei s-a întors după obținerea tronului de către Alexandru Lăpușneanu și cu ocazia jurământului de la Hârlău din 22 iunie 1553. Neagoe (“Negoi”)⁴⁴, fostul pârcălab de Soroca, este ridicat la dregătoria de mare comis, funcție pe care n-a deținut-o mult timp, fiind numit, până la 21 septembrie al aceluiași an, pârcălab de Hotin⁴⁵.

Într-o carte domnească de la Ștefan Rareș, din 3 aprilie 1552, este menționat că pârcălab la Soroca era un oarecare Sas, căruia domnitorul îi miluiește două seliști - Fântâna Popii Holenești, Fântâna Pantii pe Căinar pentru că “ne-au slujit cu dreptate și cu credință”⁴⁶. Când, în septembrie 1552, Alexandru Lăpușneanu, ocupă scaunul domnesc, Sas rămâne în dregătoria sa de la Soroca, voievodul, întărindu-i aceleași proprietăți, îl menționează în aceeași funcție⁴⁷. Însă la 5 septembrie, același an, Alexandru Lăpușneanu mai numește, din anumite considerente, încă un pârcălab la Soroca, pe Teodor Bocotco. Faptul se cere subliniat și de aceea că pentru prima dată la Soroca, se pare, sunt în funcție concomitent doi pârcălabi. Nu știm cu certitudine cât timp s-a aflat Sas în această dregătorie, dar pe la 25 septembrie 1566, în a doua domnie a lui Alexandru Lăpușneanu, el mai ocupa funcția de pârcălab⁴⁸. Amintirea despre pârcălabul Sorocii Sas s-a păstrat mult timp în memoria urmașilor săi, fiind pomenit și într-un document de la 1606 în legătură cu vânzarea seliștei Popești din ținutul Soroca, probabil, fosta seliște Fântâna Popii Holenești, pe care o vânduse anterior lui Climente, preot din Soroca⁴⁹.

Printre cei 21 boieri moldoveni, care au semnat jurământ de credință regelui polonez, în localitatea Bakuta pe Nistru a lui Petru stolnicul, pe atunci pretendent la tronul Țării Moldovei (viitorul domnitor Alexandru Lăpușneanu), la 5 septembrie 1552, se afla și Teodor Bocotco (Bocutco), pârcălab de Soroca⁵⁰. În 1554 el nu mai era în această dregătorie, deoarece căzuse în dizgrație din cauza rudei sale, boierul Lupe Huru, socrul unui pretendent la tronul lui Alexandru Lăpușneanu. Cu toate că prin anii 1552-1554 pribegise prin Polonia, ca susținător a lui Alexandru Lăpușneanu, la întoarcere în țară nu i se mai încredințează dregătoria de pârcălab la Soroca, pe care o deținuse mai înainte⁵¹.

La 16 decembrie 1554, la Vilno, este încheiat Tratatul de alianță între Alexandru Lăpușneanu și Sigismund al II-lea August, rege al Poloniei, unde sunt enumerați “ambasadorii mari ai săi (ai lui Alexandru Lăpușneanu – *n.n.*), pe Iosif Petrovici, pârcălab de Roman și starostele de Cetatea Nouă, pe Nicolae, pârcălab de Soroca și pe Abram Danilovski, secretar domnesc”⁵².

În “Letopisețul de la Lvov” găsim o informație potrivit căreia în ianuarie 1555 au “venit solii domnitorului voloh Alexandru (Alexandru Lăpușneanu - *n.n.*), Stepan percalabul Romanului și Micul percalabul Sorocii”⁵³.

Dintr-un zăpis de vânzare-cumpărare de la 9 aprilie 1555 aflăm că Hristea, pârcălabul de Soroca cumpără cu 300 de zloți tătărești o parte din satul Hăsnăș.⁵⁴

La 25 martie 1599 "Ieremia Moghilă întărește uric lui Nistor Ureche mare vornic un loc din pustie pe Cubolta la Fântâna Ciobanului și la Peperigi, ținutul Soroca... cumpărat cu 500 talere de la Dumitru Scivilă și fratele său Efrim, care-l cumpăraseră de la Simion, fost pârcălab de Soroca, iar acesta îl primise danie de la Ioan voievod"⁵⁵. Posibil, Simion primise dania pentru unele merite deosebite, pe care nu le cunoaștem, dar sigur e că în timpul domniei acestuia era pârcălab la Soroca. Despre care Ioan voievod este vorba? Până în anul 1599 s-au succedat la domnie: Ioan Joldea (1552 septembrie), Ioan Heraclide Despot (1561 noiembrie- 1563 noiembrie), Ioan-Vodă cel Viteaz (1572 februarie – 1574 iunie) și Ioan Potcoavă (1577 noiembrie-decembrie)⁵⁶. Mai mult ca sigur, că Simion a deținut pârcălăbia la Soroca în timpul domniei lui Ioan -Vodă cel Viteaz, căci domniile acestuia au fost de durată mai lungă, comparativ cu ale celor doi domnitori, care s-a menținut la tronul țării doar câte o lună. Deci Simion, fusese pârcălab, probabil, între anii 1561-1563 sau 1572-1574.

Un Toderășco Varticovici era pârcălab de Soroca pe la 1580⁵⁷.

De un pârcălab viteaz a avut parte cetatea Soroca pe timpul lui Petru Șchiopul. Este vorba de Pârvul, despre care Grigore Ureche scrie în cronica sa: "Războiul Pârvului pârcălabului de Soroca, când s-au bătut cu cazacii la Perieslav, în zilele lui Pătru vodă, 7095 (1587), ghenar 8. Rădicatu-s-au o samă de cazaci ca niște lupi ce sânt învățați de-a purure la pradă, de au intrat în țară și au prădat și multe bucate au luat de la ținutul Sorocii. Iară Pârvul pârcălabul Sorocii ș-au îndemnat cu hânsarii și cu alții, carii au avut de bună voie și i-au ajunsu la Perieslavu. Acolo cazacii vrând să nu dea dobânda, moldovenii scoată al său, tare războiu s-au făcut într-înșii și în doao zile bătându-să, de-abia au spart pre cazaci. Mai apoi dacă i-au biruit, pre tăți i-au omorât, fără numai unul zic să fie scăpat. O samă vii i-au prins și i-au trimis la Pătru vodă, pre carii i-au trimis la împărăție."⁵⁸ Drep mulțumire, la 8 mai 1587, "Petru voievod, domnul Moldovei dăruiește lui Pârvul, pârcălab de Soroca, satul Buruenești, ținutul Roman, cu vad de moară pe Siret, sat domnesc, alături de ocolul Romanului, pentru dreaptă și credincioasa lui slujbă când s-a bătut cu cazacii talhari, omorându-i, prinzându-i pe unii, iar unora aducând domnului numai capetele lor fiind și el însuși rănit"⁵⁹

La 12 mai 1591, pârcălabului Sorocii (în izvorul latin – "capitaneus Sorocensis") i s-a solicitat un serviciu din partea autorităților poloneze în folosul domnitorului Țării Moldovei Petru Șchiopul în legătură cu apariția unui pretendent la tron⁶⁰. Se poate concluziona că pârcălabii Sorocii îndeplineau diferite misiuni diplomatice, de legătură cu țările vecine, în cazul dat cu Polonia.

La 7 decembrie 1593, la Hotin avu loc o întrunire a comisiei mixte de hotar, unde a fost judecat Druțul, pârcălabul Sorocii, pentru incendierea proprietății nobilului polonez Jazlowieski⁶¹.

Începând cu 25 martie 1599, în divanul țării sunt enumărați Albotă (Gheorghe) și Mănăilă, pârcălabi de Soroca⁶². Ieremia Movilă, domnul Țării Moldovei, îi poruncește, la 18 mai 1599, lui "Mănăilă, pârcălab de Soroca, să meargă în satul Grozești să împlinească de la Albotă pârcălab doi cai și plată lucrului făcut de Lazăr și frații săi pe locul dăruit de Ioan voievod."⁶³ La 13 iunie 1599 au fost trimiși de domnul țării Ieremia Movilă să facă hotarul satului Burdujani pe "ale noastre credincioase slugi" Ciomârtan marele vătaf⁶⁴ și pe hânsari și pe Mănăilă pârcălab de Soroca, să cerceteze o pricină la Burdujani⁶⁵. La 2

martie 1600 Apostolachi, vistier, soțul Cneajnei și ginerele lui Alexandru Lăpușneanu, se judecă cu Gheorghe Albotă, pârcălab de Soroca, pentru satul Pătrășcani⁶⁶. Din întăritura, pentru acest sat, a lui Ieremia Movilă voievod de la aceeași dată mai aflăm că Gheorghe Albotă, pârcălab de Soroca, se trage din Petrea Albotă, mare vornic, și că mai avea pe frații Petrea și Ion Albotă, precum și surorile Odochia, Sofronia și Mariica⁶⁷.

La 20 noiembrie 1599, voievodul Ieremia Movilă îi întărește lui Voico (Voicu, Voicul), pârcălab de Soroca, seliștea Pașcani, ținutul Iași, cumpărată cu 100 de zloți tătărești⁶⁸.

Aceste informații din anul 1599, par să arate că în această perioadă scurtă la Soroca s-au succedat sau au existat concomitent doi, trei sau chiar patru pârcălabi: Mănăilă, Gheorghe Albotă, Voico și Ciomârtan. Voico, pârcălab de Soroca, este amintit și în cărțile domnești din 7 mai 1601⁶⁹, când vinde satul Pașcani, și din 15 mai 1603, de la Ieremia Movilă voievod, care îi întărește slugii sale "Voicul, pârcălabul Sorocăi" niște sate⁷⁰. Iar la 5 februarie 1604 Ieremia Movilă, domnul Țării Moldovei, le poruncește pârcălabilor de Soroca "să cerceteze hotarul satelor Moreni și Dobrușa și să pună stâlpi..."⁷¹. Cine sunt acești pârcălabi, în document nu se indică, dar din alte izvoare ce ne stau la dispoziție conchidem că ei erau: Mănăilă și Voicul. Aceasta o putem argumenta prin următoarele mărturii: una - de la 1 aprilie 1604, care este confirmată de către Mănăilă și Voico, pârcălabii de Soroca, și de șoltuzul și cei 12 pârgari din Soroca, precum că "dresurile... de cumpărătură și întăritură... pe a lor otcine... au perit din cetatea noastră Soroca de căzaci și de zaporojeni, cât au bătut cetatea"⁷² și alta - din 15 aprilie 1604⁷³, unde, la fel, figurează ambele nume în calitate de pârcălabi de Soroca. Mănăilă mai este menționat între anii 1604-1605, martie 4, când Ieremia Movilă, domnul Țării Moldovei, îi dăruiește "un loc pustiu în ocolul domnesc, ca să-și facă vie"⁷⁴, și într-un document din 7 aprilie 1605, prin care cumpără o parte din satul Medvica, ținutul Hotin⁷⁵. Am putea deci conchide că Albotă Gheorghe a deținut dregătoria între 25 martie 1599-1600; Mănăilă - între 25 martie 1599 și 7 aprilie 1605; Voico - între 20 noiembrie 1599 și 1606⁷⁶.

Cu ocazia semnării unei cărți de mărturie la Soroca, din 7 aprilie 1605, aflăm de un alt pârcălab al acestei cetăți - Toader Pilipovschi - și de Toader șoltuzul și cei 12 pârgari ai Sorocii⁷⁷.

Într-un document emis la Suceava la 22 noiembrie 1611, în calitate de martor la vânzare-cumpărare, semnează, printre alții, și "Dumitru, fost pârcălab de Soroca"⁷⁸. Posibil că Dumitru a fost pârcălab după 1606, dar până la 22 noiembrie 1611, când figurează ca fost pârcălab. De menționat că într-un izvor din 1610 se amintește pentru prima și ultima dată despre prezența la Soroca și a unui portar, pe nume Dumitru Băsescu⁷⁹. Probabil, este vorba de același pârcălab, Dumitru, menționat mai sus.

La 5 decembrie 1616 semnează în calitate de martori la dăruirea unei moșii "Iane, pârcălabul, și Toderășco de Soroca și ... Zotei de acolo și ... Huzeiu ce au fost șoltuz și dinaintea lui Dumitru șoltuzului"⁸⁰. Din această informație se poate deduce, că pârcălab la Soroca era nu numai Iane, ci și Toderășco, precum și doi șoltuzi.

Într-un document din 3 august 1617 este amintit printre membrii sfatului domnesc al lui Radul Mihnea și Felea Văscan, pârcălab de Soroca⁸¹.

Despre un fost pârcălab de Soroca, Huhulea, aflăm dintr-un ispisoc din anul 1627, mai 31, când fiii acestuia, Vasile și Stratul, se judecă pentru moșiile ce le-au rămas de la tatăl lor⁸². Această sursă nu ne dezvăluie exact când a fost el pârcălab, însă din alt izvor, de la 5 mai 1618, aflăm că acest Huhulea este numit "Ionașcu Huhulea" și că nu cu mult înainte murise, căci la 1618 moștenitorii împart țișanii rămași de la el⁸³. Prin urmare, el a fost pârcălab de Soroca la o dată anterioară anului 1618. Sursele istorice ne mai arată că Huhulea

fusese căsătorit cu Măriuța, fiica lui Gheorghe, mare logofăt al lui Petru Șchiopul și că avea moșii⁸⁴.

La 4 februarie 1621, pârcălabii de Soroca, Teodor și Mihail, îi comunică printr-o scrisoare lui Toma Zamoyski, staroste de Șargorod, ulterior vicecancelar al Poloniei, precum că ei l-au ajutat pe omul trimis de rege să ajungă la domnul Țării Moldovei. Totodată dregătorii soroceni îl informează pe demnitarul polonez despre starea politică în Balcani⁸⁵. Altă scrisoare, a lui Teodor pârcălabul, din 20 mai 1621, către același Toma Zamoyski conține importante date cu privire la evacuarea tătarilor din Soroca, în ea menționându-se că locțiitorul hanului (Crimeii – *n.n.*) cu oastea de Oceacov e în drum spre Hotin și că hanul intenționează să treacă prin Ucraina⁸⁶. Din conținutul acestor documente se vede clar că pârcălabii de Soroca erau întru totul de partea polonilor fără a scoate aceasta în vileag. Or se știe că în acești ani era în plină desfășurare un mare război între Țara Leșească și Imperiul Otoman, iar Moldova trebuia să se afle, ca țară supusă sultanului, în tabăra otomană. Același pârcălab, Teodor (Toader), este martor în 1622⁸⁷. La 13 aprilie 1622, de această dată cu numele Tudor, este menționat printre martori deja ca fost pârcălab de Soroca⁸⁸. După cum observăm, acest pârcălab este numit Teodor, Toader, Tudor, ceea ce ne face să considerăm că e vorba de una și aceeași persoană, fiindcă e atestat într-o perioadă de timp foarte restrânsă (1621-1622), de fiecare dată fiind nominalizat ca "pârcălab de Soroca". Cu părere de rău despre pârcălabul Mihail nu dispunem de alte date.

Ștefan Tomșa (1621-1623), domnul Țării Moldovei, la 28 mai 1623, poruncește pârcălabilor de Soroca să aleagă hotarul satului Noscova, al mănăstirii Sucevița⁸⁹. Din document reiese că atunci la Soroca erau cel puțin doi pârcălabi, dar care sunt numele lor, nu știm cu certitudine. Putem presupune că unul dintre ei era un oarecare Bratei, care, la 1 august 1623, dă o mărturie ca "fost pârcălab și Ioan Reășcoi fost căpitan..." pentru o datorie a unei părți din Vlădeni, ținutul Soroca⁹⁰.

Dintr-o carte domnească din 18 februarie 1628 aflăm că Miron Barnovschi Movilă (1626-1629, prima domnie) îi întărește lui Gavril Gorgan, pârcălab de Soroca, satul Camăne pe Răut, în ținutul Sorocii⁹¹. La 22 mai 1628, același voievod, îi poruncește pârcălabului de Soroca (fără a-i indica numele, dar, probabil, aceluiași Gavril Gorgan) să cerceteze hotarul moșiei lui Ionașco Hrincovici⁹². Însă pe 20 iulie 1628 el nu mai era în această funcție deoarece figurează ca "fost pârcălab de Soroca", aflat în conflict cu Dumitrașco, pentru seliștea Prevdiceni⁹³.

La 12 noiembrie 1632 pârcălab la Soroca era Teodorașco Vartic, care scrie o scrisoare prietenului său în Polonia - Ioan Smialko⁹⁴. În 1633, domnul țării Moise Movilă (1633-1634) scrie "slugii mele Teodorașco, pârcălabul Sorociei" să trimită oameni peste Nistru care să-i aducă informații asupra intențiilor și mărimii armatei polone⁹⁵. La 23 decembrie 1633, același domn îl anunță pe G. Kozuchowski că a însărcinat pe pârcălabul Soroca Teodorașco Vartic, că împreună cu pârcălabii Orheiului, să cerceteze daunele pricinuite de români supușilor vicecancelarului Toma Zamoyski⁹⁶. Într-o mărturie de la 4 mai 1637 semnează "Toderașco biv pârcălab Soroccomu"⁹⁷. Presupunem că Toderașco Vartic era pârcălab la Soroca încă la 4 septembrie 1631, când judecătorul Poloniei Luca Maiskowsky îi mulțumește, pentru că i-a trimis o căruța de harbuji (pepeni verzi)⁹⁸. Nu este exclusiv Toderașco Vartic a preluat dregătoria de pârcălab de la Gavril Gorgan. Probabil, pe la 16 octombrie 20, același Toderașco Vartic este din nou pârcălab la Soroca, căci la această dată cumpăra o parte din satul Malcăuți din ținutul Soroca⁹⁹.

Istoricul Nicolae Stoicescu îl menționează ca pârcălab de Soroca la 8 iunie 1641¹⁰⁰ și Ștefan logofăt¹⁰¹. La 16 august 1646, Ștefan logofăt, pârcălab al Sorociei, îi mulțumește

judcătorului Poloniei, Luca Miaskowski, pentru că i-a făcut cunoștința cu stegarul coroanei și îi trimite 100 de harbuji și 40 de zămoși (pepeni galbeni)¹⁰². Pe timpul domniei lui Vasile Lupu (1634-1653) printre cei mai apropiați sfetnici de taină ai domnitorului era logofătul și pârcălabul de Soroca - Ștefan, care facea parte din categoria "oamenilor noi", ridicați de Vasile Lupu pentru rosturile politice înalte ale țării¹⁰³. Pe acest demnitar Miron Costin îl înveșnicește, făcându-i un portret cu rezonanțe manieristice¹⁰⁴, unul dintre cele mai interesante din cronografia românească medievală: "Omu de miratu la întregiia lui de sfaturi și de înțelepciune, cât pre acele vremi de-abiia de era pementean de potriua lui, cu carile și Vasile vodă singur, deosebi de boieri, făcea sfaturi și cu multe ceasuri voroavă, așa era de deplin la hire. Iară la sfatul trupului său era gârbov și la cap cucuiatu, cât puteai dzice că este adevăratul Essopu la chipu"¹⁰⁵. După ce s-a ridicat împotriva lui Vasile Lupu, la 1653, sprijinindu-l pe Gheorghe Ștefan, pretendentul la tronul Moldovei, Ștefan, pârcălab de Soroca, a fost arestat în drum spre Hotin și asasinat de către boierii din Hâncești, care îl însoțeau, după aceea și domnul confiscându-i averea¹⁰⁶.

Din această perioadă ne mai parvine informația despre un alt pârcălab la Soroca, Manoil Haladic, care e menționat într-o carte domnească de la Vasile voievod din 15 iulie 1645, prin care i se întărește "lui Simion Jomir mare spătar și a neamului său, Manoil Haladic pârcălabului de la ținutul Soroca"¹⁰⁷ stăpânirea unei părți de ocină din Cotijăni Mari, ținutul Soroca. Iar la 25 septembrie al aceluiași an, Grigore Ureche, fost mare vornic, din porunca lui Vasile Lupu voievod, cercetează plângerea lui Jomir Simion și a lui Manoil Haladic, pârcălab de Soroca, în privința hotarului aceleiași ocine¹⁰⁸.

În perioada când pârcălab la Soroca era Ștefan apare un nou element în structura militară și administrativă locală. Astfel, în afară de pârcălab, mai aflăm la Soroca un vel căpitan. Primă mențiune a acestei funcții datează din 20 martie 1652, când Vasile Mârzac, vel căpitan de Soroca, cumpără trei moșii, în pustie pe apa Cobolții¹⁰⁹. Tot în timpul domniei lui Vasile Lupu, Vasile, un căpitan de Soroca, este martor la o danie¹¹⁰.

În notele sale călătorul turc Evlia Celebi, care a trecut prin Moldova în 1657, descrie cetatea Soroca, "care să află sub ascultarea *unui boier* și care e loc de vamă sub stăpânirea beiului Moldovei"¹¹¹. Boierul menționat de călător este, evident, pârcălabul din partea locului, al cărui nume nu-l arată. Editorii români ale însemnărilor de călătorie ale lui Evlia Celebi consideră că acesta ar fi fost Ion Hăbășescu, menționat într-o sursă istorică ca pârcălab de Soroca pe la 13 octombrie 1657¹¹², fără a indica izvorul informației. Cât ne privește, trebuie să subliniem că în izvoarele din această perioadă Ion Hăbășescu e menționat frecvent ca pârcălab de Hotin, din 10 martie 1656 până la 20 iulie 1659¹¹³. Putem presupune că i s-a încredințat, poate temporal, și pârcălăbia Sorocii. De exemplu, în același an 1657, la Hotin, în afară de Ion Hăbășescu izvoarele îl atestă pe pârcălabul Andrei Abaza¹¹⁴, timp în care Ion Hăbășescu o fi putut veni la Soroca în calitate de pârcălab.

Înainte de 1661 e atestat pârcălab la Soroca Anastase, care îi aduce la cunoștință lui Iordache, mare vistiernic, hotarul satului Trifăuți¹¹⁵.

În timpul primei domnii a lui Ștefăniță Lupu (1659 noiembrie - 1661 ianuarie) figurează numele unui alt pârcălab de Soroca, menționat la 10 martie¹¹⁶, 24 iulie¹¹⁷ și 25 iulie 1660¹¹⁸ - Dumitrașco, despre care mai știm că era căsătorit cu Anița, stăpâna satului Iugani, din ținutul Tutova. La 29 iulie 1661, este pomenit "Dumitrașco, fost pârcălab"¹¹⁹, care va deține această dregătorie și pe timpul domniei lui Dumitrașco Cantacuzino (1674-1675)¹²⁰. Este mai mult ca sigur că acești ultimi doi pârcălabi, Anastase și Dumitrașco, au dregătorit împreună la Soroca, pe timpul domniei lui Ștefăniță Lupu.

La 12 aprilie 1661¹²¹, la Soroca era un pârcălab, Alexandru, căruia Ștefan-vodă Lupu îi poruncește să cerceteze conflictul dintre egumenul și soborul de preoți de la mănăstirea Dragomirna cu "Irimia vornicelul", pe care l-a pus mănăstirea să strângă venitul. Într-un alt izvor, din 1669, el apare în documente cu numele de "Alexandru Buhuș, fost pârcălab", probabil de Soroca, în legătură cu o chestiune de proprietate legată de satul "Cosăuți pe Nistru, în ținutul Soroca, mai sus de târgul Soroca"¹²². Pornind de la faptul că în 1663 era rotmistru în armata polonă, se poate deduce că își încheiase activitatea la Soroca încă până la această dată¹²³.

Din timpul domniei lui Eustratie Dabija (1661 septembrie – 1665 septembrie) ne mai parvin și alte informații privitoare la pârcălabii de Soroca. Una este din 15 martie 1664, când voievodul poruncește pârcălabilor de Soroca să cerceteze pricina dintre mănăstirea Dragomirna și Grăjdan din Năpadova, pentru o moară a mănăstirii, pe care acesta o ținea zălog de 2 ani¹²⁴. Alta - din 6 octombrie 1664, emisă la Iași, când "Racoviță Cehan mare logofăt, Toma Cantacuzino mare vornic și Duca mare vistiernic, face cunoscut pârcălabilor de Soroca că s-a jefuit egumenul mănăstirii Golia din Iași..."¹²⁵. Cine sunt acești pârcălabi, nu cunoaștem, dar din informația de mai jos putem presupune că erau Gligorie Hăbășăscul și Apostol Durac, deoarece ambii sunt menționați ca pârcălabi numai în timpul domniei lui Eustratie Dabija. Gligorie Hăbășăscul este pomenit cu titlul de pârcălab de Soroca într-un zapis de hotărnicire a satului Manova, ținutul Soroca, la 20 mai 1665¹²⁶, iar pârcălabul Apostol Durac - atunci când rezolvă o plângere, la 30 iulie¹²⁷, și la 28 august 1665¹²⁸, în calitate de martor. Probabil, Apostol Durac a fost pârcălab la Soroca până în iunie 1668, când este ridicat în rang de mare medelnicer¹²⁹.

Pentru perioada de după 1668, dar înainte de 1673, nu am reușit să identificăm numele concret al vreunui pârcălab de Soroca. Cu siguranță însă aceștia au fost numiți în funcție în perioada indicată. Drept mărturie servesc unele documente. Astfel, în noiembrie 1668 Duca voievod poruncește pârcălabilor de Soroca să aleagă locul săliștelor Noscova și Rujintă ale mănăstirii Sucevița¹³⁰. La 21 martie 1673 este menționat la Soroca un vătaf pe nume Vasile¹³¹, iar în anul 1674, aproximativ în lunile ianuarie și februarie, pârcălabii de Soroca au cercetat conflictul dintre Ruxanda doamna (fiica lui Vasile Lupu – *n.n.*) și Ilie Moțoc, în privința stăpânirii satului Andreuți¹³². Să fi fost pârcălabi la Soroca Ion și Dumitrașcu care, pe la 1675 (document fără indicația lunii și zilei), semnează, ca martori, într-un zapis de vânzare-cumpărare a moșiei Dămăceni ținutul Soroca¹³³.

La 5 iunie 1680, dintr-un zapis de mărturie, aflăm numele pârcălabilor de Soroca "Manoil Grigorev, pârcălab, Isac, pârcălab, Miron Bulubașa, Apostol, fost stolnic, Sava șoltuz și 12 pârgari: Sava, căpitan de Napadova, Eremia Ostahi, Sandul Sava, Panait Miretură, Colan, căpitan, Leontii Dabija, Ghirvasii Trohin din Sufleneț, Gavril, vornic Grigore Tabircia, Gavril Sava, Trohin Toader, Lăpușnean și Vasile Sava șoltuzii"¹³⁴.

Nu cunoaștem până când au fost ei pârcălabi, dar se știe că în timpul campaniei lui Jan Sobiețchi din 1691 cetatea Soroca este ocupată de poloni. În 1692, Constantin Cantemir susținut de Mustafa-Pașa cu o seamă de oaste, au încercat să-i alunge pe polonezi din cetate dar nu au reușit¹³⁵. Ea a fost retrocedată Țării Moldovei abia în 1699¹³⁶. Iată de ce în această perioadă nu activează pârcălăbia Sorocii. Se pare însă că după această dată domnii moldoveni nu au mai reluat tradiția numirii unor pârcălabi la Soroca încă multă vreme, căci un nou pârcălab numit aici îl identificăm, după izvoare, doar la 27 mai 1711, cu ocazia intrării în Moldova a unor unități armate rusești în legătură cu campania de la Prut. Acesta era Semion Afendic, numit în funcție de Dimitrie Cantemir¹³⁷.

La hotarul sec. XVII- XVIII, o dată cu instituirea serdăriei de Chişinău, care avea drept sarcină paza hotarelor de răsărit și de miază-zi ale Țării Moldovei (Orhei și Soroca), pârcălăbiile din aceste ținuturi au fost lichidate, iar în locul lor, la Soroca, a fost instituită vel căpitănia, iar la Lăpușna și Orhei – serdăria, care erau subordonate marelui serdar de Chişinău cu funcții de ispravnic¹³⁸.

Deoarece după evenimentele din 1711 izvoarele nu mai atestă un timp pârcălabi sau căpitani de Soroca, se poate admite că aceste funcții, preponderent militare altă dată, au fost lichidate la insistența Porții Otomane, în urma campaniei de la Prut. În aceste condiții, după trecerea cetății Hotin sub stăpânirea osmanilor, funcțiile militare de apărare din această parte a țării au fost preluate de garnizoana turcească a cetății Hotin.

Biv căpitanul Lupul Danul semnează la 7 aprilie 1719 în calitate de martor la o tocmeală de arendă¹³⁹. Într-un document ulterior, emis la 21 iulie 1742, este scris că "Catrinii, căpităniții Lupului Danul ce-au fost căpitan mare la Soroca" i se întărește stăpânirea unei moșii¹⁴⁰, când, probabil, căpitanul nu mai era în viață. Aceste informații demonstrează că Lupul Danul fusese pe timpuri (până la 1719) vel căpitan de Soroca.

După cum ne arată cu deplină claritate o carte domnească de la Grigore Ghica voievod, din 18 aprilie 1727, căpitaniii efectuau, deopotrivă cu alte funcții, și paza de margine a țării: "Cheruș pitarul ... să fie volnic ... a chema și a strânge oameni streini din Țara Leșască și din Țara Turcească, și dintr-alte părți de loc, și măcar și oameni de țară de ar fi; și fiind înstreinaț, oricâț de mulți, de ar vini să să așează la sălești, la Malcauți, ce easti la ținutul Sorocăi, vor fi slujitori supt ascultarea lui Vasile, căpitan ot Soroca; ca să fie de paza marginii, și or avea de la dumniia mea milă și odihnă, până la 1 an nemărui nemică n-or da"¹⁴¹.

Cu începere din anul 1728, la Cernăuți, Soroca, Fălciu, Covurlui și Tecuci, în locul căpitanilor sunt numiți *căpitani mari de margine*¹⁴². Tot în această perioadă se constată o creștere a contradicțiilor dintre serdar (probabil cel de Chişinău) și căpitaniii ținuturilor de margine, inclusiv cel de Soroca, în privința drepturilor părților de a strânge impozite, de a efectua judecăți, paza de margine, de a numi funcționari mai mărunți ș.a., căci la 5 aprilie 1730, Grigore Ghica voievod, printr-o ordonanță scrisă în acest scop, delimitează atribuțiile părților¹⁴³, pentru a aplana divergențele dintre aceștia.

Se face o tentativă de a restabili pârcălăbia la Soroca după intrarea trupelor ruse pe teritoriul Țării Moldovei, în timpul războiului ruso-turc din anii 1736- 1739, când cetățile Hotin și Soroca sunt controlate de trupe rusești și moldovenești. Iată de ce la 28 septembrie 1737, după o întrerupere de mai mulți ani, la Soroca este menționat pârcălăbul Petre Duca¹⁴⁴, care, la sfârșitul aceluiași an, este trimis la Kiev cu o scrisoare de la domnitorul Moldovei, Grigore al II-lea Ghica (1735- 1739), care se propunea în calitate de mediator între Poarta Otomană și Imperiul Țarist¹⁴⁵. La 2 ianuarie 1738, în trecere prin Moldova, călătorul John Bell of Antermony consemna: "În dimineața zilei de 2 ianuarie am plecat din Tigonovka și am trecut râul pe gheață am ajuns la Soroca unde am găsit caii pregătiți acolo, mi-am luat rămas bun de la d.Petrache ("Petraky"¹⁴⁶) și mi-am urmat mai departe drumul..."¹⁴⁷. Evident, este vorba de pârcălăbul Petre Duca, de neam grec, menționat mai sus. E de notat faptul că pârcălăbul Sorocii a permis intrarea în țară a acestui străin numai după primirea aprobării de la domn¹⁴⁸.

Un pârcălăb la Soroca, mai continua să activeze la 1741, căci într-o carte domnească din 21 octombrie¹⁴⁹, adresată pârcălăbului de Soroca (fără a i se indica numele), acestuia i se cerea să intervină pe lângă dregătorii polonezi în legătură cu un litigiu financiar. Prezența pârcălăbului de Soroca este atestată și la 14 noiembrie 1741¹⁵⁰.

După această dată la Soroca sunt atestați doar “căpitani” sau “vel căpitani”, care se subordonau, probabil, serdăriei de Chișinău. De fapt, căpitanii în această perioadă îndeplineau aceleași îndatoriri administrative, judecătorești și militare în ținuturile de margine, pe care le aveau anterior pârcălabii¹⁵¹.

În două documente, emise de cancelaria domnească a lui Constantin Mavrocordat, la sfârșitul anului 1741¹⁵², este menționat Anastase (Anastasache) “ce-au fost căpitan la Soroca la măriia sa Grigore-vodă”¹⁵³, într-una din domniile sale (1726 septembrie - 1733 aprilie; 1735 noiembrie - 1739 septembrie; 1739 octombrie - 1741 septembrie). Din documentul din 12 decembrie 1741, aflăm că Anastasache, când era căpitan la Soroca, a efectuat un proces de judecată între doi împričinați¹⁵⁴. La 10 octombrie 1741 este emis din partea domnului un act de proprietate, prin care i se dă “lui Anastase fost căpitan de Soroca” dreptul “să-și stăpânească o casă ce și-a construit în târgul Soroca”¹⁵⁵.

La 21 octombrie și 14 noiembrie 1741 sunt emise alte “cărți gospod” de cancelaria lui Constantin Mavrocordat “pârcălabului de Soroca”¹⁵⁶, numele căruia nu este indicat. Aceasta ne face să credem că la acea dată dregătoria de pârcălab continua să fie menținută la Soroca, dacă însuși domnitorul dă indicații dregătorului menționat. La 23 octombrie domnitorul scria “serdarului de Soroca, să comande a se lucra cu plată, 30 de căruțe pentru menziful (servicii poștale – *n.n.*) de la Iași”¹⁵⁷. Într-o altă carte domnească, din 18 octombrie 1741, este indicat și numele dregătorului - Constandinache, vel căpitan de Soroca¹⁵⁸, iar la 26 noiembrie al aceluiași an, el e numit “vel căpitan i pârcălab de Soroca”¹⁵⁹. Într-o scrisoare din 23 decembrie 1741, același demnitar sorocean este informat de “venirea la Iași a gubernatorului de Movilău și pentru judecata ce au doi oameni de la Rașcov cu un țârcovnic din Iași”¹⁶⁰. În altă dispoziție, din 11 ianuarie 1742, domnitorul îi poruncește “...pârcălabului de Soroca Constandinache să repună pe un vornicel numit de egumenul mănăstirii Sf. Sava la moșiile sale de acolo (în ținutul Soroca – *n.n.*) și pe care el l-a înlocuit”¹⁶¹. Constandinache vel căpitan de Soroca, este menționat în izvoare până la 2 iulie 1742¹⁶².

La 8 iulie 1742 este atestat Tudorache, vătaful și căpitanul de Soroca¹⁶³.

Nici Tudorache nu a deținut mult timp postul de căpitan de Soroca, pentru că deja la 16 septembrie 1742 în condica lui Constantin Mavrocordat se pomenește de un alt căpitan de Soroca, Ilieș, care e menționat până la 14 decembrie al aceluiași an¹⁶⁴.

La 1753 deținea dregătoria de vel căpitan de Soroca un oarecare Chiriac¹⁶⁵, iar la 7 iulie 1753 este amintit șoltuzul de Soroca, Ursache Vârlan, care întărește un zapis de vânzare-cumpărare¹⁶⁶.

Potrivit condiției hatmanului Ion Sturza din 30 mai 1757, căpitan de Soroca era Leon Imbo¹⁶⁷, care avea sub comanda sa 75 oameni, stolnicul de cazaci și vătaf de îmblători de Soroca cu 35 oameni¹⁶⁸.

Primul ispravnic atestat la Soroca este menționat într-o carte domnească din 3 octombrie 1760, de la Ioan Teodor Callimachi voievod, adresată lui “Gheorghe, ispravnicul de Soroca”, pentru a descurca un conflict dintre Vasile Costache, fost stolnic, și un călugăr de la mănăstirea Căpriană, pentru o moară¹⁶⁹.

La 5 iulie 1765, Grigore al III-lea Ghica îi scrie “credinciosului boier domniei mele Mihalache Cheșcu, biv vel jitnicer i ispravnic de ținut Sorocăi” să determine hotarele unei moșii din ținut¹⁷⁰, atestând, totodată, prin aceasta, pentru prima dată un funcționar asemenea rang în această margine de țară.

În scrisoarea regelui Poloniei către Xawer Branicki, din 6 octombrie 1768, se relatează că căpitanul de Soroca, prinsese 16 haidamaci, care se refugiaseră în Moldova în urma unor lupte cu trupele poloneze¹⁷¹.

Vel căpitanul Marco este atestat la Soroca la 1 decembrie 1776, în calitate de martor, într-un zapis de vânzare- cumpărare¹⁷².

Între anii 1777 (septembrie 30) și 1782 (mai 29) ispravnic al ținutului Soroca era Ștefan Țintilă, care, împreună cu Șărbănache, fost mare comis, cercetase o jaloabă¹⁷³.

La hotarul anilor '70-'80 ai sec. al XVIII -lea funcția de vel căpitan este înlocuită din nou cu cea de ispravnic de Soroca. De astă dată ispravnicul de Soroca apare în izvoare la 30 noiembrie 1780, când Constantin Moruz voievod (1777-1782) le cerea "ispravnicilor de ținutul Soroca..." să porceadă la organizarea iarmaroacelor¹⁷⁴. Prezența ispravnicilor de Soroca este atestată și la 10 aprilie 1781¹⁷⁵.

Pe la 1787 ispravnic de Soroca era Vasilache Apostolovici¹⁷⁶, iar la 1788 - un român pe nume Nicodim, portarul¹⁷⁷.

La 1796 comandant al cetății Soroca era un oarecare Oprea¹⁷⁸.

Dintre administratorii ținutului Soroca din primul deceniu al sec. al XIX-lea sunt atestați ispravnicii Milo Iordache, la 1808, și Catargi Petrache, la 1810¹⁷⁹. Cercetările efectuate de Al. Boldur au demonstrat că nici unul din ispravnicii ținuturilor moldovenești dintre Prut și Nistru de până la 1812, deși au rămas sub stăpânirea țaristă, nu au fost realeși în această funcție după această dată¹⁸⁰.

În perioada cercetată, cu începere de la prima atestare documentară a Sorociei (1499) și până către 1812, am reușit să identificăm și, parțial, să arătăm activitățile desfășurate în cetatea și ținutul Soroca ale 74 de pârcălabi, căpitani și vel căpitani, vătafi și ispravnici. Acest tablou ne permite să conchidem că această cetatea, împreună cu ținutul, timp de aproape două secole (1499-1691, când cetatea a fost ocupată de polonezi și cazaci), au fost administrate de pârcălabi. Pentru această epocă am identificat numele a 44 pârcălabi de Soroca. Doar sporadic sunt atestați în această perioadă căpitani, vătafi și șoltuzi de Soroca (doi căpitani, doi vătafi și patru șoltuzi), care aveau funcții similare cu cele ale pârcălabilor. După 1699, când cetatea este retrocedată Moldovei, domnii țării instalează mai frecvent ca administratori pe căpitani sau vel căpitani. Aceștia din urmă au administrat cetatea și ținutul Soroca până către mijlocul anilor '70 ai sec. al XVIII-lea. De menționat că pe timpul războaielor ruso-turce din sec. al XVIII-lea (1711, 1736-1739 ș. a.) domnitorii Țării Moldovei reinstalează la Soroca pârcălabi, care, în paralel cu funcțiile administrative, îndeplinesc și funcții militare. Cu începere din anii '60 ai aceluiași secol administratori ai cetății și ținutului Soroca devin ispravnicii. Primul ispravnic este atestat la Soroca în anul 1760. Acești funcționari au administrat ținutul până la anexarea Basarabiei de către Rusia, formă de administrare în cauză fiind preluată pentru un timp și de autoritățile țariste de ocupație. Sporadic în izvoarele din această ultimă perioadă apar numele a câtorva căpitani de Soroca, care erau subordonați ispravnicilor.

ANEXĂ

Administratorii cetății și ținutului Soroca (pârcălabi, vătafi, șoltuzi, căpitani și ispravnici)

1.	Coste	12 iulie 1499 14 septembrie 1499 14 martie 1500
2.	? (anonim)	1510
3.	Ion	1519
4.	Grozav	1521-1523

5.	Toader	1543
6.	Cazan	1544-1546
7.	Neagoe	1546-1551
8.		Sas 3 aprilie 1552
9.	Teodor Bocotco	5 sept. 1552
10.	Cazan	1553 după 22 iunie – 1554
11.	Nicolae	16 decembrie 1554
12.	Micul	ianuarie 1555
13.	Hristea	9 aprilie 1555
14.	Simion	1572-1574
15.	Toderașco Varticovici	1580
16.	Pârvul	8 ianuarie 1587 8 mai 1587
17.	? (anonim)	12 mai 1591
18.	Druțul	7 decembrie 1593
19.	Gheorghe Albotă	25 martie 1599 – 1600
20.	Mănăilă	25 martie 1599 – 7 aprilie 1605
21.	Ciomârtan (vătaf)	13 iunie 1599
22.	Voico	20 noiembrie 1599- 1606
23.	Toader Pilipovschi	7 aprilie 1605
24.	Toader (șoltuz)	7 aprilie 1605
25.	Dumitru Băsescul	? între 1606- 22 noiembrie 1611
26.	Huzeiu (șoltuz)	?
27.	Iane	5 decembrie 1616
28.	Toderașco	5 decembrie 1616
29.	Dumitru (șoltuz)	5 decembrie 1616
30.	Felea Văscan	3 august 1617
31.	Ionașcu Huhulea	? până la 1618
32.	Teodor	4 februarie 1621 – 13 aprilie 1622
33.	Mihail	4 februarie 1621 – 13 aprilie 1622
34.	Bratei	4 august 1623
35.	Ioan Reașcoi (căpitan)	4 august 1623
36.	Gavril Gorgan	18 februarie 1628 – 20 iulie 1628
37.	Teodorașco Vartic	4 septembrie 1631 - ? 1640
38.	Ștefan	29 mai 1641 8 iunie 1641 16 august 1646- 1653
39.	Manoil Haladic	15 iulie 1645 22 septembrie 1645
40.	Vasile Mârzac (vel căpitan)	20 martie 1652
41.	Ion Hăbășescul	13 octombrie 1657
42.	Anastase	între 1600 – 1661
43.	Dumitrașco	10 martie 1660 24 iulie 1660 25 iulie 1660- ? 29 iulie 1661
44.	Alexandru Buhuș	12 aprilie 1661 - ? 1663
45.	Gligorie Hăbășescu	20 mai 1665
46.	Apostol Durac	30 iulie 1665 28 august 1665- ? 1668
47.	Vasile (vătaf)	21 martie 1673
48.	Ion	1675
49.	Dumitrașco	1675
50.	Manoil Grigorev	5 iulie 1680
51.	Isac	5 iulie 1680
52.	Sava (șoltuz)	5 iulie 1680

53. Semion Afendic	27 mai 1711
54. Lupul Danul (vel căpitan)	ante 7 aprilie 1719
55. Vasile (căpitan)	18 aprilie 1727
56. Petre Duca	28 septembrie 1737 2 ianuarie 1738
57. ? (anonim)	21 octombrie 1741
58. Anastase (căpitan)	înainte de 10 octombrie 1741
59. Constandinache	18 octombrie 1741 23 decembrie 1741 11 ianuarie 1742 2 iulie 1742
60. Tudorache (vătaf, căpitan)	8 iulie 1742
61. Ilie (căpitan)	16 septembrie 1742
62. Chiriac(vel căpitan)	1753
63. Ursache Vârlan (șoltuz)	9 iulie 1753
64. Leon Imbo (căpitan)	30 mai 1757
65. Gheorghe (ispravnic)	30 octombrie 1760
66. Mihalache Cheșcu (ispravnic)	5 iulie 1765
67. Marco (căpitan)	1 decembrie 1776
68. Ștefan Țintilă (ispravnic)	între 1777 sept. 30 – 1782 mai 29
69. ? ispravnic (anonim)	30 noiembrie 1780 10 aprilie 1781
70. Vasilache Apostolovici (ispravnic)	1787
71. Nicodim (ispravnic)	1788
72. Oprea (căpitan)	1796
73. Milo Iordache (ispravnic)	1808
74. Catargi Petrache (ispravnic)	1810

NOTE

¹ Lăpedatu A., *Cetatea Sorociei*, în "Cetatea Moldovei" (Iași), XII, 1914; Culea A., *Cetățile moldovenesti de pe Nistru*, București, 1926; Vataman P., *Din istoricul Sorociei*, în "Viața Basarabiei", (Chișinău), 1937, nr.9; Grigoraș N., *Vechi cetăți moldovenesti (Originea lor)*, în "Cercetări istorice", vol. XX (vol. III s.n.), 1947; Giurescu C.C., *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din sec. al X-lea până la mijlocul sec. al XVI-lea*, București, 1967; Chi rtoagă I., *Soroca*, în "Destin Românesc", (Chișinău-București), 1993, nr. 4; Trofăilă V., *Soroca*, Chișinău, 1997; Husar Al., Gonța Gh., Dumitriu Chicu Silvia., *Cetăți de pe Nistru. Hotin, Soroca, Tighina, Cetatea Albă*, Chișinău, 1998.

² Hurmuzaki, *Documente*, II, 3, p. 699-700 ("castrum nostrum sorocianum")

³ Iorga N., *Neamul românesc în Basarabia*, vol. I, București, 1995, p. 167.

⁴ *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 199.

⁵ Denize E., *Petru Rareș și Moldova dintre Prut și Nistru*, în "Revista istorică", București, seria nouă, tom. 8, nr. 7-8, 1997, p. 478.

⁶ *Ibidem*, "Selha", după cum presupun editorii volumului, poate fi pârcașul de Hotin Scripcă.

⁷ *Ibidem*, p. 236.

⁸ *Ibidem*, p. 167.

⁹ Dumitriu-Snagov I., *Monumenta Romaniae Vaticana*, București, 1996, p.56-57.

¹⁰ Ciurea D., *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie"(Iași), vol.II, 1965, p. 165.

¹¹ Grigoraș N., *Instituții feudale din Moldova. I. Organizarea de stat până la mijlocul sec. XVIII-lea*, București, 1971, p. 285-305.

¹² Boga L.T., *Paza marginii. Căpitaniiile de margine de pe Nistru, Ciuhur spre raiua Tighinei și Bugeac*, Chișinău, 1932, 22 p.

¹³ Nichita D., *Contribuții asupra pârcașiei în Moldova până la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în "Arhiva" (Iași), 1925, nr. ", p. 90-98; *Ibidem*, *Contribuții asupra pârcașiei în Moldova*, în "Arhiva" (Iași), 1925, nr. 3-4, p. 245-254; Nistor I., *Basarabia, pivotul politic al Moldovei voievodale*, în "Analele Academiei Române". Mem. Ist. Ser. III, vol. XXVI, București, 1944,

- p. 227-255; *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, 1988, p. 361-362.
- ¹⁴ Cantemir D., *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p.36, 257.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 79.
- ¹⁶ *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. II. București, 1976, p.438- 443, doc. XIII, document fals. (în continuare DRH). Informația acestui document este preluată fără rezerve de Silvia Dimitriu-Chicu, vezi: Dimitriu-Chicu Silvia, *Cetatea Soroca*, în Husar Al., Gonța Gh., Dumitru - Chicu Silvia., "Cetăți de pe Nistru, Hotin, Soroca, Tighina, Cetatea Albă", Chișinău, 1998, p. 74
- ¹⁷ Bârsan Liuba, *Pârcălabii cetăților de pe Nistru în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în "Tyragetia". Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, vol. I, Chișinău, 1992, p. 170.
- ¹⁸ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale 1387-1858. Tratatate.* de I. Ieremia, Chișinău, 1992, p. 114.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 114-116.
- ²⁰ DRH, vol. III, București, 1980, p. 454, nota 4.
- ²¹ *Ibidem*; Bogdan I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1914, p. 444 și 446, nr. 179.
- ²² *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratatate.* Ed. de I. Ieremia, Chișinău, 1992, p. 115-116. Nr. 67.
- ²³ Iftimi S., *Posadnicii: o dregătorie, un neam și o așezare*, în "Arhiva genealogică", Iași, 1994, anul I (VI), nr. 1-2, p. 253-259; Tașca G.-F., *Posadnicii de la Soroca și descendența lor*, în "Arhiva genealogică", Iași, 1995, anul II (VII), nr. 3-4, p. 139-143
- ²⁴ *Catalog de documente din Arhivele statului Iași. Moldova*, vol. I, București, 1989, p.226, doc. 546 (în continuare CDMI)
- ²⁵ CDMI, p. 236, doc. 571.
- ²⁶ *Documente privind istoria României. A. Moldova*, veacul XVI, vol. II, București, 1952, p. 24, doc. 24(în continuare DIR).
- ²⁷ Iftimi S., *Posadnicii: o dregătorie, un neam și o așezare*, în "Arhiva genealogică", Iași, 1994, anul I (VI), nr. 1-2, p. 256; Tașca G.-F., *Posadnicii de la Soroca și descendența lor*, în "Arhiva genealogică", Iași, 1995, anul II (VII), nr. 3-4, p. 139-141.
- ²⁸ CDMI, vol. I, București, 1989, p. 226, doc. 546 (7 martie 1528).
- ²⁹ Gonța Al., *Documente privind istoria României A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane.* Ed. îngrijită de I. Caproșu, București, 1995, p. 127 (în continuare Gonța Al., *Indicele de nume*).
- ³⁰ Vezi doc. din 7 martie 1528 (CDMI, vol. I, București, 1989, p. 226, doc. 546);
- ³¹ DRH, vol. III, p. 454, doc. 253.
- ³² DIR, veacul XVI, vol. II, p. 24, doc. 24; CDMI, vol. I, p. 304, doc. 763.
- ³³ Costăchescu M., *Documentele moldovenești de la Bogdan voevod (1504- 1517)*, București, 1940, p. 466, 481; *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratatate.* Ed. de I. Ieremia, Chișinău, 1992, p.128,139.
- ³⁴ DIR, veacul XVI, vol. I, București, 1953, p.138, 146; DIR, veacul XVI, vol. II, p. 147-148.
- ³⁵ Costăchescu M., *Documentele moldovenești de la Ștefăniță voevod (1517-1527)*, Iași, 1943, p. 549-550; Ursu H., *Moldova în contextul politic european (1517-1527)*, București, 1972, p. 61-62.
- ³⁶ Ciurea D., *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie", vol. II (Iași), 1965, p. 146.
- ³⁷ Чиботаренко Г.Ф., *Сорокская крепость памятник старины*, Кишинэу, 1984, p. 30, vezi si foto p. 26-27.
- ³⁸ *Ibidem*.
- ³⁹ Costin M., *Opere*, București, 1958, p. 205. Drept argument principal servesc scrisorile lui Petru Rareș din 23 aprilie și 24 iunie 1543, prin care el solicită venirea în Moldova a meșterului Ioan petrarul (Iohannes lapidicia), ca să lucreze la Cetatea Soroca. Vezi, de exemplu: Giurescu C.C., *Târguri sau Orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 274; Gonța Al. *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*, București, 1989, p. 130; Чиботаренко Г.Ф., *Сорокская крепость памятник старины*, Кишинэу, 1984.
- ⁴⁰ Corfus I., *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul XVII-lea*, București, 1979, p. 123-126, doc. 61. Vezi nota alcătuitorului, fără suport documentar
- ⁴¹ *Ibidem*, p. 125-126, doc. 62.
- ⁴² Pungă Gh., *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușeanu*, Iași, 1994, p. 44, 101.
- ⁴³ Popovici Angela., *Proprietatea funciară în ținuturile Lăpușna, Orhei, Soroca în sec. al XVI-lea – începutul sec. al XVIII-lea*, Chișinău, 1999, p.22. Teză de doctor în istorie, manuscris în posesia Bibliotecii Academiei de Științe a Republicii Moldova.

- ⁴⁴ Pungă Gh., *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 44, 101.
- ⁴⁵ *Ibidem*, p. 102, nota 30.
- ⁴⁶ *Молдавия в эпоху феодализма*, том I, Кишинэу, 1961, p. 58-59, док. 22; vezi Minea I., *Regeste de documente moldovenești (1508-1590)*, în "Cercetări istorice" (Iași), Anul IV, 1929, nr. 2, p. 149.
- ⁴⁷ Bălan T., *Au fost în Moldova vătafi de ținut*, în "Revista arhivelor", București, 1941, nr. 2, p. 382-383.
- ⁴⁸ *CDMI*, vol. I, București, 1989, p. 346, doc. 888.
- ⁴⁹ *DIR*, veacul XVI, Vol. II, București, 1952, p. 3.
- ⁵⁰ Hurmuzaki-Bogdan, *Documente privitoare la istoria românilor*, Supliment II, Vol. I, p. 193-198; Pungă Gh., *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 44; nota 56,57.
- ⁵¹ *Ibidem*, p. 102.
- ⁵² *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale 1387-1858. Tratat*, Ed. de I. Ieremia, Chișinău, 1992, p. 179-180, doc. 99.
- ⁵³ *Полное собрание русских Летописей*, Том XX, Вторая половина, Львовская летопись. Ч. 2, Спб., 1914, p. 554.
- ⁵⁴ *CDMI*, vol. I, p. 319, doc. 807
- ⁵⁵ *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică Centrală a statului.*, vol. I, București, 1957, p. 249 (în continuare *CDMB*); Gonța Al., *Indicele de nume*, p. 607.
- ⁵⁶ *Istoria României în date*, București, 1971.
- ⁵⁷ Iorga N., *Neamul românesc în Basarabia*, vol. I, București, 1995, p. 196.
- ⁵⁸ Ureche Gh., *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1971, p. 207.
- ⁵⁹ *CDMI*, vol. I, p. 484, doc. 1312.
- ⁶⁰ *Исторические связи народов СССР и Румынии*, М., 1965, p.195-196, doc. 65.
- ⁶¹ Corfus I., *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul XVI*, București, 1979, p. 372-375, doc. 196.
- ⁶² Ghibănescu Gh., *Divanurile domnești în Moldova și Muntenia în sec. XVI*, în "Ioan Neculce" (Iași), 1928, fasc. 7, p. 36; *DIR*, veacul XVI, vol. IV, București, 1952, p. 252, doc. 310.
- ⁶³ *CDMB*, vol. I, p. 250; *DIR*, veacul XVI, vol. IV, p. 259, doc. 321.
- ⁶⁴ Demnitari cu funcții militare administrative și judecătorești similare cu cele ale pârcălabilor. De rang mai înalt putea fi marele vătaf de ținut. Din a doua jumătate a sec. Al XVII-lea vătafii sunt înlocuiți cu vel căpitani (Ciurea D. *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie" (Iași), Vol. II, 1965, p. 166-167 ; *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, București 1988, p. 495).
- ⁶⁵ *DIR*, veacul XVI, vol. IV, p. 261-262, doc. 324. Vezi Gonța Al., *Indicele de nume*, p. 111, care îl numește pe Ciomârtan și ca "pârcălab de Soroca"; *DIR*, veacul XVII, vol. IV, București, 1956, p. 373-374, doc. 475.
- ⁶⁶ *DIR*, veacul XVI, vol. IV, București, 1952, p. 281-284, doc. 347.
- ⁶⁷ *Ibidem*.
- ⁶⁸ *CDMB*, vol. I, p. 253.
- ⁶⁹ *CDMB*, vol. I, p.259
- ⁷⁰ *Moldova în epoca feudalismului în continuare (MEF)*, vol. III, Chișinău, 1982, p. 24-26, doc. 6.
- ⁷¹ *CDMB*, vol. I, p. 273.
- ⁷² *MEF*, vol. III, Chisinău, 1982, p. 29, doc. 7.
- ⁷³ *CDMB*, vol. I, p. 277 și *DIR*, veacul XVII, vol. I, București, 1952, p. 137, doc. 196.
- ⁷⁴ *DIR*, veacul XVII, vol. I, București, 1952, p. 130-132, doc. 189.
- ⁷⁵ *MEF*, vol. II, Chișinău, 1961, p. 208, doc. 89.
- ⁷⁶ Gonța Al., *Indicele de nume*, p.745.
- ⁷⁷ *MEF*, Vol.II,p.208, doc.89.
- ⁷⁸ *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Centrală. Supliment*, vol. I, București, 1975,p. 119 (în continuare *CDMB. Supliment*).
- ⁷⁹ *DIR*, veacul XVII, vol. II, doc 315.
- ⁸⁰ *DIR*, veacul XVII, vol. IV, București, 1956, p. 68, doc. 95.
- ⁸¹ *DIR*, veacul XVII, vol. IV, p. 521-522, doc. 3, document îndoielnic.
- ⁸² *DRH*, vol. XIX, București, 1969, p. 306-307, doc. 219.
- ⁸³ *DIR*, Veacul XVII, vol. IV, doc 274.
- ⁸⁴ Ciubotaru Mircea, *O străveche așezare de pe valea Bârladului: Negrești (jud. Vaslui)*, partea I, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie" "A.D.Xenopol", vol. XX Iași, 1983, p. 324.
- ⁸⁵ Corfus I., *Documente privind istoria României culese din arhivele polone. Sec. XVII*, București, 1983, p. 105-106, doc. 49.
- ⁸⁶ Corfus I., *Documente privind istoria României culese din arhivele polone. Sec. XVII*, București, 1983, p.106-107, doc. 50.
- ⁸⁷ Gonța Al., *Indicele de nume*, p. 675.
- ⁸⁸ *CDMB*, vol. II, București, 19, p. 30.
- ⁸⁹ Livezeanu D., *Documente de la Athos privitoare la câteva mănăstiri din Moldova (1617-1755)*, în "Biserica Ortodoxă Română", (București), 1980, nr. 6, p. 631.
- ⁹⁰ *DIR*, veacul XVII, vol. V, București, 1957, p. 240, doc. 318.

- ⁹¹ DRH, vol. XIX, București, 1969, p. 403-407, doc. 297.
- ⁹² *Ibidem*, p. 503-504, doc. 359.
- ⁹³ *Ibidem*, p. 526-527, doc. 380.
- ⁹⁴ Corfus I., *Documente privind istoria României culese din arhivele polone. Sec. XVII*, București, 1983, p.132-133, doc. 74.
- ⁹⁵ *Ibidem*, p. 136, doc. 76.
- ⁹⁶ *Ibidem*, p. 147-149, doc. 84.
- ⁹⁷ DRH, vol. XXIV, București, 1998, p. 83, doc. 85.
- ⁹⁸ Gorfus I., *Documente privind istoria României culese din arhivele polone. Sec. XVII*, București, 1983, p.130-131, doc.72.
- ⁹⁹ Iorga N., *Nouă documente basarabene*, în "Analele Academiei Române". Mem. Secț. ist., seria II, vol. XXXIV, București, 1913-1914, p. 945.
- ¹⁰⁰ Stoicescu N., *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 448.
- ¹⁰¹ MEF, vol. VIII, Chișinău, 1998, p. 193, doc. 155.
- ¹⁰² Gorfus I., *Documente privind istoria României culese din arhivele polone. Sec. XVII*, București, 1983, p.154-155, doc. 88.
- ¹⁰³ Zahariuc P., *Sfatul domnesc a lui Gheorghe Ștefan (I)*, în "Anuarul Institutului de Istorie "A.D.Xenopol", XXXIII, 1996, p. 41.
- ¹⁰⁴ Gustav Rene Hocke, *Lumea ca labirint Maniera și manie în arta europeană. De la 1520 până la 1650 și în prezent*, București, 1973, p. 413.
- ¹⁰⁵ Miron Costin, *Opere*, Ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 141.
- ¹⁰⁶ Chirtoagă I., *Hotinul*, în "Destin Românesc", 1995, nr. 1, p. 90.
- ¹⁰⁷ CDMB. Supliment, vol. I, p. 217, doc. 655.
- ¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 217, doc. 656 (în document figurează data de 25 august 1645, dată considerată de autorii volumului greșită).
- ¹⁰⁹ Sava A., *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei*, București, 1944, p. 95, doc. 88 (în continuare Sava A., *Documente Orhei*).
- ¹¹⁰ Iorga N., *Neamul românesc în Basarabia*, vol. I, București, 1995, p. 201.
- ¹¹¹ *Călători străini despre țările române*, vol. VI, București, 1976, p. 435.
- ¹¹² *Ibidem*, vezi și nota.
- ¹¹³ Stoicescu N., *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*, București, 1971, p 405.
- ¹¹⁴ *Călători străini despre țările române*, vol. VI, București, 1976, p. 422.
- ¹¹⁵ CDMB. Supliment, vol. I, București, 1975, p. 253.
- ¹¹⁶ CDMB, vol. III, București, 1968, p. 124, doc. 502.
- ¹¹⁷ *Ibidem*, 135-136, doc. 561.
- ¹¹⁸ *Ibidem*, p.136, doc. 563.
- ¹¹⁹ *Ibidem*, p. 163, doc. 701.
- ¹²⁰ *Ibidem*, p. 511, doc. 2465.
- ¹²¹ *Ibidem*, p. 156.
- ¹²² *Ibidem*, p. 396, doc. 1866.
- ¹²³ Stoicescu N., *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*, București, 1971, p 358.
- ¹²⁴ CDMB, vol. III, p. 232.
- ¹²⁵ CDMB. Supliment, vol. I, p.263.
- ¹²⁶ CDMB, vol. III, p. 261; MEF, vol. V, Chișinău, 1987, p. 126, doc. 49.
- ¹²⁷ CDMB. Supliment, vol. I, București, 1975, p. 265.
- ¹²⁸ CDMB, vol. III, p. 274.
- ¹²⁹ Stoicescu N., *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 398.
- ¹³⁰ Livezeanu D., *Documente de la Athos privitoare la câteva mănăstiri din Moldova (1617-1755)*, în "Biserica Ortodoxă Română" București, 1980, nr. 6, p. 633.
- ¹³¹ *Ibidem*, p.471, doc. 2258; Sava A., *Documente Orhei*, p. 135, doc. 134.
- ¹³² CDMB, vol. III, p.485-486
- ¹³³ *Ibidem*, p. 511, doc. 2466.
- ¹³⁴ MEF, vol. VI, Chișinău, 1986, p. 123, doc. 37.
- ¹³⁵ *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului 1388-1918.*, vol. I, București, 1989, p. 352, doc. 211.Gh. Gonța, Dumitru Chicu Silvia, ș.a., *Cetăți de pe Nistru...*, Chișinău, 1998
- ¹³⁶ Dimitriu-Chicu Silvia, *Cetatea Soroca*, în Husar Al. Gonța Gh., Dumitriu - Chicu Silvia, *Cetăți de pe Nistru...*, Chișinău, 1998, p.91.
- ¹³⁷ Dimitriu-Chicu Silvia, *Cetatea Soroca*, în Husar Al. ș.a., *Cetăți de pe Nistru...*, Chișinău, 1998, p. 91-92.
- ¹³⁸ Georgescu V., Strihan P., *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova 1611-1831* Partea I, *Organizarea judecătorească.*, vol. II (1740-1831), București, 1981.
- ¹³⁹ MEF, vol. VIII, p. 41, doc. 22.
- ¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 279.
- ¹⁴¹ MEF, vol. VIII, Chișinău, 1998, p. 95, doc. 64.
- ¹⁴² *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, București 1988, p. 84.

- ¹⁴³ Sava A., *Documente Orhei*, p. 198-200, doc. 200.
- ¹⁴⁴ Bogdan P. Damian, *Legăturile serdarului Lupu Anastasă cu rușii (1721-1751)*, în "Studii și materiale de istorie medie", vol. II, București, 1957, p. 352.
- ¹⁴⁵ *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества*, Кишинэу, 1987, p. 265, 267.
- ¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 672.
- ¹⁴⁷ *Călători străini despre Țările Române*. vol. IX, București, 1997, p. 193.
- ¹⁴⁸ Ciurea D., *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie" (Iași), tom. II, 1965, p. 165.
- ¹⁴⁹ *Condica lui Constantin Mavrocordat*. Ed. de C. Istrati., vol. I, Iași, 1985, p. 49.
- ¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 67.
- ¹⁵¹ *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, București 1988, p. 84.
- ¹⁵² 10 octombrie 1741 (*Condica lui Constantin Mavrocordat*. Ed. de C. Istrati, vol. I, Iași, 1985, p. 38) și 12 decembrie 1741 (*Ibidem*, vol. II, Iași, 1986, p. 452).
- ¹⁵³ *Condica lui Constantin Mavrocordat*. Ed. De C. Istrati, vol. II, Iași, 1986, p. 452.
- ¹⁵⁴ *Ibidem*.
- ¹⁵⁵ *Condica lui Constantin Mavrocordat*. Ed. De C. Istrati, vol. I, Iași, 1985, p.38.
- ¹⁵⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 49, 67
- ¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 51.
- ¹⁵⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 78.
- ¹⁵⁹ *Ibidem* p. 98.
- ¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 132.
- ¹⁶¹ *Ibidem*, p. 140.
- ¹⁶² 26 martie, 30 mai, 11 iunie, 25 iunie, 2 iulie 1742 (*Condica lui Constantin Mavrocordat*. Ed. De C. Istrati. vol. II, Iași, 1986, p. 191-192.)
- ¹⁶³ *Ibidem*, p. 232.
- ¹⁶⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 285; vol. II, p. 465.
- ¹⁶⁵ Iorga N., *Neamul românesc în Basarabia*, vol. I, București, 1995, p. 252.
- ¹⁶⁶ Cocârlă P., *Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală, sec. XV-XVIII*, Chișinău, 1991, p. 168-169.
- ¹⁶⁷ Iorga N., *Neamul românesc în Basarabia*, vol. I, București, 1995, p. 249.
- ¹⁶⁸ Greceanu C.J., *Căpităniile oștirii moldovene la 1757*, București, 1939, p. 4-5., cf. după Dimitriu-Chicu Silvia, *Cetatea Soroca*, în Husar Al. Gh. Gonța, Dumitru-Chicu Silvia, "Cetăți de pe Nistru...", Chișinău, 1998, p. 93.
- ¹⁶⁹ *Filiala Institutului de Istorie al Academiei de Științe din Rusia*, din Sanct-Petersburg, fondul "Documente moldovenești", d.185, p.1.
- ¹⁷⁰ *Arhiva Națională a Republicii Moldova*, f. 220, r.1, d. 457, p.1,1 v.
- ¹⁷¹ Ciobanu V., *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*, București, 1980, p. 123.
- ¹⁷² Sava A., *Documente Orhei*, p. 96, doc. 88.
- ¹⁷³ *Colecția de documente de la Arhivele Statului Bacău (1424-1848)*. Inventare arhivistice., vol. VII, București, 1976, p. 73, doc. 266.
- ¹⁷⁴ Cocârlă P., *Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală în sec. XV-XVIII*, Chișinău, 1991, p. 172-173.
- ¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 173-175.
- ¹⁷⁶ *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества*, Кишинэу, 1987, p. 340.
- ¹⁷⁷ Iorga N., *Neamul românesc în Basarabia*, vol. I, București, 1995, p.274.
- ¹⁷⁸ Iorga N., *Neamul românesc în Basarabia*, vol. I, București, 1995, p. 250.
- ¹⁷⁹ Boldur A.V., *Contribuții la studiul istorie românilor. Istoria Basarabiei.*, vol. III, Chișinău, 1940, p. 125.
- ¹⁸⁰ *Ibidem*.

Angela Popovici

PROPRIETATEA DEVĂLMAȘĂ ȘI STRUCTURA SOCIALĂ A PROPRIETARILOR EI ÎN ȚINUTURILE LĂPUȘNA, ORHEI, SOROCA (SEC. XV - ÎNCEPUTUL SEC. XVIII)

Una din problemele importante ale istoriei noastre este cea a locului pe care îl ocupă colectivitățile sătești în evoluția unei societăți. Pe această temă a fost scrisă o vastă literatură care a oferit diverse interpretări.

Din sec. al XV-lea și până la începutul epocii fanariote țărănimea din Moldova a continuat să viețuiască în cadrul obștilor sătești. Obștea sătească rămânea o instituție cu o proprietate devălmașă asupra pământului, o organizare comună a muncii, o conducere colectivă. Istoria obștii și a proprietății ei, situația țărănimii, raporturile ei cu celelalte pătură sociale au generat o largă polemică, constituind o preocupare a mai multor cercetători.

A.D.Xenopol, care s-a ocupat de starea economică a țărilor române, s-a referit succint la "neconținută absorbire a proprietății mici și libere de către cea mare și puternică". C.Giurescu a scris despre termenii sub care apar citați în documente țărani liberi (megieș, cnez, moșnean), explicându-i în funcție de poziția acestora în obște². Aceste probleme au fost reluate de C.C.Giurescu, care a susținut, fără temeii, că toți proprietarii de pământ erau numiți boieri, deși purtau "o sumă de alte nume"³.

Preocupat de problemele proprietății solului, I.C.Filitti a abordat în lucrările sale probleme privind destrămarea stăpânirii indivize, constituirea celei departajate față de obște și transformările inerente ce au avut loc în straturile sociale, apreciindu-le ca o "tragedie" a posesorilor de mici loturi de pământ, aflați sub povara fiscalității și sub incidența creșterii domeniilor boierești⁴.

Apariția în ultimele decenii a unor noi studii, fondate pe un bogat material documentar, au permis cunoașterea mai exactă a problemelor legate de obștea devălmașă și structura socială. În acest sens prezintă interes lucrarea lui L.Polevoi, consacrată problemelor evoluției obștii sătești, categoriilor proprietății funciare și orânduirii sociale în evul mediu timpuriu. Bazată pe un vast material documentar, lucrarea a dat noi dimensiuni cercetării proceselor economice și sociale desfășurate în cadrul societății moldovenești în secolele XIV-XV⁵.

Unele concluzii interesante referitoare la structurările produse în regimul proprietății obștilor sătești din Țara Românească în a doua jumătate a sec. al XVII-lea și începutul celui următor se desprind din studiul semnat de C.Balan, care consideră că procesul destrămării obștii devălmașe a cunoscut intensități diferite, fiind mai accentuat în zonele cu pământ propice agriculturii, în proximitatea drumurilor de legătură cu vechile centre economice și totodată, în spațiile limitrofe curților și marilor domenii boierești și mănăstirești⁶.

Preocuparea manifestată în ultimele decenii de mai mulți cercetători față de trecutul așezărilor rurale, în ce privește organizarea socială a obștilor devălmașe, a sporit posibilitatea studierii structurărilor produse în sânul acestora pe coordonate teritoriale mai restrânse cum ar fi perimetrul ținuturilor Lăpușna, Orhei, Soroca și corelarea lor la evoluția societății în ansamblu.

În sistemul stăpânirilor funciare până la mijlocul sec. al XV-lea a predominat proprietatea marilor familii și a patronimiilor. Apariția acestora din urmă a fost o consecință a creșterii segmentării și descompunerii obștii. Familiile mari și patronimiile ieșite din cadrul obștii deveneau organisme sociale bazate pe anumite forme de proprietate funciară

exploatare a solului, cu o anumită organizare a vieții interne, pătrunsă de modul de viață al obștii⁷.

Izvoarele cu privire la secolul al XV-lea nu fac o distincție netă între satele în care locuiau familiile mari și cele ale patronimiilor. De aceea, în linii mari, ele pot fi considerate o proprietate țărănească colectivă. Însă în sânul acesteia devin tot mai reliefate tendințele de constituire a unei proprietăți private sub forma "ocinei", care putea fi moștenită și înstrăinată. Ocina, ca proprietate colectivă ereditară a unei mari familii, apărută în cadrul obștii sătești, treptat se transformă în proprietate privată a familiei. Procesul a fost de lungă durată și în stadiul său final a degenerat în proprietatea privată a familiei individuale⁸.

Apariția ocinelor sau alodiului a reprezentat începutul unor procese de constituire a relațiilor de proprietate și dependență, a marilor domenii funciare. O trăsătură importantă a obștii familiale și patronimiei, reflectată de actele de proprietate datând din sec. al XV-lea, este proprietatea colectivă asupra pământului a unor rude, care devenea stăpânire ereditară. Astfel, actele medievale menționează frecvent în calitate de proprietari pe urmașii direcți și colaterali (frați, nepoți de soră, de frate, veri)⁹.

În literatura de specialitate a fost înaintată teza conform căreia la începuturile existenței statului moldovenesc se cristalizează câteva categorii de proprietate funciară și anume: proprietatea obștii, proprietatea familiilor mari și a patronimiilor, care trece în una particulară, proprietatea laică particulară și proprietatea ecleziastică¹⁰. S-a remarcat, de asemenea, că principala particularitate a acestui proces în Moldova a fost apariția unei categorii intermediare, de trecere de la proprietatea funciară a obștii la cea particulară a familiei mari și a patronimiei¹¹. Pământurile obștilor familiale și ale patronimiilor deveneau, treptat, proprietate particulară.

Conform tradiției, orice grup familial se folosea de produsele naturii pe tot cuprinsul hotarului sătesc. Dimensiunea terenurilor agricole din hotarul satului era specificată printr-un șir de formule: "cât vor putea cuprinde, îndestul, pentru țarină și fânețe", "cât va fi îndestul pentru douăzeci de case" etc¹². Formula curentă pentru indicarea dreptului asupra tuturor părților hotarului așezării rurale era: "să stăpânească și din câmp, și din pădure și din ape", formulă rezumativă a celor mai însemnate elemente din structura satului. La acestea se adăuga adesea specificarea "și din vatra satului", înțelegându-se prin vatra satului locuințele¹³.

În sec. al XV-lea privilegiile domnești concep satul ca o unitate, presupunând participarea la toată structura lui teritorială, însă se face o distincție specială pentru locurile de fâneață necesare pentru creșterea vitelor, ramură importantă în economia rurală¹⁴. În sec. al XVI-lea numărul elementelor structurale ale satelor menționate în actele cancelariei domnești sporește, sătenii participând în toate părțile hotarului satului "cu loc de moară și de fânaț, și de pădure, câte se vor alege părțile lor cu tot venitul"¹⁵. În sec. al XVII-lea formula devine și mai amplă: "două părți din tot satul: din vatra satului, din câmp, din fânețe, cu ogoare în țarină, cu vad de moară, cu loc de prisacă și cu grădini" și "cât se va alege partea noastră din tot locul din sat și din țarină și din fânaț și din apă"¹⁶. Aceste specificări nu sunt incidentale, ci reflectă structura reală a hotarului satului, drepturile de folosință a tuturor familiilor din cadrul obștii devălmașe.

Patronimia nu putea sparge satul, fragmentându-l în posesiuni private deosebite, deoarece aceasta ar implica deteriorarea capacității lui de producere. Proprietatea familială a rămas o perioadă de timp în indiviziune între membrii familiei, descendenții unui strămoș comun. Documentele amintesc numeroase cazuri în care proprietarii alcătuiesc grupuri legate prin rudenția de sânge, coborâtori din același strămoș¹⁷.

În sec. al XV-lea boierii și mănăstirile reușesc să acapareze cea mai mare parte a pământurilor obștii libere. În arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei, Soroca ponderea micii proprietăți funciare (în limita unui sat) constituia 23,55% relativ la fondul funciar laic, ceea ce depășea media pe țară¹⁸. În structura ei predomină stăpâniri ce includeau de la un sfert de sat până la un sat întreg, care aparțineau unor mici ocinici - slujitori și neslujitori.

Documentele medievale relevă faptul că structura socială a proprietarilor devălmași nu era omogenă. De timpuriu reprezentanți ai nobilimii pătrund în obștile devălmașe prin cumpărări de terenuri, ocolind dreptul de protimisis. Se remarcă faptul că în întregul areal numărul boierilor proprietari de pământ în cadrul satului devălmaș este redus, alcătuind în ansamblu 6% din proprietarii devălmași¹⁹. Reprezentanții categoriei militar-slujitoare constituiau în cadrul ținuturilor vizate 40,4% din proprietarii devălmași. Totodată, 67,8% din numărul total al slugilor domnești, atestate în această perioadă ca proprietari de pământ, posedau ocine în satele devălmașe²⁰.

În sec. al XV-lea, când în întreaga țară cota-parte a satelor devălmașe era redusă, în arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei, Soroca ele constituiau circa un sfert din fondul funciar laic, fiind stăpânite de 67,5% din proprietarii funciari atestați documentar în epocă.

Slugile domnești cu funcții diverse în aparatul administrativ și elementele militare constituie aproape jumătate din numărul proprietarilor de pământ din cadrul obștii devălmașe. De notat că proprietatea lor are diverse origini: fie este moștenită (ocina), fie primită pentru serviciile aduse domniei, fie este cumpărată, elementele slujitoare fiind scutite de dări în schimbul slujbelor pe care le prestau domniei și statului, atât în timp de pace, cât și în vreme de război²¹.

Deci, sub aspect social, satul devălmaș era stăpânit, în temei, de proprietarii fără slujbe, cu mici ocine ereditare și elemente militar-slujitoare, la origine majoritatea țărani liberi, care aveau în această zonă a țării atribuții administrative și militare. Elementele neslujitoare în majoritatea lor aveau stăpâniri în cadrul satului devălmaș și doar o parte infimă a lor (5,45%) dispuneau de posesiuni cuprinse între unul și trei sate²².

Astfel se confirmă ipoteza, lansată anterior de L.Polevoi, că proprietatea funciară a obștilor devălmașe se concentrează, în special, pe perimetrul hotarelor inițiale ale Țării Moldovei și, mai ales, în Codrii din interfluviul pruto-nistean, unde procesele de diferențiere socială și economică decurgeau mai lent²³.

În sec. al XVI-lea se produc transformări în regimul proprietății funciare, care au generat și o restructurare a organizării sociale a proprietarilor devălmași. Dezmembrarea marilor stăpâniri de pământ constituite în secolul anterior devine în arealul vizat tendința dominantă în evoluția proprietății funciare. Ponderea micii proprietăți funciare în cadrul ținuturilor Lăpușna, Orhei, Soroca atinge cca 40% din totalul posesiunilor funciare laice. Comparativ cu datele statistice referitoare la întreg teritoriul țării²⁴, în perimetrul ținuturilor vizate procesul fărâmițării marilor posesiuni funciare a avut specificul său, care rezultă în constituirea unui mare număr de mici ocine în limita unui sat. În strânsă legătură cu aceste procese se produc transformări și în structura socială a proprietarilor devălmași.

Astfel, cota-parte a nobilimii slujitoare stăpânitoare de pământ în cadrul satelor devălmașe devine infimă (0,67%), crește ponderea slugilor de diferite ranguri (de la 40,4 la 46,3%) și rămâne la același nivel ponderea elementelor neslujitoare (52,3%) și a clerului rural (0,7%)²⁵. De reținut însă că acesta este un tablou generalizat al întregului areal, fiecare dintre ținuturi având specificul său. În ținuturile Lăpușna și Orhei ponderea categoriei militar-slujitoare în cadrul satelor devălmașe se majorează și doar în ținutul Soroca ea se reduce în favoarea proprietarilor fără slujbe. Comună pentru întreg arealul este retrogradarea

stăpânirilor boierești, cauzată și de dezintegrarea marilor domenii funciare constituite în secolul al XV-lea. Slugile domnești, proprietarii neslujitori și preoțimea rurală alcătuiau în ansamblu 94,2% din proprietarii devălmași, posedând 98% din terenurile funciare ale obștii.

Comparativ cu perioada anterioară, are loc o lărgire a bazei funciare a categoriei proprietarilor slujitori în interiorul satelor devălmașe, dar și în afara lor²⁶, cauzată de modificarea generală a structurii funciare. De notat că 95,8% din elementele slujitoare și 86,6% din proprietarii fără slujbe din ținutul Soroca posedau stăpâniri funciare în cadrul satului devălmaș²⁷.

Printre proprietarii neslujitori tot mai des apar femei, care posedau sate întregi și părți de sate²⁸, ca nepoatele lui Milea Călugărul, care stăpâneau în ansamblu șapte sate ce le-au revenit drept moștenire²⁹. Femeile sunt frecvent menționate și în cadrul unor grupuri de stăpânitori³⁰, ele fiind amintite atât la confirmarea unor posesiuni ereditare, cât și ca persoane ce înstrăinează anumite proprietăți funciare³¹. Pe măsura înaintării în sec. al XVI-lea și, mai ales, în sec. al XVII-lea fenomenul devine obișnuit.

Schimbările survenite în regimul proprietății funciare în secolul al XVI-lea au generat transformări în structura socială a societății moldovenești medievale. Esența lor rezidă în creșterea ponderii păturii militar-slujitoare și a elementelor fără slujbe în structura socială a societății, în general și în satul devălmaș, în special. În arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei, Soroca majoritatea slugilor și a proprietarilor liberi fără slujbe posedau stăpâniri funciare.

Printre elementele neslujitoare libere figurează stăpâni de mici ocine, nemeși, urmași de boieri, care însă nu acced la înalte dregătorii, având obligații militare, femei. Comparativ cu secolul al XV-lea, se reduce considerabil numărul marilor boieri care aveau proprietăți în cadrul satului devălmaș. Dezintegrarea ocinelor constituite în secolul al XV-lea a dus la crearea unei largi pături de mici proprietari funciari liberi, o bună parte a căroră erau angajați în serviciul statului. Ceilalți, neintrând în pătura militar-slujitoare în calitatea lor de oameni liberi, mici proprietari de pământ, puteau fi înrolați în armată în caz de necesitate, ori, după cum se obișnuia în regiunile de margine ale țării, erau antrenați în paza hotarului.

Restructurarea ocinelor constituite în secolul al XV-lea s-a resimțit și la nivelul satelor devălmașe, acestea intrând într-o fază de fărâmițare mai accentuată a micilor stăpâniri funciare. În strânsă conexiune cu acest proces are loc și o structurare în componența socială a proprietarilor devălmași în sensul prevalării păturii militar-slujitoare și a elementelor fără slujbe.

Ultimul sfert al sec. al XVI-lea - începutul sec. al XVII-lea se caracterizează printr-o evoluție inegală a micii proprietăți în arealul de care ne ocupăm. În ținuturile Orhei și Soroca are loc o creștere lentă a greutateii specifice a posesiunilor în limita unui sat, ceea ce dovedește că în aceste regiuni continuă procesul de fărâmițare a ocinelor formate în secolul al XV-lea în corelație cu constituirea unor noi mari stăpâniri funciare. Totuși, în aceste două ținuturi tendința de divizare a proprietății este mai puternică decât cea a concentrării ei.

Nu se atestă formarea unor mari domenii în arealul ținutului Lăpușna, care ar îngloba resursele funciare ale micilor proprietari. Acestea din urmă intră în componența stăpânirilor funciare mijlocii, ce cuprindeau la acea dată mai mult de jumătate din fondul funciar laic al ținutului.

În evoluția structurii sociale a proprietarilor devălmași se remarcă o trăsătură comună, care rezidă în majorarea ponderii nobilimii slujitoare și a stăpânilor de ocine fără slujbe, și o reducere apreciabilă a elementelor slujitoare, comparativ cu perioada anterioară.

În arealul vizat sfârșitul sec. al XVI-lea - începutul sec. al XVII-lea poate fi considerat drept o perioadă de tranziție de la etapa dezintegrării masive a stăpânirilor formate în secolul

al XV-lea la constituirea unor noi mari proprietăți funciare. Spre deosebire de celelalte ținuturi, aici formarea unor noi mari domenii funciare a avut un ritm mai lent și o durată mai mare.

Diminuarea considerabilă a ponderii proprietarilor cu slujbe în cadrul satului devălmaș poate fi pusă în legătură cu procesele ce aveau loc în societate. Constituirea unor noi mari stăpâniri funciare ale boierimii slujitoare începe în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea. Ele înglobează, în mare parte, stăpânirile proprietarilor cu slujbe, apărute în secolul al XVI-lea. Doar așa poate fi explicată diminuarea masivă a acestei categorii de posesori în structura socială a obștii devălmașe și a societății în ansamblu (de la 41,6% la 26,4% în arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei și Soroca). Astfel, are loc o reducere masivă și a bazei economice a păturii militar-slujitoare, dezagregarea ei pe plan social-economic.

Instaurarea suzeranității otomane nu a fost de natură să încurajeze menținerea unei armate naționale puternice, astfel încât existența unui mare număr de slujitori militari devine inutilă. La aceasta s-a adăugat povara și multitudinea impozitelor, achitarea la timp și în măsură deplină a cărora implica adesea amanetarea ori vinderea pământului, îngustându-se suportul economic al proprietarilor slujitori și al elementelor neslujitoare. Prin acțiunea acestor factori poate fi explicată reducerea ponderii proprietarilor slujitori în cadrul satului devălmaș din arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei și Soroca.

Elementele slujitoare, cele neslujitoare, preoțimea rurală, alcătuind în ansamblu 83% din proprietarii de pământ atestați documentar la sfârșitul sec. al XVI-lea - începutul sec. al XVII-lea, posedau în arealul vizat cca 32% din fondul funciar (posesiuni în limita unui sat)³². Retrogradarea păturii militar-slujitoare, ca urmare a desfășurării unor procese social-economice complexe, a avut ca efect o creștere a rândurilor micilor proprietari funciari fără slujbe, o parte a cărora ajung într-o stare de cvazițăranie, păstrându-și, totuși, statutul social de oameni liberi.

În acest context se impune analiza unui izvor de maximă importanță pentru cunoașterea structurii sociale a societății moldovenești medievale, a recensământului fiscal de la 1591 efectuat din porunca lui Petru Șchiopul. Conform acestuia, în ținutul Lăpușna numărul curtenilor și nemeșilor, care aveau anumite înlesniri la plata impozitelor, era cel mai mare în arealul vizat (853), urmând ținutul Orhei (506), ținutul Soroca (207)³³. Nemeșii și preoțimea rurală, atestați de recensământ, alcătuiau în majoritatea lor categoria proprietarilor de mică ocine. Curtenii și vătafii erau reprezentanți ai păturii militar-slujitoare, fiind în serviciul domniei, iar nemeșii, în temei, erau proprietari de pământ fără slujbe, descendenți ai unor boieri de țară, fără funcții, numiți mai târziu mazâli, care plăteau bir și slujeau pe domni ca ostași. De reținut că din cele 24 de ținuturi ale Moldovei, la 1591 în ținutul Lăpușna numărul nemeșilor era cel mai mare, iar, luându-i în considerare și pe cei din ținutul Orhei, ei alcătuiau o importantă categorie socială. Concentrarea unui contingent însemnat de curteni și nemeși în această regiune ar putea fi în legătură cu așezarea tătarilor în Bugeac și pericolul unor incursiuni devastatoare. Mai târziu, tot aici, se înființează instituția serdăriei. Serdarul avea în subordinea sa efectivele militare din ținuturile Orhei și Lăpușna, fiind însărcinat cu paza marginii. La 1645, Apostolache, pârcașul de Orhei, este numit serdar de către Mihail Costin, însă această titulatură, pe care i-o dă cronicarul, este ocazională, fiindu-i atribuită tradiție militară, este acela care a dat conducător de oaste și serdar mai înainte de crearea dregătoriei permanente a serdarului³⁵.

Secolul al XVII-lea a fost marcat de concentrarea proprietății și de constituirea unor mari domenii funciare prin danii domnești, cumpărare de pământ, schimb, amanetare

Pătrunderea masivă a elementelor străine de pământurile obștii devălmașe devine un fenomen comun. Prin cumpărarea unor părți de ocină în hotarul satului, în obște pătrund boieri, slujitori, negustori și chiar oameni liberi, veniți din alte părți. Dreptul de preemțiune, care apără integritatea obștii sătești, este acum încălcat, îndeosebi, prin așa-numitele înfrățiri pe moșie și prin zaloguri, ambele căi fiind forme ascunse de vânzare a loturilor țărănești devălmașe, a pământului obștesc³⁶.

Fluctuațiile înregistrate în cadrul structurii sociale a proprietarilor devălmași, și anume diminuarea continuă, începând cu sfârșitul sec. al XVI-lea, a categoriei militar-slujitoare, era determinată de dezvoltarea social-economică a Țării Moldovei în acea epocă. După cum a subliniat și N.Stoicescu, principala cauză a decăderii lor a fost impunerea la dări tot mai mari³⁷. În condițiile suzeranității otomane, împovărați de impozite, micii proprietari își pierdeau ocinele, iar cu ele și statutul de slujitori, fiind nevoiți să treacă acel hotar ce despărțea mica stăpânire particulară de proprietatea țărănească. De aici creșterea continuă a ponderii proprietarilor neslujitori în structura socială a satului devălmaș³⁸.

Procesul de constituire a marilor domenii boierești a subminat suportul economic al categoriei militar-slujitoare³⁹. Creșterea marilor posesiuni se produce pe contul înglobării micilor proprietăți ale elementelor slujitoare și ale posesorilor fără slujbe. Aceștia din urmă, nerezistând presiunii fiscale și altor obligații, au fost nevoiți să-și înstrăineze pământul. Cu toate că în cadrul ținuturilor Lăpușna, Orhei, Soroca categoria proprietarilor slujitori era numeroasă, ei fiind funcționari ai aparatului administrativ de stat și participând la paza frontierei răsăritene, beneficiind de anumite înlesniri la plata impozitelor, procesul formării unor mari stăpâniri funciare a avut un puternic impact asupra acestei pătri a populației.

În izvoarele vremii proprietarii liberi cu moșii mici în limita satului încep să fie desemnați prin termenul de răzeș, care are și înțelesul de coproprietar în devălmășie, în temeiul cărților domnești de confirmare. Uneori, în virtutea tradiției, megieșii sunt numiți răzeși, dar și invers⁴⁰. Într-o serie întreagă de documente din secolele al XVI-lea și al XVII-lea sunt menționați numeroși descendenți ai unor boieri sau dregători, stăpâni de pământ, copărtași, adică răzeși în stăpânirea pământurilor, pe care le divizau și le vindeau în comun sau separat unor cumpărători care dispuneau de sume de bani, căpătând astfel mijloace pentru a achita dările tot mai ridicate⁴¹. În catagrafia fiscală a lui Petru Șchiopul răzeșii nu sunt menționați. În schimb în sec. al XVII-lea - începutul sec. al XVIII-lea ei apar în foarte multe documente, mai ales, în cele legate de delimitarea hotarelor și procesele judiciare. Posibil, că anume ei să fi alcătuit în arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei, Soroca contingentul militar de bază, care, în caz de necesitate, putea fi chemat sub arme.

Orheienii, care constituiau o grupare aparte, aveau anumite interese, o voință colectivă bine determinată, virtuți militare și importanță politică în Țara Moldovei. Cronicile și hrisoavele vorbesc adeseori în secolele XVI-XVII despre orheieni, lăpușneni și soroceni, care, strânși în jurul domnului la vreme de nevoie sau chiar revoltați împotriva lui, jucau un rol activ în istoria țării lor. Ostași de frunte ai țării, dintre ei s-au ridicat căpetenii militare vestite și în mijlocul lor s-a creat chiar organul de conducere militară, care a fost serdarul⁴².

Astfel, la 1581 "s-au rădicat lăpușnenii" împotriva domnului Iancu Sasul "și ... au rădicat dintre dânșii domnu pre Lungul și i-au pus nume Ion-Vodă", însă în lupta cu oastea domnului "dându războiu vitejește dispre amândouă părțile, pierdură lăpușnenii războiul și domnișorul încă se înică în Prut"⁴³. În anul 1592 orheienii împreună cu soroceni s-au răsculat împotriva lui Aron Vodă "de nevoie mare nemaiputându suferi țara", "cu un domnișor ce-i zic Ionașce, pre carile îl alesese dintru dânșii cap și-i puseră nume Bogdan-Vodă". Însă, întâlnindu-se oștile "la Răut și dându război vitejește din amândouă părțile, izbândi Aron-

Vodă și bātu pre toți și pre domnișoru încă l-au prinsu, ci i-au tăiat nasul și l-au călugărit”. O tragedie pentru băștinașii din regiune au fost evenimentele ce au urmat, căci “dacă au spart Aron-Vodă pre viclenii săi, nici un loc nu au lăsat să nu fie plin de vrăjmășia lui, că nu pierdea numai pre carii au fostu întru războiul acela, ce și semințiile lor, și vinovați, și nevinovați”⁴⁴.

O altă răscoală a orheienilor a avut loc în timpul domniei lui Gașpar Grațiani, când “să ridicase un domnișor de la Orhei”, însă “l-au prinsu și pre dânsul viu, pre domnișor și câteva capete de la Orheiu, pre carii i-au și omorātu îndată”⁴⁵. Cei care l-au susținut pe pretendentul la tron erau “căpitani orheieni”⁴⁶, deci persoane în subordinea cărora se aflau mai multe steaguri de oșteni. În general, în secolul al XVII-lea aproape toate categoriile de oșteni (curteni, călărași, lefegii) erau comandate de căpitani⁴⁷. Deci statutul social al celor răsculați era destul de înalt, ei fiind în stare să mobilizeze contingente însemnate aflate în subordinea lor pentru atingerea obiectivelor propuse.

În această ordine de idei trebuie să menționăm că nu numai proximitatea geografică a ținuturilor Lăpușna, Orhei și Soroca ne-a determinat să urmărim evoluția proprietății funciare și a structurii sociale a proprietarilor de pământ în acest areal, ci și similitudinea condițiilor social-economice, unitatea de interese care au determinat conceperea acestei regiuni încă de către contemporani în calitate de entitate distinctă. Satele de răzeși din regiune, care erau și cele mai vechi așezări, erau concentrate, în special, în zona Codrilor din ținuturile Lăpușna și Orhei, fiind protejate de păduri și relieful deluros.

Accesul la dregătorii și slujbe al boierimii, dezvoltarea unor noi structuri genealogice în rândurile clasei stăpânitoare au avut grave consecințe pentru existența obștilor, documentele atestând continuu procesul înstrăinării unor părți din pământul comunităților răzeșești libere și incorporarea acestora în moșiile celor avuți. Tendința generală a evoluției structurii sociale a proprietarilor devălmași rezidă în creșterea ponderii păturii nobilimii slujitoare, care prin diferite mijloace intră în stăpânirea unor părți din satele devălmașe. Majorarea numărului boierilor proprietari a avut ca efect și argumentarea teritoriilor stăpânite de aceștia, astfel încât în sec. al XVII-lea - începutul sec. al XVIII-lea ei ajung să dețină cca 21,35% din pământurile obștilor (de trei ori mai mult decât la sfârșitul secolului al XVI-lea) în arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei și Soroca⁴⁸. Împroprietărirea acestei categorii sociale avea loc pe contul deposedării de pământ a păturilor social-vulnerabile ale populației.

Documentele atestă existența în ținuturile Lăpușna, Orhei, Soroca a unor detașamente de călărași, recrutați din țărani liberi. Principala lor obligație în aceste regiuni era de a păstra hotarul țării și drumurile de comunicație. Într-un document din anul 1631 se arată că Moștenitorul Movilă dăduse “carte” unui hotnog de călărași “să facă călărași și să-i aședze la o siliște de domniea miale ce să chiamă Nemirovul” în ținutul Sorocii⁴⁹. Dintr-un alt document, din anul 1660, reiese că în schimbul slujbei ce prestau domniei, niște călărași fuseseră așezate de mai mult timp pe ocina domnească de la Ivancea din ținutul Orhei⁵⁰. Această ocină a fost însă dăruită de Gheorghe Ștefan pârcașului de Orhei, Apostolache, la 12 martie 1656⁵¹ fără menționarea călărașilor așezați acolo. Însă la 1660 aceștia mărturiseau că șezuseră la Ivancea ca și părinții lor, deci cel puțin de două generații. Rezultă de aici că domnul putea să revocă dreptul de folosință al slujitorilor asupra ocinei domnești. Cum nici așezarea slujitorilor nu se făcea pe baza unui document scris (ori acestea nu s-au păstrat), se înțelege că numeroase colonizări de slujitori nu au fost amintite în documente⁵².

Cu toate că se bucurau de careva înlesniri fiscale, în secolul al XVII-lea călărașii plăteau o dare destul de mare, dajdea călărășească, care constituia în Moldova 6 galbeni⁵³, astfel încât de multe ori erau puși în situația de a nu putea face față acestor obligații. Din aceeași

cauză unii fugeau din țară, iar alții plăteau ca să fie șterși din catastifele călărășilor. Astfel, Stratul din Soroca cu fratele său împrumutau bani de la Enache spătarul "de ne-au dat acești bani și ne-au ras și numele tătâne nostru de la călărășie și numai ce era să ieșim din țara pentru dare și pentru nevoie"⁵⁴.

Călărășii din ținuturile Lăpușna, Orhei și Soroca se aflau în subordinea serdarului, care, conform lui D. Cantemir, "iaste mai mare poruncitoriu preste călărimea din ținuturile Lăpușnei, a Orheiului și a Sorociei. Și apără țara care iaste între Prut și Nistru de năvălirile tătarilor de Crâm și de Bugeac"⁵⁵.

Călărășii sunt atestați în arealul vizat la Voroncău, Vasilcău (ținutul Soroca)⁵⁶, Burnărești, Zaluceni (ținutul Orhei)⁵⁷, fiind așezați pe moșiile domnești și mănăstirești. În schimb ei erau datori cu dijme stăpânilor moșiei (în ținuturile vizate, în special, mănăstirilor), din care cauză adesea izbucneau conflicte⁵⁸. Pe lângă dijme și impozite călărășii trebuiau să facă diferite servicii, chiar să presteze munci hatmanului și să-i vândă vinul care-i prisosea⁵⁹. Din cauza acestor obligații călărășii tindeau să se lipsească de "călărășie". La aceasta a contribuit și faptul că moșiile domnești se reduseseră ca număr și întindere, iar celor așezați pe moșiile mănăstirești li s-a impus situația și regimul de muncă al vecinilor⁶⁰.

Constituirea unor mari domenii boierești, care au înglobat în secolul al XVII-lea o parte importantă a proprietății devălmașe, a dus la reducerea ponderii micilor proprietari slujitori și neslujitori în cadrul satelor neaservite până la 90%. Boierimea slujitoare, care alcătua cca 10% din proprietarii devălmași, stăpânea a cincea parte din pământurile obștii răzășești. Atacurile neconținute ale boierimii, fiscalitatea excesivă, situația politică internă instabilă au cauzat reducerea păturii proprietarilor cu și fără slujbe în cadrul satelor devălmașe.

O consecință a acestor procese complexe pot fi considerate și răscoalele orheienilor, lăpușnenilor și sorocenilor în frunte cu Grigoraș Hăbășescu, Mihalcea Hâncu. Fenomenele de ordin politic, economic, social provoacă în obștea devălmașă perturbări adânci. Tendințele de expansiune ale marelui domeniu boieresc sau mănăstiresc au fost sprijinite adesea de puterea centrală, mai ales, de către domnii aflați sub influența marii boierimi, exponenți ai politicii ei social-economice⁶¹.

Ultimele trei decenii ale sec. al XVII-lea - începutul sec. al XVIII-lea reprezintă o perioadă de declin economic, care a afectat întreaga populație a Țării Moldovei, influențând și evoluția proprietății funciare devălmașe. Implicațiile economice și sociale ale acestui fenomen la nivelul micii proprietăți funciare s-au manifestat printr-o pauperizare accentuată a micilor stăpâni de ocine, care, nefiind în stare să achite numărul crescând al impozitelor și contribuțiilor, își înstrăinau pământul.

Situația micilor proprietari funciari din arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei și Soroca era agravată și de operațiunile militare care se duceau în nordul țării, teritoriul ținuturilor devenind un culoar de trecere pentru trupele otomane și hoardele tătare, care nu ezitau să jefuiască populația locală. În asemenea condiții evoluția proprietății devălmașe asupra pământului decurge sub semnul unor perturbări, ce au implicat transformări de ordin social și economic.

Declinul economic generalizat a contribuit la concentrarea proprietății funciare în mâinile păturilor sociale privilegiate. În ansamblu, în întreg arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei și Soroca greutatea specifică a micii proprietăți funciare a constituit 23,5% din fondul funciar laic⁶². Structurările ce s-au produs în componența socială a obștii devălmașe în anii 1670-1711 în regiunile estice ale Moldovei se aflau în strânsă conexiune cu procesele social-economice desfășurate în întreaga țară. Decadența economică a generat o pauperizare și ruinare a păturilor producătoare, care nu puteau face față fiscalității excesive.

În această perioadă au loc anumite schimbări în structura socială a proprietarilor devălmași, determinate de mai mulți factori. Dominantă în evoluția structurii sociale a proprietarilor devălmași devine reducerea ponderii proprietarilor slujitori, care sub presiunea fiscală a statului se ruinează vertiginos, pierzându-și adesea slujbele și completând categoria stăpânitorilor neslujitori⁶³. În această perioadă crește gradul de fragmentare a posesiunilor în limita satului și se majorează cota-parte a stăpânirilor boierești. Volumul crescând al impozitelor afecta în mod direct micii posesori de pământ, ei suferind și de pe urma operațiunilor militare, a rechizițiilor și jafurilor cazacilor și tătarilor. În ansamblu, în arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei, Soroca în perioada declinului economic ponderea nobilimii slujitoare în structura socială a satului devălmaș era de 7,33%, a elementelor slujitoare - de 16,5%, iar a posesorilor neslujitori - de 75,5%.

Creșterea numărului și cuantumului impozitelor, ca urmare a cerințelor crescânde ale Porții, antrenate într-o serie de războaie cu Polonia, la sfârșitul secolului al XVII-lea a afectat în mod nemijlocit populația din regiunile estice ale țării, ducând la sărăcirea și ruina ei, la degradarea categoriei militar-slujitoare, care își pierde importanța de altădată. În acest context este relevantă studierea structurii sociale a proprietarilor devălmași, în baza recensămintelor fiscale de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În ținutul Soroca satele răzășești, conform recensămintelor de la 1772-1774, alcătuiau 25% din domeniul funciar laic. În cadrul lor 54,5% din proprietari erau elemente neslujitoare; 39,8% – reprezentanți ai păturii militar-slujitoare și 5,6% reprezentau clerul rural⁶⁴. În ținuturile Orhei și Lăpușna satele răzășești alcătuiau 52% din fondul funciar laic. Categoria socială majoritară în cadrul satelor devălmașe o alcătuiau proprietarii fără slujbe - 68%, urmându-i elementele slujitoare - 28,6 și clerul rural - 3,31%⁶⁵. În ansamblu, în arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei, Soroca satele răzășești constituiau 42,2% din domeniul funciar laic. În cadrul lor reprezentanții clasei slujitoare alcătuiau 31,4%, proprietarii neslujitori - 64,7% și clerul rural - 3,8%.

Numărul mare de proprietari răzeși atestați la sfârșitul secolului al XVIII-lea arată că în procesul constituirii unor mari domenii funciare se asimilau atât sate întregi, cât și cote-părți ale lor dispersate. Însă pe lângă tendința de concentrare a pământului în mâinile unor mari proprietari exista și tendința de divizare a stăpânirilor funciare, generând apariția unor posesiuni noi mici. Ridicarea și decăderea unor neamuri de boieri, în funcție de vicisitudinile politice și economice, a generat fărâmițarea și dispersarea unor stăpâniri funciare întinse și completarea categoriilor sociale ale mazărilor și slujitorilor mărunți.

Proprietatea funciară devălmașă și componența socială a titularilor ei în arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei și Soroca a cunoscut o dezvoltare sinuoasă, care nu poate fi concepută decât în strânsă legătură cu dezvoltarea în ansamblu a societății, ființarea instituțiilor statului, în conexiune cu implicațiile politice și social-economice ale epocii. Totodată, desfășurarea acestor procese în regiunea vizată a comportat o serie de trăsături specifice, determinate de situația ei geopolitică, social-economică și demografică.

NOTE

¹ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, București, 1986, v. II, p. 174-194.

² C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943, p. 285-289, 293-297, 336-348.

³ C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, 1946, v. III, partea II, p. 547-632, 715-738.

⁴ I.C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele*

Române până la 1864, București, 1935, p. 197-439.

⁵ Л.Л. Полевой. *Раннефеодальная Молдавия*, Кишинэу, 1986, p. 16.179.

⁶ .C. Balan, *Structurări în regimul proprietății*

obștilor sătești din Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și la începutul veacului următor, în "Revista de istorie", 1986, nr. 10, p. 962-981. Problemelor dezvoltării economice a satului răzeșesc, relațiilor sociale în cadrul lui la sfârșitul sec. al XVIII - mijlocul sec. al XIX - lea le-a fost consacrată monografia semnată de F.Marșalkovski și M.Muntean (Vezi: Ф.Я. Маршалковский, М.П. Мунтян, *Резеши Молдавии* "конец 18 - середина 19 в.", Кишинэу, 1983.

⁷ L.Polevoi, *Op. cit.*, p. 101-102.

⁸ *Ibidem*, p. 84.

⁹ D.R.H., A, v. I, p. 18, 88, 156.

¹⁰ L.Polevoi, *Op. cit.*, p. 110.

¹¹ *Ibidem*.

¹² D.I.R.H., A, v. XIX-XV, v. I, p. 281; *Ibidem*, V. XVI, v. I, p. 2.

¹³ Realizarea reală a drepturilor de proprietate a familiei mici avea loc, în special, în cazul înstrăinării pământului, care într-o perioadă timpurie avea loc doar într-o formă ideală (Vezi: Я.С. Гросул, Д.М.Драгнев, Л.В.Советов, *Основные этапы развития и разложения резешского землевладения в Молдавии. К истории земельных правоотношений*, în "Ученые записки КГУ". 1965, t. 79, p. 171.

¹⁴ D.I.R., A, v. XIV-XV, v. I, p. 131-132, 155-156.

¹⁵ *Ibidem*, v. XVI, v. III, p. 42, 368.

¹⁶ *Ibidem*, v. XVII, v. I, p. 161.

¹⁷ *Ibidem*, v. IV, p. 213.

¹⁸ Cf. C.D.M., v. I; D.I.R.A., v. XIV-XV, v. I; v. XV, v. II; v. XVI, v. I; D.R.H.A., v. I, II, III; S.D.L.; S.D.O.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ N.Stoicescu, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, 1968, p. 26.

²² Cf. D.I.R.A., v. XVI, v. I, p. 522-523.

²³ L.Polevoi, *Op. cit.*, p. 131.

²⁴ Д.М.Драгнев, П.В.Советов, *Перестройка структуры землевладения в Молдавии 15-18 вв.*, în "История СССР", 1968, № 1, p. 86.

²⁵ Cf. C.D.M.; C.D.M.I.; C.D.M.S.; D.I.R., A, v. XVI, v. I, II, G.S.I.; S.D.O.

²⁶ Izvoarele de la mijlocul sec. al XVI-lea arată că se ajunsese la o mare diversificare a dregătoriilor, existând chiar și o ierarhie precisă în cadrul aceleiași branșe (Cf. Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 135-136).

²⁷ Cf. nota 25.

²⁸ G.S.I., v. IX, p. 42-43; D.I.R.A., v. XVI, v. I, p. 225; *Ibidem*, v. II, p. 140-141.

²⁹ D.I.R.A., v. XVI, v. I, p. 522-523.

³⁰ *Ibidem*, p. 270-271; C.D.M.I., p. 250.

³¹ D.I.R.A., v. XVI, v. I, p. 299, 326-327.

³² Cf. C.D.M., v. I; C.D.M.I.; C.D.M.S.; D.I.R.A., v. XVI, v. III, IV; v. XVII, v. I, II, III; G.S.I., v. V, IX, X; M.E.F., v. I, II, III; S.D.L.; S.D.O.

³³ D.I.R.A., v. XVI, v. IV, p. 5-7.

³⁴ *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 190.

³⁵ S.D.O., p. XXV.

³⁶ Șt.Ștefănescu, D.Mioc, *Țărănimea din Țara Românească și Moldova în veacul al XVII-lea*, în "Revista de Istorie", 1979, nr. 12, p. 2285-2301.

³⁷ N.Stoicescu., *Op. cit.*, p. 27.

³⁸ Cf. I.Caproșu *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit până la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iași, 1989, p. 155-160.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Al.Gonța, *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, București, 1986, p. 242.

⁴¹ D.Ciurea, *Evoluția și rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV-XVIII*, în "АИАГ", 1980, t. XVII, p. 197-198.

⁴² S.D.O., p. XXVII.

⁴³ *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 112.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 116.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 153.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Instituțiile feudale din Țările Române. Dicționar*, București, 1988, p. 84.

⁴⁸ Cf. L.T.Boga, *Documente basarabene*, v. III, X; C.D.M., v. XXIV; C.D.M.S.; G.S.I., v. V, IV; S.D.L.; S.D.O.

⁴⁹ N.Stoicescu, *Op. cit.*, p. 86.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ S.D.O., p. 103-104.

⁵² N.Stoicescu, *Op. cit.*, p. 86.

⁵³ *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, 1988, p. 81.

⁵⁴ C.D.M., v. III, p. 281.

⁵⁵ Д.Кантемир, *Дескриереа Молдовей*, Кишинэу, 1988, p. 101.102.

⁵⁶ C.D.M., v. III, p. 317; C.D.M.S., p. 265.

⁵⁷ S.D.L., p. 124-125.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ S.D.O., p. 124-125.

⁶⁰ N.Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova*, București, 1971, v. I, p. 198.

⁶¹ Șt. Ștefănescu, D.Mioc, *Op. cit.*, p. 2287.

⁶² Vezi nota 48.

⁶³ I.Caproșu, *Op. cit.*, p. 157.

⁶⁴ M.E.F., v. VII, partea I, p. 161-169, 354-369.

⁶⁵ *Ibidem*.

Alina Felea

DIN ISTORIA MENTALITĂȚILOR ÎN ȚARA MOLDOVEI: IMAGINEA MORȚII ÎN SOCIETATEA URBANĂ (MIJL. SEC. XVII - MIJL. SEC. XVIII)

“O moarte pregătită inspirând teamă, exercițiu al vieții întregi, dând naștere unui ceremonial public și plin de ostentație, urmat de un ansamblu de rituri și prestații destinate prin binefaceri slujbe și rugăciuni să asigure salvarea sau răscumpărarea sufletului”¹.

Moartea este unul din parametrii de bază ai conștiinței colective și, deoarece ultima nu rămâne în mersul istoriei inactivă, schimbările nu pot să nu se manifeste la fel și în atitudinea omului față de moarte. Studiarea fenomenelor date poate lămuri și unele momente privind atitudinea omului față de viață și valorile ei de bază.¹

După părerea unor savanți atitudinea față de moarte este un etalon ce indică caracterul civilizației². De felul în care percepe persoana moartea depinde, în mare măsură, modul de viață al individului, valorile lui morale, caracterul și acțiunile lui. De aceea, imaginea morții, a lumii de apoi, a relației dintre cei vii și cei morți este o temă, studiarea căreia ar putea să adâncească înțelegerea multor părți ale vieții cotidiene a generațiilor din epocile trecute și ar contribui la definirea rolului omului în istorie.

Problema morții, până nu demult temă de investigare pentru filosofi și psihologi, a apărut brusc în orizontul cercetărilor istoricilor, care se ocupau cu studiarea istoriei Europei în evul mediu și la începutul istoriei contemporane. Discuțiile în jurul problemelor morții au readus la lumină aspectele mentalității oamenilor acestor epoci, rămase în umbră.

Istorici iluștri ca E. Morin, M. Vovelle, P. Aries s-au interesat de istoria morții, demonstrând că subiectul este cu mult mai vast și mai interesant decât pare să fie la prima vedere³.

Una dintre cele mai răspândite cărți, în care se studiază subiectului morții, este *Omul în fața morții* de Filip Aries⁴. Autorul evidențiază elemente ale morții, care stabilesc o cronologie anumită și scot în relief schimbări importante între atitudinea veche și modernă față de moarte, menționând că acceptarea ordinii naturii aduce cu sine refuzul emoțional sau medical al morții.

În viziunea lui Aries a morții este o artă, care având diferite forme se învață întreaga viață. Moartea părea la moment familială, trecută, indiferentă. Între atitudinea veche și modernă afirmă autorul este o fază de tranziție în timpul căreia s-au început modificările, atribuind această perioadă la secolul al XVII-lea. O adevărată erupție funebră începe să exprime iconografia. Sensibilitatea morții era amenințată de mai mulți factori, printre ei fiind și un nivel mai înalt al conștiinței, individualizarea proprie a vieții omenești. Filip Aries consideră că în secolul al XVIII-lea în sensibilitatea occidentală s-a produs o urcare, manifestându-se mai adânc sentimentul familiei și cel al copilăriei. În societatea contemporană moartea a devenit un fenomen dezgustător și inexprimabil. Manifestările relative ale morții - lacrimile, durerea, doliul, agonia nu mai provoacă compasiune, dar sfială și sustragere.

Momentul morții constituie subiectul unor cărți serioase apărute prin anii 1975-1976. Printre ele se numără și “Viață după viață” de Raymond Moeody⁵, doctor în filosofie și medic. Această temă, în concepția lui Moeody, necesită o atitudine mai serioasă a oamenilor indiferent

de tipul lor emoțional sau apartenența la o grupă socială sau alta. În viziunea autorului, este foarte greu de vorbit despre moarte din două cauze: prima – noi simțim inconștient că, ciocnindu-ne de ea, chiar indirect, ne găsim în fața perspectivei de a întâlni repede moartea și a doua cauză ceea ce există în afara conștiinței⁶. În continuare sunt prezentate cazuri ale morții clinice, din care reiese că moartea nu este sfârșitul, nu este pierderea în neant, ci începutul luminos al unei alte existențe, concluzie identică cu cea care se degajă din exemplele lui C.Flammarion⁷, A.Landsberg și C. Faie⁸, L.Watson⁹.

Într-o serie de lucrări este descrisă frica pe care o au oamenii în fața morții¹⁰.

Unele aspecte ale morții sunt reflectate în studiile “Amurgul Evului Mediu”¹¹; “Istoria vieții private”¹²; “Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc”¹³ ș.a.

La studierea problemelor se poate de luat în considerație aspectul iconografic, demografic, sau istoric al maladiilor, credințele populare, ritualurile și practica ceremonialului¹⁴.

Pentru studierea imaginii morții pentru Țările Române în secolele XVII-XVIII documentarea este destul de bogată: dani, testamente, inscripții pe pietre funerare, relatările cronicarilor, impresiile călătorilor străini ș.a.

Perioada secolului XVII - mijlocul secolului XVIII este caracterizată drept o epocă a barocului¹⁵, avându-se în vedere nu doar un stil al artelor plastice, ci barocul văzut ca un stil de viață.

După cum menționează P.Sovetov în mediul moldovenesc curentul barocului a pătruns de afară, iar aici a fost adaptat la tradițiile și condițiile locale¹⁶. Existența românească în orizontul barocului se caracterizează prin “estetica de compromis” între Orient și Occident, între vechi și nou, având câteva surse¹⁷, cea mai importantă mai ales pentru sec. al XVII, după noi, fiind cea poloneză. Aceasta se explică prin influența hotărâtoare a mentalității nobiliare leșești asupra românilor, mentalitate care ține de un “sarmatism” îmbibat, la rândul-i de orient otoman și persan și de alte înrâuriri. Barocul românesc a fost un “baroc ortodox postbizantin” care reprezintă stilul figurativ dominant al epocii și care în diferite variante avea să caracterizeze și sfârșitul sec. al XVII-lea și al XVIII-lea, întruchipând o sensibilitate ce răspândea în domeniul creației literare a acelor opere ce nu au fost străine nici ele de contaminări baroce importante - în Moldova, mai cu seamă, la Miron și Nicolae Costin¹⁸. Cel mai mult s-a apropiat de epoca barocului M.Costin, cu poemul “Viața lumii”, în care a utilizat simbolizat, alegorii și joc de cuvinte¹⁹:

Trec zilele ca umbra, ca umbra de vară

Spuma mării și nor suptu cer trecător

În concepția lui Sovietov, poetul leagă aceasta de gândurile despre nestatornicia și caracterul efemer al bunăstării terestre. Cu acest gând începe și poemul:

A lumii cântu cu jale cumplită viață

Cu griji și primejdii, cum este și ața

Prea subțire și-n scurtă vreme trăitoare

O, lume vicleană, lume înșălătoare²⁰.

Mai târziu ideea pierderii omului în această lume mare și necunoscută o preia un alt reprezentant al barocului Dm. Cantemir care scrie în *Istoria ieroglifică*:

A lumii cântu cu jale cumplită viață

Cum se trece și se rupe, ca cum ar fi o ață²¹.

Idei ale barocului întâlnim și în Letopisețul lui M.Costin, în “Letopisețul lui N.Costin”²² și la alți autori.

În aceste pagini vom încerca să descriem atitudinea populației din Principatul Moldovei în sec. XVII - mijlocul sec. al XVIII față de moarte.

Longevitatea populației din această perioadă era mică; puțini oameni ajungând la o vârstă mai înaintată. Dm. Cantemir menționa la începutul secolului al XVIII-lea “Locuitorii nu ajung

la o vârstă înaintată. Rareori găsești pe cineva de 70 de ani și aproape deloc de 80 de ani; precizând că "țărani ajung la o vârstă mai înaintată decât boierii sau decât acei care trăiesc în desfătare și în viață ușoară"²³.

J. Soulier menționează că moartea confundă în același cuvânt trei componente distincte: agonia, momentul de ireversibilitate și totul ce este dincolo de moarte. Agonia, adică trecerea spre moarte, este etapa cea mai temută și, fără îndoială, cea mai mare încercare pentru cel în cauză și pentru apropiații săi²⁴.

De frica în fața morții omul medieval credea că putea să scape doar cu ajutorul cu ajutorul predicilor religioase, în care se afirma că moartea este doar o trecere dintr-o lume plină de zbucium și durere, în alta fericită, unde cei care au suferit vor obține o liniște sufletească. Credința că prin daruri făcute bisericilor și mănăstirilor li se vor ierta păcatele și astfel vor nimeri în rai, îi făcea pe oameni să dăruiască sate, mori, vaduri, case ș.a. Exemple în acest sens sunt numeroase. Vom menționa doar câteva. Astfel, călugărița Doroftiea, la 8 iulie 1676, dăruiește episcopiei Hușilor 3 dugheni, în târgul Chișinăului: "Pentru sufletul meu și pentru sufletul feciorului meu Toader"²⁵, iar într-un document din 1683 este consemnat că un oarecare Coman, cu soția sa Tudora din târgul Piatra, dăruiesc mănăstirii Bisericiani un vad de moară cu pietre, fierul morii și lemnul pe apa Cuejdiului²⁶.

În sec. XVII-mijlocul sec. XVIII moartea a fost neîndurătoare cu locuitorii Principatelor Românești. Imaginea morții în Moldova și în Țara Românească a fost întregită de ciumă, alte epidemii, de foame.

Printre epidemiile aducătoare de moarte ciuma ocupă locul întâi, numărul victimelor fiind mare și până la dispariția ei rămânând viziunea de groază a popoarelor din Europa.

După cum menționează P. Samarian în secolele XVII-XVIII ciuma se înregistra în Europa pretutindeni, la toți vecinii noștri și, fatal, și la noi. Fatalitatea ei era condiționată și de nesfârșitele incursiuni, ocupațiuni și războaie duse pe teritoriul Țărilor Române. Războaiele și foametea duceau la izbucnea ciumei²⁷.

Ciumel din istoria Țărilor Române sunt o dovadă în afară de orice îndoială.

În anii 1652-1654 cazuri de ciumă au avut loc în Polonia²⁸, Rusia²⁹, și la Constantinopol³⁰.

Imaginea morții întreținute de ciumă era îngrozitoare. În 1652 ciuma este atestată la Galați³¹. Ravagii mari a făcut ciuma la Iași în timpul războiului turco-polon din a doua jumătate a sec. al XVII-lea³².

Mediile de răspândire a ciumei erau locurile de aglomerare a populației și lipsite de igiena corespunzătoare. Ciuma nu ținea cont de ranguri, răpind delaolaltă viețile oamenilor simpli și ale marilor boieri, chiar și ale membrilor familiilor domnești. Astfel, în 1661, ciuma a luat viața domnitorului Moldovei Ștefăniță Lupu, care, în drum spre Nipru, unde trebuia să ajute la construcția cetăților, se îmbolnăvește, după cum semnaleză M. Costin, de lungoare dar posibil, de ciumă, căci la această dată ea era răspândită pretutindeni în Moldova și Muntenia după cum consemnează documentele vremii³³. Însăși cronicarul afirmă în continuare că boala era "cu chipul ciumei"³⁴. De această boală moare și Dumitrașco Drăguțascul de la Suceava "om cunoscut și ales la toată curtea"³⁵. Nenorocirea era așa de mare că norodul superstițios credea o dreaptă răsplată trimisă de Dumnezeu pentru a pedepsi nesocotințele omenești³⁶. Astfel, pentru secolele XVII-XVIII, ciuma era considerată o pedeapsa divină.

În 1674 pământurile din Țara Moldovei duc la izbucnirea ciumei, la aceasta contribuind jafurile din partea leșilor, ernarea tătarilor aici și prăpădul făcut de ei³⁷. În anul următor "s-a scornit mare omor de ciumă în țară și, mai ales, la Iași de la Iunie și au ținut până la Octombrie și au murit oameni cât nu se puteau îngropa, ci-i arunca prin gropi de-i năruia. Eșise și Dimitrie Vodă în deal după Galata cu boierii și acolo ședeau în corturi de grija omorului"³⁸. Numărul

morților era atât de mare încât nu se mai petreceau ceremoniile funcrare, atât de bogate în ritualuri. Ciurma n-a dispărut nici în anii următori. La 27 ianuarie 1676 Kazimir Ghica, trimis al regelui Poloniei, scria despre ravagiul pe care l-a făcut ciurma în Moldova³⁹. În acești ani o mare ciurmă a fost în Muntenia⁴⁰. Către 1684 ciurma bântuie în toate țările din jurul Moldovei. Unele din ele, de exemplu Rusia, au luat măsuri de precauție, înființând birouri de cercetare pentru străinii, care trec granița⁴¹.

În Țara Moldovei cazuri de ciurmă au avut loc și în prima jumătate a sec. al XVIII-lea. În Moldova ciurma a fost semnalată la 1701 de N.Muste⁴². În anii următori ciurma a fost înregistrată la Iași, București, în Turcia, în Egipt⁴³. Ciurma lovește necruțător în oameni și animale în Moldova în 1716⁴⁴. Epidemia de ciurmă bântuie în orașul Iași în 1717-1718, în timpul luptelor lui Mihai Racoviță cu austriecii⁴⁵. În *Cronica Ghiculeștilor* se spune că ciurma este pedeapsă din mânia lui Dumnezeu⁴⁶. În anul următor după războiul și foametea ce avusese loc iarăși izbucnește o ciurmă: trimis-a într-acea vară la Moldova boala de ciurmă și au ținut 6 luni și au murit mulți oameni și câți scăpa din foamete au murit de ciurmă⁴⁷. Cu scurte perioade de răgaz în următorii ani ciurma își continuă opera pustiitoare.

O puternică epidemie de ciurmă a avut loc în 1735, în anii domniei lui Gr. Ghica care a poruncit ca bolnavii să fie scoși afară în câmp, iar pentru îngrijitul lor organizează breasla cioclilor: "atâtea mureau, cât nu-i putea dovedi cu îngropatul, ci rămâneau pe câmp de mâncau fiarele, fiindcă poruncise Vodă, câți îi lovea boala îi scotea la câmp"⁴⁸.

Informații referitoare la ciurmă conțin și directivele feldmareșalul Munich. Astfel, în punctul 6 al directivelor se specifică "pentru oameni de oaste ce vor fi bolnavi să cheltuiască cu dâșii la Aptică să le dea oțet și usturoi"⁴⁹.

Ciurma apare în Țara Moldovei și în 1735⁵⁰. Domnul Grigore Ghica, împreună cu curtea sa, se retrage de la Iași la Galata, la Socola, după aceasta la Deleni⁵¹. Ion Neculce scrie că în acel an cioclii nu dovedeau să îngroape morții, deplângând soarta neamului său". Oh! oh! Săraca Țara Moldovei și Țara Muntenească, cum vă petreceți și vă desmierdați cu aceste supărări la aceste vremi cumplite"⁵².

Către 1742, ciurma este semnalată în orașul Galați, ceea ce îl face pe domnitorul C.Mavrocordat să dea dispoziție de a se duce o evidență strictă a celor care au murit cu cine au avut contact, poruncind, totodată, ca pe cei bolnavi să-i scoată din târg deoparte și ordonează pârălabului de Galați să stabilească paza, ca nimeni să nu poată să meargă la dâșii și nici "să nu mai intri în târg"⁵³; casele celor bolnavi trebuiau să fie închise și păzite, iar ca boala să nu se răspândească pe teritoriul țării "să dai poruncă în tot târgul, om de târg de acolo din Galați, aici să nu vie nici cu neguțitorie, nici cu alte trebi și băcăliile încă să se oprească acolo, aici să nu mai vie"⁵⁴. Constantin Voievod poruncește locuitorilor din Bârlad ca nimeni să nu meargă la Galați, căci e ciurmă⁵⁵.

În anii 1758-1761 ciurma nu dispăre în Țările Române și vecinii lor⁵⁶. Orraeus menționează că în timpul ciumei din 1769 la Iași nimeni nu îndrăznea să facă baie, ele (băile) fiind prin aglomerările lor un focar al ciumei⁵⁷.

Ravagiile ciumei aduceau o pervertire morală și sufletească a mulțimii; frica, groaza de boală ducea până la nebunie. Cioclii care erau însărcinați să îngrijească de bolnavi și să îngroape morții erau bănuți și acuzați că nu fac decât să împrăști boala. La 1 aprilie 1795 este emis un ordin, care le interzicea să umble prin oraș printre oamenii curați⁵⁸.

După cum s-a menționat, ciurma era însoțită de război și foamete. Aceste trei componente pot fi urmărite în mărturiile epocii, cronici și relatări ale străinilor, vechiul dicton, "ciurmă după război și foamete" fiind în întregime argumentat.

Timp de secole foametea a revenit cu o asemenea insistență, încât a devenit un element al vieții cotidiene. Secetele, invaziile lăcustelor și alte calamități naturale au provocat adevărate

catastrofe. O foamete grea a fost înregistrată în Moldova în 1669, locuitorii fiind nevoiți să macine papură ca să se alimenteze, iar domnul fusese poreclit Ștefan-vodă Papură⁵⁹. Și mai groaznică a fost foamea din 1684, din cauza jafurilor tătarilor și polonilor și a lipsei de roadă. Iată situația din Iași descrisă de cronicarul N. Costin: “se mănâncă om pe om, că în Iași au amăgit un țigan pe o fată săracă și au băgat-o într-o pivniță pustie și acolo au ucis-o și au tăiat dintrînsa de au fript și au mâncat pre care l-a și prins Dumitrașcu Vodă, spunând drept nu i-au făcut nimica, și pre multe locuri s-au înțeles așa. Apoi murind mulți oameni de foame ca de ciumă, zăcând pe ulițe de aceea se învățase lupii de mâncau acele trupuri moarte, neputându-i birui cu îngropatu pre toți. morții. Dintre care mai pre urmă se învățase lupii de apucau și oamenii vii în multă vreme femei și copii mici de-i mâncau în mijlocul târgului și prin sate...⁶⁰”.

Nici secolul al XVIII-lea n-a fost lipsit de cazuri de foamete. Pe timpul lui Mihai Racoviță Țara Moldovei fusese invadată de atâtea lăcuste” încât ca niște nori opreau strălucirea soarelui”, rămânând 4 ani au stricat toate roadele și au pricinuit mare foamete tuturor locuitorilor de aici⁶¹”. Stricăciunile erau atât de mari, încât ajunsesse merța de mălai 10 lei⁶².

În urma războiului din 1718 și a epidemiei de ciumă în Principate se iscă o foamete cumplită “încât mulți din sărăcime mâncau rădăcini de papură și umblau pe drumuri cerând “pită ca să-și hrănească viața lor”⁶³.

Foametea și ciuma de multe ori au existat concomitent. Ciumă provoca, împreună cu alte catastrofe naturale, foametea, iar aceasta ducea la apariția epidemiilor.

Printre marile stihii aducătoare de moarte sunt și cutremurile, războaiele, ocupațiile militare.

Toate acestea împreună întregau în secolele XVII-XVIII imaginea unei vieți aflate continuu sub amenințarea morții, făcând din aceasta o componentă obișnuită a spectacolului cotidian⁶⁴.

Erau și alte ipostaze ale morții. Printre ele putem aminti spectacolul execuțiilor publice, urmat de expunerea corpului defunct, ceea ce constituia, în fond, pedagogia punitivă medievală⁶⁵. În general, pentru aceasta erau alese locuri de aglomerare publică, pentru ca impresia asupra publicului spectator să fie cât mai puternică. Astfel, într-un document din 1676, se menționează “...așijderea și trupurile celor pieriți care pier aici în târg în Iași la locul de perzanie pentru vina sa, cu porunca domnului trupurile acestora. 2 zile străjuiesc și a treia zi îi îngroapă, ... iar celor care li se vor tăia capetele la locul pierzaniei 3 zile să stea”⁶⁶. De îngroparea celor executați, cât și a morților săraci și a “streinilor, ce mor în târg, pre ulițe și pe supt garduri prin gunoaie” aveau grijă cioclii, care “pre toți îi strâng și-i grijesc și-i îngroapă precum se cade”⁶⁷. Cioclii îi duceau la biserică și din “mila creștinilor celor îndurători cheltuiesc de acoperă oasele cu pânză și plătesc preoților de-i astupă gropile cu mâinile sale le sapă”⁶⁸.

Înmormântarea se face după 2-3 zile, cu următoarea motivație expusă de Dm. Cantemir în “Descrierea Moldovei”: “Trupul mortului nu se îngroapă chiar în ziua cea dintâi, ci se așteaptă până la a treia zi, ca nu cumva să se socotească mort un bolnav căzut numai în nesimțire și să se îngroape de vii”⁶⁹.

Conform obiceiului, îndată ce o persoană murea, era spălată cu apă caldă și îmbrăcată în hainele cele mai noi și cele mai bune pe care le-a avut, fapt consemnat atât de Dm. Cantemir⁷⁰, cât și de călătorul italian Giovanni Maria Ausilia, care în 1745 vizitează Moldova: “pe morți obișnuiesc să-i îngroape în hainele cele mai bune și cuviincioase în credință că așa trebuie să se înfățișeze aceștia înaintea lui Dumnezeu”⁷¹. Aceste obiceiuri se păstrează și astăzi⁷².

Ca și viața, moartea nu este un fenomen individual⁷³. Ca și o altă trecere, dintr-o stare de viață în alta, ea este definită de un anumit ceremonial, mai mult sau mai puțin oficial, sensul de bază al căruia rezida în secenele ultimelor “adio” și a traurului. Ritualurile îndeplinite în camera muribundului, și apoi după îngropare, vin să ne demonstreze că viața omului nu este o

soartă individuală, ci o verigă în lanțul întregii societăți. Astfel, conform lui Dm. Cantemir, vecinii se adunau când auzeau clopotele și își arătau întristarea către rudele de sânge care stau în jurul mortului. În ziua predestinată pentru îngropăciune, toți vecinii se adunau și-l petreceau pe mort⁷⁴. În mormântarea domnilor și a unor boieri și participarea spectatorilor se evidențiau prin alaiul organizat, ca și acela care îl însoțea pe domn când se ducea undeva⁷⁵. Vestea morții era anunțată de clopotele tuturor bisericilor. Poporul își manifesta jalea umblând cu capetele goale.

Dacă oamenii de rând erau înmormântați simplu, conform ritualurilor, atunci înmormântarea domnului era o întreagă ceremonie. După rânduială de la mitropolie, era rostit "cuvântul de îngropăciune"⁷⁶ apoi, în semn de cinstire a domnului, toți arhiepiscopii, stareții, boierii îi sărutau mâna și crucea pe care o ținea. Domnitorii erau pomeniți și la diferite aniversări, rostindu-se cuvânt de pomenire. Astfel, în 1770, Vartolomeiu Mazareanu rostește un cuvânt de îngropăciune vechiului Ștefan Voievod, în care spune că "omul ca iarba, iar zilele lui ca floarea câmpului, apoi spune că "pentru fiii legii cei plăcuți lui Dumnezeu nu este moarte, pentru cei fără de lege când nemilostiva moarte curmă zilele lor, se cade a-i plânge și cu amar a-i tângui"⁷⁷.

Călătorul G. Ausilia, descriind un obicei la moldoveni, subliniază că unii încearcă să pună în mâna mortului vre-o monedă atunci când îl pun în groapă, pentru ca să-și plătească trecerea cu această monedă⁷⁸. Fiecare era îngropat într-un sicriu de lemn⁷⁹, în ograda bisericii sau în cimitire, care, de cele mai multe ori, este închis cu vre-o împrejmuire⁸⁰. Deasupra mormântului se puneau o cruce de lemn sau de piatră, uneori cu o inscripție dedicată răposatului. Menirea inscripției era de a transmite generațiilor ce vor urma amintirea despre răposat. Avem numeroase exemple în acest sens și vom exemplifica prin câteva: o inscripție din 1716 ne spune: "aici se odihnește șârba lui Dumnezeu Irina jupâneasa dumisale lui Manolache vel vornic, fiica lui Neculae Buhuș vel logofăt⁸¹. Pentru a doua jumătate a sec. al XVIII-lea avem multe inscripții în versuri:

"O piatră dar pe cine ascunzi supt tine
În sânurile pământului așa foarte bine?
Prea slăvita auzire pre Theodor Palade
Acel slăvit puternic, carele aicea șade
Pre Marele - Vistiarnic cela a patriei sale
Tuturor fiilor săi lăsând nu puțină jale
Săvârșitul muritoriu în Mântuitorul au începutu".
La o mie șapte sute cinci preste cincizeci
trecut februarie 1"⁸².

Sentimentul față de familie se întrezărește chiar și în tristele inscripții, constituite din două părți: inscripția cui îi adresată și de la cine vine: "această groapă a făcut-o și a împodobit-o Dumitra, soția lui Pătrașco [sale] Efrosiniei, care a fost doamna lui Iurașco Barotă, ce a fost Hatman în anul 1649, octombrie 30 de zile⁸³.

Din epoca cercetată de noi ține un izvod de cheltuieli, făcute la înmormântarea unui boier. Pentru înmormântarea lui Toader Sturza vel jicnicer familia a cheltuit numai pâine 1300 bucăți, 3 ialovițe, 10 berbeci ș.a. Documentul prezintă interes prin faptul că descrie obiceiul de a îmbrăca săcriul anume cu postav, care era bătut cu ținte, iar la năsilie se puneau atlaz. Pentru slujba vlădicăi i se dădea un covor și o năframă, iar la egumeni și preoți câte 15 lei. Tot aici se menționează un obicei păstrat și astăzi în Moldova de a polei cu teste albă și galbenă smochinele și alte poame și fructe care se puneau în anumite bețișoare pentru a se înfige în colacii numiți în popor capete⁸⁴.

Pompa funebră ne oferă posibilitatea de a vedea o hiperbolizare a durerii. În acest ceremonial starea emoțională a poporului a atins apogeul.

Nu ultimul element în spectacolul morții îl ocupă riturile de după înmormântare, adică a parastaselor care vin să pomenească pe cel dispărut. Călătorul Ausilia subliniază că moldovenii cred că aceea ce dau de mâncare de sufletul morților, vor avea pe lumea cealaltă de mâncare întocmai și tot atâta și acești morți, considerând că participarea la praznicile moldovenești sunt rătăcirii⁸⁵. Este menționat faptul că, dacă moare vreun sărac și lasă o familie numeroasă în sărăcie și rămân ca moștenire o vacă și 2 boi, soția este în stare să taie vaca și să vândă un bou, ca să facă un praznic pentru sufletul bărbatului, ori după praznic să împartă tuturor câte o pâine, o lumânare⁸⁶.

De sărbătorile cele mari, ca Paștele, crăciunul și, mai ales, în ziua morților, când se fac pomenirile la cimitirile, cine are o oarecare stare pune o pâine și o monedă mică cu o lumânare aprinsă⁸⁷.

Cronica Ghiculeștilor consemnează parastasele făcute de Grigore Ghica pentru fratele său, Alexandru: unul după 3 luni, "un frumos și bogat parastas, după obiceiul moldovenesc" urmat de mese bogate cu daruri și pomeni, altul la Fanar, după un an, unde "au mai făcut și obișnuita ceruire cu colivă, cu multe plânsete și bocete"⁸⁸. Molitva colivei este amintită și în condica lui Gheorgachi.

Huizinga menționează că manifestarea zgomotoasă a suferinței este nimerită și frumoasă în evul mediu și bocirea mortului de către bocitoare, apoi exprimată artistic în plânsete, tocmai în această epocă conferă sculpturii funerare un patetism atât de puternic⁸⁹.

După ceremonie, pentru a-și arăta jalea, rudele poartă doliu. Doliul nu este același pentru toți. Dm. Cantemir spune că dacă moare un țăran, atunci feciorii lui trebuie să umble cu capul gol 6 luni de-a rândul, chiar dacă este în toiul iernii și să-și lase să crească părul și barba. Boierii se mulțumesc să îmbrace haină cernită și să-și lase părul să cadă în plețe⁹⁰.

Culoarea neagră a doliului crea impresia unei dureri neîncetate, provocate violent, și venea în contrast cu haina pestriță a vieții urbane medievale.

Sora celui muribund își taie o șuviță de păr și o atârnă de cruce⁹¹. Toată familia în fiecare duminică se adună la groapă vreme de un an și-și plângea morții⁹². Pompa funerară arată că cel lovit trebuie să fie cu totul neputincios în fața durerii. Însă în perioada calamităților epidemice ravagiile mortalității făceau ca înmormântările să se desfășoare fără întârziere.

Astfel, în sec. XVII- mijl. sec. XVIII era caracteristică o atitudine inspirată de frică în fața inevitabilului sfârșit provocată de numeroasele calamități, epidemii, războaie și de neputința de a lămuri și a înțelege ce urmează după moarte.

NOTE

* R.Mandrou. Modele de civilizație în Europa absolutistă // Al.Dușu. Dimensiunea umană a istoriei. Direcții în istoria mentalităților. București, 1986, p. 173.

¹ Ф.Аръес. Человек перед лицом смерти. Москва., 1992, p. 6.

² Калиновский П.П. Переход. М, 1991, p. 3. Ф.Аръес, Op. cit. p. 6.

³ Dolores Toma. Histoire des mentalites et cultures francaise. București, 1996, p. 150.

⁴ Ф.Аръес. Человек перед лицом... p. 6.

⁵ Д.Моуди. Жизнь после жизни, Жизнь земная и последующая. М., 1991.

⁶ Ibidem, p. 12.

⁷ С.Flammarion. Mesaje de dincolo de moarte. București, 1994.

⁸ А.Лансберг, Ч.Файс. Встречи с тем что мы называем смертью, in "Жизнь земная и последующая", М., 1991.

⁹ Л.Уотсон. Ошибка Ромео, in Жизнь земная...

¹⁰ Калиновский П.П. Переход ??? Гуревич П.С. О жизни и смерти // Жизнь земная Soulier J. Enigma vieții, București, 1939.

¹¹ Huizinga I. Amurgul evului mediu, București, 1970.

¹² Istoria vieții private, București, 1995, vol. 1-10.

- ¹³ Șt. Lemny. Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc, București, 1990.
- ¹⁴ Dolores Toma. Op. cit. p. 150.
- ¹⁵ Al.Dușu. Dimensiunea umană a istoriei. Direcții în istoria mentalităților. București, 1986
Șt. Lemny Sensibilitate...
Theodorescu R. Civilizația românilor între medieval și modern, vol. 1-2, București, 1987.
- ¹⁶ P.Sovetov. Miron Costin și epoca sa // Revista de istorie a Moldovei, 1990, №2, p. ??
- ¹⁷ R.Theodorescu. Civilizația...
- ¹⁸ Ibidem, p. 141-144.
- ¹⁹ P.Sovetov. Op. cit. p. 7.
- ²⁰ Ibidem.
- ²¹ Ibidem.
- ²² Letopisețul Moldovei (1662-1711) de logofetul N.Costin // Kogălniceanu M. Cronicele României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei, București, tom. 2, 1872. M.Costin Letopisețul Țării Moldovei, Chișinău, 1990
- ²³ Șt. Lemny. Op. cit. p. 117.
- ²⁴ Soulier. Enigma vieții, p. 4.
- ²⁵ Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei (publ. A.Sava), București, 1937, p. 131.
- ²⁶ Catalogul documentelor Moldovenesti, vol. V, p. 186, №792.
- ²⁷ P.Samarian. Ciurma. București, 1932, p. 38.
- ²⁸ Hurmuzaki, vol. 9, part. 1. Doc. XXV, p. 16, doc. 32 p.39, doc. 61, p. 36.
- ²⁹ Ibidem, vol. 5, part. 2. Doc. 11, p. 7.
- ³⁰ P.Samarian. Ciurma. p. 45.
- ³¹ Călători străini despre Țările Române, vol. V, p. 485.
- ³² Istoria orașului Iași, vol. I. Iași, 1980, p. 185.
- ³³ M. Costin. Letopisețul...p. 247.
- ³⁴ Ibidem. p. 248.
- ³⁵ Ibidem.
- ³⁶ P. Samarian. Ciurma, p. 46.
- ³⁷ N.Costin. Letopisețul...p.???
- I.Neculce. Letopisețul Țării Moldovei de la dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat // Letopisețul Țării Moldovei, p. 294.
- ³⁸ Letopisețul Țării Moldovei de la Istrati Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir, publ. de G.Giurescu, p. 68.
- I.Neculce. Letopisețul Țării Moldovei, p. 293
- N.Costin. Letopisețul... p. 131.
- N.Muste. Letopisețul Moldaviei (1662-1729) // M.Kogălniceanu Cronicele... vol 3, p. 14-15.
- ³⁹ N.Iorga. Acte fragmente cu privire la istoria românilor. București, 1985, vol. 1, p. 87.
- ⁴⁰
- ⁴¹ P.Samarian. Ciurma, p. 52.
- ⁴² N.Muste. Letopisețul... p. 83.
- ⁴³ P.Samarian. Ciurma, p. 52, 65.
- ⁴⁴ N.Muste. Op. cit. p. 69.
- ⁴⁵ Cronica Ghiculeștilor, București, 1965 p. 289.
- ⁴⁶ Ibidem.
- ⁴⁷ N.Muste. Letopisețul...p. 136.
- ⁴⁸ E.Cogălniceanu. Letopisețul Moldovei (1733-1774)// M.Kogălniceanu, vol. 3, p. 198.
- ⁴⁹ P.Samarian. Ciurma, p. 74.
- ⁵⁰ I.Neculce. Letopisețul. p. ??
- ⁵¹ Istoria orașului Iași, p. 186.
- ⁵² I.Neculce Letopisețul. p. ??
- ⁵³ Ibidem.
- ⁵⁴ Ibidem.
- ⁵⁵ P.Samarian. Ciurma. p. 100.
- ⁵⁶ Ibidem, p. 102.
- ⁵⁷ Ibidem, p. 25.
- ⁵⁸ Ibidem.
- ⁵⁹ N.Costin. Letopisețul... p. 34.

- I.Neculce. Letopisețul... p. 308.
⁶⁰ Cronica Ghiculeștilor, p. 23.
⁶¹ N.Muste. Letopisețul... p. 69.
⁶² Ibidem, p. 136.
⁶³ Ștefan Lemny, Op. cit. p. 123.
⁶⁴ Ibidem.
⁶⁵ Condica lui Mavrocordat, v. 3, p. 139-147, № 1363.
⁶⁶ Ibidem
⁶⁷ Ibidem.
⁶⁸ Dm.Cantemir. Descrierea Moldovei, Chișinău, 1992, p. 134.
⁶⁹ Ibidem.
⁷⁰ Călători străini despre Țările Române, vol IX, p. 135.
⁷¹ I.Vlăduțiu. Etnografia românească, București 1973, p. 406-409.
 Valer. Butură. Etnografia poporului român. Cluj-Napoca, 1978, p. 113.
⁷² Аръес Ф. Человек. p. 496.
⁷³ Dm.Cantemir. Op. cit. p. 134.
⁷⁴ Ibidem.
⁷⁵ Ibidem. p. 100.
⁷⁶ N.Iorga. Cuvântări de înmormântare și pomenire (din veacul al XVI-lea până la 1850), Vălenii de Munte, 1909, p. 25.
⁷⁷ Călători străini despre Țările Române, vol. IX, p. 315.
⁷⁸ Ibidem. p. 353.
⁷⁹ Ibidem.
⁸⁰ N.Iorga. Inscricții din bisericile României, București, 1903, p. 27, №60 fasc. 1.
⁸¹ Ibidem, fasc. 2, №385.
⁸² Ibidem, fasc. 1, p. 18 №49.
⁸³ Documente bărlădene, publ. de I.Antonovici, Bârlad, 1912, vol. 1, p. 169, №CV. Izvod de cheltuieli făcute la înmormântarea boierului Toader Sturza vel jienicer = 1740
40 bezmeni ceară	1 atlas la nășilie
1300 pâni, 10 lei	postav de îmbrăcat săcreiu, ținte de îmbrăcat săcreiu
3 ial (ovițe)	4 potronic, 4 scânduri
3 lei pește	15 lei la egumeni la preoți
2 merți păsat	2 ughi la ciocli
50 vedre vin	2 lucrul făcliilor
12 lei cheltuieli mărunte	2 lei boj... de...
ceapă, ciuperci	6 lei 8 năfrămi
10 care lemne	130 lei: 5 coți atlas albu, mătasă
4 saci făină	teste poleiată albă
1 covor vlădicăi	teste poleiată galbenă
1 năframă	10 lei la bacal.????
- ⁸⁴ Călători străini, v. IX, p. 315.
⁸⁵ Ibidem. p. 353
⁸⁶ Ibidem. Pomenirea morților în zilele noastre se face la Crăciun, Florii, joi-mari, paști, de Sf. Gheorghe, de Ispas, de Rusalii, de Sânziene, de Sf.Petru, de Schimbarea la față, de Sf. Maria Mare, de Ziua Crucii, de Sânmeder, de prima zi de Mărțișor ???, vezi I.Vlăduțiu. Etnografia românească, București, 1973, p. 409.
⁸⁷ Cronica Ghiculeștilor. p. 559, 561.
⁸⁸ I. Huizinga. Amurgul... p. 76.
⁸⁹ Dm.Cantemir. Op. cit. p. 134-135.
⁹⁰ Ibidem.
⁹¹ Ibidem.

DOCUMENTAR

Victor Țvircun

OPERE ISTORICE ȘI MATERIALE EPISTOLARE ALE LUI DIMITRIE CANTEMIR DIN ARHIVA ISTORICO-MILITARĂ DE STAT A RUSIEI (OR. MOSCOVA)

Oricărui cercetător, care măcar o dată în viață a răsfoit vreun manuscris vechi, păstrat în arhivă sau în bibliotecă, descifrând cu multă greutate scrisul arhaic al autorului din secolul XVII-lea, i se vor întipări în memorie clipele de lucru asupra lui. Omul de știință, fiind sedus de permanenta ispită de a privi în oglinda magică a trecutului, de a descoperi și de a pune în circuitul științific noi izvoare și documente istorice, de a găsi și de a cerceta noi date, fapte sau nume necunoscute, va trebui să studieze sute de dosare, consacrand în acest scop uneori ani întregi.

Fiind conștienți de faptul că trecutul istoric al neamului este tezaurul nostru național, noi, din păcate, nu atribuim atenția cuvenită purtătorului nemijlocit al trecutului - izvorul istoric. Cu părere de rău, până la desființarea U.R.S.S. și nici acum, când am obținut independență și suveranitate, n-am creat un centru științific specializat, n-am elaborat un program complex de cercetare a numeroaselor documente din fondurile arhivelor centrale din Moscova, Sanct-Petersburg, Kiev, Lvov, Nejin etc. privind istoria națională. Drept exemplu demn de urmat poate servi cel al Armeniei, unde, începând cu anii '60, au fost organizate expediții arhivistice care au cercetat minuțios arhivele vechi ale Rusiei în căutarea oricărei informații vizând istoria poporului armean. Ca rezultat, specialiștii au depistat zeci de mii de documente, care au fost fotocopyate sau microfilmate, copiile fiind puse la păstrare în Matenadaran - principala arhivă istorică a Armeniei.

În Republica Moldova asemenea lucru nu s-a efectuat, iar puținul ce-l avem se datorează muncii asidue a unor istorici -entuziaști, care n-au avut nici un sprijin material din partea statului. Din cauza lipsei de finanțe, reducerii accesului la arhivele istorice ruse, lipsei de coordonare a activității arhivistice a arhivelor naționale, societăților istorice din Republica Moldova și România, numărul studiilor științifice cu privire la istoria românilor a cunoscut o creștere neesențială.

Până în prezent rămân în umbră multe evenimente în legătură cu viața și activitatea politică a lui D.Cantemir în Rusia. Deși despre aceasta s-a scris nu puțin, atât în Republica Moldova¹, cât și în România, totuși continuă să existe un gol care se face simțit în orice studiu științific consacrat lui D.Cantemir. Și aceasta din cauza că moștenirea cantemiriană, deocamdată, n-a fost valorificată în întregime. De fapt, până în prezent, toți cantemirologii operează cu unul și același material documentar - epistolele lui D.Cantemir descoperite de

către Gr. Tocilescu² în Arhiva actelor vechi a Rusiei în secolul trecut, majoritatea cărora au fost publicate de istorici români în acest secol³. Din păcate, timp de zeci de ani alte investigații arhivistice n-au fost efectuate de aceea în studiile dedicate vieții și activității lui D. Cantemir⁴ se întâlnesc lucruri incerte și chiar greșeli.

În anii '80 - '90 noi am descoperit în Arhiva Istorico-Militară de Stat a Rusiei din Moscova unele materiale și scrisori necunoscute ale lui D. Cantemir. În primul rând, de menționat un manuscris al "Descrierii Moldovei", întocmit în limba română cu grafie chirilică și publicat la mănăstirea Neamț în anul 1825⁵. Deoarece până în prezent sunt cunoscute numai două manuscrise ale acestei opere, noul izvor depistat ne oferă posibilitatea de a studia mai temeinic viața intelectuală în Moldova de la începutul sec. al XIX-lea. Eventualitatea descoperirii unui nou manuscris al "Descrierii Moldovei" a fost prezisă, cu mai mult de zece ani în urmă, de către academicianul A. Eșanu, care într-un studiu al său a menționat următoarele: "... se poate afirma cu siguranță, și anume: în primul sfert al sec. XIX (până la ediția din 1825) în Moldova circulau mai multe copii ale traducerii din germană a "Descrierii Moldovei"..., se poate presupune existența unui al treilea manuscris..."⁶.

Neavând drept scop a efectua o analiză riguroasă a manuscrisului descoperit, ne vom referi doar la unele momente. Acest manuscris se păstrează în fondul 438, "Colecția Arhivei Științifico-Militare-România (Moldova și Valahia) 1769-1916", împreună cu studiile originale privind viața politică și economică a Principatelor Dunărene și diferite date statistice, istorice și geografice⁷. El cuprinde aproape 200 file numerotate, fiind scrise clar și citeț. Primele douăsprezece file, ca și ale manuscrisului descris de către I. Nicola⁸, sunt consacrate vieții lui D. Cantemir. Lipsa informației suplimentare vizând structura și conținutul izvorului analizat nu ne permite să concluzionăm dacă el este sau nu varianta inițială, care a fost pusă la baza ediției din 1825. Sarcina noastră este cu mult mai modestă - de a introduce în circuitul științific acest document, pentru ca savanții să-l poată analiza profund și multilateral în vederea stabilirii adevărului istoric.

Următoarele două documente descoperite în Arhiva Istorico-Militară de Stat a Rusiei țin de corespondența dintre domnitorul Moldovei și hatmanul Ucrainei, și pot prezenta un deosebit interes pentru savanții cantemirologi. În primul rând, pentru că în ele sunt reflectate raporturile între Dimitrie Cantemir și Ivan Skoropadski (hatmanul Ucrainei din stânga Niprului între anii 1708-1722)⁹, de care până în prezent nu s-a știut nimic.

Publicarea celor două scrisori ale lui D. Cantemir adresate lui Ivan Skoropadski va permite de a cunoaște unele fapte noi din viața lui D. Cantemir în Rusia.

Documentele se publică păstrându-se caracterul și stilul proprii epocii.

Д.К.Кантемир = И.И.Скоропадскому¹⁰

Высокопочтенейший и превосходительнейший господин.

Господин Гетман

Пречестный отец Палладий¹¹ Ватапецкого во Святой горе монастыре архимандрит был в Москве и получив от Е.Ц.П.В. милостивое на монастырь Святой подаяние ныне вопрял пути паки во Святую гору. Сего мы, яко достойнаго почтения мужа, еще в Волосской земли \понеже там наш особливый монастырь есть Святого Николая, который приписан к их Втапецкому монастырю\¹² в любви содержажом и частую конверсацию и фамилиарность к ним имехом. Того ради ныне прошу об нем, дабы ваше превосходительство в проезде его, аше каковая нужда случитца, милость к нему явить благоволил. И аше препятием неудобного пути принужден\ный\ несколько

времени пробывать на Украине, дабы в протекции вашего превосходительства \пробывал - В.Ц. \. Аз же при отдании должных моих услуг и при желании всяческих благих пребываю.

Из Москвы 1714 года
генваря 20

Деметрий Кантемир

Д.К.Кантемир = И.И.Скоропадскому¹³

Ясновельможный господин. Господин гетман, давный мой благодетель

Умедлих во правду, за неполучением оказий, подобающее ясновельможности вашей учинить поздравление, обаче ныне возымев изрядный к тому случай чрез благородного господина. Черниговского полковника, господина Полуботка¹⁴, не мог оставить, чтоб не изъявить письменным сим начертанием сердечную нашу к ясновельможности вашей доброжелательства преклонность: и аше в чем способна мене к своим услугам разсудить изволите я охотно служить готов, как и служил елико мог, аше и не было между нами письменной о том корреспонденции, чему достоверный свидетель есть вышереченный господин полковник, Надеюся же, что и ясновельможность ваша по своей к нам благосклонности без соответствия нас оставить не изволит. В протчем, желая ясновельможности вашей всякого благополучия с должным респектом остаюся

Вашей ясновельможности ко услугам

готовейший

Деметрий Кантемир

В Санкт Петербурхе
1721 года, сентября 30.

NOTE

¹ P.Panaiteescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958; Dimitrie Cantemir, *Opere complete*, vol. VI, tomul I și II, București, 1996; V.Ermuratschi, *Dimitrie Cantemir*, Chișinău, 1978 etc.

² Referitor la problema cercetării moștenirii literare a lui D.Cantemir în arhivele ruse, efectuate de către Grigore Tocilescu, vezi: Ecaterina Țarălungă, *După mai mult de două veacuri și jumătate sau despre Dimitrie Cantemir - personaj al cercetărilor* în "Basarabia", Chișinău, 1992, nr. 4, pag. 109-119.

³ S.Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, București, 1924; Paul Cernovodeanu, Alvina Lazea, Mihai Caratasu, *Din corespondența inedită a lui Dimitrie Cantemir*, în "Studii. Revistă de istorie", București, 1973, nr. 5, pag. 1044-1049.

⁴ Виктор Цвиркун, *Легенды и вымыслы о жизни и деятельности Димитрия Кантемира в России*, în "Revistă de istorie a Moldovei", Chișinău, 1994, nr. 2, pag. 14-19.

⁵ Vezi: *Российский Государственный Военно-Исторический Архив (РГВИА)*, ф. 438, d. 215.

⁶ Andrei Eșanu, *Dimitrie Cantemir "Descrierea Moldovei"*. Manuscrise și ediții, Chișinău, 1987, p. 96.

⁷ Vezi: РГВИА, ф. 438, оп. 1. Д. 58, *Перепись цинотов (округов) Молдавии и Валахии*, Составитель И.Савицкий, 1811-1812 гг, д. 133, 134, 135. Материалы судопроизводства в Валахском и Молдавском княжествах etc.

⁸ I.Nicola, *Un manuscris românesc al "Descrierii Moldovei" de Dimitrie Cantemir* în "Limba și Literatura", București, 1970, vol. 25, pag. 159-161.

⁹ Ivan Skoropadski (1646-1722), hatmanul Ucrainei din stânga Niprului din 1708 până în 1722.

¹⁰ Vezi: РГВИА, Ф. ВУА, ед. хр. 25, часть 18, лл. 4.4 об.

¹¹ Călugărul Palladi a sosit în Rusia în anul 1713 pentru solicitarea de ajutor material mănăstirii Sf. Vatapet.

¹² Mănăstirea Sf. Nicolai așezată în jud. Vaslui, moșia Ualaț, a fost ctitorită de către D.Cantemir în anul 1692. (Vezi: *Cronica Episcopiei Hușilor*, vol. IV, Huși, 1998, p. 623).

¹³ Ibidem: f. ВУА, ед. хр. 25. часть 18, лл. 2=2 об.

¹⁴ Pavel Polubotoc (1660-1723). Colonel al Regimentului administrativ militar Cernigov. După moartea lui I.Skoropadski, el a îndeplinit, timp de un an, funcția de hatman al Ucrainei din stânga Niprului (1722-1723). A fost adeptul menținerii drepturilor și privilegiilor căzăcimii ucrainene încălcate de către autocrația rusă.

Arina Kraijdan

UN PROIECT DE INSTITUT ÎN MOLDOVA LA ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA

În capitolul "Lumea de partea Europei sau împotriva ei" al lucrării *Le tempus du monde*, alături de Africa, America, lumea Islamului și Orientul Depărtat, Fernand Braudel numește "ne-Europa" - teritoriul marginal al Europei de Est, astfel accentuând specificul dezvoltării lui și indicând asupra "imposibilității înțelegerii lor fără a lua în considerare umbra Europei de Vest, care se extinde asupra lor"¹.

La răscrucea secolelor XVIII-XIX Moldova s-a pomenit în vârtoarea problemelor europene: pe plan politic - problema "turcească", pe plan social-economic - cea a "capitalizării" și pe plan cultural - problema "modernizării". Moldova urma să satisfacă nu numai ambițiile politice și economice ale marilor puteri europene, dar și pe cele de "civilizare".

Către sfârșitul sec. XVIII- începutul sec. XIX în Moldova, în afară de instruirea în școlile domnești și în cele mănăstirești, se extinde tot mai mult învățământul în familie și în școlile particulare. Instruirea în familie se efectua la dorința părinților și, în mare măsură, depindea de alegerea profesorului și de posibilitatea părinților de a achita taxa pentru serviciile mentorului. O problemă aparte era calitatea instruirii copiilor de boieri și negustori, de aceea, conform cunoscutului hrisov domnesc din 1795, profesorii particulari urmau să fie examinați la Academia Domnească.

Încuviințarea respectivă a organelor de guvernământ ale țării trebuiau să aibă, de asemenea, și întemeitorii de școli particulare.

La 1811, un "oarecare G.Hoppe", cum e numit în scrisoarea senatorului rus către Divanul Moldovei, înaintează un "proiect de institut". Urmând ideile iluministe de emancipare, se propun studii pentru copiii de ambele sexe, cu unele deosebiri în programele de învățământ, care trebuiau să fie instruiți separat unii de alții" (fetele de băieți)².

Programele de studiu corespundeau tendințelor moderne ale timpului. Disciplinile au fost grupate astfel: limbile, științele și artele. În studiul limbilor atenția principală trebuia să

se acorde limbii moldovenești, apoi urmau greaca, franceza, germana, italiana, latina și rusă. Printre științe pe primul loc era plasată religia, apoi scrisul, geografia, istoria și geometria, care includea matematica și ramurile ei, după care urmau statistica, fizica, poezia, retorica, logica și dreptul natural. La arte erau trecute obiectele: desenul, muzica, dansul, scrima și arta de a călări.

Programa pentru "copiii de gen feminin" conținea patru compartimente: limbi, științe, arte și lucrul manual. Limbile: română (numită moldovenească), greacă, franceză, germană, italiană, latină și rusă. "Științele" se reduceau la cinci discipline: religia, scrisul, aritmetica, geografia și istoria cu ramurile ei. În compartimentul "arte" erau incluse: desenul, muzica și dansul, iar lucrul manual nu se specifica din cauza "multitudinii felurilor" (f.10).

Copiii trebuiau să studieze conform acestui plan începând cu vârsta de șapte ani.

Cât privește organizarea procesului de învățământ, din proiect se vede clar că se propunea o instituție de învățământ închisă - un pansion. Persoanele străine, dacă doreau să viziteze institutul sau pe cineva dintre elevi, puteau să facă aceasta doar căpătând permisiune în prealabil. Părinții "pot avea acces liber în orice timp, fără nici o piedică" în caz de îmbolnăvire a copilului. În afară de acest caz, vizitatorilor li se permitea să urmărească copiii în "orele de odihnă, când copiii dansează, se ocupă de muzică, de scrimă, călăresc, se plimbă și sunt ocupați cu alte exerciții fizice" (f. 10 verso).

Astfel, "instituția va fi lăsată în grija oamenilor învățați și experimentați... și va fi adusă la nivel de perfecție internă și externă" (f.11 verso). Se preconiza ca părinților să li se aducă dovezi privitoare la rezultatele atinse de copii și la "îndeplinirea obligațiilor din partea profesorilor" (f. 11 verso). Rezultatele trebuiau să fie testate la fiecare șase luni prin examinare publică, după ce elevii care obțineau succese erau promovați în clase superioare (f. 11 verso).

Structura instituției nu e descrisă aparte, dar poate fi desemnată după conținutul textului. De la bun început, e menționat că instituția e un proiect colectiv: "cu ajutorul unor oameni învățați experimentați am organizat această instituție, planul căreia urmează mai jos" (f. 9). În textul proiectului este indicată Direcția, hotărârilor căreia se supun slujbașii și supraveghetorii, care, la rândul lor, sunt distribuiți câte unul la fiecare grup de zece copii. Se descrie și Adunarea profesorilor, la care se va decide "modul și distribuția studiilor" și vor fi date citirii "planurile de predare" (f. 11). Astfel de adunări se vor petrece de două ori pe săptămână, "la care se vor da nu numai indicații profesorilor și elevilor, dar se vor face și meditații asupra îmbunătățirii lucrului instituției" (f. 11 verso). Pentru "grija față de sănătatea copiilor" (f. 10) se prevedea un medic.

O deosebită atenție se acorda calităților de care trebuiau să dispună profesorii: "învățătorii și instructorii trebuie să fie iscusiți, experimentați și cu comportament ales.

În afară de recomandările prezentate de profesori de la locurile precedente de muncă, "care ar servi dovadă a cunoștințelor și meritelor", profesorii erau supuși examinării, pentru a dovedi "incontestabilitatea artei lor". Pe prim plan se puneau calitățile morale ale lucrătorilor. În text se subliniază că persoanele neexperimentate și "supuse pasiunilor" vor fi expulzate (f. 11).

O parte însemnată a proiectului e destinată bugetului. Problema banilor, finanțării e ridicată încă în prima pagină a planului instituției: "până acum o astfel de instituție nu a fost deschisă, desigur, nu din cauza lipsei de dorință a celor mai luminate părți ale populației, dar din cauza multor obstacole și, îndeosebi, din cauza marilor cheltuieli, fără care nici începutul, nici perfecționarea unei astfel de instituții nu vor putea fi întreprinse" (f. 9 verso).

Pentru studii, conform programului propus, pentru "educație, supraveghere, servicii, spălarea lenjeriei, repararea îmbrăcăminte, pentru hrană și băutură, care vor fi preparate în

cel mai bun mod, fiecare elev va plăti o sumă de o sută de cervonți” (f. 12), (monedă de aur de cinci sau zece ruble) pe an. Suma indicată urma să fie introdusă pentru primul an de învățământ în volum complet, iar apoi putea să fie distribuită pentru fiecare jumătate de an.

Fiecare elev trebuia să fie asigurat de părinți sau să achite plata pentru: față de masă și douăsprezece șervețele întreținerea calului (dacă dorește să învețe arta de a călări), cărți, note, instrumente muzicale, pat, lenjerie, îmbrăcăminte, un set de tacâmuri (aceste obiecte vor fi restituite după expirarea termenului de studii), medicamente și medic (în caz de îmbolnăvire a copilului) (f. 12 verso).

În afară de achitarea taxei pentru studii, autorul consideră că pentru asigurarea activității cu succes a instituției sunt necesare: eliberarea de impozite și permisiunea de a conduce personal institutul “dacă nu pe viață, atunci cel puțin pentru zece ani” (f. 13).

Îndeplinirea ultimei condiții este considerată de senator imposibilă “din cauza împrejurărilor politice” (f. 14), însă intenția de a deschide o astfel de instituție e calificată ca utilă. Hotărârea decisivă privind deschiderea instituției respective e lăsată în seama Divanului Moldovei, deoarece “întreprinderea aceasta poate să-și înceapă funcționarea doar cu învoirea societății (locale) și respectatei stări ale boierilor” (f. 14). La finele scrisorii senatorul atenționează că va aștepta înștiințarea detaliată “privind hotărârea Divanului asupra propunerii lui G.Hoppe și indică asupra necesității specificării stării sociale a părinților, care vor putea educa copiii în cadrul unei astfel de instituții.

Doar o singură frază din întregul proiect conține informație despre posibila “specializare”. În pagina unde sunt indicate disciplinele de studiu pentru persoanele de sex masculin, după “Limbi” și “Științe”, este scris “deoarece sunt pregătiți special pentru comerț, elevii vor studia toate disciplinele ce se referă (la acest domeniu)”.

Făcând paralelă cu procesul de învățământ actual, observăm că proiectul propus de domnul Hoppe e o adevărată “cerere de finanțare” și nu numai pentru că o treime din textul proiectului vizează chestiuni financiare, dar, mai ales, pentru că corespunde celor cinci funcții pe care le îndeplinește o cerere de finanțare³.

Nu putem ști dacă proiectul dat a corespuns exigențelor timpului în care a fost scris, deoarece nu cunoaștem soarta lui de mai departe. Dosarele arhivei senatorilor din Chișinău nu conțin date privitoare la activitatea în continuare a antreprenorului Hoppe. În schimb sunt date referitoare la activitatea pansionului condus de soții Lermont la sfârșitul anului 1811 - prima jumătate a anului 1812⁴. Fenomenul nu este unic. În afară de școlile domnești și bisericesti, finanțate din vistieria statului sau din veniturile bisericii, și de instruirea în familie în secolul al XIX-lea în Moldova se practica și învățământul particular, în bază de programe de studiu actuale timpului, cu orientare la stări sociale mai largi. Astfel, un “proiect de institut” la începutul sec. al XIX-lea în Moldova, indiferent de faptul dacă a fost realizat sau nu, constituie dovadă că în învățământ tot mai mult pătrund ideile iluministe din țările avansate ale Europei.

NOTE

¹ Ф.Бродель, *Время мира*, М. Прогресс, 1992, p. 396.

² Arhiva Centrală de Stat a Republicii Moldova, fondul nr. 1, inv. 1, dosar 2630, p. 10.

³ În anul 1995 în paginile publicației *Ghidul pentru redactarea cererilor de finanțare în Europa Centrală și fosta U.R.S.S.*, susținută de Institutul pentru Administrație Locală și Serviciu Public, sunt indicate cinci funcții pe care le îndeplinește o cerere de finanțare: ea reprezintă un proiect, un plan, o solicitare, este un instrument de convingere și, în sfârșit, o promisiune și un angajament.

⁴ ACSRM, fondul nr. 1, dosar 3193.

PLAI NATAL

Ion Gumenâi

BRICENI – O LOCALITATE CU VECHI TRADIȚII ISTORICE

Reconstituirea istoriei unor așezări este un lucru foarte dificil din cauza lipsei de informații suficiente. Puține date există și cu privire la localitatea Briceni. Până în prezent n-a văzut lumina tiparului nici o lucrare în care să fi fost descris istoricul ei.

Prima mențiune documentară despre această localitate datează din 7 august 1576, când Petru voievod întărește lui Gavril logofăt un sat “anume Afancăuți ce este pe Vilia în ținutul Hotin cu loc de heleșteu și cu vad de moară în Vilia, cumpărat de la Ivașco din dresuri de întăritură ce au avut de la Ioan voievod”¹. Gavril logofătul nu a avut în posesie mult timp acest sat, deoarece, conform unui ispisoc din noiembrie același an, Petru voievod întărește lui Manuil Pilipovschi satul Adicăuți, pe care l-a cumpărat de la Gavrii².

În aceste acte așezarea este numită Afencăuți și Adicăuți. Într-un opis de documente descoperit de Al. Băleanu în actele care poartă aceeași dată ca și cele citate de noi se indică localitatea Andreicăuți³, așezată pe Vilia în ținutul Hotin. Considerăm că copistul, care a întocmit opisul, transcriind denumirea satului, a efectuat o greșeală. În primul rând, dacă admitem că localitatea era numită inițial Andreicăuți, data primei atestări documentare trebuie considerată alta, deoarece în 1562 septembrie <11> Ioan Despot dăruia lui Vartic seliștea Andreicăuți în ținutul Hotin, care a fost din ocolul Buzoviții⁴. În rândul al doilea, atât în actul citat, cât și în actul de la Bogdan Lăpușneanu, prin care acesta iarăși întărește satul lui Vartic, se arată că satul a fost domnesc și făcea parte din ocolul Buzoviței, lucru foarte important, care nu ar fi trebuit omis din acte⁵. În rândul al treilea, la 1585, noiembrie 3, Petru Șciopul porunca lui Bucium pârcălab de Hotin să cerceteze hotarul Andreicăuților, pentru care sunt în judecată Liciul, Marcu și Moisi cu Vartic⁶. Deci satul la 1585 continua să rămână în posesia lui Vartic și nu era, după cum ar trebui să fie în cazul Bricenilor, în proprietatea lui Manuil Pilipovschi. În sfârșit, în actul emis la 1587 de către Petru Șciopul se menționează că Vartic Nemeșul a vândut lui Gavrilaşcu Florea satul Andreicăuți, care acum se cheamă Varticăuți⁷. Prin urmare, este evident că Bricenii inițial n-au putut să se numească Andreicăuți.

Revenind la istoria localității Briceni, vom sublinia că ea s-a aflat și în posesia unei familii cunoscute în acele timpuri – Borâleanu. În 1589, aprilie 31, Petru Șciopul judecă neînțelegera între diacul Pilipovschi și Borâleanu, obligându-l pe Pilipovschi să întoarcă 400 de zloți lui Borâleanu, pe care i-a luat pentru cumpărarea satului Briceni⁸. În luna următoare același domn miluia pe Petriman diacul cu seliștea Dincăuți, care “acum se numește Bricenii în ținutul Hotin”. Actul mai conține și “o mărturie sârbească pentru satul Briceni ce era a lui Petriman Borâleanu diac, cum că au scos niște stâlpi de hotar și au ridicat stâlpi până unde au fost hotarul în zilele cele vechi pe unde au arătat hotar Tăutul logofăt”⁹.

Mențiuni despre hotarele acestei localități conține încă un document, dar el nu este datat, care, în opinia noastră, ține de această perioadă. Este vorba de ispisocul dat de Toma vătaful și Stoian logofăt. “Și începându-să hotarul acelu sat pe din gios de heleșteu vechi pe care l-au fost făcut Savva în zilele lui Arbure undi să numește Vadul de Piatră pe din gios di satul Briceni, undi iaste acum în hotarul Adâncăuților și de acolo la o movilă mare anume < >¹⁰ liu unde iaste stâlp pus de Tăutul și de acolo pisti vârful văii Soloneț în drum, într-un stâlp de piatră, și de acolo drumul pân la movila ce mari, în dumbravă ce să numește Războaina, apoi drumul Vascăuților în sus până la o vale și pârău în sus în margine dumbrăvii de cătră hotarul Hrimăncăuților în vârful dealului Vilăi într-un stâlp de piatră și de acolo drept pisti Vilie într-alt stâlp, lângă prisaca lui Ivașc din Hrimăncăuți din dumbravă în sus, pi amândouă părțile podețului și pân în capătul unui heleșteu ci iaste pi podeț, și de acolo podișul în sus pân la un pod ce-au fost, și de acolo drumul cel vechi, și de acolo pân la însuș un bour ci iaste pus într-un stejar, și de acolo prin vârful văii Cerlinei drumul Roșcanilor la vali, pân în margine dumbrăvii în gios undi să dispărțasc drumurile și mergi unul cătră Mihalcăuți și ul la vadul de Piatră în Vilie și apoi printri drumuri drept până în vârful dealului Vilăi în stâlpul cel de piatră iarăși pi din gios de heleșteu cel vechi de undi să începi hotarul”¹¹.

Între diacul Petriman și Simion Pilipovschi iar se iscă neînțelegeri, ei judecându-se pentru o bucată de loc, numit Vadul de Piatră, amintit în documentul menționat mai sus, de lângă Briceni, stăpân al căruia a devenit, în cele din urmă, Petriman diacul¹². Dar neînțelegerile între aceste două familii pentru localitatea Briceni nu s-au terminat. La 1592, februarie 3, Aron voievod emite un ispisoc, după judecata între jupâneasa lui Pilipovschi și fiii ei, Simion și Toader, și Petriman Borâleanu diacu, în care câștig de cauză a avut prima familie¹³.

La începutul sec. al XVI-lea satul Briceni din nou e amintit în documente, din cauza aceluiași conflict între cele două familii. Astfel, la 1619, iulie 21, Gașpar Grațiani emite un act, în urma judecății avute de Stratulat uricarul, nepotul lui Petriman Borâleanu, Ignat, ginerele lui Petriman, Zolca, sora lui, și alte rudeni a lor cu Simion Pilipovschi și ginerele său, Petrașcu Stârcea, și nepoții lor de fiu, Neculai și Grigoraș, copiii Greacăi, și alți frați pentru satul Briceni¹⁴. Satul a rămas în proprietatea familiei Pilipovschi și, probabil, a fost împărțit între membrii ei. La 1642 Vasile Lupu dă carte de întăritură lui Constantin Stârcea “ca să aibă a ține al său hotar de la satul lui de la Briceni, dinspre sat dinspre Mihălcăuți și dinspre Hrimăncăuți și dinspre alte sate pe unde au fost hotarul său vechi”¹⁵.

Constantin Stârcea a început să cumpere și alte părți de sat. La 1646 iulie 28 el cumpără de la Dumitru Bartovschi și jupâneasa lui, Alexandra, fiica lui Gheorghie Corotușco, nepoata de fiu a Griacăi și strănepoata lui Manoil Pilipovschi a patra parte din Briceni¹⁶. Doi ani mai târziu, la 1648, iulie Neculai Sălitariul, feciorul Griacăi, nepotul lui Manuil Pilipovschi, dă un zapis cu care vinde lui Constantin Stârcea a patra parte din tot satul Briceni în ținutul Hotin, asupra căruia este și ispisoc de întăritură tot din acel an de la Vasile vodă¹⁷.

Următoarea mențiune a Bricenilor este din 1654, octombrie 10, când Ștefan Tăban dă mărturie despre înțelegerea încheiată între Ionașco Mălai și feciorii săi cu Miron Stârcea “pentru apa heleșteului din Briceni ce este pe acel hotar a iazului și a morii de acolo”¹⁸. Peste cinci ani Bricenii din nou apar în actele timpului - în scrisoarea Angelușei, jupâneasa lui Constantin Stârcea, către pârcălabul de Hotin, prin care împarte fiilor ei ocinele sale, arătându-se că lui Miron Stârcea i-a revenit “satul Briceni cu heleșteu și mori”¹⁹. De la Miron Stârcea satul trece în posesia lui Prodan Drăgușescu medelnicer, despre ce se menționează în zapisul din 1675, mai 1, în care se arată că “satul întreg a devenit proprietatea medelnicerului”²⁰.

Prezintă interes și zăpisiul din 1692, septembrie 4, dat de Toader Nacul stolnicul și soția sa, Anastasia, în care este scris că "acest sat este pe Vilia și s-au numit din vechime Adicăuți și că acest sat este întărit de marii boieri acestei familie"²¹. În 1693 Nacul stolnicul și soția sa, fiica lui Prodan Drăgușescu, fost medelnicer, vând lui Iordachi Roset, mare vistiernic, "satul Briceni de la ținutul Hotin cu heleșteu și vaduri de mori și cu tot hotarul și cu toți vecinii din Briceni și din Hrubna cu 350 de lei bătuți"²².

De la începutul secolului următor nu avem nici o informație referitoare la această localitate. Însă este cert că satul Briceni, împreună cu celelalte localități care intrau în ținutul Hotin, după 1715 sunt incluse în noua raia formată de turci. Așezarea a continuat să existe și să se dezvolte și sub administrația otomană, dar din cauza lipsei de surse documentare despre ea se știe puțin. Se poate afirma că în perioada aflării sale sub stăpânirea turcilor, între 1715-1806, localitatea s-a dezvoltat continuu și s-a transformat în târgușor.

În cele din urmă, odată ocupată Basarabia și împreună cu ea și ținutul Hotin de către ruși, Bricenii, după cum ne arată cartea Divanului Cnejei Moldovei din 1809, august 7, conform cercetărilor efectuate de comisia alcătuită pentru reîntoarcerea moșiilor din raiaua Hotin vechilor proprietari, ea a fost dată familiei Rosăteștilor²³.

Din cele relatate se pot trage următoarele concluzii.

Localitatea Briceni este o veche așezare românească. Atestată documentar la 1576, inițial ea purta denumirea de Adicăuți. Faptul că satul s-a aflat în posesia unor așa familii cunoscute ca Borăleanu, Pilipovschi, Stârcea, Drăgușescu, Roset ne face să credem că din punct de vedere economic el s-a dezvoltat normal. În localitate a existat doar o formă de proprietate - cea boierească. Sub administrația otomană, Bricenii s-au dezvoltat în continuare, devenind târg.

NOTE

¹ Arhivele Statului Iași, fond documente, 146/7, f. 6, (în continuare se va cita A.S.I.).

² *Ibidem*, f. 6.

³ Alex. Băleanu, *Documente și registre moldovenești*, în "Cercetări Istorice", X-XII, p. 294-296, nr. 8, orig.

⁴ *Documente privind istoria României*, Seria A, Moldova, sec. XVI, vol. II, nr. 157, copie.

⁵ *Ibidem*, nr. 224, original.

⁶ Precizări asupra unor documente de la Filiala Arhivelor Statului Galați, în "Revista Arhivelor", I, 1990, p. 50, copie.

⁷ Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. XII, p. 156-158.

⁸ Alex. Băleanu, *op. cit.*, p. 294-296.

⁹ A.S.I., fond documente, 146/7, f.6.

¹⁰ Cuvintele în act lipsesc.

¹¹ Alex. Băleanu, *op. cit.*, p. 290-291

¹² *Ibidem*, p. 294-296.

¹³ A.S.I., fond documente, 146/7, f. 6.

¹⁴ *Ibidem*, f. 6.

¹⁵ *Ibidem*, f. 6.

¹⁶ *Ibidem*, f. 6.

¹⁷ *Ibidem*, f. 6.

¹⁸ A.S.I., fond documente, 791, f. 37 și 37 verso

¹⁹ A.S.I., fond documente, 146/7, par., f. 6, verso.

²⁰ A.S.I., fond documente, 146/7, f. 6, verso.

²¹ A.S.I., fond documente, 791/514, f. 439, verso.

²² A.S.I., fond documente, 259/2, f.1.

²³ Al. Băleanu, *op. cit.*, 294-296.

Dinu Poștarencu

PRECIZĂRI PRIVIND PRIMELE MENȚIUNI DOCUMENTARE ALE LOCALITĂȚILOR: BRICENI, DOMINTENI, DONDUȘENI, DROCHIA, FÂNTÂNIȚA, FRASIN, HORODIȘTE, MILEȘTI, OCNIȚA, PELINIA, VALEA LUI VLAD, CIOCÂLTENI

Briceni (județul Soroca)

În privința primei mențiuni documentare a satului Briceni V.Nicu consemnează că este “atestat la 16 februarie 1570 cu denumirea Căcăreaza”¹, indicând drept sursă un act datat cu 16 februarie 7078 (1570) și publicat de Gh. Ghibănescu², prin care Bogdan-vodă Lăpușneanu întărește logofătului Petre Albotă două sate pe Căinari și Cubolta. “Un loc de sat în pustiu”, se arată în act, era situat “la gura văii Speei”, pe ambele maluri ale Cuboltei, iar celălalt “loc din pustiu” se afla “la Căinari în piatră, unde se numește Răchită, iar acum se numește Alboteni pe ambe laturile Căinarului”. Hotarul acestuia din urmă începea “din piatra de sus în Răchită, care-i în Căinari, drept la deal”, trecea mai jos de vârful văii Leahului, iar de aici peste valea Leahului și peste valea Speei”, de unde ducea “la vale, la fântâna Simanului; și de aici drept în Cubolta la gura văii lui Căcărează, care se numește Pritișa; iar de acoloa drept peste deal și peste valea Crăstei la fântâna Crăstei, iar de la fântâna Crăstei” se îndreaptă spre “vechiul șleah a lui Stepano”, pe la movila Cloștei, fântâna Caplei, trecea “peste Ghilta la gura văii Hijca”, prin “valea Cuboltei, la gura văii Hrețcani”, de unde, peste dealul Berdului, ajungea în “valea Cânepei, matca Bulatii”, iar de aici “la gura Văii Bozcăi”.

Aceste două locuri de sat “în pustie” au fost întărite marelui vătav de Iași, Petrea Albotă, la 20 martie 1580, de către Iancu Sasul-voievod. Primul era “situat la gura văii Speei, pe Cubolta, pe amândouă părțile Cuboltei”, iar celălalt “pe Căinari, numit satul Alboteni”. Precizându-se hotarul locului “din pustie”, aflat “pe Căinari, la Piatra, unde se cheamă la Verbca”, în act este notat că de “la Verbca, ce este în Căinari”, el duce pe la “fântâna Simanului, iar de acolo drept în Cubolta, în gura văii lui Căcărează, apoi în jos pe Cubolta”³.

Valea lui Căcărează, “care se numește Pritișa”, conform determinării lui Alexandru Gonța, se afla “lângă Chetrosu, r-nul Drochia”⁴. Pe când Pritișa, deși toponimul în cauză este însoțit de precizarea că este vorba de valea “ce se numește Valea lui Căcărează”, potrivit constatării aceluiași A.Gonța, era situată “lângă Nădușita, r-nul Drochia”⁵. A.Gonța a mai stabilit că satul Alboteni era așezat “lângă Zgurița, r-nul Drochia”⁶.

Într-o listă de localități, întocmită în 1823, se arată că Albotenii din ținutul Iași (în 1818 ținutul Soroca fusese dizolvat) era locuit de 24 de familii⁷, iar într-o altă listă, din 1836, Albotenii este menționat împreună cu satul Bulboci⁸, ambele incluse în componența județului Soroca (reînființat la 18 decembrie 1835). Rezultă că satul Alboteni era așezat în preajma satului Bulboci. Și apoi matca pârâului Bulata (astăzi numit Bolata), cursul căruia începe la sud de satul Tătărăuca Veche, nu trece prin apropierea satului Briceni.

Prin urmare, satul Briceni nu s-a numit în trecut Căcăreaza.

În continuare V.Nicu afirmă că satului Briceni “i s-a mai zis Căcăceni”, drept temelie servindu-i un act emis la 23 martie 1587, prin care Petru Șchiopul “întărește uric lui Temus și Petrilă, un loc în pustie, în ținutul Soroca, mai jos de Verbova, unde este valea Solonețului, la fântâna lui Sivco, numit acum Căcăciani”⁹.

Din conținutul textului atrage atenția toponimului “Valea Solonețului”. Să fie vorba de râulețul Soloneț, afluent de dreapta al Răutului, care se varsă în Răut în apropierea satului Roșietici?

Toponimul Căcăceni este menționat și în alte documente ale vremii. La 6 martie 1633, Alexandru Iliș întărește mănăstirii Sf. Sava din Iași satele Broscăuți, Căcăceni, Larionești, Măsceni, Gamțeni și Mateuți din ținutul Soroca¹⁰. Într-un act, datat cu 20 februarie 1743, se menționează că satele Broscăuți, Măsceni, Căcăceni și slobozia Saucăi din ținutul Soroca constituie proprietatea mănăstirii Sf. Sava¹¹.

La 9 decembrie 1755, domnul Moldovei Matei Ghica emite o carte "prin care poruncește împlinirea a 100 lei de la locuitorii satelor: Sudarca, Braicăul, Larionești, Mișcenii, Călărăușauca, Briceni și Căcăcenii din țin. Soroca în folosul mănăstirii Sf. Sava"¹². Iar la 20 iunie 1811 logofeția Iași apelează la isprăvnicia Soroca "ca să cerceteze și să hătărăscă moșiile mănăstirii Sf. Sava, aflate în ținutul Soroca: Arionești, Unguri, Calarașevca, Miceni, Sudarca, Briceni, Căcăceni și Safca"¹³.

În ultimele două acte la care ne-am referit se vorbește de Briceni și Căcăceni ca fiind două sate aparte. Deci satul Briceni nu s-a numit anterior Căcăceni. El este menționat pentru prima dată documentar la 9 decembrie 1755.

Domenteni (județul Soroca), sat așezat pe râulețul Cubolta.

Potrivit constatării lui V.Nicu, satul respectiv a fost atestat documentar pentru prima dată la 24 decembrie 1617, "după contopirea cu satul Mihăileni"¹⁴. În act se menționează despre "două sate care sunt în ținutul Soroca, pe Căinari" - Popești și Mihăilășeni¹⁵. Cel din urmă îi aparținea aprodului Tomșa.

Referitor la situația geografică a acestuia, într-un act de la 20 februarie 1617 se precizează: "loc pustiu, unde se numește Mihăilășeni, care este în ținutul Soroca pe Căinari, la gura pârâului Camena, unde cade în Căinar, pe amândouă părțile"¹⁶. Acest loc fiind întărit de către Radu voievod aprodului Tomșa. Mihailășeni, deci erau așezați pe Căinari, pe când Dominteni – pe Cubolta. Prin urmare, nu este vorba de satul Mihăileni, contopit cu Dominteni în 1970, tot în acest an contopindu-se cu Dominteni și localitatea Văleni.

Conform unui act de la 10 noiembrie 1940, ambele sate (primul figurează cu denumirea de Mihailovca) erau subordonate administrativ Domintenilor¹⁷. Aceste două localități au fost întemeiate în anii '20 ai sec. al XIX-lea.

Consultând o hartă elaborată la 29 aprilie 1941, observăm că localitățile Mihailovca și Văleni sunt situate la vest de Domenteni, adică de partea dreaptă a Cuboltei¹⁸. Într-o listă de la 1 februarie 1942 satul figurează cu denumirea de Mihăileni¹⁹.

Satul Dominteni (numit în varianta rusă Dementievca), se arată într-un izvor din sec. al XIX-lea, se mai numea Budei sau Galița²⁰. Este cunoscut un Ion Galiț (Galița), descendent pe linie feminină al familiei Hăsnășeni²¹, localitatea, bănuim, purtându-i un timp numele.

Toponimul Galița îl depistăm într-o listă întocmită în noiembrie 1818, localitatea cu acest nume fiind un cătun, dată care poate fi considerată drept prima atestare documentară a satului Dominteni²².

Orașele Dondușeni, Drochia și Ocnîța. V.Nicu a stabilit că orașele Dondușeni și Ocnîța sunt atestate documentar întâia dată la 27 iunie 1897, iar Drochia - în 1895²³.

Autorul acestor rânduri a depistat la Arhiva Națională a Republicii Moldova un act în care aceste așezări urbane sunt menționate la o dată anterioară. Documentul reprezintă un demers adresat, la 16 decembrie 1893, guvernatorului Basarabiei de către șeful Circumscripției Poștal-Telegrafice Chișinău, prin intermediul căruia acesta îi comunica: "În legătură cu închiderea traseelor poștale Bălți – Lipcani și Hlinaia – Moghiliov-Podolsk și transportării obiectelor expediate prin poștă pe liniile de cale ferată Jmerinka – Noua Suliță și Ocnîța – Bălți, corespondența de la oficiile poștal-telegrafice situate lângă liniile respective este transportată în prezent la apropiatele gări pe drumuri de țară și, pe deasupra, doar în timpul nopții"²⁴. În continuare sunt enumerate localitățile de la care se transporta poșta și gările unde ea era adusă: de la Râșcani, județul Bălți, la gara Drochia, către ora 4 de noapte; de la Edineț,

județul Hotin, la gara Dondușeni, către ora 2 de noapte; de la Secureni, județul Hotin, la gara Ocnița, către ora 12 de noapte; de la Briceni, județul Hotin, la gara Ianăuți, către ora 3 de noapte. Întrucât transportarea corespondenței se efectua în toiul nopții, se putea întâmpla ca surugiii, în caz de viforniță, întroienire, ceață, să se abată din cale. Pentru a evita o asemenea situație, șeful ruga să fie marcate cu careva semne drumurile dintre punctele enumerate.

Fiind date dispozițiile de rigoare, ispravnicul județului Bălți îi raporta guvernatorului la 8 aprilie 1894: "Drumul de țară, pe care este transportată poșta de la târgul Râșcani la gara Drochia, a fost marcat pe timp de iarnă cu jaloane și grămezi de băligar, iar în prezent este trasat cu o brazdă adâncă"²⁵.

Fântânița (județul Edineț). S-a numit Hnilovoda, apoi Ghizdita, iar de la 23 ianuarie 1965 - Fântânița.

Prezentându-se, la 28 decembrie 1781, în fața comisiei austriece, egumenul Macarie a enumerat moșiile stăpânite de mănăstirea Voroneț, printre acestea figurând și două moșii situate în ținutul Soroca: "Ghisdita, pe vremuri Hnilovoda", și Suhlințe²⁶.

Referitor la aceste două moșii sorocene, mănăstirea dispunea de următoarele acte. În unul, datat cu 14 decembrie 1585, se menționează că frații Gheorghe Movilă, episcopul de Rădăuți, și Ieremia Movilă, mare vornic, au declarat, în prezența domnului Moldovei Petru Șchiopul, că moșii lor au dăruit mănăstirii Voroneț moșia Suhlințe din ținutul Soroca". Drept urmare, domnul "întărește mănăstirii Voroneț acest sat"²⁷.

În celălalt, de la 17 decembrie 1599, se arată că "Grigore, mare vornic al Țării de Sus, dăruiește mănăstirii Voroneț moșiile Traistieni cu heleșteu și mori, Ternauca și Hnilovoda mai sus de Răut, toate în ținutul Soroca"²⁸.

În îndrumarul bibliografic²⁹ întocmit de V.Nicu este indicată drept prima atestare documentară a satului Fântânița data de 14 decembrie 1585, ea însă, de fapt, se referă la moșia Suhlințe. Această moșie, cu denumirea puțin modificată - Suflințe, se precizează într-o sursă din 1901, era situată lângă moșia Napadova din județul Soroca³⁰.

Satul Fântânița este menționat pentru prima dată documentar într-un act de la 8 mai 7106 (1598), în care se arată că înaintea domnului Ieremia Movilă se înfățișase cu o plângere "Costin Murguleț din Frasin și Colton din Hnilovode și Grigorie din Cobolta și cu Pavel din Dumbrăveni și cu Simion din Loze..."³¹.

Frasin (județul Edineț)

În privința anului, ce indică prima atestare documentară a localității respective, în lucrarea lui V. Nicu³² s-a strecurat o greșeală tipografică. Actul cu prima mențiune referitoare la satul Frasin (în el se vorbește despre locuitorul acestui sat Costin Murguleț) este întocmit nu la 8 mai 1589, ci la 8 mai 1598 (7106)³³.

Horodiște (județul Soroca).

Conform determinărilor lui D.Haidarlı³⁴ și V.Nicu³⁵, satul în cauză este atestat documentar pentru prima oară într-un act de la 23 noiembrie 1470, publicat în *Documenta Romaniae Historica*, fiind trecut în culegerea respectivă la capitolul "Documente îndoielnice"³⁶. În act se menționează că Ștefan cel Mare a întărit lui Eustafie Rughi satele Samaleuca Mare și Samaleuca Mică, pe Nistru, și Șalvira, între Cubolta și Căinari. Samaleuca Mare și Samaleuca Mică, se precizează în continuare, se numesc și Rughi, aceste două localități mărginindu-se cu fântâna veche a lui Vasile Albul din Zgurița, cu Crișcăuții, Dealul Mare de la Teleșauca, cu moșia satului Tătăreuca. Pe când Șalvira se învecinează cu moșiile satelor Horodiște, Mândăc, Zgurița, Crișcăuți.

Neautenticitatea actului, precum au constatat specialiștii în materie, este evidentă din mai multe puncte de vedere, inclusiv și din cel al toponimelor enumerate, unele dintre care fiind atribuite localităților din preajmă mult mai târziu sau având pe timpuri o pronunțare puțin modificată.

La 22 august 1668, "Iliaș Alexandru voievod orânduiește pe Prodan din Horodiște și pe Simion din Tereșeuca, ca împreună cu megieșii să hotărnicască satul Lincăuți din țin. Soroca, al lui Grigoraș Gherman, fost vornic de poartă, dinspre satul Prediceni al lui Toader Jora, medelnicer"³⁷. Această dată poate fi considerată drept prima mențiune documentară a satului Horodiște.

Milești (județul Ungheni). Z. Șofranksy afirmă într-un articol despre satul Milești, publicat în paginile hebdomadarului *Literatura și Arta*, că atestarea documentară a datei de întemeiere a localității "ține de anul 1439, în această primă mențiune vorbindu-se "de prisaca Visoca pe Botna, lângă Rădenii Vechi, pe care Ștefan cel Mare (*sic!*) o dăruiește Mănăstirii Poiana (sau, probabil, Pobrata)"³⁸.

Dar să apelăm nemijlocit la act, eliberat la 10 mai 1439, la Vaslui, de cancelaria domnească a lui Ștefan voievod (adică Ștefan al II-lea, fiul lui Alexandru cel Bun), prin care i s-a "dat mănăstirii din Poiană, unde este hramul Sf.Nicolae, o prisacă pe Botne, anume prisaca de la Visoca"³⁹. Mănăstirea din Poiană este cu adevărat mănăstirea Pobrata⁴⁰. Râul Botna însă curge prea departe de s. Milești, mai aproape de care își duce apele la vale râul Bâc. Comun cu s. Milești este doar toponimul Visoca. Într-o tipăritură din secolul trecut se arată că Mileștii, sat moșieresc și răzășesc din județul Chișinău, se află lângă movila Vâsoca⁴¹. În fragmentul reprodus se vorbește însă de un alt loc numit Visoca, situat pe Botna. Conform opiniei expuse de A.I.Gonța, Visoca respectivă (numită încă Prisaca Înaltă, Prisaca din Sus) s-a aflat, probabil, în perimetrul raionului Slobozia⁴², cu alte cuvinte în zona vărsării râului Botna în Nistru.

Deși V.Nicu îl anunță pe cititor că satul este atestat în anul 1442, el nu include în șirul surselor cu referințe la Milești pe cea care conține această atestare documentară⁴³.

După D.Haidarlî, satul Milești este atestat, probabil, în 1553/1554 (7062)⁴⁴, indicând și izvorul ce cuprinde documentul publicat⁴⁵, determinare pe care o considerăm valabilă, doar omițând cuvântul "probabil".

Pelinia (județul Bălți). În *Dicționarul statistic al Basarabiei*, fără a fi indicată sursa de rigoare, este notat că satul Pelenia sau Pelenei din plasa Slobozia - Bălți, județul Bălți, a fost întemeiat în anul 1758⁴⁶. Această dată se repetă în câteva publicații apărute ulterior⁴⁷. Deoarece lipsește suportul documentar, datarea în cauză este pusă la îndoială.

Despre un sat Pelenei se vorbește în *Catastihul vămilei Moldovei* pentru anul 1765, publicat de Gh.Ghibănescu. În "tabla vămii Movilăului"⁴⁸, cu data de 11 decembrie, este înregistrat pe scurt că Ștefan, care "merge la sat la Pelenei", a achitat taxa vamală în sumă de 96 aspri pentru "2 balercuțe 4 vedre horilcă"⁴⁹. Din această înscriere laconică nu este clar unde era așezat satul spre care negustorul ținea calea.

Făcând parte din componența ținutului Soroca, satul Pelinia figurează în cadrul recensămintelor populației Moldovei, efectuate de autoritățile rusești de ocupație pe parcursul războiului ruso-turc din anii 1768-1774. În cel din 1772-1773, având 30 de gospodării și aparținând mănăstirii Neamț, îl găsim inclus în stanul "Câmpului de Sus, enumerat alături de satele Bădiceni, Mălcăuți, Horodiște, Climăuții de Sus, Cernoleuca. În listă mai sunt înșiruite denumirile satelor Sudarca, Târnova, Ghizdita (actualmente Fântânița), Mândâc, Zgura, Șurile, Cotova⁵⁰. Dintre toate aceste localități satul Șurile (contopit în septembrie 1970 cu satul Chetrosu) este situat cel mai la sud, prin urmare actualul sat Pelinia, dacă exista în perioada respectivă, nu era încadrat în ocolul Câmpului de Sus. Ocolul Câmpului de Jos cuprindea în partea lui de est satele Răspopeni, Cobâle, Cunicea, în partea de nord - Căinari, Izvoare, iar la vest - Dobrușa, Bălțile (actualul oraș Bălți). Rezultă că teritoriul Peliniei de azi intra sau în componența ocolului Câmpului de Jos, sau în ținutul Iași.

În 1774, în corespundere cu datele recensământului populației efectuat în 1774, satul Pelinia avea 43 de case și continua să fie proprietatea mănăstirii Neamț, totodată, era subordonat

din punct de vedere administrativ aceluiași ocol - Câmpul de Sus⁵¹. Comparativ cu recensământul precedent, componența localităților incluse în cadrul ocolului Câmpului de Sus diferă. Limitele lui coboară mult spre sud, cuprinzând o serie de sate ce figurează, la 1772-1773, în ocolul Câmpului de Jos, printre care se numără Bălțile și Biliceni, ceea ce derutează în ce privește determinarea poziției geografice a actualului sat Pelinia. Deoarece Pelinia, semnalată în lista recensământului, intra în componența aceluiași ocol, extins spre sud, împreună cu viitorul oraș Bălți, se crează impresia că este vorba anume de Pelinia actuală. Există însă în datele ultimului recensământ realizat de ruși un detaliu care spulberă impresia creată: este indicată distanța în ceasuri de la fiecare sat până la Soroca. Astfel, depărtarea de la Pelinia până la centrul ținutului este de 6 ceasuri. Tot atâta se parcurgea de la Cotova, Macareuca. Pe când de la Bălți - 10 ceasuri, de la Biliceni - 11 ceasuri. Prin urmare, satul Pelinia, menționat la 1772-1774, era așezat mai aproape de Soroca decât Pelinia de azi.

În anii '20 ai sec. al XIX-lea la Pelinia funcționa o stație de poștă, pentru care, potrivit decretului Sfatului Suprem al Basarabiei din 29 iulie 1826, urma să fie construită o casă nouă⁵². Iar dintr-o hartă poștală a Basarabiei din prima jumătate a sec. al XIX-lea, elaborată de inginerul cadastral al Basarabiei Bogdan Eitner, aflăm că stația de poștă Pelinia se afla de-a lungul drumului poștal ce ducea din Bălți spre Otaci, urmând după stația de poștă Nădușita (în prezent satul Gribova), deci spre nord de Soroca și la vest de Tătărauca Veche⁵³.

Într-o listă de proprietăți, întocmită în 1861, este notat că în județul Soroca exista moșia nepopulată Pelinia ce aparținea mănăstirii Neamț⁵⁴. Aceeași informație o furnizează și altă listă de proprietăți, cu date acumulate către ziua de 1 ianuarie 1865⁵⁵. Satul Pelinia însă făcea parte în acel timp din județul Iași. În 1850, aparținând vornicesei Smaranda Lascarache Bogdan, aflată în supușenia Moldovei, el era locuit de 244 de familii (623 oameni de gen masculin și 588 de gen feminin)⁵⁶. Către data de 1 ianuarie 1865 era stăpânit de moșierul Bernadachi⁵⁷.

Așadar, în zona de nord a Basarabiei au existat două localități numite identic - Pelinia. Când totuși a fost menționat documentar pentru întâia dată satul Pelinia, așezat la nord de orașul Bălți?

O listă de localități ale Basarabiei, datată cu anul 1839, conține precizarea că satul Pelinia din județul Iași se mai numește și Singurenii Noi⁵⁸. În Condica Liuzilor din 1803 este indicat doar un singur sat cu numele de Sângureni, care, având 78 de oameni, era proprietate a mănăstirii Sf.Spiridon din Iași și, împreună cu Hăsnășenii, făcea parte din ocolul Câmpului de Jos, ținutul Soroca.

La 1817, cu ocazia recensământului populației, realizat de administrația rusă, sunt înregistrate deja două sate purtând numele de Singurenii - Vechi și Noi. Primul, cu 40 de gospodării, era situat pe moșia mănăstirii Sf.Spiridon, iar al doilea, cu 186 de gospodării, se întindea pe moșia vornicului Dimitrie Bogdan. Ambele, împreună cu satele Slobozia-Bălți, Hăsnășenii de Jos și Hăsnășenii de Sus, erau incluse în componența ocolului Răut, ținutul Soroca⁵⁹.

În lista bisericilor basarabene, existente la 1812-1813, întocmită de către Ion Halippa în baza informațiilor extrase din formularele depozitate la arhiva Consistoriului chișinăuian, sunt prezente denumirile ambelor sate, în ele bisericile având același hram - al Arhistratigilor, adică al marilor voievozi Mihail și Gavriil. Cea mai veche mențiune indicată în formular referitoare la biserica din Singurenii Noi datează din 1791, iar cea privitoare la biserica din Singurenii Vechi - din 1813⁶⁰. Aceste date par a fi incredibile. În cazul de față s-a strecurat, bănuim, o greșală, confundându-se Singurenii Vechi cu Singurenii Noi, ultimul, dacă e să dăm crezare precizării la care ne-am referit că ulterior s-a numit Pelinia, fiind întemeiat după anul 1809.

La 1835, biserica din Pelinia avea hramul Sf.Mihail⁶¹, în locul căreia, în 1880, este ridicată din piatră biserica Acoperământul Maicii Domnului⁶². Conform informațiilor, puse, în anii

1906-1907, la dispoziția Consiliului Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Basarabia de către clerul bisericilor, sfântul locaș cu hramul Sf. Arhistratig Mihail din Singureni a fost construit din lemn în 1818⁶³, iar într-o publicație de mai târziu e consemnat că a fost zidit la 1816⁶⁴.

Știri referitoare la viitorul sat Pelinia extragem dintr-un studiu elaborat pe bază de documente de către istoricul Ion Halippa și intitulat "Cu privire la istoria de familie a nobililor Hasnaș"⁶⁵. În el se relatează că în aprilie 1808 s-a prezentat în fața senatorului S.S.Kușnikov, președinte al Divanurilor din Principatele Moldova și Țara Românească, negustorul din orașul rusesc, Nejin, Dementie Simion Hasnaș, reprezentant al Hasnașilor, rămas orfan de mic copil și dus în Siberia de un negustor, și frații săi cu scrisoare protectoare din partea contelui S.Apraksin de a interveni pentru a-și recăpăta moșia părintească Hăsnășeni din ținutul Soroca, stăpânită de urmașii decedatului vistiernic Lascarache Ruset, ultimul însușind-o pe nedrept. Printre urmașii vistiernicului se număra și vornicul Dimitrie Bogdan, căsătorit cu fiica acestuia. Moșia Hăsnășeni se mărginea cu satul Singureni al mănăstirii Sf.Spiridon, la vest de care, se specifică în actele vremii, era situată moșia nepopulată Singureni a vistiernicului L.Ruset, pe care, a luat ființă ceva mai târziu satul Singureni Noi.

Sandu Dumbravă din Corlăteni, ținutul Iași, în vârstă de 80 de ani, a confirmat, la 26 octombrie 1808, în calitate de martor, că moșia Hăsnășeni a aparținut Hăsnășenilor. Acest Dumbravă locuise anterior în Pelinia, adică, considerăm noi, în Pelinia ce aparținea mănăstirii Neamț.

Prin decizia Divanului din 8 mai 1809, Hăsnășenii câștigă procesul, lor înapoiindu-li-se șapte părți din trupul moșiei, iar urmașilor vistiernicului L.Ruset revenindu-le a opta parte. Pentru delimitarea părților Divanul l-a trimis pe biv vel banul Teodor Balș, care, la 26 iunie 1809, înainte de a începe procedura de împărțire a moșiei Hăsnășeni, a stabilit mai întâi hotarul deplin al ei. Cu acest prilej împuternicitul mănăstirii Sf.Spiridon a arătat că moșia Singureni a mănăstirii respective se învecinează la vest cu moșia nelocuită Singureni a casei vistiernicului L. Ruset.

Astfel, satul Singureni Noi, căruia i s-a zis peste careva timp Pelinia, ia naștere în perioada 1809-1817. Deoarece actul cu datele recensământului din 1817, la care am apelat mai sus, întocmit de sulgerul Iordache Gafencu și medelnicerul Ioan Strezescu, responsabili de efectuarea recensământului populației în ținutul Soroca, este semnat la 26 mai, această dată și poate fi considerată drept prima mențiune documentară a satului Pelinia.

Valea lui Vlad (județul Bălți). După V.Nicu, satul este "atestat la 30 octombrie 1797"⁶⁶, drept sursă documentară servind o mărturie hotarnică a două moșii din ținutul Orhei - Sfinteni și Valea lui Vlad⁶⁷.

În actul respectiv se vorbește nu de satul Valea lui Vlad, ci de moșia nepopulată cu această denumire, care, în urma hotărnicirii ei, a fost împărțită în 6 bătrâni. Satul, prin urmare, nu exista în acel timp. Dacă ar fi ființat din 1797, el, negreșit, avea să figureze în cadrul recensământului populației Basarabiei din 1817.

La 6 august 1846, judecătoria județeană Iași i-a raportat guvernatorului militar al Basarabiei, P.I.Fiodorov, despre existența în județul Iași a coloniei evreiești Valea lui Vlad, în care locuiau 148 oameni de sex masculin și 123 de sex feminin. Terenul pe care se înșira colonia fusese cumpărat în 1836 de la nobilul Hasnaș de o seamă de evrei strămutați din gubernia Podolia. Colonia, se subliniază în actul vremii, a apărut în 1841⁶⁸, an care și reprezintă prima atestare documentară a satului Valea lui Vlad.

Ciocâlteni (județul Orhei). Într-o lucrare recent apărută Ion Leașco afirmă: "Prima atestare a localității, unde mai târziu a fost întemeiată așezarea Ciocâlteni, ține de anul 7962 (1554)⁶⁹ (corect: 7062). Drept sursă documentară i-a servit un hrisov de danie, scris la Huși,

în 1554, prin care Alexandru Lăpușneanu întărește lui Cazan, pârcălab al Sorociei, “două locuri din pustiu pe apa Răutului, mai jos de Sărăteni și mai jos de gura Săgălii, la fântâna Oanei și alt loc la fântâna vornicului Puliiac, la stâlpul de piatră unde a fost coșar Neagul”⁷⁰.

După Gh.Ghibănescu, “locul arătat aici prin uric vine azi în ținutul Orheiului, unde se găsește și satul Sărăteni și apa Sagăul”⁷¹.

Deși în textul hrisovului e notat că acele două locuri “din pustiu”, “cu livezi și cu iazuri... și cu toate locurile ce sunt împotriva acelei bălți și fânaș”, erau așezate pe apa Răutului, mai jos de Sărăteni și de gura Săgălii (și nu “la gura Săgălii”, precum reproduce greșit I.Leașco sumarul hrisovului), totuși, poziția lor nu este pe deplin clară. Nu cunoaștem, mai întâi de toate, pe care mal al Răutului i-au fost repartizate ele pârcălabului. Au putut fi situate și pe malul drept. Prin urmare, și clișovenii pot declara că pe unul din acele locuri a fost întemeiat satul lor. Dar pe care anume? Rămâne o enigmă unde s-au aflat acele două fântâni pomenite în hrisov. Și apoi, în text se vorbește de două moșii nepopulate, pe care nu știm dacă ulterior au fost înființate localități sau nu. Putem doar admite, ceea ce este necesar să confirmăm printr-un act al vremii.

La 7 mai 1637, Vasile Lupu “rânduiește pe Harea din Verejeni să aleagă și să stâlpească partea de ocină ce are Moga din Ciocâlteni, în moșia Căcărezeni”⁷². Această dată, stabilită de V.Nicu în îndreptarul său bibliografic⁷³, trebuie considerată drept prima atestare documentară a Ciocâltenilor.

NOTE

¹ V.Nicu, *Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi*, Chișinău, 1991, vol. 1, p. 91.

² Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, Iași, 1906, vol. 1, partea I, p. 134-136.

³ *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacul XVI*, București, 1951, vol. III, p. 133.

⁴ Alexandru I. Gonța, *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*, București, 1990, p. 271.

⁵ *Ibidem*, p. 204.

⁶ *Ibidem*, p. 16.

⁷ A.N. a R.M., f. 5, i. 3, d. 747, f. 188.

⁸ A.N. a R.M., f. 6, i. 2, d. 938, f. 230.

⁹ *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, București, 1957, vol. I, p. 195.

¹⁰ *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, București, 1971, vol. XXI, p. 394.

¹¹ P.Mihailovici, *Regestele actelor moldovenești din Arhiva de la Constantinopol al Sf. Mormânt*, Chișinău, 1934, p. 25.

¹² *Ibidem*, p. 27.

¹³ *Ibidem*, p. 45.

¹⁴ V.Nicu, *Op. cit.*, vol. I, p. 313.

¹⁵ *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacul XVII*, București, 1956, vol. IV, p. 218.

¹⁶ *Ibidem*, p. 102.

¹⁷ A.N. a R.M., f. 2948, i. 1, d. 10, f. 299.

¹⁸ A.N. a R.M., f. 2948, i. 1, d. 33, f. 310.

¹⁹ *Buletinul provinciei Basarabia*, 1 februarie 1942, nr. 2, p. 41.

²⁰ А.Защук, *Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Военное обозрение Бессарабской области*. Санкт-Петербург, 1863, p. 236.

²¹ *Труды Бессарабской Губернской Ученной Архивной Комиссии*, Кишинэу, 1902, том II, p. 201.

²² A.N. a R.M., f. 3, i. 1, d. 28, f. 41 v.

²³ V.Nicu, *op. cit.*, vol. I, p. 314, 322; vol. II, p. 89.

²⁴ A.N. a R.M., f. 6, i. 4, d. 255, f. 1.

²⁵ *Ibidem*, f. 4.

²⁶ Toader Balan, *Documente bucovinene*, Cernăuți, 1939, vol. V, p. 163.

- ²⁷ *Ibidem*, p. 164.
- ²⁸ *Ibidem*.
- ²⁹ V.Nicu, *Op. cit.*, vol. I, p. 352.
- ³⁰ *Бессарабские губернские ведомости* дин 4 octombrie 1901, p. 6.
- ³¹ *Surete și izvoade*, Publicate de Gh. Ghibănescu, Iași, 1914, vol. IX, p. 67.
- ³² V.Nicu, *Op. cit.*, vol. I, p. 359.
- ³³ *Surete și izvoade*. Publicate de Gh. Ghibănescu, Iași, 1914, vol. IX, p. 67.
- ³⁴ D.Haidarlî, *Materiale documentare în ajutorul cercetărilor istoriei satelor și orașelor din Moldova*, în "Revista de Istorie a Moldovei", 1992, nr. 3, p. 59.
- ³⁵ V.Nicu, *Op. cit.*, vol. I, p. 442.
- ³⁶ *Documenta Romaniae Historica. A.Moldova*, București, 1976, vol. II, p. 441-442.
- ³⁷ *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, București, 1968, vol. III, p. 356.
- ³⁸ *Literatura și Arta*, 15 aprilie 1999, p. 7.
- ³⁹ *Documente privind istoria României. A.Moldova*, București, 1954, vol. I, p. 161.
- ⁴⁰ Alexandru I.Gonța, *Op. cit.*, p. 156.
- ⁴¹ *Бессарабская область. Список населенных мест по сведениям 1859 года*, Санкт-Петербург, 1861, p. 3.
- ⁴² Alexandru I-Gonța, *Op. cit.*, p. 202.
- ⁴³ V.Nicu, *Op. cit.*, vol. II, p. 41.
- ⁴⁴ D.Haidarlî, *Op. cit.*, în "Revista de istorie a Moldovei", 1993, nr. 1, p. 58.
- ⁴⁵ *Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, 1961, vol. I, p. 66.
- ⁴⁶ *Dicționarul statistic al Basarabiei*, Chișinău, 1923, p. 100.
- ⁴⁷ *Enciclopedia sovietică moldovenească*, Chișinău, 1975, vol. 5, p. 180; V.Nicu, *Op. cit.*, vol. II, p. 122, *Dicționarul statistic al Moldovei*, Chișinău, 1994, vol. III, p. 1119.
- ⁴⁸ "Vama Movilăului avea sub administrația sa două vaduri, unul al Iarovei, azi în dreptul târgușorului Iaroga, și altul al Cremenciucului, în dreptul târgului Mihailovca" (Gh.Ghibănescu, *Catastihul vănilor Moldovei*, Iași, 1921, p. 9).
- ⁴⁹ Gh. Ghibănescu, *Catastihul vănilor Moldovei*, Iași, 1921, p. 30.
- ⁵⁰ *Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, 1975, vol. VII, partea I, p. 161-162.
- ⁵¹ *Ibidem*, p. 357.
- ⁵² A.N. a R.M., f. 3i, d. 753, f. 461.
- ⁵³ A.N. a R.M., f. 11i, l, d. 15, f. 1.
- ⁵⁴ *Записки Бессарабского Областного Статистического Комитета*, Кишинэу, 1864, том I, p. 234.
- ⁵⁵ *Записки Бессарабского Областного Статистического Комитета*, Кишинэу, 1867, том II, p. 140.
- ⁵⁶ A.N. a R.M., f. 134, i. 2, d. 298, f. 208-269.
- ⁵⁷ *Zapiski...*, *Op. cit.*, vol. II, p. 133.
- ⁵⁸ A.N. a R.M., f. 5, i. 3, d. 747, f. 226 v.
- ⁵⁹ *Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии*, Кишинэу, 1907, том III, p. 66.
- ⁶⁰ *Ibidem*, p. 281.
- ⁶¹ A.N. a R.M., f. 134, i. 2, d. 120, f. 12.
- ⁶² *Dicționarul statistic al Basarabiei*, p. 100.
- ⁶³ *Труды Бессарабского Церковного Историко-Археологического Общества*, Кишинэу, 1910, ed. I, p. 31.
- ⁶⁴ *Аниарул Епархiei Chișinăului și Hotinului*, Chișinău, 1922, p. 17.
- ⁶⁵ П.Халиппа, *К фамильной истории дворян Аснашей*, în "Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии". Кишинэу, 1902, том II, p. 181-214.
- ⁶⁶ V.Nicu, *Op. cit.*, vol II, p. 387.
- ⁶⁷ L.T.Voga *Documente basarabene*, Chișinău, 1938, vol. XX, p. 190-198.
- ⁶⁸ A.N. a R.M., f. 2, i. 1, d. 4863, f. 10.
- ⁶⁹ I.Leașco, *Plaiul natal al Ciocâltenilor de pe malul Răutului*, Chișinău, 1999, p. 12.
- ⁷⁰ *Surete și izvoade*, publicate de Gh.Ghibănescu, Iași, 1914, vol. IX, p. 32.
- ⁷¹ *Ibidem*, p. 34.
- ⁷² *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, Publicate de Aurel V.Sava, București, 1944, p. 72.
- ⁷³ V.Nicu, *Op. cit.*, vol. I, p. 189.
- ⁷⁴ "De la rusescul stan - ocol.

RECENZII

Irina Condrea

**MOLDOVA ÎN EPOCA FEUDALISMULUI,
VOL VIII, DOCUMENTE MOLDOVENEȘTI DIN SECOLUL AL
XVIII-LEA (1711-1780). CĂRȚI DOMNEȘTI ȘI ZAPISE**
Coordonator: membru corespondent al A.Ș.M. *Demir Dragnev*.
Volum întocmit de *Larisa Svetlicinâi, Demir Dragnev și Eugenia
Bociarov*, Chișinău 1998, 247 pagini + 7 planșe

Lucrul de valorificare a documentelor medievale constituie unul dintre domeniile prioritare de investigație în cadrul Institutului de Istorie al A.Ș.M. pe parcursul a câtorva decenii, cercetătorii de la acest institut au studiat fondurile mai multor arhive, pentru a depista și publica documentele istorice referitoare la epoca medievală. Grație acelei îndelungate și migăloase munci arheografice, au fost puse în circuitul științific sute și mii de acte oficiale, începând cu documentele din epoca lui Ștefan cel Mare și ajungând, în prezent, până în sec. al XVIII-lea. Acest corpus de documente s-a constituit într-o serie tematică cu titlul generic "*Moldova în epoca feudalismului*", începută în 1961 (data apariției primului tom) și ajunsă astăzi la volumul VIII, apărute în 1998.

Alcătuitorii acestui volum —Larisa Svetlicinâi, Demir Dragnev și Eugenia Bociarov (coordonator - Demir Dragnev, membru cor. al A.Ș.M.) au reușit, în pofida multor dificultăți, să mențină nivelul publicației printr-o selecție atentă a materialelor (majoritatea originale) și printr-o prelucrare arheografică competentă.

Volumul VIII conține documente moldovenești din sec. al XVIII-lea – cărți domnești și zapise din anii 1712-1750. Majoritatea actelor provin din cancelariile domnești, fiind emise de domnitorii Nicolae Mavrocordat, Mihail Racoviță, Constantin Mavrocordat, Ioan Mavrocordat.

Conform concepției inițiale, puse în baza întregii serii, și actualul volum cuprinde documente depozitate numai în arhivele din fosta U.R.S.S., din orașele Moscova, Sanct-Petersburg, Kiev, Cernăuți, Chișinău. La Selecții s-a ținut cont și de un anumit "criteriu teritorial" al conținutului, căci materialele se referă numai la proprietățile funciare și tranzacțiile încheiate în ținuturile dintre Prut și Nistru – Orhei, Lăpușna, Soroca, Iași, Cernăuți. Acest "criteriu teritorial" conturează clar aria investigațiilor și excluzând într-o anumită măsură repetările, contribuie la completarea unui mare spațiu informațional din seria "*Documenta Romaniae Historica*", publicată sub auspiciile Academiei Române.

Forma în care sunt prezentate documentele este, în fond, analogică cu cea adoptată în "*Documenta...*", deoarece, spre deosebire de volumele anterioare, nu se mai dau traducерile

în limba rusă sau invers, dar nici textul original, scris cu caractere slavone. Toate actele sunt transcrise cu alfabet românesc, în conformitate cu normele adoptate pentru asemenea texte.

Totuși, considerăm că varianta ideală (într-o eventuală ediție pentru filologi) ar fi fost reproducerea originalului cu alfabet slavon, așa cum era conceput inițial, urmată de transcrierea conform normelor actuale, cu atât mai mult cu cât această tehnică a fost utilizată, într-un fel sau altul, în celelalte volume ale seriei "*Moldova în epoca feudalismului*". Prin transcriere se păstrează doar conținutul documentului, iar forma, în mare parte se pierde, originalul este interpretat numai de alcătuitori, iar alți specialiști nu mai au posibilitatea s-o facă. Trebuie să menționăm totuși că documentele din volumul VIII au fost reproduse cu fidelitate, alcătuitorii au dat o transcriere îngrijită, făcută cu multă acuratețe, ceea ce facilitează consultarea textului. Documentele se citesc fluent, divizarea în fraze și alineate a fost făcută cu discernământ, așa încât stilul administrativ al epocii apare în toată plinătatea sa. Mai mult chiar, în unele acte pot fi găsite reflecții filosofice, sentințe și cugetări expuse într-o manieră elegantă și într-un limbaj ce reflectă destulă grijă pentru cultivarea stilului înalt. Nu rezistăm ispitei de a reproduce un scurt pasaj dintr-un document emis de Constantin Mavrocordat la 1734: "*După cum sfântul Grigore Bogoslovul zice :socotește că făcându-i bine lui Dumnezeu te asemeni, ce dară tuturor stăpânilorilor, se cade să aleargi spre această materie, adecă a facerii de bine, și cât va fi prin putințe, sârguind cătră toți supușii, asemenea să verse bunătate sa, însă nu cătră toți, toate, după cum zice sfânta evanghelie, cea fiiaste căruia după măsura stării sale, pentru că darul, cu bună socoteală făcându-se, cu adevărat se numeaște dar*" (doc. 95).

Volumul este însoțit de câțiva indici foarte utili: "Indice de nume", "Indice de materii", "Indice geografic". Am sugera că pentru următoarele volume ele să nu fie atât de lapidare, ci să cuprindă și anumite informații, de exemplu, despre persoana respectivă, cum este făcut indicele în *Documenta Romaniae Historica*. Aici indicele concretizează multe lucruri și prezintă interes chiar și pentru nespecialiști. Să zicem, consultând vol. XXIV, am avut plăcuta surpriză de a constata că nu au lipsit din viața socială a țării cei al căror nume îl poartă subsemnata: Condrea diac, Condrea din Gănești, Condrea din Măgura, din Todirești, din Zmeești...

Prin aceste volume de documente sec. al XVIII-lea ne întinde o mână nouă, celor care vom pași pragul mileniului trei. Și merită toată considerația cei care facilitează această legătură de spirit.

Ion Chirtoagă

O SCRIERE CONTEMPORANĂ NEOBIECTIVĂ DESPRE TRECUTUL CETĂȚII TIGHINA

Recent a văzut lumina tiparului lucrarea lui Gh. Astvațaturov despre cetatea Tighina¹, care cuprinde 7 capitole, în care sunt tratate probleme cu privire la apariția acestei fortificații, construcția și reconstrucția ei, persoanele întemnițate, operațiile militare ce s-au desfășurat aici în sec. XVI-XVII. În baza multiplelor materiale publicate în diferite studii științifice, culegeri de documente etc., autorul face o încercare de a scrie istoria fortificației și localității, începând de la apariția lor și până în a doua jumătate a secolului trecut. Unele perioade ale istoriei cetății sunt descrise mai reușit, altele mai puțin. Neîndestulător sunt documentate, mai ales, primele compartimente ale lucrării. Publicația conține multe erori și declarații neîntemeiate, la unele din ele oprindu-ne în continuare.

Afirmând că în sec. al XV-lea la Tighina se afla doar un punct vamal (p. 9), Gh. Astvațaturov nu amintește de faptul că la trecerile peste râurile mari, cum este cursul inferior al Nistrului, unii pescari și agricultori locali erau încadrați și în realizarea diferitelor lucrări în legătură cu acestea. În apropierea trecerii de la Tighina se aflau străjeri subordonați domnului Moldovei, care asigurau securitatea călătorilor și a bunurilor acestora. La paza trecerii de la Rașcov participau țăranii din localitatea Caraul (microtoponimul Calaur este înregistrat în apropierea satului Caterinovca), iar a celei din apropierea Tighinei - locuitorii din Carasu (în tătară *Apă Neagră*), numit și Cern, din stânga Nistrului (astăzi o suburbie, Ciornaia, a Grigoriopolului)², menționat în lista localităților Moldovei din anii 1387-1392³. Însă treptat, punctele de deservire a călătorilor se concentrează pe malul drept al Nistrului. Drept mărturie servește privilegiul lui Alexandru cel Bun oferit liovenilor (1408): "Iar cine merge spre părțile tătarești (va plăti)... în Cetatea Albă o jumătate de rublă de argint, iar cine nu va merge la Cetatea Albă, va da la Tighina ca și la Cetatea Albă, afară de plata trecătorii, iar la strajă de fiecare car câte 12 groși"⁴. Prin urmare, la Tighina se aflau nu numai vameși, dar și diferite servicii constituite (potrivit recensământului otoman din 1570) din zeci de barcații și oameni înarmați, care asigurau trecerea peste râu, securitatea călătorilor și a averii lor. Călătorii plăteau nu numai vamă, ci și "plata trecătorii" și "la strajă".

De la vadul Tighina porneau drumuri spre centrul Moldovei, gura Dunării, Cetatea Albă, Crimeea și în alte direcții. La dispoziția călătorilor localnicii puneau alimente, apă potabilă, iar, uneori, și căruțe cu surugii. Pentru pregătirea bărcilor, căruțelor, deservirea transportului era nevoie de lemnari, fierari, rotari și de alți specialiști. Călătorii erau deserviți de producători ori de intermediari. Astfel se înfiripase un mic Centru de comerț. Deși în sec. al XV-lea Tighina încă nu putea fi considerată oraș, dar nici localitate rurală simplă ori punct vamal. Chiar și unii demnitari din Polonia și Lituania tindeau să aibă relații bune cu Moldova pentru a înființa puncte vamale noi în stânga Nistrului. În 1402 Svidrigiello, fratele regelui polon, pretindea la localitățile "Czarnygrad, Kaczakenov Mayak și Karawul"⁵. Pelerinul Zosima (1419) menționează că la un vad de la Nistru călătorul plătește o vamă moldovenilor (pe malul drept al Nistrului) și o taxă lituanienilor (cu certitudine, în stânga râului), însă ultima este împărțită între ei, adică între serviciile celor două state⁶.

Deși s-au păstrat mai multe documente oficiale, de exemplu, cele patru privilegii date de domnitorii Moldovei liovenilor (1408, 1434, 1456, 1460), în care este confirmată apartenența Tighinei Țării Românești de la est de Carpați, Gh. Astvațaturov aduce drept

dovadă relatările călătorilor străini, pentru a-și argumenta teza că în sec. al XV-lea localitatea Tighina nu exista, aici fiind doar o câșlă tătarească, care ar fi aparținut beiului Teghin din neamul Șirinilor. În sprijinul supoziției sale el se referă la inscripția următoare: "Acesta e mormântul lui Șirin..."⁷, pe care, chipurile, în 1618 cronicarul turc I. Pecevi ar fi citit-o în stânga Nistrului. Trebuie de la bun început de spus că nu se știe precis când a apărut această inscripție și nici cui a fost dedicată, după cum nu există informații despre decesul acestui Șirin. Ce legătură să aibă această inscripție cu istoria vechii localități românești de la Nistru? Însă pentru a-și susține afirmațiile, care nu sunt suficient argumentate, iar unele chiar greșite, Gh. Astvațaturov caută exemple în istoria spațiului carpato-nistean și a altor pământuri, unde turanicii au locuit un timp îndelungat ori au întreprins incursiuni războinice.

La p. 16-17 se menționează că împăratul bizantin Constantin Porfirogenetul ar fi scris despre cetățile de pe Nistru. De fapt basileul a amintit de Aspron și de alte localități antice de pe malul Niprului, aflate în sec. al X-lea în ruine. Istoricul V. Grecu susține că Niprul este înlocuit cu Nistru⁸. La drept vorbind, C. Porfirogenetul relatează despre ruinele Olbiei și nu ale Tirasului, în apropierea Tighinei nefiind descoperite urmele vreunei cetăți antice grecești. Nici pecenegii n-au construit cetate din lut la Tighina, după cum afirmă G. Astvațaturov, afirmație complet eronată, în primul rând, pentru că cetățile se făceau din piatră ori din lemn; în rândul al doilea, nomazii nu înălțau cetăți; și în al treilea rând, potrivit hărților întocmite de A. Dobroliubski în baza materialelor depistate de soții Stepkovski, aria pecenegilor nomazi nu ajungea până la Tighina din dreapta Nistrului.⁹

Gh. Astvațaturov scrie că alanii ar fi înrudiți cu oguzii (p. 23), dar enciclopediile ne spun, (spre exemplu, *Bolișaiia Sovetskaia Entiklopedia*, vol. I., M., 1969, p. 361; Ibidem, vol. 18, M., 1979, p. 292) că ei erau de origine iraniană, iar oguzii - turanică. La fel, nu se poate discuta despre localitatea Tighina apelând la toponimele turanice ale unor localități bulgare și găgăuze. Tighina, apărută foarte devreme, e menționată pentru prima dată în privilegiul lui Alexandru cel Bun din 1408¹⁰, iar despre toponimele găgăuze s-a semnalat cu mult mai târziu. În sec. XV-XVII în bazinul râului Ialpug, unde în prezent se află localitățile găgăuze, toponimia era românească¹¹ și numai hidronimul *Ialpug* era de origine turanică. Nogaii abia în a doua jumătate a sec. al XVII-lea ajung cu pășunatul la râul Ialpug și la Valul Traian de Sus, unii stabilindu-se aici doar în secolul următor. Toponimele turanice nu puteau să apară înaintea formării localităților acestora.

Gh. Astvațaturov nu susține părerea istoricilor și lingviștilor că toponimul Tighinacheci, menționat în privilegiile acordate de domnitorii moldoveni liovenilor în sec. al XV-lea, ar însemna "trecerea de lângă Tighina"¹². Făcând trimitere la o lucrare a lui V. Radlov¹³, Gh. Astvațaturov afirmă că denumirea Tighina ar însemna *prinț* (p. 24) iar împreună cu "checi" - "castelul lui Tighin", "sediul lui Tighin", "câșla lui Tighin" (p. 26). V. Radlov mai numește și alte variante semantice, inclusiv, "trecere".

C. C. Giurescu scrie că: "Asemenea chiciuri se întâlnesc în mai multe părți ale pământului românesc, la vadurile marilor ape. Cel mai cunoscut este chiciul de lângă Silistra, la sud-vest de Călărași: pe aici se făcea trecerea spre și de la cetatea turcească. Un alt chici este în dreptul Hârșovei, tot la Dunăre"¹⁴. Prestigiosul istoric mai indică și chiciuri care se aflau în județul Tulcea, la gura Siretului, în fața Brăilei și la Măcin. Însă din toate explicațiile făcute de lingviști și istorici Gh. Astvațaturov a selectat numai acelea ce ar ilustra ideea că la originea toponimului în cauză s-ar afla numele beiului Tighin din neamul șirinilor, care a trăit în prima jumătate a sec. al XV-lea. Pentru argumentarea ipotezei sale, Gh. Astvațaturov modifică substanțial tratarea unor aspecte privind istoria noastră națională. El respinge afirmația istoricului P. Parasca că în anii 1386-1387 partea de sud-est a spațiului carpato-nistean a intrat în componența Moldovei, conduse de Petru Mușat (p. 20).

Gh. Astvațaturov susține că în 1382 Tohtamâș a luat Moscova, dar nu aduce nici o dovadă convingătoare că în ultimul sfert al sec. al XIV-lea tătarii ar fi deținut puterea la vest de Nistru. Dimpotrivă, după ce în 1362-1363 la Apele Albastre (la Bug) lituanienii au înfrânt forțele Hoardei de Aur, care se aflau în această regiune, nomazii mongolo-tătari din stânga Nistrului au plecat peste Don. Ulterior Hagibei (Kacibei) de la gura Nistrului se unește cu Mamai, ca și Catlabug din Crimeea (unde se afla în unii '50-'90 ai sec. al XIV-lea)¹⁵. Tot atunci turanicii au părăsit orașul oriental de lângă localitatea actuală Costești, și aici nu mai circulă circule moneda giucidă. Din anii 1368/1369 încetează să mai circule moneda giucidă și la Cetatea Albă, Orheiul Vechi. În localitățile românești din regiune (mai întâi la Orheiul Vechi, Cetatea Albă, apoi la Tighina) tot mai mult se întărește pătura oamenilor înstăriți băștinași. Către anul 1386 partea de sud-est a spațiului carpato-nistrean, dominată în trecut de mongolo-tătari, numită și Valahia Neagră, condusă de fruntașul local Constantin, se unește cu Țara Moldovei. Pe loc rămâne Dimitrie și orășenii orientali de la Cetatea Albă și Orheiul Vechi¹⁶. Vadul Tighinei, împreună cu unele puncte importante din stânga Nistrului, atunci se aflau în mâinile moldovenilor, despre ce confirmă și faptul că localitatea Cern era menționată în lista localităților principale din 1387-1392 ale țării. Pentru a dovedi contrariul Gh. Astvațaturov apelează la fapte care nu se referă la istoria Moldovei (năvălirea hanului Hoardei de Aur asupra Moscovei în 1382, presiunea lui Tohtamâș asupra Kievului în 1393). Însă Moscova s-a eliberat de sub jugul mongol doar în 1480, cu mult mai târziu decât Moldova.

În 1395 Tohtamâș este înfrânt de Tamerlan, de partea căruia trece Șirini în frunte cu prințul Teghin, nepotul după soră a lui Tohtamâș. Însuși Tohtamâș se refugiază în Lituania, iar un detașament de tătari al său, aflat la gura Nistrului, veniți aici în 1362-1363 împreună cu Hagibei de peste Don, a trecut la ruși și în Balcani¹⁷. În stepele Europei de Est se declanșează o nouă luptă pentru putere. Teghin se află printre beii temnicului Edighei de pe Volga și numele lui nu poate fi pus în legătură cu vadul Tighina de la Nistru, aflat în mâinile moldovenilor, care percepeau de la călători vamă, despre ce se amintește și în privilegiul lui Alexandru cel Bun dat liovenilor.

Din cauza neînțelegerilor din Hoarda de Aur, în anii '20 ai sec. al XV-lea, neamul Șirin, condus de prințul Teghin este nevoit să părăsească malurile râului Volga (și nu ale Nistrului), stabilindu-se în Crimeea, unde, nu fără susținerea lituanienilor, se constituie hanatul respectiv. Moldovenii la Tighina percepeau și în continuare vama, fapt menționat în privilegiul dat de Ștefan al II-lea liovenilor în 1434: "Iar cine va merge spre părțile tătărăști (adică în Crimeea - *n. n.*)..., va da la Tighina ca și la Cetatea Albă, afară de plata trecătorii, iar la strajă de fiecare car câte 12 groși"¹⁸. Tot atunci polonezii încearcă să limiteze autoritatea Moldovei în stânga Nistrului, dorind să ajungă la Marea Neagră¹⁹. Deci nu există nici un temei pentru a considera că beii Teghin din neamul Șirin, care se afla în Crimeea, să fi avut o câșlă lângă straja moldovenească de la Tighina, cum afirmă Gh. Astvațaturov la p. 21.

La p. 28-29 se subliniază că din ordinul papei Pius al II-lea la mijlocul sec. al XV-lea E. Piccolomini ar fi scris "Cosmografia", în care era menționat că "pe Nistru se află popoare nomade, care astăzi se numesc tătari". În primul rând, E. Piccolomini a devenit papă, fiind numit Pius al II-lea, iar în rândul al doilea, cosmografiile, de obicei, includ materiale din cărți vechi, care nu reflectă situația la momentul apariției lor. În evul mediu sunt utilizate denumiri antice (geți, daci, sciți, sarmați) pentru desemnarea turanicilor, polonezilor, rușilor. Afirmările evazive ale unor cosmografi sunt în contradicție cu informațiile cuprinse în documentele interne de la mijlocul sec. al XV-lea, în care se spune că Tighina făcea parte din componența Moldovei. În hrisovul lui Alexandru al II-lea din 24 februarie 1452, prin

care acordă mănăstirii Bistrița pescăriile de la Botna și Nistru este consemnat: "Pentru aceasta, oricine va ține de la noi Tighinea, să nu se amestice în aceste ezere întru nimic, nici vama să nu ia din hotarul lor și nici pripas și nici altceva nimic"²⁰. Acolo se afla un reprezentant al domnitorului Moldovei, care percepea diferite impozite de la populația unor sate din jurul Tighinei pentru visteria țării. Despre câșla beifului Șirin nu se spune nici un cuvânt. Prin urmare, la Tighina se aflau reprezentanți ai domnitorului Moldovei care îndeplineau funcții administrative referitoare și la alte localități.

Situația în Tighina nu s-a modificat nici pe timpul următorului domnitor, Petru Aron. Conform prevederilor unui privilegiu din 29 iunie 1456, dat de el liovenilor; "... cine va merge spre părțile tătarești (va plăti)... în Lăpușna, 30 de groși, și în Cetatea Albă, o jumătate de rublă de argint, iar cine nu va merge la Cetatea Albă va da în Lăpușna vama ce ar fi dat la Cetatea Albă, iar în Tighina să nu dea nimic, iar la straja de fiecare car câte 12 groși"²¹. Deci vama a fost trecută în Lăpușna, iar la Tighina în continuare se percepeau bani pentru întreținerea străjii și a barcagiilor. Deși în acest document nu-i menționată "plata trecătoarei", barcagii locali (potrivit unor surse românești de mai târziu,) pentru trecerea călătorilor de pe un mal pe altul încasau plata respectivă. Privilegiul din 1460 al lui Ștefan cel Mare a restabilit plata vămii la Tighina (păstrând-o și pe cea de la Lăpușna).

Gh. Astvațaturov afirmă că la mijlocul sec. al XV-lea la Cetatea Albă tătarii ar fi perceput o plată în folosul lor. De fapt, s-a recurs iarăși la o interpretare superficială a izvoarelor scrise. În această perioadă, prin intermediul Cetății Albe, Moldova duce o politică abilă față de rivalitățile dintre hanatele apărute pe ruinele Hoardei de Aur. La începutul anilor '50 ai sec. al XV-lea Seid-Ahmed, întărindu-se în bazinul râului Don, dispunea de destule forțe ca să atace atât Lituania, cât și Rusia. El încearcă să profite de tendințele separatiste ale unor pături diriguitoare ale ortodocșilor din Lituania, dar, în primul rând, îl avea în vedere pe cneazul Olelkovici din Kiev. În 1455, fiind bătut de Hagi Ghirai, hanul Hoardei din Crimeea, Seid-Ahmed găsește refugiu la aliatul său din Kiev, care n-a îndrăznit să-l susțină în acțiunile lui. Din Kiev Seid-Ahmed a fost trimis la Vilnius²², iar feciorii lui s-au refugiat în Moldova²³. Unul din feciorii hanului este îndreptat la Cetatea Albă, pentru întreținerea lui fiind instituită o taxă specială, percepută de la negustori. Despre aceasta se menționează în privilegiul lui Petru Aron, dat liovenilor la 29 iunie 1456: "Iar vama tătarească, ce fusese pusă în Cetatea Albă noi le-am iertat aceea vamă liovenilor să nu dea nici măcar la o mie de mărci, fie că ar fi acolo fiul hanului tătareșc, fie că nu ar fi"²⁴.

La mijlocul sec. al XV-lea o fortăreață de la gura Niprului se afla în mâinile genovezilor, dovadă a faptului că sfera de dominație a tătarilor din Crimeea încă nu se răspândise mai la apus de cursul inferior al Niprului. În 1455 frații Senarega, conducătorii fortăreței, răscumpărase de la tătari un grup de locuitori din Moldova, pe care intenționau să-i reîntoarcă în patrie, intenționând să capete de la această tranzacție un beneficiu solid. Însă la Cetatea Albă plata de răscumpărare fusese considerată prea mare și edilii orașului au recurs la o strategie pentru a repatria consângenii. Un detașament de ostași de la Cetatea Albă au cucerit Lericiul²⁵.

Prin întreținerea fiului hanului tătareșc în Moldova se urmăreau anumite scopuri politice. În 1460 Ștefan cel Mare ajunge la o înțelegere cu regele Poloniei ca feciorii hanului și în continuare să fie reținuți în Moldova²⁶. Această înțelegere a rămas în vigoare și în anii următori. În 1462 Ștefan cel Mare îl anunță pe regele polonez că "feciorii lui Sedi Ahmat (Seid - Ahmed-n. n.) se află în mâinile noastre"²⁷.

Din actele oficiale interne emise de cancelaria Moldovei se vede foarte clar că Tighina aparținea Moldovei, Gh. Astvațaturov, dând dovadă de subiectivism, denaturează lucrurile,

pentru a-și argumenta teza sa greșită despre o stăpânire totală, sau, cel puțin, parțială, a tătarilor din Crimeea asupra localității Tighina, învinuindu-l și pe D. Cantemir că l-ar fi confundat pe Aron Tiranul cu Petru Aron (p. 30).

În 1475 Sultanul Mehmed al II-lea a cucerit Caffa genoveză din Crimeea. Tot atunci hanul Mengli Ghirai a devenit vasal al otomanilor. În legătură cu acest eveniment Gh. Astvațaturov, făcând trimitere la A. Novicev, afirmă că pământurile de pe cursul inferior al Nistrului ar fi fost transmise hanului din Crimeea (p. 33), afirmație, de asemenea, eronată, fiindcă aceste pământuri, ca să fie transmise hanului, mai întâi trebuiau să fie cucerite. Atunci otomanii și tătarii nu obținuse în Moldova așa succese care le-ar fi permis să rupă vre-o bucată din teritoriul ei: tătarii au fost înfrânți de către moldoveni în 1470 (la Lipnic) și în 1476 (la Cetatea Albă), turcii - la Vaslui (1475). Ei au câștigat bătălia de la Valea Albă, dar, nereușind să ocupe vre-o cetate din Moldova, au fost nevoiți să se retragă peste Dunăre, prierzând toate prăzile²⁸.

Gh. Astvațaturov, totuși, nu se îndoiește de faptul că beii șirini și-au îndreptat turmele pe cursul inferior al Nistrului. Dar trebuie spus că în fruntea unui neam tătăresc era doar un bei. Apariția unui al doilea bei, când primul era în viață, atrăgea după sine lupte pentru putere, care se soldau cu dezbinarea neamului respectiv. În 1484 otomanii susținuți de Mengli Ghirai, cuceresc Cetatea Albă. În 1486, după încheierea păcii moldo-otomane, este stabilit hotarul circumscripției Cetatea Albă: la nord - în apropierea fortăreței Iurghici, iar la apus - pe cursul râului Alcalia²⁹. Abia acum Mengli Ghirai obține venit de la câteva sate românești din circumscripția Cetatea Albă. V. Smirnov, făcând trimitere la cronica tătărească "Șapte planete", menționează: "După ce (Mengli - *n. n.*) Gherai cu o hoardă de 50000 l-a susținut pe sultan (Baiazid al II-lea - *n. n.*) să lupte în Moldova el (hanul - *n. n.*) a primit de la sultan hassurile, adică veniturile de la unele locuri de pe (malul - *n. n.*) râului Nistru, care aparțineau voievodului moldovenesc"³⁰.

În lucrarea sa Gh. Astvațaturov afirmă că în 1484 tătarii ar fi primit "dreptul de păstorit (vitele lor - *n. n.*) în Bugeac". Mai întâi, termenul "Bugeac" este utilizat doar începând cu sec. XVII-lea³¹. În rândul al doilea, pe teritoriul cuprins între Chilia și Cetatea Albă tătarii s-au aflat, cu prioritate, în timpul războiului moldo-otoman din 1484-1486. Potrivit relatărilor cronicarului turc Menakib "acești tătari (așezați între Chilia și Cetatea Albă - *n. n.*) în răstimp de 3 sau 4 ani, cât au petrecut aici în această țară (de fapt, colț de țară ocupat de otomani - *n. n.*), au jefuit-o și au pustiit-o în așa măsură, încât a devenit aproape de nelocuit"³².

Gh. Astvațaturov presupune că în legătură cu creșterea pericolului otoman, aflându-se în izolare politică, ne mai contând pe ajutorul Poloniei și în 1487 încheind pace cu Poarta, în 1492 cu hanul din Crimeea, "probabil... Ștefan... a fost nevoit să se dezică de pretențiile sale față de Tighina" (p. 34), ceea ce nu este adevărat. În primul rând, pentru că, conform ultimelor cercetări, pacea moldo-otomană a fost încheiată nu în 1487, ci în 1486³³. În rândul al doilea, domnul Moldovei, Ștefan al III-lea, supranumit "cel Mare" pentru calitățile sale militare și diplomatice, luptând pentru păstrarea independenței și integrității teritoriale a țării, urmărea cu atenție cum se derulau evenimentele în statele vecine, folosindu-se de contradicțiile dintre vecinii săi mai puternici. După ce s-a convins de ineficiența alianței sale cu Polonia, el se apropie de Matei Corvin, primind în Transilvania Ciceiu și Cetatea de Baltă în calitate de recompensă pentru Chilia și Cetatea Albă, cucerite de otomani³⁴. În noua conjunctură politică a ajuns în izolare politică nu Moldova, ci Polonia, împotriva căreia mai luptau Rusia și Hanatul din Crimeea. În atare condiții Polonia a suferit mai multe înfrângeri, printre care se evidențiază cea de la Codrul Cosminului, din 1497, cauzată de Ștefan cel Mare. Acțiunile nechibzuite ale lui Ioan Albert, regele Poloniei, au permis tătarilor din

Crimeea să se întărească pe malul drept al Niprului (și nu Nistrului, cum susține Gh. Astvațaturov). La 27 iunie 1492 Mengli Ghirai comunică țarului Ioan al III-lea: "Este pe teritoriul regelui (polon - *n. n.*), mai jos de Tavani, pe partea cealaltă (dreaptă - *n. n.*) a Niprului o cetățuie...; și eu acum m-am dus... să fac acolo o cetate..."³⁵. În 1493 Bogdan Gninski, voievodul Cerkaskului, a distrus această cetate de la vărsarea Tiaghinkăi în Nipru, înălțată cu ajutorul turcilor. În 1494, potrivit scrisorii lui Mengli Ghirai, adresate țarului, cu ajutorul turcilor este construit Oceacovul: "Acum... trecând Nipru lângă Belgorod (ruinele cetății antice Olbia - *n. n.*) mai aproape (de câmpul) de luptă fac o cetate"³⁶. Dar chiar și în jurul Oceacovului tătarii se aflau provizoriu. Din scrisoarea hanului către țar (1494) aflăm că circa 2000 de tătari din Crimeea în frunte cu Mamișek și ulanul (oglan-fecior) lui Tevekel încă în vara precedentă (1493) plecase în dreapta Niprului, numită stepă bielgorodiană (de la numele ruinelor Olbiei antice), și iarna, atacând teritoriul Lituaniei, au luat mulți oameni în prizonierat și i-au vândut la Cetatea Albă. După prelungirea păcii (1494) încă pentru trei ani, sultanul a poruncit hanului Mengli Ghirai să nu mai năvălească în Polonia, care, la rândul său, porunci lui Mumișek și supușilor lui tătari: "Acolo vouă vi-i interzis să locuiți, după ce ați jefuit teritoriul Lituaniei, veniți la mine"³⁷ în Crimeea.

Fără a se referi la vre-un document, Gh. Astvațaturov presupune că construirea cetății Tiaghina de la Nipru e legată de neamul Șirin, care i-a dat și numele (de fapt, această denumire provine de la hidronimul Tiaghinca). Gh. Astvațaturov "nu se îndoiește" de faptul (fără a invoca vre-o sursă documentară) că neamul Șirin spera să se întărească și pe Nistru, de asemenea, construind acolo o cetate de piatră, (p. 36). Însă, peste câteva rânduri, scrie că cetatea Tighina de pe Nistru n-a fost construită din cauza luptelor dintre hani din Hanatul Crimeea și neamul Șirin etc.

Mari prejudicii îi cauzau populației din stânga Nistrului conflictele polono-tătare. Într-o scrisoare a lui Ivan al III-lea se menționa că locuitorii "Breslavlului", majoritatea români, care un timp făceau parte din voievodatul Brațlav, de răul tătarilor, au fost nevoiți să se refugieze în Moldova. Un grup de locuitori când încercau să treacă râul în Moldova, au fost atacați de tătari și luați în captivitate. Însă o ceată de moldoveni, ajungându-i pe dușmani din urmă, și-au eliberat consăngenii din robie³⁸. Tighina n-a fost acaparată de tătari nici în urma luptelor tătaro-poloneze.

Pentru a demonstra că Tighina se afla în mâinile tătarilor, Gh. Astvațaturov apelează la diferite materiale istorice. El susține că Maxim Ion Teaghinici, omul de legătură al lui Ștefan cel Mare la Moscova (1503), ar fi fost nu un locuitor dintr-un sat de la vadul Nistrului, ci un descendent din neamul Șirinilor, fără a-și argumenta îndeajuns afirmațiile (p. 35). Dar nu-i clar, de ce un tătar a acceptat să se creștineze, schimbându-și numele în Maxim, și n-a plecat pe meleagurile sale sau în vre-o țară turanică musulmană (Hanatul Astrahan, Hanatul Cazan, Statul Otoman), precum procedau consăngenii săi. El mai spune că de origine tătară erau chiar și unii pârçălabi.

Unele nume de persoane de origine turanică ale românilor au apărut în diferite perioade, dar ele nu pot fi puse toate în legătura cu etnicii tătari. În evul mediu timpuriu alături de români trăiau și familii de turanici, care, dintr-o cauză sau alta (lupte interne, greutățile vieții nomade, epidemii, secete) au lăsat stepa și au devenit sedentari³⁹. Ei au transmis băștinașilor anumite deprinderi de muncă, cuvinte⁴⁰, porecle etc., unele dintre ele transformându-se în nume de familie, menționate și în hrisoavele domnești. Toponimele și antoponimele de origine turanică constituie o dovadă că băștinașii pe teritoriul lor au conviețuit cu turanicii, în caz contrar ele nu se stabileau în limbă și ar fi dispărut o dată cu plecarea alogenilor, care s-au aflat în acest spațiu temporar. Existența enclavelor de străini

în mijlocul masei indigene era în funcție de aceasta.

Gh. Astvațaturov presupune că în tratatul de pace (?) putea fi prevăzut un punct referitor la împărțirea sferelor de influență între Moldova, Imperiul Otoman și Hanatul din Crimeea. Drept argument el invocă scrisoarea lui Suleyman I, adresată regelui Sigismund, din noiembrie 1492, «în care, el, printre altele, comunică, despre primirea de către tătari pe un termen de 30 ani a unei bucăți de pământ pentru "pășune" din teritoriul Țării Moldovei» (p. 34). Din cele câteva rânduri scrise de Gh. Astvațaturov nu sunt clare multe lucruri: de care tratat de pace este vorba - de cel moldo-otoman din 1486 ori de tratatul moldo-tătar din 1492? Dacă se are în vedere tratatul din 1486, apoi ce are Hanatul din Crimeea cu sferile de influență ale Moldovei și Imperiului Otoman, iar dacă este vorba de cel din 1492, atunci cu ce ocazie e menționat Imperiului Otoman în legătură cu împărțirea sferelor de influență între Moldova și Hanatul din Crimeea?

Și mai multe confuzii apar în legătură cu scrisoarea lui Suleyman. În primul rând, în scrisoare nu se spune despre darea unor pășuni tătarilor "pentru 30" de ani (na 30 let) "din teritoriul Moldovei", dar cu totul despre altceva. Prințul Selim, intenționând să urce pe tron în locul sultanului Baiazid, în 1512 a pornit cu o oaste tătărească spre Constantinopol. Drept mulțumire pentru susținere, el i-a dat hanului din Crimeea dreptul de a însuși o parte a rentei percepute de pe o fâșie de pământ din stânga Nistrului, inclusă atunci în Imperiul Otoman. Către anul 1542 se încheiau cca 30 ani de când se percepea această rentă⁴¹. Tot în 1512 au fost stabilite și hotarele acestei bucăți de pământ, care începeau de la satul Orac (numit și David-Ova, Davudja) din apropierea actualului sat Palanca, astăzi în r-nul Ștevan Vodă, și ajungeau la est până la extremitatea de nord a lacului Tiligul, de unde se prelungeau spre nord-est până la râulețul Savran, un afluent al Bugului. În 1517 pe această fâșie de pământ, conform relatărilor lui M. Mehovski, se afla un grup de tătari⁴², recent apăruiți aici. Deci la finele sec. al XV-lea tătarii ocupau doar un teritoriu mic de la gura Nistrului. Pentru a ocupa și a menține un teritoriu la vest de râul Nistru, aproape de vadul Tighina, lor, pur și simplu, nu le ajungeau forțe. Oastea Țării Moldovei, care recucerise Chilia (1465), obținuse un șir de biruințe asupra tătarilor⁴³ (în 1470, 1476, 1510, 1538), ungarilor (1467), turcilor (1475), polonezilor (1497) și i-ar fi alungat pe nomazi de la vadul Tighina, dacă ar fi încercat să ocupe acest teritoriu.

Gh. Astvațaturov afirmă că în 1538 Suleyman I a luat de la tătarii din Crimeea Tighina, pentru a pune capăt neînțelegerilor dintre ei în legătură cu această cetate. Dar apar mai multe întrebări: când puteau tătarii din Crimeea să construiască cetatea Tighina de pe Nistru, dacă abia la finele sec. al XV-lea, cu ajutorul turcilor, ei au construit Oceacovul de la gura Niprului; în ce constau contradicțiile dintre moldoveni și tătari în privința Tighinei, dacă nu există nici o informație, care ar mărturisi despre vre-o ciocnire armată lângă această localitate, ori de tratative diplomatice între domnul Moldovei și hanul din Crimeea referitoare la ea. E adevărat că turcii în 1538 au luat Tighina de la Moldova. Potrivit cronicii moldo-polone, "țarul (sultanul - *n. n.*) turc, aflându-se un timp scurt în Suceava, a revenit în Turcia, în teritoriu (Moldovei - *n. n.*) a poruncit să nu se distrugă nimic, însă în prealabil a luat în stăpânire un castel moldovenesc, Tighina"⁴⁴. Autorul anonim al cronicii (terminată în 1566) a fost un martor al evenimentelor⁴⁵ și nu putea să greșească. Ruinele cetății moldovenești au fost descoperite și de arheologi, ea fiind înconjurată cu un val de pământ, un gard din bârne și cu un șanț adânc⁴⁶. Se presupune că cetatea a fost ridicată pe timpul lui Ștefan cel Mare și Sfânt, care a construit mai multe fortificații, mănăstiri și biserici.

Gh. Astvațaturov, referindu-se la cronicile turcești, susține că sultanul ar fi poruncit să fie construite două cetăți pe râul Prut. Însă cronicarul N. Matrakci, la care el face trimitere,

relatează: "S-a dat poruncă să se construiască la răsărit de râul (Prut) două cetăți: Berudcin și Fălcin, pentru ca acest ținut să fie păzit cu sabia"⁴⁷. Gh. Astvațaturov presupune că Fălcinul, menționat în cronică, ar fi Fălciul, iar Berudcin ar fi fost o cetate de pe malul râului Prut, de la care și provine denumirea ei (Prut-Purut-Berud-Berudcin). Însă pe râul Prut otomanii n-au construit nici o cetate (circumscripția Reni, care se află alături de acest râu, a fost luată de la Moldova abia în 1621)⁴⁸, iar orașul Fălciu se află la apus de Prut și n-a fost niciodată sub administrația otomană. Traducătorul cronicii credea că Berudcin amintește de cetatea Bender, construită de otomani pe locul vechii fortărețe moldovenești⁴⁹. Aceasta confirmă și inscripția făcută după construirea cetății: "Anul 945 (30 mai 1538-18 mai 1539) Hasan bei, noul cadiu de Bender, întărind vadul ajută pe beii de mare. Sânt Suleyman, urmașul lui Osman care construind cetatea am scris cronograma"⁵⁰.

Gh. Astvațaturov nu-i de acord cu autorul M. Guboglu că denumirea Berudcin ar putea avea analogii cu cea de Bender, unica cetate construită de otomani în urma campaniei lor din 1538. El susține că cronicarii turci nu puteau să schimonosească un cuvânt din limba lor maternă (p. 41). Însă cuvântul Bender e de origine iraniană, însemnând "cetatea de la vad"⁵¹. În Iranul de astăzi există toponimele Bender-șah, Bender-Șahpur, Bender-Ablas etc. Contrar lui M. Guboglu, Gh. Astvațaturov consideră că Bender ar fi un nume tătarec, pornind de la hidronimele Hagider, Semender etc. Însă în limbile turanice "dere" înseamnă *râu*, cuvânt care nu are nici o legătură cu toponimul Bender ce este de origine persană. Astfel, inițial cronicarii turci puteau și să greșească la pronunțarea unui cuvânt iranian, ce face parte din familia limbilor indo-europene.

Autorul lucrării în cauză mai susține că valorificarea pământurilor din apropierea vadului de la Tighina se efectua foarte încet, deoarece condițiile naturale necesitau schimbarea modului de viață. De fapt, teritoriul unde se afla acest vad constituia o prelungire a înălțimei din centrul Moldovei de astăzi și a celei din apropierea Nistrului, făcând parte din zona de silvo-stepă. Asemenea zone întotdeauna au fost preferate de români și strămoșii lor - geto-dacii. Vestigii ale culturii getice (sec. IV-III î. Gh.) au fost descoperite la Bălăbănești, Bălțata, Horești, Calfa, Tudora; Dridu (sec. IX-X) - la Calfa, Gura-Băcului⁵³, moldovenești - la Bălăbănești, Tighina⁵⁴ etc.

Conform lui Gh. Astvațaturov, numărul populației românești locale ar fi fost prea mic pentru ca ea să poată construi cetatea Bender, ea fiind înălțată de turcii nomazi, numiți iuriuci, dar el sa nu cunoască spusele lui D. Cantemir că turcii au luat Tighina împreună cu 12 sate moldovenești⁵⁵, la care, potrivit firmanului din 1552, se mai adăugau încă 35 de la sud de Botna⁵⁶? Aceste 47 de sate, dacă ele aveau în medie, câte 20 de familii românești, ar fi pus la dispoziție de două ori mai mulți lucrători, iuriucii vârstnici fiind în număr de cca 500⁵⁷. Multă populație românească aveau și circumscripțiile Cetatea Albă, Chilia.

Gh. Astvațaturov afirmă că cetatea Tighina ar fi putut fi edificată de iuriuci, care, chipurile, erau geniști (p. 56). De fapt, iuriucii, fiind nomazi, nu puteau construi nici locuințe simple. În sec. XV-prima jumătate a sec. XVI ei erau scutiți de la multe munci necaracteristice pentru modul lor de viață. În codul de legi al sultanului Mehmed al II-lea din 1477 e menționat: "Eskingii iuriuci, ceatalii și iamacii lor nu sunt impuși la darea orzului și paielor, construirea cetăților și alte avarize"⁵⁷.

Iuriucii erau folosiți pentru a întări puterea otomană în regiune, aceștia alungând chiar și populația locală. Potrivit aceluiași firman al lui Suleyman I din 1552; "satele aflate" în litigiu (la sud de Botna - *n. n.*) sunt, de fapt, 35 de sate. S-a constatat că după ce (s)-a plecat la expediția imperială, 14 sate dintre cele amintite au fost dărâmate, locuitorii lor fiind scoși din casele lor prin felurite umilințe și înșelăciuni, unele case fiindu-le arse... Haidar bei

(sangeacbeiu de Silistra - *n. n.*) trimițându-l pe voievodul Durmuș, când au venit, au făptuit aceste sâlnicii”⁵⁸. Abia spre finele sec. al XVI-lea, pe măsură ce se adâncea criza social-economică din Imperiul Otoman, administrația de stat încearcă să-i utilizeze pe iuriuci alături de țărani la muncile în mine, la construcții de cetăți, ca salahori etc⁵⁹. Însă doar o mică parte a lor participau la aceste munci. O incipție marginală făcută pe manuscrisul codului de legi al lui Selim I spune: “Dacă el (iuriucul - *n. n.*) a încetat să mai ducă un mod de viață nomad, permanent locuiește pe un singur loc și va fi scris în defter (registru - *n. n.*) ca raiat (țaran - *n. n.*) nu mai poate să se mai numească iuriuc. El plătește cift resmi (renta funciară - *n. n.*) în întregime ca un raiat”⁶⁰, adică ca un țaran de rând, și îndeplinește toate muncile în folosul stăpânului și statului. Protestând împotriva utilizării lor la munci neobișnuite, iuriucii deseori se răsculau⁶². La reparația cetății Oceacov (probabil avariata de cazaci în ultimul sfert al sec. al XVI-lea) au fost folosiți iuriucii din tribul Naldeken din Balcani⁶¹ și nu kogagii de la Cetatea Albă⁶³. Prin urmare, aceștia în sec. al XVI-lea încă nu devenise suficient de sedentarizați și nu erau utilizați la construirea cetăților, de asemenea și a Tighinei, cum presupune autorul scrierii recenzate.

Gh. Astvațaturov scrie că până la 1538 Tighina nu poate fi considerată localitate românească, trecând cu vederea faptul că ea făcea parte din componența Moldovei, deoarece nu-i menționată în hrisoavele domnitorilor. În legătură cu aceasta trebuie spus că în hrisoavele domnitorilor moldoveni, de obicei, se aminteau, cu prioritate, localitățile care erau proprietate a marilor feudali. Tighina era un punct vamal, având și un post de strajă la hotar, de aceea ea nu putea fi dăruită unui proprietar particular, rămânând în continuare în stăpânirea domnitorului. În sec. XV-XVI și orașele se aflau pe pământurile statului. Doar în sec. XVII-XVIII unele din ele ajung în posesia proprietarilor particulari.

Autorul crede că în sec. XV-XVI Tighina n-a fost o localitate mare, fiindcă nu-i menționată în sursele pe care el le cunoaște: lista orașelor din 1386-1392, relatările călătorilor Zosima, Ghilbert de Lanoys, I. Siltbreger etc. De remarcat că la finele sec. XIV - începutul sec. XVI mai importantă era localitatea Carasu, numită și Cern, amintită în lista localităților principale ale Moldovei din 1387-1392⁶⁴ și în însemnările călătorului flamand Ghilbert de Lanoys (1421)⁶⁵. Zosima nu pomenește nici de Tighina, nici de Carasu - Cern, da de un Mitirev Kâșânî, greu de identificat. Ioan Siltberger, întorcându-se în 1427 din prizonieratul otoman de la Constantinopol, a vizitat Chilia și Cetatea Albă, de unde, probabil, s-a deplasat pe un drum scurt, pentru a ajunge la Suceava și Liov⁶⁶. De acest drum, ce se întindea de-a lungul Botnei, s-au folosit mai mulți călători, inclusiv suedezul G. Meier (1651)⁶⁷. Călătorul bavarez a trecut la o distanță destul de mare de vadul care ne interesează și deci nu amintește de localitățile Tighina și Carasu-Cernul.

O dată cu întărirea hotarului Moldovei pe malul drept al Nistrului, mulți slujitori din structurile administrative din stânga Nistrului s-au mutat pe malul opus. Pe malul drept al Nistrului, în primul rând la Tighina, s-au așezat cu traiul locuitori din Cern și din alte localități din stânga Nistrului. Treptat importanța localității Cern⁶⁸, asupra căreia tot mai mult presau polonezii, lituanienii, apoi și tătarii, scade, însă crește cea a Orheiului, devenit centru de ținut, și a Tighinei.

Nu putem fi de acord nici cu spusele lui Gh. Astvațaturov că la Tighina n-a fost cetate, fiindcă în documente nu-i menționat nici un pârcălab. Dar până în prezent n-a fost depistată nici o mențiune nici despre vre-un pârcălab la Palanca, deși timp de câteva decenii acolo s-a aflat o cetate moldovenească, cunoscută ca cetatea lui Iurgheci” (Iurghici)⁶⁹. Pârcălabi au fost și la Cioburciu⁷⁰, Lăpușna⁷¹, Chișinău⁷², cu toate că aceste localități n-au avut cetăți. Se știe că în fruntea unor circumscripții teritoriale în evul mediu se aflau persoane care cumulau

funcții administrative, judiciare și militare. În ținuturile de margine de importanță strategică deosebită erau numiți pârçalabi, aici uneori construindu-se și cetăți. După căderea Cetății Albe în mâinile otomanilor, domnitorii Moldovei au fost nevoiți să trimită un pârçalab de la Lapușna și în îndepărtatul Cioburciu, pentru a organiza țaranii la lupta cu turcii și tătarii, iar mai târziu - la Chișinău. Deși la Palanca se afla o fortăreață, în ea n-a fost numit un pârçalab, deoarece se află la o depărtare nu prea mare de la Cetatea Albă. După 1486 "Cetatea lui Iurgheci" nimerește în mâinele otomanilor⁷³. La fel și pârçalabii din Lăpușna țineau sub o evidență strictă perceperea vămii, păzirea trecătoarei de la Tighina, iar mai târziu și a fortificației.

Cetatea și localitatea de la Tighina, care în prima jumătate a sec. al XVI-lea creștea tot mai mult, atrăgea atenția unor călători străini. Călătorul sas din Transilvania, Reihersdorft, care în 1527 și 1535 a vizitat Moldova, mai târziu și-a editat însemnările sale de călătorie, iar pe harta anexată a desenat semnul orașului și cetății Tighina⁷⁴. Anume pentru că localitatea era dezvoltată și se afla pe un loc de importanță strategică, la rugămintea tătarilor, pentru care cetatea constituia o piedică în calea incursiunilor lor de jaf în Moldova, sultanul a luat Tighina de la Ștefan Lăcustă, instalat de el pe tron.

După construirea cetății din piatră și instalarea în ea a garnizoanei otomane, Suleyman a codificat legile localității Tighina, incluse în codul de legi al lui Suleyman I⁷⁵. Asemenea legislație era elaborată numai în cazul unor localități importante, ca Chilia și Cetatea Albă⁷⁶. Și încă un moment. Se știe că după cucerirea Chilie, Cetății Albe și a altor orașe de către otomani, numărul populației locale scădea cu mult. Spre exemplu, din cca 20000 de locuitori ai Cetății Albe rămăsese 200 familii (1000 oameni), iar peste câțiva ani - doar 167 familii⁷⁷. Fără îndoială, și la Tighina, după ocuparea ei de către otomani, numărul moldovenilor s-a redus cu mult. În 1570 în localitate erau 101 familii complete, 6 văduve cu gospodăriile lor, 26 celibatari și 49 familii "nomade"⁷⁸, care se ocupau aproape în exclusivitate cu vităritul. Aici mai locuiau negustori și meșteșugari creștini. Reamintim că o localitate rurală din Moldova sec. XV-XVI număra în medie circa 20 familii. Prin urmare, cel puțin cu câteva decenii mai înainte de 1538 Tighina avea o înfățișare de localitate urbană și prin numărul locuitorilor depășea cu mult o localitate rurală de mărime medie.

Gh. Asvațaturov afirmă (p. 62) că în a doua jumătate a sec. al XVI-lea situația politică de pe cursul inferior al Nistrului parțial s-a stabilizat (deși cu câteva pagini mai înainte susține că în această perioadă localitatea și cetatea au fost de mai multe ori arse de către moldoveni și cazaci), creându-se condiții favorabile pentru apariția orașului cu o populație mixtă turco-tătaro-moldovenească. De fapt, vizitând în 1639 Tighina, călătorul italian Nicolo Barsi menționează că localitatea "este în stăpânirea turcilor și locuitorii ei sunt turci și moldoveni"⁷⁹. Despre tătarii nu spune nici un cuvânt. Dacă tătarii n-au reușit să se așeze cu traiul la Tighina pe timpul stăpânirii otomane, atunci ei n-au fost în această localitate nici în perioada precedentă, când ea se afla în componența Moldovei. Serviciile de păzitori ai trecerii și în continuare erau îndeplinite de băștinași, acești păzitori fiind numiți beșlii⁸⁰, martolozi⁸¹, iar transportarea călătorilor de pe un mal pe altul al râului era realizată de către vozari, de asemenea de origine română⁸². Chiar și unele documente cu caracter diplomatic erau redactate în limba română, fapt confirmat de scrisoarea alaibeului (comandantul cavaleriei grele) din Tighina, adresată în 1538 starostelui din Rașcov⁸³. Reprezentanții altor etnii au început să se așeze la Tighina abia din a doua jumătate a sec. al XVII-lea. Însă numărul românilor din Tighina la 1806 era mai mic decât în 1570⁸⁴.

Cele relatate mai sus dovedesc inconsistența afirmațiilor lui Gh. Asvațaturov că în sec. XIV-XVI tătarii ar fi stăpânit aproape fără întrerupere vadul de la Tighina, iar toponimul

ar proveni de la numele unui bei tătar din neamul Șirin. După retragerea nomazilor tătari (1362/1363) și a orășenilor musulmani din orașele orientale de lângă actualele sate Costești și Trebugeni (1638/1639), către anul 1386 vadul de la Tighina a intrat în componența Moldovei. În stânga Nistrului, nu departe de vad, se afla Cernul, menționat printre localitățile principale ale Moldovei din 1386-1392. La vad se afla localitatea românească Tighina, locuitorii căreia îndeplineau funcții de transportare a călătorilor de pe un mal pe altul și de pază. Tot aici se mai afla și un punct vamal. Importanța Cernului scădea tot mai mult, în schimb, creștea cea a Tighinei. Cu câteva decenii înainte de ocuparea ei de către otomani la vad s-a construit o mică fortăreață din lemn și pământ, descoperită de arheologi. Localitatea căpăta un aspect urban, despre ce confirmă și harta lui Reihersdorffer, întocmită în baza materialelor adunate de el în timpul călătoriilor sale în Moldova (1527, 1535), și documentele otomane (codul de legi a lui Suleyman I, registrul din 1570). Nici o sursă istorică nu atestă dominația tătară la Tighina în sec. XV-XVI. Începând cu anul 1538 și până la mijlocul sec. al XVII-lea populația orașului era formată din români și turci, dar nu și din tătari.

NOTE

1. Gh. Astvațaturov, *Benderskaia kreposti*, Bender, 1997.
2. I. Chirtoagă, *Unele categorii de țărani cu îndatoriri speciale din Moldova (până la fin. sec. al XVI-lea)*, în "Revista de istorie a Moldovei", 1994, nr. 1, p. 41-42.
3. *Novgorodskaja pervaja letopisi strarșego i mladșego svodov*, M.-L., 1950, p. 475.
4. *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului 1388-1918*, vol. I, București, 1989, p. 87. Tot în această culegere sunt publicate privilegiile din anii 1434, 1456, 1460, utilizate de noi în prezentul articol.
5. I. Danilovicz, *Skarliec dinlonativ papierskich, Cesarskich, Krolevskich...*, Viena, 1860, I, p. 330-331.
6. *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 43.
7. V. D. Smirnov, *Krâmskoe hanstvo pod verhovenstvom Ottomanskoi Porti do naciala XVIII v.*, ISPb, 1887, p. 158.
8. C. Porfirogenetul, *Carte de învățătură pentru fiul său Romanos*, trad. de V. Grecu, București, 1971, p. 58.
9. A. O. Dobroliubski, *Kocevnik Severo-Zapadnogo Priciornomia v epohu srednevekovia*, Kiev, 1986, p. 24.
10. *Suceava, File de istorie*, p. 87.
11. Vezi: A. Gonța, *Documente privind istoria României, A, Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1624)*, Indicele numelor de locuri.
12. Despre acesta mai amănunțit vezi: I. Dron, *Cito v imeni tvoem-Tighina?*, în "Nezavisimaa Moldova", 24 august 1994; Idem, *Istoria nazvania "Tighina"*, în "Pedagoghiceskii jurnal", 1984, nr. 5-6.
13. V. V. Radlov, *Opât slovarea tiurkskih narecii*, t. III, ceast I SPb, 1905, p. 1022, 1034.
14. C. C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovenești din sec. al X-lea până la mij. sec. al XVII-lea*, București, 1967, p. 293.
15. V. Spinei, *Moldova în sec. XI-XIV*, Chișinău, 1994, p. 325-326.
16. A. A. Nudelman, *Topografia kladov i nahodok edinicinâh monet*, în "Aheologhiceskaia karta Moldovi", vol. 8, Chișinău, 1976, p. 91-97, 104.
17. P. Parasca, *Vneșnepoliticēskie uslovja formirovania Moldavskogo feodalnogo gosudarstva*, Chișinău, 1981, p. 104.
18. *Suceava. File de istorie*, p. 93.
19. *Ocerki vneșnepoliticēskoi istorii Moldavskogo kneagestva (posledneaea treti XIV - nacialo XIX v)*, Chișinău, 1984.
20. M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. 2, București, 1913, p. 407-408.
21. *Suceava, File de istorie*, p. 113, 122.
22. *Osmanskaia imperia i strani Ńentralinoi, vostocinoi i iugo-vostocinoi Evropi v XV-XVI vv.*, M., 1984, p. 62.
23. *Ocerki vneșnepoliticēskoi istorii...*, p. 68.
24. *Suceava, File de istorie*, p. 113.
25. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 116.
26. N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare (1359-1457)*, Chișinău, 1992, p. 210.
27. V. A. UltianiŃki, *Materiali dlea vzaimnâh otnoșenii Rossii, Polși, Moldavii, Valahii, TurŃii v XIV-XVI*, M., 1887, p. 102.
28. Ș. Papacostea, *Ștefan cel Mare domn al Moldovei*, București, 1990, p. 47-94.

29. Potrivit raportului cadifului Mustafa din 1486 "hotarul Akkermanului este la Iurgheci-Kermen, care este o fortăreață a Akkermanului" (Mai amănunțit vezi: *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, 1974, p. 10; I. Chirtoagă, *Palanca*, în "Destin românesc", 1997, nr. 1, p. 5).
30. V. D. Smirnov, *Op. cit.*, p. 346.
31. N. Iorga, *Studii istorice...*, p. 101.
32. *Cronici turcești privind țările române*, vol. I, București, 1966, p. 137.
33. T. Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 153.
34. Ș. Papacostea, *Op. cit.*, p. 58.
35. *Sbornik Russkogo Istoriceskogo obșcestva*, vol. 41, SPb., 1884, p. 149.
36. *Ibidem*, p. 210.
37. *Ibidem*, p. 209.
38. K. N. Bazilevici, *Vneșneea politica russkogo țentralizovannogo gosudarstva vo vtoroi polovine XV v.*, M., 1952, p. 370.
39. Gh. Postică, *Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu*, Chișinău, 1994, p. 113-117.
40. V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova medievală în secolele X-XIII, Români și turanici*, Iași, 1985, p. 155.
41. *Catalogul documentelor turcești*, întocmit de M. Guboglu, vol. II, București, 1965, p. 9.
42. *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, întocmit de M. A. Mehmed, București, 1976, p. 36; (Vezi și harta: *Nova et accurata Regni Hungariae Tabula. R.G.A.D.A.*, f. 192/1, B. Atlasî, d. 10); M. Mehowski, *Traktat o dvuh sarmatiah*, M., 1988, p. 91, 106;
43. *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 40, 42, 69, 71.
44. *Slaveano-moldavskie letopisi XV-XVI vv.*, M., 1976, p. 22.
45. *Ibidem*, p. 20.
46. I. Hâncu, *K drevnei istorii Bender*, în "Sovietskaia Moldavia", 10 februarie 1970.
47. *Cronici turcești privind țările române*, extrase, vol. I, întocmit de M. Guboglu, București, 1966, p. 230.
48. *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 166.
49. *Cronici turcești privind țările române*, vol. I.
50. M. Guboglu, *Inscripția sultanului Suleyman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/945)*, în "Studii, Revista de istorie", 1956, nr. 2-3, p. 119.
51. *Ibidem*, p. 112.
52. *Arheologhiceskaia karta Moldovî*, vol. 4, Chișinău, 1974, p. 71-73.
53. *Ibidem*, vol. 6, Chișinău, 1974, p. 51.
54. *Ibidem*, vol. 7, Chișinău, 1974, p. 106.
55. D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 25.
56. V. Veliman, *Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul sec. al XVI-lea*, în "Revista arhivelor", 1984, nr. 2, p. 212.
57. M. T. Gekbilgin, *Rumeli'de yurukler, tatarler ve evlâd-i fatihan*, Istanbul, 1957, s. 92, 112-115.
58. V. Veliman, *Op. cit.*, p. 212.
59. A. D. Novicev, *Turețkie kocevniki v. XV-XVIII v.*, M., 1960, p. 8., p. 54.
60. *Kniga Zakonov sultana Selima I.*
61. A. D. Novicev, *Op. cit.*, p. 8.
62. A. D. Novicev, *Op. cit.*, p. 8.
63. M. T. Gekbilgin, *Op. cit.*, p. 92, 112-115.
64. *Novgorodskaja pervaja letopisi starșego i mladșego svodov*, p. 475.
65. *Puteșestvia i posolistva gospodina Ghilberta de Lanozs*, în "Zapiski Odesskogo Obșcestva istorii i drevnostei", vol. 3, Odessa, 1853, p. 439.
66. *Puteșestvia Ivana Siltbergera po Evrope, Azii i Afriki s. 1394 po 1427 g.*, în "Zapiski Imperatorskogo Novorosiiskogo universiteta", vol. I, Odessa, 1853, p. 436-439.
67. *Călători străini în țările române*, vol. VI, București, 1976, p. 414.
68. Ca localitate importantă din stânga Nistrului Carasu-Cern pentru ultima dată e menționat în 1507 (Vezi: *Aktî otnosiașciasea k istorii Zapadnoi Rossii*, vol. II, SPb., 1848, p. 5).
69. I. Chirtoagă, *Palanca*, p. 4.
70. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VII, partea III, București, 1904, p. 372.
71. A. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București, 1937, p. 75, 107.
72. Gh. Gibănescu, *Surete și izvoade*, fosc. III, București, 1930, p. 101.
73. I. Chirtoagă, *Palanca*, p. 8-9.
74. C. C. Ghiurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până în secolul al XVI-lea*, București, 1967, p. 214.

75. H. Tuncer, *Osmanu Imparorlugunda toprak hukuku, arazi kanunlare ve kanun aciklamalari*, Ankara, 1962.
 76. *Ibidem*.
 77. I. Chirtoagă, *Cetatea Albă*, în "Destin românesc", 1994, nr. 1, p. 116.
 78. M. Berindei, G. Veinstein, *Reglements fiscaux et fiscalite de la province de la Bender-Aqkerman, 1570*, în "Cahiers du monde russe et sovietique", vol. XXII, Paris, 1981, nr. 2-3, p. 225, 279.
 79. *Călători străini despre țările române*, vol. V, București, 1973, p. 89.
 80. M. Berindei, G. Veinstei, *Reglements fiscaux...*, p. 269-289.
 81. *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, p. 48-49.
 82. N. Beldiceanu, *Le vozarlâk une institutione ponto-danubienne*, în "Sudost-Forschungen", XXXII, 1973, p. 83.
 83. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, București, 1903, p. 391.
 84. I. G. Chirtoagă, *Cislennost i etniceskii sostav naselenia gorodov Benderi, Chilia i Akkerman v XVIII - nacale XIX v-*, în "Buletinul A. Ș. M.", seria șt. sociale, 1977, nr. 1, p. 39.

Angela Popovici

UNELE PRECIZĂRI PRIVIND ȚINUTUL ȘI CETATEA SOROCA

Recent a văzut lumina tiparului cartea *Cetățile de pe Nistru*, care cuprinde câteva studii despre cetățile Hotin, Soroca, Tighina și Cetatea Albă. Cercetătorul ieșean Al. Husar semnează articolele consacrate cetății Hotin și Cetății Albe. Pornind de la izvoarele arheologice și documentare, autorul prezintă cadrul istoric al apariției acestor cetăți și al evoluției lor de-a lungul secolelor. Materialul informativ utilizat este redat într-o formă accesibilă, fiind scoase în relief, momentele-cheie. Sunt evidențiate importanța Cetății Albe și a Hotinului în sistemul defensiv al Moldovei și rolul lor pentru apărarea hotarelor țării.

Gh. Gonța este preocupat de istoricul cetății Tighina, remarcând că a realizat un studiu sintetic doar în baza unor surse pe care le-a avut la dispoziție.

Principalele evenimente istorice legate de cetatea Soroca au fost redată succint de S. Dumitriu-Chicu, care pe lângă expunerea unor fapte cunoscute lansează ipoteze ce ar necesita o argumentare mai temeinică.

Chiar din primele rânduri, ale studiului său, referindu-se la prima mențiune a ținutului Soroca și a pârcălabului de Soroca, ea citează două documente, datând din 25 septembrie 1470 și 23 noiembrie 1470, publicate în colecția DRH, seria Moldova, însă la capitolul documente false¹. Neautenticitatea acestor acte a fost semnalată de I Bogdan². De altfel, DRH inserează un amplu comentariu, care vine să argumenteze neautenticitatea documentelor, concluzia trasă reieșind din modul de prelucrare a pergamentului, aspectul pecetilor, forma literelor, formulele și expresiile ce nu corespund actelor emise în timpul domniei lui Ștefan cel Mare³.

Aceste documente, în opinia autoarei, dovedesc existența în acel timp a ținutului și cetății Soroca. Însă este știut că actele false nu conțin informații veridice și deci nu pot fi considerate drept unele de reper în cadrul cercetării istorice. Studiul atent al documentelor interne a demonstrat că pentru prima oară ținutul Soroca este menționat într-o copie slavă a

documentului din 1527 aprilie 16, prin care Petru Rareș întărea ctitoriei sale, mănăstirea Probota, satul Dobrușa⁴. Ținutul Soroca este amintit și în documentul păstrat în original, datat cu anul 1529, martie 25, prin care același domnitor întărea lui Pavel Sripcă brănișter, satul Cobâlia⁵.

Referitor la cetatea Soroca, nu se poate afirma cu certitudine că ar fi existat deja la 1470. În concepția autoarei, documentul probează teza despre ridicarea cetății din pământ și lemn în acest an, în urma invaziei tătarilor din august 1470. Fără a pune la îndoială faptul că construirea la Soroca a unor întărituri din lemn și pământ de către Ștefan cel Mare a fost o necesitate imperioasă, pentru a asigura paza regiunilor expuse incursiunilor și jafurilor din partea tătarilor, ținem să remarcăm că investigațiile arheologice și izvoarele documentare nu au relevat data precisă a ridicării acestei cetăți, ea ținând, după aprecierile mai multor istorici, de ultimele decenii ale sec. al XV-lea. Prima mențiune documentară a pârcălabului de Soroca, Coste, din 12 iulie 1499, vine să confirme acest lucru⁶. Înălțarea unor fortificații în regiune ar putea fi pusă în legătură cu incursiunile tătărăști și cu invazia polonă din 1497, căci la 2 ani după aceasta este atestat documentar pârcălabul cetății Soroca. Ștefan cel Mare era conștient de importanța cetății, dovadă constituind și faptul că Coste este unicul membru al Sfatului domnesc, pârcălab al unei cetăți domnești din lemn și pământ⁷.

O cetate din piatră la Soroca edifică Petru Rareș în a doua sa domnie. Importanța evenimentului este incontestabilă. Suscită mai multe întrebări ipoteza autoarei că Petru Rareș "a fost impus să facă acest lucru de către sultan", realizând intenția Porții. Sunt invocate în sprijinul acestei aserțiuni fragmente din scrisorile lui Petru Rareș, adresate regelui Poloniei.

Punându-se pe seama lui P. Rareș realizarea planurilor Porții, se trece cu vederea unele momente importante, ce țineau de conjunctura politică din epocă. Încă la începutul celei de-a doua domnii Petru Rareș declara regelui polon că "turcii m-au pus ca eu să fiu vilaem între creștini și să țin cu ei, dar eu n-am ținut de bunăvoie cu ei și nici nu voi ține"⁸. În primăvara anului 1542, nemulțumit de faptul că Soliman Magnificul nu și-a respectat promisiunile de a retroceda Tighina și cetățile din Transilvania, care aparțineau lui Petru Rareș, pretinzând chiar la un moment cedarea Orheiului⁹, domnul a acceptat să colaboreze cu coaliția antiotomană a statelor germane, semnând un acord cu Ioachim, electorul de Brandenburg¹⁰.

Prin aceasta, credem, se explică fortificarea de către Petru Rareș a cetății Soroca în anul 1543, când în acest scop au fost chemați meșteri din Transilvania. În a doua sa domnie Petru Rareș a promovat o politică mai abilă, fiind nevoit să țină seama de poruncile sultanului, totodată, căutând legături cu statele participante la coaliția antiotomană¹¹.

Pare puțin plauzibilă ipoteza că Petru Rareș, apărător al creștinismului și luptător pentru independența țării, să fi tradus în viață planurile Porții.

În timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu cetatea Soroca a rămas un bastion la strajă hotarului estic al Moldovei. S. Chicu-Dumitriu susține opinia lui Gh. Pungă, conform căreia Al. Lăpușneanu nu ar fi dispus arderea cetăților țării. Urmele incendiilor depistate în interiorul cetății Soroca, în opinia autoarei, s-ar datora confruntărilor armate ale lui Al. Lăpușneanu cu pretendenții la tron, iar relatările lui Gr. Ureche despre acțiunea lui Lăpușneanu "ar fi insuficiente", căci "nici un izvor istoric nu atestă ruina cetății în vremea lui Lăpușneanu, cu atât mai mult, din porunca lui". Însă informațiile din cronica lui Gr. Ureche nu sunt unice. Cronica moldo-polonă, redactată la 1566, confirmă acțiunile lui Al. Lăpușneanu.

Autoarea menționează că la mijlocul sec. al XVII-lea cetatea Soroca era și punct vamal. Un rol aparte a jucat cetatea Soroca în timpul confruntărilor turco-polone și războaielor ruso-turce din sec. al XVIII-lea.

Apariția studiilor vizând cetățile de pe Nistru, însoțite de o riguroasă analiză a documentelor medievale, corespondenței diplomatice, a surselor narative, care aduc în atenția publicului cititor momente importante din istoria Moldovei, este binevenită.

NOTE

¹ DRH, A, v.II, p. 434-435, 443.

² I.Bogdan, *Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare*, București, 1913.

³ DRH, A, v. II, p. 425-426.

⁴ DIR, A, veac. XVI, vol. I, p. 244.

⁵ Ibidem, p. 318.

⁶ I.Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, v. II, p. 140-141.

⁷ L.Chițescu, *Fortificațiile Moldovei în sec. XIV-XVI. Cetăți voievodale și fortificații orășenești. Rezumatul tezei de doctorat*, București, 1972, p. 23-24.

⁸ T. Lorfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 51.

⁹ *Petru Rareș*, București, 1978, p. 246.

¹⁰ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratat*, Chișinău, 1992, p. 170-172.

¹¹ Vezi: *Petru Rareș*, București, 1978, p. 246-247; Gh. Pungă, *Țările române în contextul relațiilor europene la mijlocul secolului al XVI-lea (1538-1572)*, în "România în istoria universală", Iași, 1986, p. 48-49.

Igor Cereteu

ALEXANDRU I. GONȚA, *STUDII DE ISTORIE MEDIEVALĂ*, IAȘI, ED. "DOSOFTEI", 1998, 404P.

Alexandru I. Gonța tot ce a realizat a făcut cu multă pasiune și dăruire de sine. În scurta sa viață (1918-1977) a contribuit în esențială măsură la întregirea istoriei medievale a românilor. Multe dintre lucrările lui au fost publicate în periodicele de specialitate românești și străine, altele au rămas în manuscris, fiind păstrate cu pietate de către soția sa dna Dr. Veronica Gonța, căreia îi aparține inițiativa publicării acestei cărți.

Recentul volum apărut la editura "Dosofoței" din Iași, incluzând texte selectate și pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Szekely și Ștefan S. Gorovei, cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproșu, conține cea mai mare parte a studiilor și articolelor de istorie medievală scrise de Alexandru I. Gonța în perioada 1957-1977.

Volumul pe care îl prezentăm cuprinde 34 articole și un plan al unei lucrări în curs de elaborare. Dintre acestea jumătate sunt inedite, iar celelalte au fost publicate de autor anterior. În rândurile de față ne vom referi doar la lucrările inedite, articolele publicate fiind cunoscute în mediul istoricilor.

Studiind izvoarele scrise din secolele XIV-XV, Alexandru I. Gonța în articolul "Considerațiuni asupra categoriilor de țărani în Moldova veacului al XV-lea" susține că în

Moldova existau sate de ocol și sate de ținut. Satele de ocol erau domnești, iar locuitorii lor – de două categorii: păstori așezați în regiunile Câmpulung și Vrancea, care achitau dijma numai din animale și produsele acestora; țărani datori față de domnie.

Satele de ținut se împart în două categorii: boierești și mănăstirești sau episcopale. Țăranii din satele boierești nu se deosebeau prea mult de țăranii din cele domnești, cu excepția că aceștia din urmă erau urmăriți și judecați de dregătorii din ținuturi. Locuitorii satelor mănăstirești sau episcopale se aflau sub autoritatea egumenilor, daniile fiind obligatorii.

Problemele legate de infiltrarea elementelor bulgare și sârbe în Țările Române sunt reflectate în articolul “Bulgarii și sârbii în Țările Române în secolele al XV-lea și al XVI-lea”. În baza unor cercetări profunde Alexandru I. Gonța admite stabilirea bulgarilor și sârbilor la nord de Dunăre în sec. al XV-lea, adică imediat după cucerirea Balcanilor de către otomani.

În lucrarea “Cercetări cu privire la robia țiganilor din Moldova în veacurile XIV-XVI” istoricul român susține că țiganii sunt originari din India. Considerați de către sârbi, unguri și români periculoși, ei sunt trecuți în categoria robilor.

Un interes deosebit prezintă articolul “Domeniile mănăstirești în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea”, în articol fiind luate în discuție probleme inedite privind perioada în cauză.

Cercetând materialul documentar existent, Alexandru I. Gonța ajunge la concluzia că în prima jumătate a sec. al XVIII-lea în Țara Românească erau 62 instituții bisericești, care aveau pentru întreținerea lor, a clerului, spitalelor, școlilor, tipografiilor și a dascălilor din școli cca 263 sate cu vie și moșii.

În articolul “Relațiile agrare dintre mănăstiri și locuitorii satelor lor în prima jumătate a secolului XVII” sunt puse în discuție subiecte ce țin nemijlocit de abuzurile egumenilor greci față de țărani, care, în cele din urmă, au dus la depopularea țării și au provocat o gravă lipsă de brațe de muncă. Acest proces a lovit cel mai tare în domnie, care a încercat să repare situația prin crearea sloboziilor pentru cei care doreau să revină la vetrele lor.

Originea orașului moldovenesc este obiectul discuției în studiul “De la curțile cnejilor la târgurile medievale moldovenești”. Potrivit opiniei reputatului istoric, târgurile Moldovei au fost întemeiate în epoca traco-daco-celtă, pe lângă satele așezate la vadurile râurilor, care ocupau poziții strategice, și la intersecția a mai multor drumuri.

În lucrarea “Originea istorică a numelui Dorohoi” se susține că denumirea orașului Dorohoi provine de la un oarecare Draghir, Drag, Drăgoi, Doroghiu, Dorogun, Dorogunea, Dorogunski, care ar fi stăpânit mai multe sate din jurul Dorohoiului în perioada întemeierii statului medieval moldovenesc.

În studiul “Principii referitoare la drepturile omului în izvoarele istorice ale Moldovei medievale” Alexandru I. Gonța susține, în baza izvoarelor istorice, că în Moldova existau unele principii care stăteau la baza drepturilor omului încă în sec. XIV-XV, adică anterior “Declarației drepturilor omului și cetățeanului”, votate la 26 august 1789 de Constituanta franceză și de Charta Drepturilor omului la 10 decembrie 1948.

Despre originea denumirilor unor instituții medievale moldovenești Alexandru I. Gonța discută în studiul “Două instituții feudale moldovenești sub denumire slavă: “J???” și “podvoada”.

Importanța Țării Moldovei pentru comerțul european este evocată în articolul “Relațiile moldo-germane din secolul al XIII-lea și până în prima jumătate a celui de-al XVI-lea”. Referindu-se la izvoarele scrise ale vremii și la literatura de specialitate, istoricul admite prezența unui număr însemnat de negustori germani la răsărit de munții Carpați, care

contribuiau la comercializarea produselor din Apus. De asemenea, este menționată însemnătatea unor centre europene pentru comerțul moldovenesc, ca orașele germane din Hansa, târgurile din Țara Haliciului.

Activitatea politică a lui Petru Rareș și relațiile Moldovei cu Polonia și Turcia sunt expuse în studiul "Moldova între poloni și turci în preajma anului 1538 și complotul contra lui Petru Rareș". Au fost descrise amănunțit evenimentele politice care au facilitat luarea Pocuției de către Moldova și realizarea intențiilor de detronare a lui Petru Rareș.

În articolul "Întâlnirea lui Dragoș Vodă cu Iațco prisăcarul, o legendă a secolului al XVII-lea" Alexandru I. Gonța infirmă tradiția, potrivit căreia în momentul "descălecării" Țării Moldovei Dragoș Vodă ar fi găsit aici un rus pe nume Iațco, care ar fi fost originar din Țara Ieșească. Acesta, ulterior, ar fi chemat alți ruși, care s-au stabilit în nordul Moldovei. Reputatul istoric combate și legenda, conform căreia târgul Suceava ar fi fost întemeiat de către unguri.

În studiul "Miron Costin" evocă unele crâmpoșe din viața și activitatea ilustrului cărturar moldovean.

Ultimul articol cu caracter inedit din volumul pe care îl prezentăm este "Un mit din Carpați în literatura franceză", în care se afirmă că acțiunea din nuvela "Strigățul Carpaților" de Alexandru Dumas-tatăl are loc la poalele Carpaților, adică pe pământul românesc. Personajele, în marea lor parte, sunt români.

"Moldova sub ???? Alexandru cel Bun și fiii săi" este planul unei monografii care, din anumite motive, nu a fost definitivată.

Dintre studiile publicate anterior și incluse în acest volum, menționăm: "Rolul cancelariei moldovenești în slavizarea numelor de locuri în secolele XIV-XVI. Originea istorică a Cobâlelor", "Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare", "Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovenești, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare", "Începutul industriei alcoolului în Moldova feudală", "Orașul moldovenesc în veacul al XV-lea. Starea socială și economică a orașenilor moldoveni", "Mitropoliile și episcopiile moldovenești în secolul al XV-lea", "Două mănăstiri moldovenești din secolul al XV-lea, de pe valea Dobrovățului, dispărute", "Mănăstirea de la Greci din Țarina Iașilor. O ctitorie dispărută a lui Alexandru Lăpușneanu", "Un așezământ de cultură de la Alexandru Lăpușneanu pe valea Secului înainte de ctitoria lui Nistor Ureche. Schitul lui Zosin", "O nouă ctitorie necunoscută a lui Alexandru Lăpușneanu: mănăstirea de peste vale de la Vânătorii Bistriței", "Mănăstirea Balica din Iași - o ctitorie din veacul al XVI-lea a boierilor Buzzești din Țara Românească", "Un spital de mănăstire la Putna în veacul al XV-lea", "Mitropolitul Anastasie Crimca, fondatorul celui dintâi spital din Moldova", "Femeia și drepturile ei la moștenire în Moldova, după "obiceiul pământului", "Adunarea țării din primăvara anului 1574 în Moldova", "O problemă de geografie istorică. Locul unde s-a dat bătălia dintre Ștefan cel Mare și Petru Aron", "Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia (1467)", "Tactica și strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de lângă Vaslui", "Campania lui Mihai Viteazul în Moldova", "Drama a doi frați greci din Ianina din legendele Moldovei".

Stilul în care au fost elaborate aceste studii și importanța lor duc la concluzia că ele merită a fi citite atât de specialiști, cât și de publicul larg. Apariția volumului trebuie salută, pentru că varietatea de subiecte propuse aduc limpeziri însemnate în istoria medievală a românilor.

Eugenia Danu

**GHEORGHE E. COJOCARU, INTEGRAREA BASARABIEI
ÎN CADRUL ROMÂNIEI (1918-1923), FUNDAȚIA CULTURALĂ
"ONISIFOR ȘI OCTAVIAN GHIBU"
BUCUREȘTI, EDITURA "SEMNE", 1997, 270 P.**

Lucrarea analizată este teza de doctor a istoricului Gh. E. Cojocaru (actualmente doctor în științe istorice, cercetător științific superior la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei), susținută la facultatea de istorie a Universității din București.

Riguros documentată, scrisă într-o manieră strict științifică, având ca suport informații istorice veridice și nu dogme ideologice perimate (cum mai practică și azi la est de Prut în lucrările lor unii exponenți ai ideologiei comuniste falimentare), studiul dlui Gh. E. Cojocaru realizează o reconstituire meritorie a istoriei Basarabiei din primii șase ani de după reîncorporarea ei în cadrul Statului Român. De relevat că autorul și-a întemeiat demersul științific pe surse în mare parte inedite, depistate în arhivele de stat din Republica Moldova și România.

Așa cum relevă autorul în "Introducerea" la volum, el și-a propus să elucideze procesul de integrare a Basarabiei în viața social-economică, politică și culturală a României, să arate urmările benefice ale acesteia în primii ani de după Unire. Ca punct de plecare al cercetării este anul 1918 - anul Unirii Basarabiei cu România. Punctul opus este anul 1923, când a fost adoptată noua Constituție, care a consfințit noua față politică a României întregite.

Referindu-se la moștenirea istoriografică, Gh. E. Cojocaru evidențiază două compartimente distincte: literatura istorică românească și istoriografia comunistă. Literatura istorică sovietică este apreciată, pe bună dreptate, drept un instrument ideologic folosit pentru denaționalizarea populației române aflate sub ocupația Moscovei. După cum observă autorul, esența concepției istoriografiei sovietice privind perioada 1918-1940 a istoriei Basarabiei "a fost schițată anume în anii '20-'30 și respectată ad literam ulterior în diverse scrieri ale istoricilor de formație comunistă" (p. 12).

Gh. E. Cojocaru prezintă, în opoziție cu aserțiunile cvasi-științifice ale autorilor sovietici, tezele autorilor români demonstrate convingător de multiple mărturii documentare, care răstoarnă enunțurile pretențioase și agresive ale școlii istorice sovietice. Rezumând lucrările istoricilor români din perioada interbelică, autorul evidențiază următorul adevăr ce se conține în scrierile acestora: "Frontiera de la Nistru a despărțit nu atât două state - România și Rusia Sovietică - cât două sisteme, dintre care unul a îmbrățișat valorile democrației, iar celălalt a reprezentat dictatura comunistă inumană și expansionistă" (p. 13). În continuare este apreciată istoriografia postbelică: cea sovietică și cea românească, inclusiv din emigrație. Este evidențiată deschiderea de perspective noi în procesul de valorificare a trecutului istoric al Basarabiei, după prăbușirea regimului comunist și dobândirea libertăților democratice.

Materialul lucrării este structurat în patru capitole, menite să abordeze principalele linii directorii pe care au evoluat procesele integrării Basarabiei în cadrul Statului Român unificat: politică administrativă, social-economică și culturală.

Primul capitol tratează premisele unirii Basarabiei cu România și este intitulat "Unirea Basarabiei cu România - premisă fundamentală a integrării ținutului în cadrul statului unitar român". Relatând în acest compartiment despre înființarea Sfatului Țării, crearea Republicii Democratice Moldovenești, proclamarea independenței ei față de Imperiul Rus, mișcarea politică în favoarea unirii Basarabiei cu România, votarea de către Sfatul Țării a unirii Republicii Democratice Moldovenești (Basarabia) cu România, recunoașterea internațională a drepturilor

României asupra teritoriului dintre Prut și Nistru, autorul imprimă un suflu proaspăt evenimentelor cunoscute prin mijlocirea unor relatări documentare mai puțin utilizate de cercetători sau inedite și a unor informații din presa timpului. Prin compartimentele "Dezbaterile publice privind căile de evoluție a Republicii Democratice Moldovenești (Basarabia) în context internațional" autorul nu numai a definit două aspecte noi ale problemei cercetate, dar a pus în lumină noi momente importante ale procesului reunirii Basarabiei cu România. Gh. E. Cojocaru a demonstrat, fără drept de tăgadă, că decizia Sfatului Țării despre revenirea Basarabiei la vatra străbună, adoptată în conjunctura complexă a anului 1918, răspundea efectiv unui imperativ al timpului. În situația, în care și Ucraina naționalistă, și Rusia bolșevică pretindeau la teritoriul Basarabiei, insistarea asupra păstrării independenței iluzorii s-ar fi egalat cu o gravă eroare politică, care ar fi atras asupra provinciei dintre Prut și Nistru calamitățile războiului civil dezlănțuit de regimul de la Moscova pe ruinile fostului Imperiu Rus, ar fi condamnat populația la suportarea atrocităților dictaturii comuniste. Or, Unirea Basarabiei cu România, menționează autorul, a oferit condiții favorabile pentru consolidarea în cadrul Statului Român a valorilor democratice, care prinsese rădăcini în viața politică din Basarabia perioadei revoluționare. În capitolul al doilea "Integrarea administrativă și politică" sunt unite într-un singur compartiment (care este și cel mai întins ca volum) două probleme distincte, care ar fi necesitat, în opinia noastră, să fie expuse în capitole separate. Prima problemă ține de introducerea în Basarabia a instituțiilor administrative și juridice românești. Problema a doua reunește așa aspecte, ca activitatea partidelor politice, antrenarea populației Basarabiei în viața politică a României întregite. Pentru început este reliefat specificul administrației Basarabiei la data Unirii cu România, când aceasta reprezenta un amalgam de instituții, unele țariste, sau create de guvernul provizoriu rus, altele constituite în procesul de emancipare națională a românilor basarabeni. Apoi autorul tratează activitatea instituțiilor de stat din perioada de autonomie provizorie (27 martie/9 aprilie 1918 - 27 noiembrie / 10 decembrie 1918), când Basarabia, conform Declarației de Unire a Sfatului Țării, a beneficiat de statutul unei autonomii administrative și politice. Structura administrativ-teritorială a Basarabiei a fost păstrată în ansamblu. Dar au fost introduse modificări de conținut. După cum remarcă autorul lucrării, către sfârșitul anului 1918 - începutul anului 1919 s-au pus pilonii administrației române de stat. În fruntea județelor, în locul vechilor comisari, au fost numiți dintre originarii provinciei, prefecți județeni, confirmați prin decret regal. La sfârșitul anului 1918 în Basarabia sunt introduse prefecturile și subprefecturile, ca organe de administrare locală. În mod detaliat este analizată activitatea Comisiei regionale de unificare administrativă.

În procesul integrării administrației locale a Basarabiei în sistemul administrativ al țării, Gh. E. Cojocaru distinge trei etape, ultima încheindu-se la sfârșitul anului 1925. Începând cu 1 ianuarie 1926, în Basarabia este instituit un nou sistem administrativ unitar pentru România întregită, bazat pe principii democratice.

Un ritm mai dinamic a cunoscut, după cum este demonstrat convingător în monografie, restructurarea justiției locale și extinderea sistemului juridico-normativ românesc asupra Basarabiei. În conformitate cu decretul regal din 6/19 octombrie 1918, care a pus temelia justiției românești în Basarabia, limba română a devenit limba oficială în instanțele judiciare basarabene. Totodată, după cum menționează autorul, decretul regal oferea un șir de avantaje magistraților din Basarabia, de care nu beneficiau cei din Vechiul Regat: magistrații erau recomandați ministrului de justiție pentru numire în posturi de către directorul general al justiției din Basarabia. Magistraților basarabeni nu li se aplica cerința limitei de vârstă, nu li se cerea vechimea de muncă și nici nu erau obligați să susțină examenele de capacitate (p. 85). Instituționalizarea sistemului judiciar românesc în Basarabia, conchide autorul, a durat până la sfârșitul anului 1923, însă, totodată, au continuat să rămână în vigoare unele legi locale.

Viața politică în Basarabia în anii 1918-1923 este ilustrată prin descrierea contactelor dintre cercurile politice basarabene și cele din Vechiul Regat, a întemeierii unor formațiuni politice regionale, care, pe parcurs, au evoluat spre integrarea în formațiunile politice la scara întregii țări. Către sfârșitul anului 1923 în Basarabia erau prezente cele mai importante formațiuni politice din România: Partidul Național-Liberal, Partidul Țărănesc, Partidul Național Român și Partidul Poporului. Sunt analizate regrupările de forță pe scena politică locală în timpul alegerilor parlamentare din anii 1919, 1920 și 1922 și activitatea deputaților basarabeni în cadrul Parlamentului României. Rezumând, autorul conchide că "prin activitatea desfășurată forțele politice din teritoriul de est al României au contribuit la introducerea administrației de stat în ținut, promovarea reformelor socio-economice, asigurarea transparenței procesului de democratizare a societății, la consolidarea statului român întregit, în ansamblu" (p. 137). Nu sunt trecute cu vederea și unele deficiențe în activitatea forțelor politice basarabene, care, având convingeri democratice, comportau, totodată și anumite tendințe egalitariste și maximaliste imprimare de mișcarea revoluționară din 1917.

În capitolul al III-lea este examinată integrarea economiei Basarabiei în viața economică a României. Temelia economiei basarabene fiind agricultura, autorul este preocupat cu precădere de problemele acestei ramuri. El constată că reforma agrară basarabească a fost nu doar o modalitate de soluționare a chestiunii agrare locale, ci și o cale sigură de integrare a agriculturii provinciei în circuitul economic național.

Evaluând dezvoltarea agriculturii Basarabiei în anii 1918-1923, Gh.E.Cojocaru a demonstrat, în baza datelor statistice, că în urma prefacerilor economice de anvergură și datorită stabilității politice asigurate de statul român această ramură a depășit situația de criză, atingând nivelul producției cerealiere a Basarabiei din cei mai rodnici ani antebelici.

Începutul modernizării industriei locale, prefacerile în sfera finanțelor și contribuția financiară a provinciei la opera de refacere a statului, reorganizarea mișcării cooperatiste și unificarea cooperăției în baza acelorași legi în întreaga țară, intensificarea schimburilor comerciale, situația în transporturi - sunt alte dovezi aduse de autor în favoarea reușitei procesului de integrare a Basarabiei în viața economică a României.

Capitolul final al cărții este dedicat aspectelor integrării spirituale a Basarabiei cu celelalte provincii românești în anii 1918-1923. Constatând că restabilirea relațiilor spirituale, deteriorate de ocupația Basarabiei de către Rusia țaristă, a fost premisa necesară pentru îndeplinirea următorilor pași în vederea dezvoltării culturii naționale, autorul oferă o panoramă largă a vieții culturale din perioada anilor 1918-1923 în Basarabia. Sunt relevate, în primul rând, realizările în domeniul învățământului, ca element de bază al întregii culturi. Începută încă din vara anului 1917, naționalizarea școlii basarabene, ca modalitate de emancipare națională, a cunoscut o evoluție benefică după revenirea provinciei la vatra strămoșească. Sunt relevante următoarele fapte din istoria învățământului din Basarabia acelor ani: directoratul învățământului public prevedea în 1918 pentru fiecare etnie dreptul de a-și instrui copiii în școala sa națională. Iar din numărul total de 38 de instituții de învățământ secundar pentru instruirea elevilor români au fost repartizate - 27, ucrainenilor - 4, evreilor - 3, rușilor - 2, bulgarilor - 2. Pentru învățământul minorităților a fost repartizat gimnaziul de fete din Comrat. Cititorul va afla că în acești ani au luat ființă noi instituții de învățământ: Liceul Militar din Chișinău (18.XI.1919), Școala profesională pentru instruirea și cultivarea națională a tinerelor basarabene (1919). A fost reînființată Școala superioară comercială din Chișinău (1922). Ample urmări în timp a avut introducerea în Basarabia, de la 1 aprilie 1920, a învățământului primar obligatoriu.

Remarcând faptul accesibilității învățământului pentru tinerii basarabeni, autorul evidențiază rolul universităților românești (în particular a celei din Iași) în pregătirea

specialiștilor cu studii superioare pentru provincia reunită, care, ulterior, au constituit elita intelectuală basarabeană.

Renașterea culturală românească în Basarabia s-a resimțit și în alte domenii. Schițând realizările ziaristicii din Basarabia, autorul dezvăluie și fenomenul literar basarabean, care-i avea ca protagoniști pe Pan Halippa, Ion Buzdugan, Iorgu Tudor, Sergiu Cujbă ș.a. Apelând la documente inedite, autorul pune în lumină unele momente revelatorii din istoria culturală a Basarabiei anilor 1918-1923. Astfel, aflăm că teatrul, ca instituție de cultură, a apărut la est de Prut în anul 1921, prin fondarea Teatrului Național din Chișinău, care era a cincea instituție din România cu un asemenea statut.

Dezvoltarea artelor plastice și a tradițiilor muzicale românești, reforma bisericească și crearea Mitropoliei Basarabiei - sunt ultimele subiecte ale cărții ce rețin atenția cititorului.

În "Încheiere" autorul menționează că procesele integraționiste nu au decurs într-o linie ascendentă, indicând și factorii care au frânat evoluția lor.

Cartea conține la sfârșit 18 tabele cu date statistice, o bibliografie foarte utilă și un indice de nume de persoane. Se cuvine să remarcăm, în încheiere, claritatea expunerii, care completează reușit valoarea informativă a conținutului.

Monografia *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)* este, neîndoielnic, o reușită istoriografică, o contribuție substanțială la opera de recuperare a istoriei naționale - compartiment al spiritualității românești din Basarabia, denaturat cu necruțare de către istoriografia sovietică comunistă.

Prin tot ce conține în cele 270 pagini ale sale cartea va suscita interesul savanților istorici, cadrelor didactice, studenților, liceenilor, tuturor iubitorilor de istorie a neamului românesc.

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

Eduard Baidaus

UN EVENIMENT IMPORTANT ÎN VIAȚA ȘTIINȚEI ISTORICE DIN REPUBLICA UCRAINA

În perioada zilelor de 21-22 mai 1998 în incinta Bibliotecii Istorice de Stat a Ucrainei, cu sediul în complexul istorico-arhitectural Peceorska Lavra, a avut loc Conferința științifică internațională sub genericul "Războiul de eliberare al poporului ucrainean de la mijlocul secolului al XVII-lea", consacrată aniversării a 350 de ani de la începutul Revoluției naționale, conduse de hatmanul Bogdan Hmelnițki. Organizată de Institutul de Istorie al A.Ș. din Republica Ucraina, în colaborare cu Biblioteca Istorice de Stat a Ucrainei și cu Universitatea de Stat "Bogdan Hmelnițki" din or. Cerkask, înaltul for i-a convocat pe oamenii de știință, istorici, politologi din mai multe țări: Ucraina, Belarusi, Republica Moldova și Suedia. Era preconizată, de asemenea, și sosirea reprezentanților din Rusia și Polonia, care însă, din diverse motive, nu au participat la lucrările Conferinței.

În cuvântul de deschidere, directorul Institutului de Istorie al A.Ș.U., academicianul V.Smolii, salutând cu sinceritate asistența, a subliniat importanța istorică a războiului de eliberare, rolul semnificativ al acestuia în constituirea statalității ucrainene. S-a menționat că una din preocupările Institutului de Istorie al A.Ș.U., ale istoricilor din Ucraina, și din alte țări ale lumii este studierea acestei epoci.

Programul Conferinței a inclus 75 referate, pregătite de 14 doctori habilitați, 31 doctori în istorie și de 30 cercetători științifici de la A.Ș.U., lectori și asistenți universitari, doctoranzi.

Ședința plenară a fost deschisă de V.Stepankov, dr. habilitat, prof. universitar la Universitatea Pedagogică din Kameneț-Podolsk, cu referatul "Revoluția națională din Ucraina: probleme actuale de cercetare". Referatul a provocat un interes deosebit, în special, pentru istoricii din străinătate, deoarece cunoscutele evenimente din Republica Nobiliară Polonă din anii 1648-1657 au primit o nouă interpretare - de revoluție națională.

Referatele au fost ținute în prezența unor distinse personalități din mediul politic și științific al Ucrainei, precum și a reprezentanților presei, televiziunii. Din considerente, lesne de înțeles, le vom trece în revistă doar pe cele mai interesante, evident, în viziunea noastră.

V. Șcerbak (or. Kiev) în referatul "Căzăcimea ucraineană în ajunul Războiului de eliberare" a pus accentele pe situația și statutul politic al formațiunilor căzăcești, pe problemele de ordin social, economic și religios cu care se confruntau ucrainei în sec. al XVII-lea.

Prin comunicarea "Hatmanul Bogdan Hmelnițki și lord-protectorul Angliei Oliver Cromwell", prezentat de I.Kulinici (or. Kiev), s-au făcut tangențe, nu lipsite de unele întrebări, între Revoluția burgheză și insurecția cazacilor zaporojeni, pe de o parte, și cele două mari

personalități istorice, pe de alta. Aceleași idei au fost dezvoltate și de O.Sveț (or. Odessa) în referatul "Pământurile ucrainene în contextul relațiilor anglo-polone (mijlocul sec. XVI - mijlocul sec. XVIII)".

Utilizând izvoare inedite și revalorificând pe cele publicate, tânărul istoric din Kiev A.Bulvinski, în comunicarea "Consecințele războiului ruso-ucrainean din anii 1658-1659", a analizat evoluția relațiilor politice și militare dintre Rusia Moscovită și Ucraina după decesul hatmanului B. Hmelnițki.

Cu mare interes a fost audiat referatul "Rolul Rusiei în destabilizarea vieții politice din Ucraina în anii 1657-1658", prezentat de V. Borisenko (Kiev). Autorul a insistat cu preponderență asupra rolului negativ exercitat de Kremlin în organizarea vieții politice ucrainene după semnarea, în 1654, a Radei de la Pereiaslavl.

Oaspetele din Scandinavia, istoricul suedez Eva Turek, colaborator al Muzeului Militar din Stockholm și istoricul din Kiev. Savciuk, au familiarizat asistența, inclusiv prin intermediul materialului ilustrativ, cu drapelele cazacilor: ucraineni din sec. al XVII-lea.

Constatăm cu satisfacție că în cadrul ședințelor a persistat, deși uneori tangențial, și tematica relațiilor reciproce româno-ucrainene din acea perioadă. Într-un șir de comunicări: "Factorul tătarăsc în Războiul național de eliberare" - de V.Sergheiciuk (Kiev), "Căzăcimea zaporojeană în secolul XVII" - de Vl. Muleaba, hatman al cazacilor din Republica Ucraina (Kiev); "Aspecte puțin cunoscute din organizarea militară a cazacilor din perioada Războiului de eliberare" - de O.Sokirko (Kiev), a fost menționată politica externă a unor domnitori ai Țării Românești și Moldovei (M.Basarab, V.Lupu, Gh. Ștefan, Constantin Șerban) și principii ai Transilvaniei (Gh. Rakoczy al II-lea). Concomitent, a fost remarcat rolul și locul cronicilor, al folclorului ucrainean și celui român în studierea acestui eveniment.

Școala istorică din Republica Moldova a fost reprezentată de autorul acestor rânduri prin referatul "Contribuție la portretul politic al lui B.Hmelnițki în contextul relațiilor moldo-ucrainene". Evitând falsa modestie, considerăm, necesar a remarca că, informația prezentată a intrigat asistența prin descrierea sau, mai exact, completarea portretului politic al hatmanului B.Hmelnițki. Au fost reliefate unele episoade anterior necunoscute, sau, în cel mai bun caz, mușamalizate de istoriografia oficială din ex-U.R.S.S. (atitudinea lui B.Hmelnițki față de poziția Rusiei manifestată în etapa inițială a războiului cazaco-polon; politica conjuncturistă a hatmanului față de Curtea domnească din Iași; consecințele campaniei cazaco-tătare din anul 1650, atât pentru domnul Moldovei - V.Lupu, cât și pentru întreaga populație a țării.

Pentru a nu crea o impresie denaturată despre Conferință, ca fiind cu o tematică preponderent politizată, ținem să menționăm unele referate, ce au elucidat și probleme de ordin social-economic, cultural, religios: "Războiul de eliberare națională în lucrări topografice" - de V.Pirko (Donețk); "Stereotipele formării liderului politic în epoca feudală" - de D. Virski (Kremenciug); "Miron Korduba - cercetător al Istoriei Războiului de eliberare națională" - de V.Ciuprina (Lvov); "Pipele (lulelele) căzăcești din ceramică în Belarusi" - de O.Trisau (Mensk) etc.

Cu prilejul Conferinței a fost organizată și o expoziție de carte sub același generic, însoțită de un indice bibliografic constituit din 21 de compartimente.

În atenția participanților au fost două lucrări științifice editate în ultimii ani. Prima - "Kazațki viini kința XVI st. v Ukraini" ("Războaiele căzăcești din Ucraina de la sfârșitul sec. al XVI-lea"), Cernigov, 1996, autor S.Lepeavko, conține un capitol întreg consacrat relațiilor cu Moldova. A doua - "Kazațki Seci" ("secile căzăcești"), Kiev, 1998, editată sub redacția științifică a istoricilor V.Smolii și V.Șcerbac, reflectă evoluția formațiunilor cazace în secolele XVI-XIX.

Conferința s-a desfășurat într-o atmosferă științifică creatoare. Discuțiile pe marginea materialelor prezentate au scos în evidență oportunitatea evenimentului produs - forul științific al istoricilor din Europa de Nord, de Est și de Sud-Est. Savanții din Ucraina, invitații din străinătate au convenit în unanimitate, în pofida pozițiilor lor, uneori diametral opuse, că întruniri de acest gen trebuie organizate mai frecvent. S-a solicitat participarea pe viitor la sesiuni, conferințe, simpozioane și a cercetătorilor din Polonia, Rusia, România, Ungaria etc.

O surpriză neașteptată pentru cei prezenți a fost anunțul că, la 28 mai 1998, într-o localitate rurală din regiunea Dnepropetrovsk, va fi deschis un monument dedicat memoriei tătarilor din Hanatul Crimeea, care în perioada anilor 1648-1657 au luptat alături de Oastea Zaporojeană împotriva Republicii Nobiliare Polone.

În cuvântul de încheiere, reprezentantul Institutului de Istorie al A.Ș.U. - V.Șcerbak, a exprimat mulțumiri tuturor participanților la acest înalt for științific. Profitând de ocazie, ținem să ne exprimăm, și prin intermediul acestor rânduri, recunoștința pentru ospitalitatea și respectul manifestate de organizatorii Conferinței.

Revista de Istorie a Moldovei
1999, 1 – 2

Adresa Colegiului de redacție:
Chișinău, str. 31 August, 82

Centrul de editare și tipar al Institutului de Istorie al A.Ș.M.
(CETINI)
Chișinău, str. 31 August, 82

Articles appearing in this journal
are abstracted and indexed in
*HISTIRICAL ABSTRACTS and AMERICA:
HISTORY AND LIFE.*

